V. Kelle M. Kovalson

FORMELE CONȘTIINȚEI SOCIALE

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

Scanned with OKEN Scanner

V. KELLE * M. KOVALSON

FORMELE CONŞTIINŢEI SOCIALE

1961

EDITURA ŞTIINŢIFICA

Scanned with OKEN Scanner

В. КЕЛЛЕ, М. КОВАЛЬЗОН

ФОРМЫ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
Москва — 1959

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ LA EDIȚIA ROMÎNEASCĂ

Cartea pe care o prezentăm cititorilor romîni este consacrată unor caracterizări ale vieții spirituale a societății. Elaborarea acestei teme este legată de o serie de dificultăți, condiționate nu numai de vastitatea ei, ci și de posibilitatea de a desprinde în cursul examinării ei cele mai diferite aspecte. În elaborarea lucrării autorii au avut drept criteriu principal necesitățile practicii pedagogice. Cartea a fost elaborată pe baza cursului de materialism istoric ținut de autori. Această împrejurare a determinat cadrul problemelor ridicate în carte, cît și unghiul de vedere din care sînt examinate.

E cu desăvîrșire limpede că analiza vieții spirituale a societății în ansamblu este cu putință numai făcînd abstracție de mulțimea detaliilor concrete și a problemelor particulare. A vorbi de pădure descriind toți copacii din ea este o treabă fără sfîrșit. Deoarece în carte sînt scoase pe primul plan problemele teoretice generale, nu trebuie să ne așteptăm la o analiză specială a diferitelor teorii filozofice, curente literare, doctrine social-politice concrete etc. Materialul faptic este utilizat numai pentru a fundamenta și ilustra tezele generale.

Autorii s-au străduit să susțină două idei fundamentale de-a lungul întregii cărți. În primul rînd, să examineze viața spirituală a societății, ca o latură necesară a procesului istoric, determinată de existența socială, asupra căreia ea acționează. Marx și Engels arată că conștiința nu poate fi niciodată altceva decît existență înțeleasă, iar existența oamenilor este procesul real al vieții lor. De aceea conținutul și structura conștiinței sociale, particularitățile dezvoltării sale, specificul diferitelor ei forme, lupta de idei etc. pot fi înțelese numai pe baza analizei

Scanned with OKEN Scanner

vieții materiale a societății. Problema rolului ideilor, a importanței diferitelor forme ale conștiinței sociale în viața și dezvoltarea societății, poate fi înțeleasă numai prin abordarea materialistă a vieții spirituale a societății.

Constatarea dependenței vieții spirituale a societății de existența socială, cercetarea conștiinței sociale și a diferitelor sale forme ca forțe sociale determinate, aflate în interacțiune cu variatele fenomene ale vieții sociale, constituie tocmai particularitatea examinării sub aspectul sociologic, materialist-istoric, al conștiinței sociale. Ea a stat la baza elaborării acestei cărți.

O altă idee centrală a lucrării este deosebirea momentului ideologic de cel gnoseologic. În recenziile publicate [1], unii tovarăși contestă justețea acestei delimitări, alții însă o susțin. Neavînd posibilitatea să prezinte în carte o argumentare mai dezvoltată a acestei probleme, autorii se consideră cu atît mai mult datori să dea unele lămuriri în prefață.

Analizînd conștiința socială ne întîlnim cu un fapt cunoscut de toți, anume că există ideologie proletară și ideologie burgheză, dar nu există o fizică proletară deosebită de fizica burgheză. Aceasta înseamnă că există o deosebire între științele concrete, care sînt indiferente față de clase, și formele ideologice, de exemplu ideile politice, care au caracter de clasă. Această deosebire trebuie interpretată și clarificată teoretic.

În afară de aceasta, în prezent întîlnim și un alt fapt: în literatura burgheză în ultimii ani este la modă încercarea de a opune știința ideologiei și de a construi pe această bază diferite „teorii". Ideologii burghezi și revizioniștii absolutizează deosebirile existente în mod real în conștiința socială și separă știința de ideologie în mod metafizic. Ei afirmă că orice ideologie poartă pecetea subiectivismului, adică are un caracter denaturat, și că este în mod absolut opusă cunoașterii științifice care e indiferentă față de clase. Aplicînd această idee falsă la marxism-leninism, care proclamă în mod deschis legătura sa

---

[1] Vezi „Probleme de filozofie", 1960, nr. 8, pp. 196—202.

Scanned with OKEN Scanner

cu interesele de clasă ale proletariatului, ei neagă caracterul său ştiinţific.

În lupta împotriva ideologiei burgheze şi a revizionismului se impune necesitatea de a da o ripostă calomniilor aduse marxismului şi în legătură cu aceasta de a caracteriza adevărata natură a ideologiei şi corelaţia ei cu gnoseologia. Acestea sînt împrejurările care i-au determinat pe autori să pună pe primul plan problema corelaţiei momentului ideologic cu cel gnoseologic[1].

Obiecţia principală împotriva deosebirii momentului ideologic de cel gnoseologic în conştiinţa socială constă în următoarele : dacă se susţine această distincţie, atunci ideologia este exclusă din procesul reflectării realităţii, deoarece pe plan gnoseologic raportul dintre ideile noastre şi realitatea obiectivă are un caracter gnoseologic. Ni se pare că această obiecţie se bazează pe o neînţelegere, şi anume pe neînţelegerea specificului abordării sociologice a problemei. Conştiinţa socială în întregul său reprezintă, din punct de vedere al teoriei cunoaşterii, reflectarea realităţii şi nimic mai mult, reflectare care poate fi veridică sau denaturată. Deosebirea momentului ideologic de cel gnoseologic nu trebuie însă identificată cu împărţirea conştiinţei în conştiinţă denaturată şi conştiinţă ştiinţifică, aşa cum fac revizioniştii. Şi ideologia poate fi neştiinţifică şi ştiinţifică, adică poate să reflecte realitatea denaturat sau veridic. Prin urmare, atît timp cît conştiinţa socială este examinată pe plan gnoseologic, nu se poate stabili nici un fel de distincţie între ideologie şi cunoaştere. Sîntem întru totul de acord cu aceasta. Problema constă însă în faptul că conştiinţa socială poate fi cercetată şi sub alte aspecte. Existenţa deosebirii dintre momentul ideologic şi cel gnoseologic devine evidentă atunci cînd transpunem problema pe plan sociologic, adică atunci cînd examinăm anumite laturi ale conştiinţei sociale din punctul de vedere al bazei materiale care le determină apariţia, al dezvoltării lor, al funcţiilor sociale pe care le îndeplinesc. Este clar că aceste două moduri

---

[1] Actualitatea acestei probleme este demonstrată, de pildă, de articolul lui V. Ruml, *Ideologia şi ştiinţa* („Probleme ale păcii şi socialismului", 1960, nr. 7).

Scanned with OKEN Scanner

de abordare nu trebuie opuse unul altuia. Este vorba numai de faptul că atunci cînd conştiinţa socială este examinată pe plan sociologic, apar o serie de probleme noi, care depăşesc cadrul gnoseologiei şi sînt cercetate în mod special de materialismul istoric.

În precizarea deosebirii dintre momentul ideologic şi cel gnoseologic, noi pornim în primul rînd de la existenţa unor deosebiri în cadrul necesităţilor sociale care le dau naştere. În fond, oamenii sînt călăuziţi de cunoaşterea legilor obiective atunci cînd construiesc electrocentrale, indiferent de faptul că ele se construiesc în societatea capitalistă sau în cea socialistă. În orice societate se face întotdeauna simţită, într-o măsură mai mare sau mai mică, necesitatea cunoaşterii obiective. Interesul social constă aici în a dobîndi cunoaşterea obiectului, cunoaşterea naturii sale intrinseci, independente de om.

Ideologia este generată de asemenea de interesul social, dar de un caracter deosebit. În istorie, diferitele sisteme sociale au apărut, s-au menţinut şi s-au succedat pe baza necesităţii materiale, dar cu ajutorul ideilor, care au unit şi organizat masele, unele grupe sociale. Interesul social este îndreptat aici spre consolidarea şi menţinerea formei respective a relaţiilor sociale sau spre schimbarea ei. Ideologia este determinată, în ultimă instanţă, de acest interes — care în societatea împărţită în clase are un caracter de clasă — şi reflectă realitatea, şi în primul rînd relaţiile sociale, prin prisma acestui interes. Exprimînd teoretic interesele generale, fundamentale ale claselor, ideologia contribuie la rezolvarea sarcinilor sociale ce se pun în faţa lor.

Interesul care determină ideologia poate fi în opoziţie cu sarcinile şi necesităţile cunoaşterii obiective a realităţii, dar poate să coincidă parţial sau total cu ele. În conformitate cu aceasta în ideologie pot avea o largă răspîndire elementele cunoaşterii obiective, după cum pot lipsi din ea. În ceea ce priveşte marxism-leninismul, el este o ideologie ştiinţifică. În aceasta constă marea sa importanţă pentru clasa muncitoare, pentru toţi cei ce muncesc. Învăţătura lui Marx este atotputernică pentru că ea este adevărată, scria V. I. Lenin.

Scanned with OKEN Scanner

Stabilirea diferenței și a interdependenței dintre momentul ideologic și cel gnoseologic în conștiința socială permite o înțelegere aprofundată a specificului diferitelor ei laturi, a particularității dezvoltării ei și demascarea denaturărilor revizioniste a noțiunii de ideologie.

Pe parcursul întregii cărți autorii demonstrează contradicția fundamentală dintre ideologia burgheză și cea socialistă. Examinînd originea, dezvoltarea, influența etc. ideologiei socialiste, ei iau exemple din viața Uniunii Sovietice și din istoria P.C.U.S., ca fiindu-le mai apropiate. Dar trebuie subliniat că tezele generale ale materialismului istoric despre ideologia socialistă, particularitățile, formele, rolul său etc. pot fi aplicate în orice țară, desigur ținînd seama de condițiile concrete, de particularitățile istorice ale dezvoltării țării respective.

Autorii își exprimă în mod anticipat recunoștința față de tovarășii care le vor trimite considerațiile și observațiile lor privitoare la problemele examinate în carte.

Moscova 4 decembrie 1960 V. KELLE M. KOVALSON

Scanned with OKEN Scanner

INTRODUCERE

Clarificarea şi elaborarea problemelor teoretice legate de analiza formelor conştiinţei sociale, cu specificul şi rolul lor în viaţa socială, sînt sarcini dintre cele mai importante ale muncii ideologice a P.C.U.S. în condiţiile actuale.

„Transformarea comunistă a societăţii este indisolubil legată de educarea omului nou, în care trebuie să se îmbine în mod armonios bogăţia spirituală, puritatea morală şi perfecţiunea fizică“ [1].

Trecerea la comunism presupune, alături de crearea unui înalt nivel de producţie materială, care să asigure o abundenţă de bunuri materiale, şi formarea unui om cu conştiinţă comunistă, eliberat de reminiscenţele trecutului, multilateral dezvoltat şi instruit. Acest proces nu este posibil fără dezvoltarea creatoare a culturii, a ştiinţei socialiste, fără creşterea continuă a nivelului ideologic al întregii mase a celor ce muncesc — a constructorilor comunismului. Dezvoltarea societăţii comuniste în întregul său, în care este inclusă cultura şi educaţia comunistă a maselor, nu se desfăşoară spontan, ci este îndrumată de partidul comunist, călăuzit de teoria marxist-leninistă.

Epoca contemporană a adus victorii măreţe ideologiei marxist-leniniste, care, cucerind masele de milioane, s-a transformat într-o puternică forţă materială. În ţările lagărului socialist ea se traduce nemijlocit în viaţă prin practica construirii socialismului.

---

[1] *Cu privire la întărirea legăturii dintre şcoală şi viaţă şi la dezvoltarea continuă a sistemului învăţămîntului public din ţară. Tezele C.C. al P.C.U.S. şi ale Consiliului de Miniştri al U.R.S.S.* Gospolitizdat, Moscova, 1958, p. 7.

Scanned with OKEN Scanner

S-ar comite însă o greşeală deosebit de gravă dacă s-ar trece cu vederea şi dacă s-ar privi pasiv ofensiva înverşunată a burgheziei şi a ideologilor săi împotriva lagărului socialismului. Politica coexistenţei paşnice a ţărilor cu orînduiri sociale deosebite, promovată de Uniunea Sovietică, China populară şi de alte ţări ale lagărului socialist, nu înseamnă concilierea cu ideologia burgheză şi încetarea luptei împotriva ei. Coexistenţa paşnică implică întrecerea economică dintre socialism şi capitalism, politica de pace şi lupta de neîmpăcat împotriva ideologiei burgheze.

Una din preocupările de seamă ale partidului comunist în condiţiile actuale este intensificarea luptei împotriva ideologiei burgheze şi revizioniste, care reprezintă pericolul principal pentru mişcarea muncitorească internaţională. Încercînd să diminueze forţa de atracţie a ideologiei marxist-leniniste, influenţa ei asupra tuturor domeniilor vieţii sociale, revizioniştii denaturează marxism-leninismul, în special în problemele legate de dezvoltarea conştiinţei sociale, a culturii, ştiinţei, ideologiei.

În felul acesta cercetarea conştiinţei sociale şi a diferitelor ei forme prezintă pentru păturile cele mai largi ale celor ce muncesc nu numai un interes teoretic, ci şi unul practic.

Conştiinţa socială este un fenomen foarte complex şi multilateral. Studierea particularităţilor şi formelor sale de dezvoltare se poate face din mai multe puncte de vedere : al psihologiei (vezi S. L. Rubinstein, *Existenţă şi conştiinţă),* al teoriei cunoaşterii, aşa cum se procedează în lucrările de materialism dialectic (vezi Hashacih F. I., *Materie şi conştiinţă* ş.a.), al istoriei culturii spirituale în general sau al istoriei unor anumite forme ale conştiinţei etc., şi al sociologiei, adică al materialismului istoric. În ultimul caz, conştiinţa socială şi formele ei sînt considerate drept fenomene ale vieţii sociale, cu un specific propriu, care ocupă un loc determinat în sistemul fenomenelor sociale ale unei formaţiuni social-economice date. Ele se află în relaţii de interacţiune cu alte fenomene sociale, avînd la bază modul de producţie, şi joacă un rol concret în dezvoltarea societăţii. Se înţelege de la sine că rezolvarea tuturor acestor probleme

Scanned with OKEN Scanner

prin prisma materialismului istoric se sprijină pe teoria materialist-dialectică a cunoașterii și pe științele sociale concrete care studiază diversele forme ale conștiinței sociale; ea nu se substituie cercetărilor concrete. Lucrarea de față examinează conștiința socială și formele ei tocmai prin prisma materialismului istoric, concentrîndu-și atenția asupra problemelor cu caracter sociologic.

Publicîndu-și lucrarea, autorii consideră de datoria lor să exprime profunda lor recunoștință colectivului catedrei de materialism dialectic și istoric a facultăților de științe naturale și, de asemenea, lucrătorilor de la catedrele de materialism dialectic și istoric ale facultăților de științe umaniste și ale facultăților de filozofie ale Universității din Moscova care au luat parte la discutarea și recenzarea manuscrisului acestei cărți.

Scanned with OKEN Scanner

CONŞTIINŢA SOCIALĂ ESTE O REFLECTARE A EXISTENŢEI SOCIALE

Dezvoltarea societăţii ca şi a naturii, este subordonată legilor obiective ce acţionează independent de conştiinţa omului. Spre deosebire însă de legile naturii, care se manifestă în interacţiunea forţelor oarbe, spontane, legile dezvoltării sociale nu se manifestă altfel decît prin activitatea oamenilor. Istoria societăţii este creată de oameni — fiinţe dotate cu conştiinţă şi voinţă. De aceea, pentru înţelegerea justă şi multilaterală a procesului istoric, nu este suficientă numai cercetarea rolului hotărîtor al existenţei sociale în dezvoltarea societăţii. Este necesar de asemenea să se clarifice apariţia şi rolul conştiinţei sociale, a diferitelor idei în activitatea oamenilor şi în dezvoltarea societăţii în general.

Conştiinţa socială este reflectarea procesului real de viaţă al oamenilor, a existenţei lor sociale, reflectare care ia naştere pe baza activităţii social-istorice a oamenilor, pe baza practicii.

Conştiinţa socială se manifestă în forme diferite. Forme ale conştiinţei societăţii contemporane sînt ideile politice, conştiinţa juridică, morala, ştiinţa, religia, arta şi concepţiile artistice, filozofia. Aceste forme ale conştiinţei sînt studiate de diferitele ştiinţe sociale. Materialismul istoric cercetează conştiinţa socială din punctul de vedere al originii, locului, rolului şi a formelor ei în viaţa şi dezvoltarea societăţii.

§ 1 APARIŢIA CONŞTIINŢEI SOCIALE

Ideile, teoriile, concepţiile — tot ceea ce constituie în ansamblu conştiinţa socială a unei epoci date — sînt generate totdeauna de condiţiile materiale ale vieţii oa-

Scanned with OKEN Scanner

menilor, în sistemul cărora rolul principal îl joacă modul de producţie a bunurilor materiale. Activitatea material-productivă a oamenilor, spre deosebire de activitatea instinctivă a animalelor, este o activitate raţională, conştientă. Albina construieşte faguri, păianjenul ţese păianjenişul, castorii construiesc stăvilare. Ei nu fac însă toate acestea în conformitate cu un plan dinainte gîndit, ci instinctiv. Marx scria că ceea ce distinge pe cel mai prost arhitect de albină este faptul că înainte de a construi o casă în realitate, el o construieşte în mod ideal şi această idee sau plan al casei determină activitatea sa materială, fiind ţelul spre a cărui rezolvare această activitate este îndreptată. Conştiinţa apare cu necesitate, pentru că fără ea nu este posibilă acţiunea bine determinată asupra naturii, transformarea naturii potrivit cerinţelor umane.

Conştiinţa a apărut pe baza activităţii materiale, de muncă, a oamenilor şi deserveşte această activitate.

În ultimă analiză, particularităţile conştiinţei omului sînt determinate de particularităţile activităţii sale de muncă. Animalul ia contact cu natura, este legat de ea în mod *nemijlocit,* prin organele sale naturale. Raportul lui cu natura este determinat de nevoile biologice ale organismului. Baza psihicului animalului este procesul biologic al vieţii, adică schimbul de substanţe dintre organism şi mediu. Psihicul animalului echilibrează, reglementează interacţiunea dintre organism, ca un întreg, şi mediul înconjurător. El constituie mijlocul de *adaptare* a organismului atît la condiţiile permanente, cît şi la cele schimbătoare ale mediului. Animalul separă din mediul înconjurător, distinge într-însul ceea ce are o însemnătate biologică vitală pentru organism, adică semnalele de hrană, de primejdie etc. Nevoile organismului animal sînt pe deplin deservite de formele senzoriale ale percepţii realităţii care reflectă trăsăturile, legăturile, însuşirile ei exterioare.

Spre deosebire de animale, omul ia contact cu natura în mod *mijlocit,* adică interpune între el şi natură organe artificiale — *uneltele de muncă* — cu ajutorul cărora acţionează asupra naturii, o transformă. Prin muncă omul nu se adaptează la natură, ci o adaptează nevoilor sale. În conştiinţa omului nu se reflectă numai ceea ce are

Scanned with OKEN Scanner

pentru el o însemnătate biologică, ci şi ceea ce prezintă importanţă pentru procesul muncii. În primul rînd, aceasta lărgeşte foarte mult cercul fenomenelor reflectate de conştiinţa omului ; în al doilea rînd, pentru om devine importantă cunoaşterea naturii ca atare, indiferent de nevoile sale biologice. Aceasta determină necesitatea unor forme noi de reflectare, care nu sînt proprii animalelor. Rezultă de aci că natura poate fi transformată numai în concordanţă cu legile naturii însăşi. Pentru a transforma raţional obiectul, este necesară cunoaşterea lui nu numai în ceea ce priveşte latura lui exterioară, ca fenomen, ci şi sub aspectul însuşirilor şi legăturilor sale interne, esenţiale. Confecţionarea uneltelor de muncă presupune cunoaşterea însuşirilor generale ale unor serii întregi de obiecte. În procesul muncii omul se află în relaţii de interdependenţă nu numai cu latura exterioară a realităţii, ci şi cu latura ei interioară, esenţială. El foloseşte forţele, legile, însuşirile naturii însăşi pentru transformarea ei. De aceea, în procesul muncii apare la om în mod inevitabil capacitatea de a reflecta latura internă, esenţială a lumii obiective, însuşirile mecanice, fizice şi altele, precum şi legile obiectului material. Latura exterioară a realităţii este percepută prin intermediul organelor de simţ. Dar pentru reflectarea laturii interne, esenţiale a realităţii, inaccesibilă simţurilor, la om se creează în procesul muncii o aptitudine nouă — capacitatea gîndirii abstracte, care este o particularitate specifică a conştiinţei omeneşti. Apariţia gîndirii abstracte transformă întregul psihic al omului. Percepţia senzorială a omului se îmbogăţeşte cu rezultatele activităţii gîndirii abstracte şi de aceea nu este identică cu sensibilitatea animalului. Ochiul vulturului vede mai departe, dar omul vede incomparabil mai mult.

Animalul nu se separă de natură, adică pentru animal relaţiile sale cu alţii nu există ca relaţii [1]. Omul însă, în procesul muncii şi pe baza lui, se separă de natură, care se reflectă şi în conştiinţa sa. Pe o anumită treaptă de

[1] Vezi Karl Marx-Friedrich Engels, *Opere*, vol. 3, Editura Politică, Bucureşti, 1958, p. 31.

Scanned with OKEN Scanner

dezvoltare a producției, la om apare conștiința *raportului său* cu obiectul, adică conștiința de sine.

Conștiința omului este activă. Ea „nu numai că reflectă lumea obiectivă, dar o și creează“ [1] — spunea V. I. Lenin. Această activitate creatoare a conștiinței umane, pe care idealiștii o înfățișează ca însușire supranaturală, mistică, a spiritului, se explică, în realitate, prin însușirea activității umane de muncă de a fi un proces activ, transformator. Tocmai pe baza muncii gîndirea umană dobîndește capacitatea de a stabili scopuri determinate, de a întocmi planul activității viitoare, de a crea, de a inventa, de a făuri ceea ce încă nu există.

Producția este totdeauna o producție socială. Munca există numai în societate și nu este posibilă în afară societății, în afara relațiilor sociale. Modul de producție este unitatea forțelor de producție și a relațiilor de producție. De aici urmează necesitatea de a examina raportul cu natura în procesul muncii, nu ca un raport al omului izolat, ci ca un raport între societate și natură.

Transformarea muncii din activitate instinctivă în conștientă și rațională a însemnat totodată transformarea turmei de animale în societate omenească, cu formele ei determinate de organizare a muncii și relații sociale. Intrînd în relații de producție necesare, oamenii au fost nevoiți să întărească aceste relații și moduri de organizare ale colectivelor de oameni în forme ideologice determinate — formele conștiinței propriilor lor relații sociale. Dar așa cum relațiile materiale ale omului cu natura în procesul muncii se realizează totdeauna prin intermediul unor relații determinate de producție, tot așa și cunoașterea de către om a realității se realizează totdeauna în anumite forme ideologice dependente de condițiile sociale.

În conștiința omului social se reflectă și viața socială și natura. Nu numai conștiința relațiilor sociale, ci și reflectarea naturii și a legilor sale există numai în societate și pentru societate, iau naștere din cerințele producției sociale, sînt determinate de nevoile sociale. Conștiința este

---

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 177.

Scanned with OKEN Scanner

un produs social, ea nu există în afara societăţii şi întotdeauna este conştiinţă *socială* [1]. Cînd vorbim despre originea, particularităţile, formele etc. conştiinţei, este vorba numai şi numai despre conştiinţa socială.

§ 2 PROCESUL DE CUNOAŞTERE ŞI CEL IDEOLOGIC ÎN FORMAŢIILE ANTAGONISTE

La început, pe treptele timpurii ale dezvoltării societăţii, conştiinţa a fost în mod nemijlocit împletită cu activitatea materială a oamenilor. Cunoştinţele şi observaţiile empirice acumulate s-au transmis din generaţie în generaţie, materializîndu-se, întruchipîndu-se în uneltele şi în experienţa de producţie şi în deprinderile de muncă, consolidîndu-se în limbă şi tradiţie.

Dar dezvoltarea ulterioară a producţiei sociale a atras cu necesitate după sine apariţia cunoaşterii teoretice. Condiţia apariţiei şi dezvoltării cunoaşterii teoretice a fost diviziunea muncii, separarea muncii intelectuale de cea fizică, de aceea separarea muncii intelectuale de cea fizică, survenită o dată cu împărţirea societăţii în clase, a fost un proces progresist. Acest progres avea însă un caracter antagonist.

Minoritatea exploatatoare a cucerit privilegiul muncii intelectuale după ce a cîştigat timpul liber necesar pentru a se ocupa de politică, ştiinţă, filozofie etc., pe seama cruntei exploatări a majorităţii muncitoare, condamnată la o muncă fizică grea, lipsită de conţinut spiritual, creator.

Împărţirea societăţii în clase şi separarea muncii intelectuale de cea fizică şi-au pus amprenta pe întreaga dezvoltare ulterioară a conştiinţei sociale. Din acest moment, asupra cunoaşterii de către oameni a propriei lor existenţe sociale, cît şi a întregii realităţi înconjurătoare, încep să exercite o influenţă hotărîtoare interesele materiale ale diferitelor clase.

De acum înainte dezvoltarea societăţii se realizează sub forma antagonismului de clasă. Problemele sociale ce se

---

[1] Aici nu se analizează problema corelaţiei dintre conştiinţa individuală şi cea socială, pentru că conştiinţa individuală este de asemenea socială. Despre deosebirea dintre ele vezi pp. 35—38.

Scanned with OKEN Scanner

pun în fața societății se rezolvă numai în lupta claselor, fiecare dintre ele conducîndu-se după interesul său izvorît din poziția sa în sistemul relațiilor de producție date. Interesul claselor progresiste este, în esență, o formă de exprimare a nevoilor sociale care iau naștere din acțiunea legilor obiective ale dezvoltării sociale, în timp ce interesele claselor reacționare i se opun. Interesele de clasă capătă o importanță hotărîtoare în realizarea sarcinilor arzătoare ale dezvoltării sociale. De aceea practica luptei de clasă determină necesitatea fundamentării și justificării ideologice a interesului de clasă, necesitatea ideologiei de clasă. Ideologia ia naștere, în ultimă instanță, tot prin acțiunea legilor obiective ale dezvoltării sociale și este o condiție subiectivă necesară realizării lor. Nemijlocit însă, ea se prezintă ca expresie spirituală a intereselor claselor în luptă.

În dezvoltarea conștiinței sociale este necesar să se distingă două tendințe legate între ele : în primul rînd, procesul cunoașterii, condiționat de interesele practicii de viață a omului social — acumularea cunoștințelor obiective despre natură și societate ; în al doilea rînd, procesul ideologic, condiționat în formațiile antagoniste de interesele diferitelor clase care acționează în istorie — apariția, dezvoltarea și înlocuirea ideologiei diferitelor clase.

În viața reală, aceste două tendințe sînt strîns împletite și coincid uneori, ele putînd fi separate numai pe calea analizei teoretice, în mod abstract. În cadrul procesului ideologic există un moment de cunoaștere, iar în dezvoltarea cunoașterii există o latură ideologică. Nu trebuie însă să fie amestecate și identificate aceste două tendințe, deoarece conștiința socială nu se reduce nici la cunoaștere, nici la ideologie.

Conștiința socială este întregul ansamblu al vieții spirituale a societății, iar ideologia este acea parte a conștiinței sociale legată nemijlocit de rezolvarea sarcinilor sociale care se ridică în fața societății și de aceea ea reflectă relațiile sociale în scopul schimbării sau consolidării lor. În societatea împărțită în clase ideologia are un caracter de clasă, adică este expresie spirituală a intereselor materiale ale unor clase determinate.

Scanned with OKEN Scanner

De exemplu, concepţiile politice, juridice, etice exprimă totdeauna interesele şi năzuinţele unor anumite clase şi ţin de ideologie, cu toate că ele conţin un element de cunoaştere. Ştiinţele naturii însă, fiind un element al vieţii spirituale a societăţii, o formă a conştiinţei sociale, sînt indiferente faţă de clase. Ele, prin natura lor, nu aparţin ideologiei, cu toate că în ele este cuprins momentul ideologic.

Conştiinţa socială a formaţiilor antagoniste cuprinde într-însa ideologia diferitelor clase, ideologia dominantă în societate fiind totdeauna ideologia clasei dominante.

Conştiinţa umană este capabilă, în principiu, să reflecte veridic realitatea obiectivă. Reflectarea veridică a realităţii este una din condiţiile necesare ale „schimbului de substanţă" dintre natură şi societate, una din condiţiile realizării procesului muncii, ca activitate raţională a omului.

Această capacitate se realizează în istorie prin dezvoltarea cunoaşterii pe baza practicii. Conştiinţa omului reflectă în mod obiectiv natura şi viaţa socială, în măsura în care ea se sprijină pe practică, nevoile şi cerinţele ei, în măsura în care ea se verifică prin practică. O dată cu dezvoltarea societăţii progresează şi cunoaşterea, are loc acumularea cunoştinţelor mereu mai profunde despre natură şi societate. Cunoaşterea ştiinţifică este cea mai înaltă formă de cunoaştere, care dezvăluie esenţa lucrurilor, legilor şi cauzelor obiective.

Dar nici chiar ştiinţa nu trebuie considerată ca suma unor adevăruri obiective. Într-însa se întîlnesc şi teorii nejuste şi ipoteze false. De exemplu, teoria termogenului şi ipoteza eterului mecanic în fizică, teoria flogistonului şi teoria radicalilor în chimie, teoria preformismului şi a invariabilităţii speciilor în biologie etc., au fost respinse sau corectate de dezvoltarea ulterioară a ştiinţei. Teoriile false din ştiinţă sînt rătăciri întreprinse în vederea găsirii adevărului. Apariţia lor se explică prin diverse cauze: prin complexitatea procesului cunoaşterii însăşi, ca proces dialectic contradictoriu al apropierii gîndirii de obiect, prin caracterul limitat al practicii sociale, prin diferitele influenţe ideologice etc.

Scanned with OKEN Scanner

În procesul ideologic există de asemenea atît reflectarea justă cît şi reflectarea denaturată a societăţii. În ideologia tuturor claselor care au precedat apariţia proletariatului există în mai mare sau mai mică măsură elemente de cunoaştere obiectivă. Cu toate acestea, nici una din aceste ideologii n-a fost autentic ştiinţifică. O expresie a reflectării denaturate a realităţii în ideologie o constituie religia şi idealismul filozofic, interpretarea idealistă a istoriei, diferitele iluzii politice, juridice, morale etc. Această reflectare denaturată a realităţii nu trebuie considerată întîmplătoare. Ea îşi are cauzele sale materiale, aşa cum legile fizicii determină imaginea răsturnată în lentila aparatului fotografic. Care sînt aceste cauze?

O dată cu apariţia relaţiilor de dominaţie şi asuprire, în condiţiile cărora interesele economice ale clasei dominante şi nu satisfacerea nevoilor societăţii devin cauza motrice a producţiei sociale, esenţa reală a relaţiilor sociale se manifestă la suprafaţa vieţii sociale sub o formă denaturată. Relaţiile economice se statornicesc între oameni în interesul dezvoltării producţiei; şi înseşi ţelurile diferitelor clase sînt determinate în ultimă instanţă de producţie. La suprafaţa fenomenelor însă, producţia, activitatea maselor muncitoare apar numai ca un mijloc de realizare a ţelurilor clasei dominante. Ideologia clasei exploatatoare, determinată de interesele ei, reflectă această aparenţă şi o prezintă drept esenţă autentică, denaturînd prin aceasta realitatea istorică.

Separarea muncii intelectuale de munca fizică, care apare o dată cu împărţirea societăţii în clase, creează posibilităţi specifice pentru reflectarea denaturată a realităţii în ideologie.

Se ştie că activitatea material-productivă este baza vieţii şi a dezvoltării societăţii. Dar în condiţiile în care munca fizică este separată de cea intelectuală, cînd masele muncitoare sînt asuprite, iar însăşi munca intelectuală — conducerea producţiei şi a schimbului, administrarea treburilor obşteşti, activitatea în domeniul politicii şi ideologiei etc. — este monopolizată de clasele exploatatoare dominante, la suprafaţa fenomenelor problema se prezintă altfel. Raportul real este inversat, activitatea în sfera muncii intelectuale apare ca ceva primordial şi determi-

Scanned with OKEN Scanner

nant, ca baza întregii activităţi social-istorice a oamenilor, iar activitatea material-productivă a maselor muncitoare — ca ceva derivat şi cu totul dependent de planurile şi prescripţiile ideologilor, oamenilor politici, legiuitorilor, conducătorilor producţiei. S-ar părea, prin urmare, că nu activitatea practică materială generează şi determină conştiinţa, ci, dimpotrivă, conştiinţa determină activitatea materială a oamenilor. Reflectînd această aparenţă şi prezentînd-o drept esenţă, conştiinţa se desprinde în felul acesta de realitate şi i se opune. „Din acest moment conştiinţa îşi *poate* închipui, într-adevăr, că este altceva decît cunoaşterea practicii existente... din acest moment conştiinţa este în stare să se emancipeze de lume şi să treacă la construirea teoriei «pure», a teologiei, filozofiei, moralei etc. «pure»“ [1].

Separarea muncii intelectuale de cea fizică înseamnă transplantarea muncii intelectuale într-un domeniu deosebit de activitate relativ independentă. Datorită diviziunii muncii legate de activitatea intelectuală, procesul gîndirii le apare oamenilor că ar fi un rezultat al activităţii independente a gîndirii, care are de-a face numai cu un material ideal, provenit numai din propria lor gîndire sau din cea a predecesorilor lor. Independenţa relativă a procesului spiritual apare ca o independenţă absolută. Ceea ce lipseşte în acest caz este înţelegerea legăturii dintre conştiinţă şi realitatea materială. Dezvoltarea conştiinţei sociale se prezintă nu ca un moment necesar, condiţionat din punct de vedere material, şi ca o latură a procesului social-istoric în general, ci ca un proces absolut independent, care determină mersul istoriei. Engels scria în legătură cu aceasta : „Ideologia este un proces pe care aşa-numitul cugetător îl împlineşte, ce-i drept, în chip conştient, dar fals conştient. Adevăratele forţe motrice care-l pun în mişcare îi rămîn necunoscute, altfel n-ar fi un proces ideologic. Prin urmare, el îşi închipuie forţe motrice false sau aparente“ [2].

---

[1] Karl Marx-Friedrich Engels, *Opere*, vol. 3, p. 32.
[2] K. Marx-F Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ediţia a II-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955, p. 544.

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, separarea muncii intelectuale de cea fizică dă naştere în mod inevitabil iluziilor despre rolul determinant al activităţii intelectuale în dezvoltarea societăţii şi despre independenţa ei relativă. Aceste iluzii corespund pe deplin intereselor claselor exploatatoare, cărora le este avantajoasă subestimarea activităţii materiale a maselor muncitoare şi preamărirea propriului lor rol în viaţa şi în dezvoltarea societăţii.

În sfîrşit, clasele exploatatoare au constituit totdeauna în societate o grupă de oameni cu interese independente, deosebite de interesele celor ce muncesc. Ideologii clasei exploatatoare însă se străduiesc să prezinte interesul acesteia drept un interes general, adică să atribuie ideologiei clasei respective un caracter general omenesc, deasupra claselor.

În acele perioade istorice în care clasa exploatatoare încă nu şi-a cucerit dominaţia, ci luptă numai pentru cucerirea ei, cînd interesul său coincide într-o anumită măsură în mod real cu interesele majorităţii, ideologii înaintaţi ai acestei clase idealizează cu deplină sinceritate societatea viitoare şi prezintă dezinteresat lupta pentru întărirea dominaţiei clasei respective drept o luptă pentru adevărul general omenesc, pentru raţiune şi dreptate.

Descartes şi Spinoza, La Mettrie şi Holbach, Helvetius şi Diderot, au fost ideologii burgheziei, dar întreaga omenire progresistă îi consideră, pe bună dreptate, drept oameni care s-au consacrat cu adevărat slujirii adevărului şi dreptăţii.

Cu totul altfel se prezintă lucrurile atunci cînd este vorba de clasa exploatatoare, care şi-a instaurat dominaţia. Pentru ea prezintă interes fundamentarea veşniciei şi caracterului neschimbător al acelei orînduiri economice în care această clasă ocupă o poziţie dominantă. Dar, deoarece n-a existat niciodată o orînduire economică veşnică şi neschimbătoare, a apărut contradicţia dintre interesele clasei dominante şi realitate. În aceste condiţii ideologii clasei dominante apucă calea denaturării făţişe a realităţii, iar cercetarea ştiinţifică liberă se transformă într-o apologie servilă.

Din cele spuse reiese limpede că dezvoltarea ideologiei în societatea bazată pe exploatare nu trebuie identificată

Scanned with OKEN Scanner

cu dezvoltarea cunoașterii, iar denaturările ideologice trebuie considerate drept rătăciri în căutarea adevărului.

Baza cunoașterii o constituie nevoile practicii social-istorice obiective a oamenilor. Sarcina ei este descoperirea legilor obiective, înțelegerea adevărului. O dată ce se rupe de practică și încetează să servească cunoașterii adevărului, știința își pierde calitatea, se transformă în pseudoștiință.

Baza procesului ideologic în societatea împărțită în clase antagoniste o constituie interesele claselor izvorîte din situația lor în societate și din condițiile de viață; sarcina lui nemijlocită este exprimarea spirituală, fundamentarea și justificarea acestor interese și nicidecum cunoașterea adevărului.

În măsura în care interesele unei clase intră în contradicție cu nevoile dezvoltării progresiste a societății, cu interesele majorității muncitoare, în aceeași măsură ideologii acestei clase merg pe calea denaturării realității conștient sau inconștient.

Revizioniștii contemporani, străduindu-se să denatureze concepția marxistă despre ideologie și raportul ei cu știința, consideră ideologia drept o „reflectare de clasă denaturată (deformată) a realității sociale", drept o conștiință falsă ce ar conține o „forță mistificatoare", drept ceva unilateral, părtinitor, subiectiv, opus și incompatibil cu știința. Ei resping ideologia „în numele științei", revendică eliberarea științei de sub influența ideologiei. Revizioniștii provoacă toată vîlva aceasta cu scopul de a „dovedi" cum că marxism-leninismul n-ar fi o știință, că el ar putea fi trecut în cadrul general al conștiinței deformate și înlăturat.

În realitate marxism-leninismul este o ideologie, dar o ideologie științifică. Aceasta se explică prin faptul că numai ideologia care reflectă just procesele și legile realității poate rezolva sarcinile sociale puse în fața clasei muncitoare. În general, delimitarea procesului cunoașterii de cel ideologic nu trebuie redusă la opoziția dintre conștiința științifică și conștiința denaturată. Ideologii claselor progresiste din trecut s-au sprijinit de asemenea, într-o anumită măsură, pe știință, erau interesați să folosească datele ei în vederea îndeplinirii țelurilor lor de-

Scanned with OKEN Scanner

clasă. De aceea şi în ideologia premarxistă s-au dezvoltat elemente de cunoaştere ştiinţifică, de exemplu materialismul şi dialectica. Dar numai ideologia proletariatului — clasă ale cărei interese subiective coincid *pe deplin* cu interesele dezvoltării progresive a întregii societăţi — devine pentru prima dată pe deplin o ideologie ştiinţifică. Ea reuneşte în sine cel mai înalt şi riguros spirit ştiinţific cu spiritul de clasă, partinic, revoluţionar.

Marx, Engels şi Lenin au subliniat totdeauna că o critică ştiinţifică reală a conştiinţei iluzorii nu trebuie să se mărginească numai la încercarea de a o opune conştiinţei ştiinţifice, ci trebuie să clarifice de asemenea geneza ei, necesitatea naşterii ei în condiţii sociale determinate, posibilitatea apariţiei ei, care-şi are rădăcinile în însuşi procesul cunoaşterii, şi în sfîrşit, înlăturarea ei critică, folosind tot ceea ce este pozitiv, în măsura în care-l conţine.

Din principiul materialist referitor la rolul determinant al existenţei sociale în raport cu conştiinţa socială decurge că schimbările care se petrec în conştiinţa socială — apariţia noilor idei, teorii, concepţii, înlocuirea unor idei prin altele etc. — sînt condiţionate de schimbările existenţei sociale. O dată cu trecerea de la o orînduire socială la alta are loc schimbarea revoluţionară şi în conştiinţa socială.

Dar această teză a materialismului istoric nu trebuie privită în mod simplist. Conştiinţa nu este o reflectare moartă, ca într-o oglindă, a existenţei, reflectare care urmăreşte în mod automat toate schimbările acesteia. Reflectarea existenţei în conştiinţa socială a oamenilor este un proces complex şi contradictoriu. Analiza ei necesită o abordare dialectică, o evidenţiere atît a independenţei relative din dezvoltarea conştiinţei cît şi a deosebirilor care există între procesul ideologic şi procesul cunoaşterii.

Ideologia, reflectînd situaţia, nevoile, interesele diferitelor clase, se supune în dezvoltarea sa legilor schimbării suprastructurii. Cînd de pe arena istoriei coboară o clasă sau alta, îşi pierd treptat influenţa şi acele păreri, idei sociale, teorii prin care clasa respectivă îşi exprimă concepţiile sale despre realitate şi interesele sale.

Scanned with OKEN Scanner

În societatea sclavagistă, ideologia dominantă era ideologia stăpînitorilor de sclavi. O dată cu trecerea de la societatea sclavagistă la societatea feudală, ideologia stăpînitorilor de sclavi este înlocuită de ideologia feudală. În societatea capitalistă dominantă este ideologia burgheziei. O particularitate a dezvoltării ideologice este faptul că fiecare clasă nouă își creează o ideologie a sa proprie ; o dată cu schimbarea situației acestei clase, a intereselor sale, intervin schimbări și în ideologia sa. Astfel, de exemplu, în epoca Renașterii și pînă la începutul secolului al XIX-lea s-a desfășurat în Europa procesul formării ideologiei burgheze în luptă cu ideologia feudală. Cînd burghezia și-a consolidat puterea, în ideologia ei s-au petrecut schimbări însemnate : ea a renunțat la ideile revoluționare, a luat atitudine împotriva materialismului, a elogiat capitalismul și a luptat împotriva criticii socialiste revoluționare a viciilor și rînduielilor sistemului capitalist. Trecerea la imperialism a fost legată de întărirea reacțiunii în domeniul ideologiei. Ideologii capitalului monopolist nu iau atitudine numai împotriva marxismului, ci și împotriva ideilor burghezo-democratice, propagă opiniile fasciste și semifasciste.

De ce este nevoită fiecare clasă să-și elaboreze propria sa ideologie ? Aceasta se explică prin diversitatea poziției obiective a claselor și prin aceea că fiecare clasă își rezolvă sarcinile sale istorice specifice. Pentru rezolvarea acestor sarcini ea nu poate să folosească pur și simplu ideologia veche, care a apărut în vederea rezolvării altor sarcini. Aceste sarcini noi sînt impuse în ultimă instanță de dezvoltarea modului de producție. Contradicția dintre forțele de producție în creștere și vechile relații de producție în formațiile antagoniste atrage totdeauna după sine necesitatea nimicirii vechilor relații de producție și a claselor dominante legate de ele. Dar această contradicție are, în diverse epoci, un conținut concret deosebit și se manifestă în lupta unor clase diferite. Contradicția dintre forțele de producție și relațiile de producție în societatea feudală a dat naștere necesității înlocuirii acestei societăți cu societatea capitalistă. Iar contradicția dintre forțele de producție și relațiile de producție în capitalism naște necesitatea înlocuirii lui prin socialism.

Scanned with OKEN Scanner

Noile idei sociale, noile teorii şi concepţii apar ca o reflectare a unui anumit conflict istoric dintre forţele de producţie în creştere şi vechile relaţii de producţie, a poziţiei claselor care luptă pentru rezolvarea acestui conflict.

Problema: *de ce* fiecare clasă nouă îşi creează ideologia sa proprie nu trebuie confundată cu problema: *cum* îşi creează ea ideologia respectivă. Ideologia nouă nu apare pe un loc gol, ci pe baza folosirii acelui material ideal, a acelei rezerve de noţiuni şi reprezentări care a fost acumulată în decursul dezvoltării anterioare. În dezvoltarea ideologiei există o continuitate. Existenţa continuităţii este una din expresiile independenţei relative a ideologiei ca fenomen social specific. Analizînd continuitatea ideologică constatăm că în procesul de creare al unei ideologii noi o parte din ideile trecutului este însuşită şi folosită în condiţii noi; o parte din aceste idei se însuşeşte, dar se umple cu un conţinut nou, iar o parte se înlătură. Acest caracter al continuităţii, adică una din formele transformării pe care o suferă ideologia, este determinat de condiţii istorice.

Baza continuităţii de idei este în ultimă instanţă continuitatea în dezvoltarea vieţii materiale a societăţii. Conexiunea şi continuitatea, existente în dezvoltarea formaţiilor social-economice, îşi găsesc reflectarea şi în conexiunea şi continuitatea ideologiei. În afară de aceasta, cu tot caracterul specific al diferitelor etape ale dezvoltării istorice, se menţin într-o măsură mai mare sau mai mică şi unele laturi şi trăsături generale. Aceasta se referă în mod deosebit la schimbarea istorică a formaţiilor antagoniste. Cu toate că o dată cu trecerea de la o formaţie antagonistă la altă formă de exploatare, se schimbă clasele, tipul statului etc., dar exploatarea însăşi, împărţirea societăţii în clase antagoniste, statul ca instrument al dominaţiei de clasă, se menţin. Fenomenele sociale şi conexiunea lor sînt reflectate şi fixate în categorii determinate şi sisteme conceptuale. Aşa cum în istorie se schimbă caracterul concret al fenomenelor sociale determinate, dar fenomenele înseşi rămîn (de exemplu clasele), tot aşa şi în ideologie se schimbă conţinutul concret al noţiunilor, categoriilor, dar aceste categorii,

Scanned with OKEN Scanner

noţiuni, se menţin atîta timp cît există fenomenele pe care le reflectă. Ideologia claselor noi reflectă condiţiile istorice schimbate, contradicţiile specifice, emite sarcini. Ea le reflectă însă şi îşi formulează cerinţele în categorii şi noţiuni elaborate, în esenţă, mai înainte, în alte condiţii istorice. Pe lîngă aceasta, conţinutul noţiunilor şi categoriilor este totdeauna determinat de condiţii istorice concrete. Prin urmare, materialul de idei, trecînd din epocă în epocă, se umple, în condiţii istorice noi, cu un nou conţinut concret.

De exemplu, revendicarea egalităţii s-a impus în diferite epoci. Dar în creştinismul timpuriu, care era ideologia sclavilor, egalitatea era privită ca fiind egalitatea tuturor în faţa lui dumnezeu. În revoluţiile burgheze, revendicarea egalităţii exprima lupta împotriva privilegiilor nobiliare. Pentru proletariat egalitatea înseamnă lichidarea claselor. Condiţionate istoric sînt şi noţiunile de libertate, democraţie, dreptate etc. Luarea în considerare a intereselor reale care acţionează în istoria claselor ne poate explica ce idei se folosesc şi ce idei se înlătură. Ideologii claselor reacţionare folosesc, de regulă, din ideologia precedentă tocmai ideile reacţionare, adaptîndu-le la propriile lor interese. Astfel, ideologii imperialismului contemporan cooptează şi folosesc ideile ultrareacţionare ale trecutului, reînvie scolastica medievală, misticismul etc., războindu-se, ca şi cum s-ar lupta cu duşmani vii, cu materialiştii, umaniştii, iluminiştii din trecut.

În anul 1879, papa de la Roma, Leon al XIII-lea, declara învăţătura reprezentantului scolasticii medievale, Toma d'Aquino, ca fiind „pînă astăzi încă unica filozofie adevărată a catolicismului". În prezent, graţie eforturilor stăruitoare ale popilor catolici, *neotomismul* — filozofia lui Toma d'Aquino întrucîtva modernizată — a căpătat o răspîndire destul de largă. În funcţie de circumstanţele concrete, filozofii burghezi contemporani fac apel şi la sprijinul teoretic, şi la fantezia reacţionară a lui Platon, şi la teoriile idealist-subiective ale episcopului englez din secolul al XVIII-lea G. Berkeley, şi la afirmaţiile misticului danez din secolul al XIX-lea Kierkegaard etc. Desigur că reînvierea, într-o măsură sau alta, a ideilor reacţio-

Scanned with OKEN Scanner

nare din trecut nu are nimic comun cu progresul cunoașterii științifice.

Clasele progresiste însă se sprijină în ideologia lor pe ideile înaintate ale trecutului, dîndu-le un conținut nou. Ideologii burgheziei ascendente au reînviat ideile umaniste și materialiste ale lumii antice, dezvoltîndu-le în opoziție cu întunecata ideologie a evului mediu.

În felul acesta, dezvoltarea ideilor sociale, crearea ideologiei noi se desfășoară pe calea influenței economiei asupra materialului de idei existent, pe calea adaptării acestui material de idei la noile condiții istorice. În acest sens Engels scria că în dezvoltarea filozofiei economia nu creează nimic nou, dar ea determină felul modificării și dezvoltării materialului ideologic preexistent [1].

Trebuie, de asemenea, să fie luat în considerare faptul că schimbarea ideilor nu este o reflectare automată a schimbării condițiilor obiective. Acestea din urmă determină numai în ultimă instanță schimbarea, conexiunea și continuitatea ideilor. Caracterul reflectării realității în ideologie este determinat în ultimă instanță de obiect. Dar și asupra acestuia își exercită influența activă fondul acumulat de reprezentări și formele constituite ale reflectării lumii. Fiecare ideolog este silit, conștient sau inconștient, să țină seama de acest lucru. De aceea, procesul de reflectare a realității în ideologie este foarte complex și contradictoriu.

Continuitatea în ideologie este un moment necesar, de mare însemnătate, al dezvoltării istorice. Dacă n-ar exista continuitate, ar trebui ca pentru reflectarea realității noțiunile și categoriile să se creeze din nou, de fiecare dată. Ideologii claselor noi nu s-ar putea folosi de rezultatele muncii îndelungate a generațiilor precedente de abstractizare a gîndirii. Rezultatele acestei munci ar pieri fără urmă. Ideologia nu și-ar putea îndeplini funcțiile sociale, iar progresul societății ar fi foarte mult îngreuiat.

În afara procesului de apariție și schimbare a diverselor ideologii, în istorie se desfășoară într-un ritm tot mai

---

[1] K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, p. 542.

Scanned with OKEN Scanner

accelerat progresul cunoașterii științifice. Acest progres al cunoașterii se realizează nu numai în decursul dezvoltării științelor concrete, ci, într-o anumită măsură, și în domeniul ideologiei.

Baza progresului cunoașterii o constituie nevoile activității social-istorice de producție a oamenilor. Cunoștințele obiective, dobîndite pe această bază în perioade istorice determinate, sînt un patrimoniu al societății de care aceasta nu se lipsește niciodată, cu toate că clasele reacționare încearcă să ia atitudine împotriva acelor teze ale științei care contrazic direct concepția despre lume și interesele lor. Nu e necesar să se descopere din nou legile deja descoperite, de exemplu legile lui Newton, legea periodicității elementelor a lui Mendeleev, sau teoria valorii bazată pe muncă a lui Smith și Ricardo. Știința progresează, slujind nevoile practicii în dezvoltare, fără să respingă cunoștințele existente, ci sprijinindu-se pe ele, dezvoltîndu-le și aprofundîndu-le. De aceea continuitatea riguroasă în cunoașterea științifică este o condiție necesară a progresului cunoașterii umane, a mersului ei de la adevărul relativ la cel absolut.

De aci rezultă necesitatea de a deosebi continuitatea din domeniul ideologiei de continuitatea cunoașterii științifice. Continuitatea există și într-un caz și în altul. Continuitatea în domeniul cunoașterii înseamnă păstrarea și folosirea *tuturor* cunoștințelor obiective cîștigate. Continuitatea în procesul ideologic însă înseamnă păstrarea materialului de idei din care se folosește *numai ceea ce* corespunde intereselor clasei date și al cărui conținut concret este determinat de condițiile epocii.

Apariția marxismului constituie o cotitură revoluționară hotărîtoare în domeniul ideologiei pentru că, exprimînd interesele proletariatului, ideologia devine din acest moment pentru prima dată știință. Marxismul este strîns legat de dezvoltarea spirituală anterioară a societății. Legătura marxismului cu dezvoltarea spirituală anterioară a societății poartă, înainte de toate, caracterul unei continuități științifice. Marxismul folosește *toate* cunoștințele științifice acumulate în decursul dezvoltării istorice anterioare, printre care și acele elemente ale cunoștințelor obiective care au existat în ideologia precedentă.

Scanned with OKEN Scanner

O dată cu aceasta marxismul moşteneşte de la ideologia trecutului materialul de idei pe care-l prelucrează în mod critic şi îi dă un conţinut nou cu adevărat ştiinţific. Utilizînd materialul de idei şi apropiindu-se prin *formă* de ideile anterioare, ideologia marxismului se deosebeşte, prin *conţinutul* său, în modul cel mai hotărît de ideologia anterioară. „Revoluţia comunistă este ruptura cea mai radicală cu relaţiile de proprietate moştenite din trecut; nu e deci de mirare că în cursul dezvoltării ei se produce ruptura cea mai radicală cu ideile tradiţionale“ [1].

Conştiinţa socială nu trebuie considerată ca fiind o sumă a conştiinţelor individuale ale tuturor membrilor unei societăţi date. Ea este constituită din teoriile şi concepţiile existente în societate. Conştiinţa socială însă nu este constituită numai din sistemele ideologice, concepţiile elaborate din punct de vedere teoretic şi cunoştinţele ştiinţifice acumulate, care sînt rezultatul activităţii ideologilor, teoreticienilor, oamenilor de ştiinţă, ci şi din conştiinţa masei de oameni, care apare în procesul practicii lor zilnice — aşa-numita conştiinţă comună [2]. Spre deosebire de ideologie şi ştiinţă, conştiinţa comună nu se ridică pînă la înţelegerea teoretică a realităţii, ci se limitează la cadrul experienţei empirice, se fixează în tradiţii, caractere, obiceiuri etc.

Conştiinţa comună cuprinde în sine:

a) experienţa empirică a muncii, acumulată în decursul multor veacuri, şi cunoştinţele empirice necesare muncii; astfel, spre exemplu, meseriaşii şi ţăranii s-au sprijinit în munca lor vreme îndelungată numai pe această experienţă;

b) normele morale care se constituie în viaţa de fiecare zi şi în muncă, dreptul comun, reprezentările despre lumea înconjurătoare (de exemplu realismul naiv), reprezentările despre starea proprie, nevoi etc.;

---

[1] K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, p. 31.

[2] Termenul de *conştiinţă comună*, spre deosebire de gîndirea ştiinţific-teoretică, este utilizat de F. Engels (vezi *Anti-Dühring*, ediţia a III-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955, p. 20).

Scanned with OKEN Scanner

— aceste concepţii şi reprezentări sînt numite în mod obişnuit „psihologie socială“ ; de exemplu, se vorbeşte despre psihologia mic-burghezului, avînd în vedere străduinţele lui de a fugi de problemele sociale, grija pentru propria sa bunăstare, ataşamentul faţă de proprietatea sa etc., care decurg din condiţiile vieţii mic-burghezului ;

— în concepţiile şi reprezentările ivite din condiţiile nemijlocite ale vieţii oamenilor, sînt multe caracterizări juste, precise despre mediul înconjurător — ceea ce se numeşte „înţelepciune populară“ ; dar în aceste concepţii se găsesc şi o mulţime de diferite superstiţii, prejudecăţi bazate pe ignoranţă etc. ;

c) creaţia artistică populară, în care se generalizează într-o formă estetică experienţa de viaţă a maselor şi năzuinţele lor.

Desigur că în viaţa reală graniţa dintre conştiinţa comună, pe de o parte, şi ideologie, ştiinţă, pe de altă parte, este foarte mobilă şi relativă. Ele se împletesc, se influenţează reciproc şi chiar, într-o anumită măsură, se întrepătrund reciproc.

Conştiinţa comună a fost în toate epocile sursa dezvoltării diverselor forme ale conştiinţei sociale. Oamenii de ştiinţă, ideologii, artiştii, elaborînd diferite teorii, creînd imagini artistice etc., adesea pornesc de la conştiinţa comună şi se sprijină, într-o anumită măsură, pe ea. Aşa, de exemplu, marii creatori de artă şi literatură folosesc din plin, creaţia populară ; materialismul filozofic pune în mod conştient la baza teoriei cunoaşterii „realismul naiv“ al maselor de oameni. În acelaşi timp, ideologia reacţionară foloseşte larg tot felul de superstiţii, prejudecăţi, tradiţii reacţionare, care există în conştiinţa comună, şi se sprijină pe ele.

Pe de altă parte, în conştiinţa maselor largi pătrund într-un grad mai mare sau mai mic (în funcţie de condiţiile concret-istorice) cunoştinţele ştiinţifice, diferite teorii şi construcţii ideologice elaborate de ideologi şi savanţi, care limitează sfera de acţiune a conştiinţei comune.

Acest proces, este legat, în primul rînd, de nevoile dezvoltării producţiei, care atrag după sine necesitatea ridi-

Scanned with OKEN Scanner

cării nivelului cultural al producătorului nemijlocit, ceea ce duce, pe o anumită treaptă de dezvoltare a societății, la apariția și lărgirea sistemului de învățămînt. Dar această cerință își croiește drum ca o tendință, care, în formațiile antagoniste, se lovește de mizeria maselor largi ale celor ce muncesc, care împiedică dezvoltarea lor spirituală, cît și de străduința claselor dominante de a menține masele în ignoranță.

În al doilea rînd, clasele exploatatoare dominante impun societății ideologia lor, folosind în acest scop toate mijloacele pe care le dețin în mîinile lor : școala, presa, biserica, arta etc.

În al treilea rînd, îndeosebi în perioadele de avînt revoluționar, se răspîndesc larg în mase idei noi, progresiste, care reflectă cerințele arzătoare ale dezvoltării sociale.

În conștiința comună se reflectă condițiile vieții de fiecare zi și interesele oamenilor, este înțeleasă activitatea lor îngustă cotidiană. Întrucît oamenii aparțin diferitelor clase, în conștiința lor se reflectă condițiile de viață și nevoile practice nemijlocite care decurg din ele ale diferitelor clase și grupuri sociale. De exemplu, din condițiile vieții și ale practicii zilnice a proletariatului ia naștere, în mod firesc, simțămîntul de dușmănie față de capitalistul asupritor și lacheii acestuia, protestul împotriva condițiilor grele ale vieții lui, conștiința necesității luptei pentru îmbunătățirea situației sale zilnice etc. Totuși, conștiința comună a proletarilor nu se poate ridica pînă la conștiința științifică a opoziției fundamentale dintre interesele proletariatului și interesele clasei capitaliștilor. După cum a arătat V. I. Lenin, mișcarea muncitorească spontană nu poate da naștere decît conștiinței tradeunioniste. Expresia științifică a intereselor fundamentale ale proletariatului nu se ivește din conștiința comună, nici din creșterea mișcării muncitorești spontane, ci este rezultatul dezvoltării științei și se introduce în mișcarea muncitorească de către partidul proletariatului.

De aici reiese că conștiința comună este limitată. Ea nu este capabilă să se ridice pînă la înțelegerea intereselor fundamentale ale clasei, la descoperirea laturilor esențiale și a legilor realității, la elaborarea teoriei.

Scanned with OKEN Scanner

În ideologie, dimpotrivă, se realizează interpretarea teoretică a realităţii, se reflectă laturile ei esenţiale. Ideologia reflectă condiţiile de viaţă şi interesele comune clasei luate ca întreg, cu toate că ideologul însuşi poate să nu înţeleagă legătura dintre construcţiile sale teoretice şi interesele clasei date.

§ 3 CONŞTIINŢA SOCIALĂ ŞI CEA INDIVIDUALĂ. FORMELE CONŞTIINŢEI SOCIALE

Conştiinţa individuală este constituită din lumea spirituală a persoanei individuale. Conştiinţa socială este inseparabilă de conştiinţa indivizilor, dar cea din urmă nu este o simplă părticică a conştiinţei sociale. Conştiinţa individului dintr-o epocă dată se formează sub acţiunea condiţiilor de viaţă atît ale celor comune epocii, clasei, naţiunii, cît şi ale celor individuale. Conştiinţa individuală este conştiinţa singulară în care se îmbină, în fiecare caz în parte, în mod specific, trăsături comune conştiinţei epocii date, trăsături particulare legate de apartenenţa socială a individului, şi trăsături individuale, condiţionate de educaţie, aptitudinile şi circumstanţele vieţii personale a individului.

De aceea, comunitatea trăsăturilor care aparţin conştiinţei epocii date, clasei, naţiunii, grupei sociale nu exclude varietatea conştiinţei individuale în limitele determinate de această comunitate şi nici chiar contradicţia dintre conştiinţa individuală şi cea socială. Sînt foarte cunoscute cazurile cînd anumiţi oameni, care după originea lor socială şi poziţia lor aparţin burgheziei, trec pe poziţiile ideologice ale proletariatului şi iau atitudine împotriva clasei lor. Şi, dimpotrivă, mulţi lideri oportunişti ai mişcării social-democrate se dovedesc a fi renegaţi şi trădători ai intereselor clasei muncitoare din rîndurile căreia au ieşit, se manifestă ca agenţi ai burgheziei în mişcarea muncitorească. Faptul că tocmai un anumit om — şi nu altul — a trecut pe poziţiile altei clase se explică prin particularităţile sale individuale, cu toate că însuşi acest fenomen îşi are cauzele sale sociale.

Conştiinţa individuală şi cea socială coexistă într-o unitate dialectică. Conştiinţa socială este creată, dezvol-

Scanned with OKEN Scanner

tată și îmbogățită de către indivizi. De aceea, în expresia sa concretă, conștiința socială poartă o anumită amprentă a particularităților indivizilor, care participă la elaborarea ei.

Pe de altă parte, conștiința individului, dacă se face abstracție de trăsăturile ei specifice, personale, este în esența sa conștiință socială, deoarece orice individ este produsul condițiilor sociale de viață ale vremii sale.

Conștiința socială există și se manifestă în diferite forme.

Prin ce se explică varietatea formelor de reflectare a realității în conștiința socială ?

În ultimă instanță, varietatea formelor conștiinței sociale este determinată de bogăția și varietatea lumii obiective însăși — a naturii și societății. Formele diferite ale conștiinței sociale reflectă domenii diferite, diferite laturi ale realității. De exemplu, ideile politice reflectă relațiile dintre clase, națiuni, state ; știința cunoaște legile concrete ale naturii și societății ; filozofia studiază lumea sub aspectul unității ei interne, al celor mai generale trăsături și legi. Obiectul determină atît conținutul formei de conștiință, cît și însuși specificul formei de reflectare (noțiunea științifică, norma morală, imaginea artistică, dogma religioasă etc.). În fiecare formă a conștiinței sociale se acumulează în cursul dezvoltării ei un anumit număr de categorii, noțiuni, reprezentări care reflectă particularitățile obiectului lor.

Bogăția și varietatea obiectului creează numai *posibilitatea* apariției *diverselor* forme ale conștiinței sociale. Baza reală a apariției formelor conștiinței sociale este necesitatea socială. De exemplu, știința a apărut numai pe o treaptă determinată a producției sociale în care simpla acumulare a cunoștințelor empirice devine insuficientă pentru dezvoltarea sa mai departe ; ideile politice și juridice iau naștere o dată cu apariția proprietății private, a claselor și a statului, în vederea fundamentării și consolidării raportului de dominație și subordonare etc. Caracterul necesității sociale determină și rolul concret pe care-l îndeplinește o anumită formă a conștiinței sociale în dezvoltarea societății.

Scanned with OKEN Scanner

Prin urmare, atît apariţia conştiinţei sociale în ansamblu cît şi a diferitelor ei forme se explică prin bogăţia legăturilor reale, prin varietatea cerinţelor omului social. Formele conştiinţei sociale se deosebesc între ele prin *obiectul* pe care îl reflectă, prin forma reflectării *(cum* este reflectat obiectul), prin *baza socială* a apariţiei lor, prin *particularităţile* dezvoltării lor, prin *rolul* lor în viaţa socială. În fiecare epocă istorică, toate formele conştiinţei sociale sînt legate între ele şi alcătuiesc în ansamblu viaţa spirituală a societăţii respective. Studiind dezvoltarea conştiinţei sociale, noi trebuie să ţinem seama, de asemenea, şi de influenţa reciprocă a diferitelor forme ale conştiinţei. Aşa, de exemplu, asupra filozofiei, religiei, moralei şi a altor forme ale conştiinţei îşi exercită acţiunea directă şi hotărîtoare ideologia politică, care constituie expresia cea mai nemijlocită şi concretă a economiei.

Corelaţia dintre momentul ideologic şi cel de cunoaştere se manifestă în mod deosebit în diferite forme ale conştiinţei sociale. Există forme ale conştiinţei din care lipseşte elementul gnoseologic, adică momentul cunoaşterii obiective — religia; există forme ale conştiinţei care, după natura lor, sînt ideologice, dar care conţin un element gnoseologic — ideologia politică, conştiinţa juridică şi cea morală; urmează apoi forme ale conştiinţei care se prezintă în esenţă ca o unitate a momentului ideologic şi de cunoaştere — filozofia şi arta (în artă însă această unitate are un caracter specific, deoarece ea are o bază estetică); în sfîrşit, există forme ale conştiinţei care sînt forme ale cunoaşterii realităţii, dar care cuprind totdeauna un element ideologic: ştiinţele concrete ale naturii.

În societate nu există o cunoaştere pură care să nu fie legată de ideologie, iar ideologia este totdeauna legată, exceptînd religia, de cunoaştere. Este foarte important să se ţină seamă de această împrejurare în analiza formelor concrete ale conştiinţei sociale.

În sfîrşit, în caracterizarea formelor conştiinţei sociale în ansamblu trebuie avut în vedere încă un moment. Caracterul diferit al formelor conştiinţei sociale are o bază obiectivă, dar această diferenţă este relativă, ea

Scanned with OKEN Scanner

nu trebuie absolutizată. Formele conștiinței nu sînt numai legate între ele, ci se și întrepătrund parțial. De exemplu, filozofia este o formă independentă a conștiinței sociale și în același timp ea este considerată știință. Teoriile juridice și politice țin atît de forma juridică și de cea politică a conștiinței, cît și de științele sociale. Religia include în sine în mod organic și elemente de morală. Pe de altă parte, doctrinele etice, fiind un element al conștiinței morale, au constituit totodată una din diviziunile filozofiei. Este necesar ca această întrepătrundere reciprocă a diferitelor forme ale conștiinței să fie de asemenea avută în vedere în cercetarea lor concretă.

Acesta este în general modul de a pune problema originii conștiinței sociale și a diferitelor ei forme.

§ 4 ROLUL CONȘTIINȚEI SOCIALE ÎN VIAȚA ȘI DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII

Problema rolului conștiinței sociale este organic legată de aceea a originii sale. Materialismul istoric a dat pentru prima dată posibilitatea rezolvării științifice a problemei rolului conștiinței sociale prin dezvăluirea condiționării materiale a conștiinței sociale proprii oricărei epoci istorice, arătînd că conștiința socială este o latură necesară atît a activității materiale de producție, cît și a întregii activități sociale a oamenilor. Conștiința socială apare tocmai pentru a deservi activitatea oamenilor în diferite sfere ale vieții sociale, adică pentru a juca un rol activ în viața și dezvoltarea societății.

Materialismul istoric respinge cu hotărîre atît idealismul, care susține rolul determinant al ideilor în dezvoltarea societății, cît și materialismul vulgar, care neagă rolul activ al acestora. Materialismul istoric pornește de la faptul că ideile nu pot determina mersul istoriei, dar că ele sînt o forță activă, capabilă să grăbească sau să frîneze dezvoltarea socială. Caracterul activ al ideilor este determinat de împrejurarea că ele călăuzesc oamenii în activitatea lor, că prin intermediul ideilor se unesc și se adună masele și clasele în vederea rezolvării sarcinilor sociale arzătoare. Ideile nu influențează dezvoltarea societății prin ele însele, ci prin mijlocirea activității oameni-

Scanned with OKEN Scanner

lor. Dar nevoile oamenilor sînt variate, în activitatea lor ei rezolvă cele mai diverse sarcini şi de aceea se folosesc de idei diferite.

Rolul *ideologiei* se manifestă în rezolvarea sarcinilor *sociale* care se ridică în faţa societăţii. Un rol deosebit de important în rezolvarea acestor sarcini îl joacă ideologia politică, care exprimă în modul cel mai direct şi nemijlocit anumite interese de clasă. Rolul pe care-l joacă orice ideologie în viaţa societăţii este determinat de caracterul clasei ale cărei interese le exprimă, de modul cît de exact şi de profund reflectă cerinţele arzătoare ale dezvoltării sociale, de măsura în care exprimă interesele maselor largi populare.

Ideologia reacţionară, care reflectă şi apără interesele claselor reacţionare ale unei epoci date, exercită o influenţă negativă asupra dezvoltării societăţii, frînează dezvoltarea ei. Un asemenea rol, de exemplu, îl are ideologia burgheză reacţionară contemporană. Această ideologie retrogradă propovăduieşte ideea oportunistă a păcii între clase, neagă pieirea inevitabilă a capitalismului şi încearcă să-l eternizeze, înfrumuseţează realitatea capitalistă, se opune cu înverşunare tuturor schimbărilor sociale progresiste ce se petrec în prezent în lume, sprijină regimurile perimate şi teoriile învechite.

Ideologia progresistă, care exprimă interesele claselor şi grupurilor sociale progresiste din anumite epoci istorice, exercită o influenţă pozitivă asupra dezvoltării societăţii şi prin aceasta contribuie la dezvoltarea ei.

Ideile umaniste ale Renaşterii, concepţiile democratice ale iluminiştilor burghezi, apărarea libertăţii de conştiinţă şi a ateismului de către materialiştii din trecut, concepţiile revoluţionar-democratice despre inevitabilitatea lichidării revoluţionare radicale a absolutismului şi a iobăgiei din Rusia secolului al XIX-lea etc. — toate acestea sînt exemple de idei progresiste, care au jucat un rol pozitiv într-o perioadă istorică determinată.

Un rol progresist de o importanţă deosebită îl joacă în dezvoltarea societăţii contemporane ideologia marxist-leninistă.

Pentru a influenţa viaţa societăţii, orice ideologie trebuie să devină o forţă materială. Dar transformarea ideo-

Scanned with OKEN Scanner

logiei reacţionare şi a celei progresiste în forţă materială se realizează în mod diferit.

Întotdeauna funcţia socială a ideologiei clasei exploatatoare dominante constă în a întări şi a eterniza acea orînduire economică care îi asigură dominaţia. Această ideologie îşi capătă întruchiparea materială în instituţiile create de clasa dominantă, instituţii care stau de pază intereselor sale. Prin activitatea acestor instituţii, ea, ca forţă materială, este capabilă să influenţeze dezvoltarea societăţii. Afară de aceasta, cu ajutorul statului, justiţiei, bisericii, ideologia clasei dominante, justificînd rînduielile existente, se impune întregii societăţi şi se transformă în ideologie dominantă, care caută să împace masele cu aceste rînduieli.

Atunci cînd în sînul societăţii vechi apar noile forţe de producţie şi acestea intră în conflict cu vechile relaţii de producţie, în faţa societăţii apar sarcini sociale noi — înlăturarea vechii orînduiri economice şi crearea noilor rînduieli sociale.

Pe baza acestui conflict ia naştere ideologia nouă progresistă, care exprimă interesele claselor ascendente. Activitatea acestei ideologii se desfăşoară în lupta pentru întărirea noilor rînduieli şi nimicirea celor vechi. O dată cu apariţia ideologiei noi, în societate se desfăşoară lupta dintre ideologia progresistă şi cea reacţionară. În această luptă, ideologiei noi i se opune nu numai ideologia veche, ci şi forţa materială a instituţiilor aparţinînd societăţii vechi. Ideile progresiste noi nu pot niciodată să ducă prin ele însele dincolo de cadrul vechii orînduiri, ele pot să ducă numai dincolo de cadrul ideilor vechii orînduiri [1]. Pentru a-şi îndeplini funcţia socială, pentru a favoriza naşterea orînduirii noi, ideile progresiste trebuie să se transforme, de asemenea, într-o forţă materială. Ele devin forţă materială cucerind masele, unindu-le şi organizîndu-le în lupta pentru rezolvarea sarcinilor istorice arzătoare ale dezvoltării sociale.

Aşadar, rolul activ al ideologiei progresiste şi revoluţionare în dezvoltarea societăţii constă în aceea că se creează

---

[1] Vezi Karl Marx-Friedrich Engels, *Opere*, vol. 2, p. 133.

Scanned with OKEN Scanner

cu ajutorul ei o forţă socială capabilă să rezolve în mod conştient şi conform scopurilor stabilite noile sarcini sociale. În cursul luptei, clasele sociale progresiste creează şi instituţiile noi, în vederea consfinţirii şi consolidării victoriei noului.

Am examinat în ansamblu problema rolului ideologiei în soluţionarea sarcinilor sociale. Dar conştiinţa socială se manifestă în forme diferite. Deoarece ele deservesc cerinţele multiple ale omului social, influenţa fiecăreia dintre ele îşi are particularităţile sale, care vor fi în mod special analizate mai jos.

Deosebirea dintre conştiinţa comună şi ideologie se manifestă de asemenea în rolul lor în viaţa societăţii împărţită în clase antagoniste.

În viaţa de toate zilele, în procesul activităţii de muncă, în familie şi în viaţă, în relaţiile lor cu alţi oameni, oamenii se călăuzesc, de regulă, după conştiinţa lor comună, după conştiinţa intereselor lor zilnice. De obicei, rolul conştiinţei comune nu se analizează în mod special. Aceasta se explică prin faptul că conştiinţa comună este inclusă în procesul spontan al dezvoltării istorice, proces ce se constituie din acţiunile indivizilor, fiecare dintr-înşii conducîndu-se după conştiinţa sa proprie. Procesul spontan este caracteristic pentru perioada de evoluţie din dezvoltarea societăţilor bazate pe clase antagoniste. Dar şi în aceste perioade evolutive au loc acţiuni ale maselor, se desfăşoară lupta de clasă, se îndeplinesc activităţi sociale de tot felul. Ce rol joacă în această luptă conştiinţa comună? Prin ce se deosebeşte rolul ei de rolul ideologiei?

Ideologia exprimă interesele de clasă şi formulează ţelurile luptei izvorîte din esenţa contradicţiilor societăţii date. De aceea, ideologia înaintată, progresistă poate mobiliza, uni şi transforma masele într-o forţă socială capabilă să rezolve sarcinile arzătoare ale societăţii.

În perioadele istorice din trecut, în mişcările sclavilor împotriva stăpînitorilor de sclavi, în lupta ţăranilor împotriva moşierilor, în multe cazuri a lipsit sau a fost cu totul neînsemnat tocmai elementul ideologic. Acţiunile lor — „manifestări ale desperării şi răzbunării“ — provocate de condiţiile grele, inumane ale vieţii, au avut un

Scanned with OKEN Scanner

caracter spontan, nu au fost luminate de conştiinţă politică. Aceasta a constituit una din cauzele slăbiciunii şi ale lipsei lor de organizare, deşi cauzele principale ale acestor lipsuri au fost mult mai profunde.

Prin urmare, conştiinţa comună poate îndemna oamenii la luptă, numai că în acest caz lupta are un caracter spontan. În mişcarea spontană predomină conştiinţa comună şi lipseşte înţelegerea ţelurilor politice ale luptei. Dar şi aici limitele sînt mobile, relative. Într-o serie de cazuri „«elementul spontan» nu este în fond altceva decît *forma embrionară* a conştiinţei" [1]. În perioadele revoluţionare această conştiinţă nu este însă suficientă pentru a determina prefaceri sociale radicale, deoarece ea nu este capabilă să organizeze clasele şi să le dea ţelul clar al luptei. De aceea, pentru desfăşurarea victorioasă a revoluţiei este necesară ideologia revoluţionară.

Marx şi Engels scriau următoarele: „Nu este vorba de ceea ce cutare sau cutare proletar, sau chiar întregul proletariat *consideră* că este scopul său în momentul de faţă. Este vorba de *ceea ce* proletariatul *este* în realitate şi de ceea ce va fi el istoriceşte nevoit să facă în virtutea acestei *existenţe*" [2].

Ceea ce proletariatul va fi nevoit să facă prin forţa situaţiei sale obiective în societate, îi este indicat de către ideologia sa. Iar dorinţele şi năzuinţele proletarilor, legate nemijlocit de condiţiile lor de viaţă, îşi găsesc expresia în conştiinţa lor comună. Ca urmare, ei pot fi treziţi la acţiuni de masă, în măsura în care această conştiinţă reflectă condiţiile comune unei grupe date de oameni. Astfel de mişcări ale proletariatului, ca răscoala împotriva maşinilor (ludiţii), grevele economice, care se desfăşoară în mod spontan, sînt legate de conştiinţa comună. Dar iată că la mijlocul secolului al XIX-lea a apărut ideologia marxistă, care a dat clasei muncitoare conştiinţa ştiinţifică a intereselor sale fundamentale, arătîndu-i căile luptei pentru eliberarea sa de exploatare.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 5, Editura Politică, Bucureşti, 1958, p. 360.

[2] Karl Marx-Friedrich Engels, *Opere*, vol. 2, p. 40.

Scanned with OKEN Scanner

Conştiinţa comună, reflectînd nemulţumirea maselor izvorîtă din situaţia lor, pregăteşte condiţii pentru însuşirea ideologiei revoluţionare, pentru răspîndirea ei largă şi rapidă în sînul maselor. În acest proces se manifestă, de asemenea, rolul conştiinţei comune. Desigur că condiţiile pentru însuşirea ideologiei revoluţionare sînt pregătite de dezvoltarea condiţiilor vieţii materiale, dar conştiinţa comună constituie în acest caz veriga intermediară specifică între condiţiile materiale ale vieţii zilnice a oamenilor şi ideologie, care exprimă latura esenţială a acestor condiţii. Pentru ca ideile revoluţionare să cucerească masele, masele înseşi trebuie să năzuiască spre însuşirea acestor idei.

Partidul marxist a introdus conştiinţa ştiinţifică în lupta de clasă a proletariatului, fapt care a permis ca, la răstimpuri istorice scurte, să fie obţinute mari victorii în opera de construire a socialismului. Adepţii curentului economist şi vulgarizatorii de teapa lor au adus un enorm prejudiciu clasei muncitoare prin aceea că au negat rolul conştiinţei socialiste în lupta de clasă, au proslăvit spontaneitatea, au exagerat importanţa conştiinţei comune.

Caracterizînd rolul conştiinţei sociale în viaţa şi dezvoltarea societăţii, este necesar să se analizeze separat rolul ştiinţelor concrete şi în primul rînd al ştiinţelor naturii. Spre deosebire de ideologie, care joacă un rol în afirmarea sau negarea *relaţiilor sociale,* ştiinţele naturii servesc nemijlocit la dezvoltarea producţiei. Reflectînd legile naturii, ştiinţele concrete, ştiinţele naturii îi dau omului posibilitatea să aplice tot mai larg şi mai multilateral legile şi forţele naturii, pentru sporirea forţei productive a muncii sociale. Cuceririle ştiinţelor naturii nu se materializează în organizarea maselor, ci, înainte de toate, în uneltele şi mijloacele de producţie, în anumite procese tehnologice. Dar, întrucît perfecţionarea uneltelor de muncă necesită o creştere determinată a cunoştinţelor şi culturii producătorilor nemijlociţi, este necesar ca cunoştinţele din domeniul ştiinţelor naturii să se răspîndească în mase. Fără aceasta ar fi imposibilă ridicarea nivelului tehnico-cultural al celor ce muncesc.

Delimitarea rolului ştiinţei de cel al ideologiei nu este absolută. Ştiinţele naturii, în măsura în care furnizează

Scanned with OKEN Scanner

cunoştinţele teoretice privind lumea înconjurătoare şi conţin adevărul obiectiv, sînt o forţă puternică în lupta împotriva religiei, idealismului şi constituie baza ştiinţifică a concepţiei materialiste despre lume.

Prin urmare, ştiinţele naturii influenţează în mod mijlocit — într-un caz prin forţele de producţie, într-altul prin filozofie — asupra tuturor sferelor vieţii sociale. În felul acesta conştiinţa socială pătrunde în toate sferele vieţii sociale, deoarece, în orice domeniu al vieţii sociale ar acţiona oamenii, ei acţionează totdeauna ca fiinţe conştiente. Aceasta nu înseamnă însă că conştiinţa socială este identică cu existenţa socială. Conştiinţa socială este derivată din existenţa socială, este determinată de ea şi apare pentru a deservi activitatea oamenilor. Fiind legată de activitatea oamenilor, ea joacă un rol activ în crearea şi folosirea forţelor de producţie, în transformarea revoluţionară a relaţiilor de producţie, şi, în general, în rezolvarea tuturor contradicţiilor vieţii sociale. Cultura spirituală este produsul direct al activităţii conştiinţei umane ce se dezvoltă pe baza practicii sociale.

§ 5 ORIGINEA ŞI ROLUL CONŞTIINŢEI SOCIALISTE

Problema originii şi a rolului conştiinţei socialiste este o parte a problemei mai generale a originii şi rolului ideilor în viaţa socială. De aceea, tezele fundamentale privind raportul dintre existenţa socială şi conştiinţa socială pot fi aplicate şi în caracterizarea conştiinţei socialiste. Totuşi conştiinţa socialistă, atît prin originea sa, cît şi prin rolul său în dezvoltarea societăţii, se deosebeşte de conştiinţa tuturor epocilor precedente. Specificul conştiinţei socialiste nu se dezvăluie prin tezele generale ale materialismului istoric privind raportul dintre existenţa socială şi conştiinţa socială. Din această cauză problema originii şi rolului conştiinţei socialiste trebuie să fie analizată separat.

Conştiinţa socialistă cuprinde în sine toate variatele *forme*, istoriceşte constituite ale conştiinţei sociale, cu excepţia religiei. Baza teoretică a tuturor formelor conştiinţei socialiste este marxism-leninismul.

Scanned with OKEN Scanner

Prin *conținutul* său, ideologia socialistă a proletariatului se deosebește radical de ideologia tuturor claselor presocialiste.

Această deosebire este determinată de faptul că ea este creată în vederea rezolvării unor sarcini care n-au stat niciodată în trecut în fața omenirii. Toate revoluțiile din trecut au înlocuit o formă de exploatare cu alta, dar exploatarea ca atare a rămas. De aceea și în ideologiile tuturor claselor existente anterior, indiferent de deosebirile dintre ele, au existat unele momente comune, despre care am vorbit mai înainte.

Conștiința socialistă servește cerințele creării și dezvoltării acelei formații sociale în care nu există proprietate privată și exploatare, societatea comunistă. Această împrejurare importantă explică trăsăturile specifice ale ideologiei socialiste.

Relațiile de producție proprii tuturor formațiilor presocialiste, luînd naștere pe baza cerinței legii concordanței dintre forțele de producție și relațiile de producție, se formau spontan în sînul vechii societăți. Relațiile de producție socialiste, ale căror premise materiale sînt pregătite de dezvoltarea forțelor de producție proprii societății capitaliste, nu apar și nu pot apărea în mod spontan în sînul capitalismului. Ele apar pe baza sfărîmării relațiilor de producție capitaliste în cursul revoluției socialiste și ca urmare a instaurării dictaturii proletariatului. Crearea relațiilor de producție socialiste este rezultatul eforturilor conștiente și organizate ale milioanelor de oameni ai muncii, sub conducerea proletariatului și a partidului său. Ideologia socialistă ia naștere tocmai pentru a rezolva sarcina economică de mare însemnătate care constă în crearea relațiilor de producție corespunzătoare cu caracterul social al forțelor de producție.

Organizarea luptei proletariatului împotriva burgheziei în vederea construirii societății socialiste și apoi sarcinile conducerii conștiente a dezvoltării sociale în condițiile socialismului necesită cunoașterea științifică a legilor obiective ale dezvoltării istorice. În acest fel, din practica luptei de clasă a proletariatului pentru eliberarea sa se naște necesitatea istorică a unei ideologii științifice și

Scanned with OKEN Scanner

revoluționare ; sprijinindu-se pe această ideologie clasa muncitoare poate să îndeplinească cu succes sarcina universal-istorică a sfărîmării vechii orînduiri și a construirii și dezvoltării noii orînduiri socialiste. O astfel de ideologie este ideologia socialistă a proletariatului, care reflectă în mod just legile obiective ale dezvoltării societății.

Astfel, intereselor de clasă ale proletariatului le poate servi numai o astfel de ideologie care reflectă în mod just realitatea obiectivă, legile ei. Aceasta înseamnă că pentru prima dată în istorie exprimarea ideală a intereselor materiale de clasă coincide cu cerințele cunoașterii adevărului obiectiv, adică procesul ideologic coincide cu procesul cunoașterii. Ideologia însăși devine în acest caz știință, neîncetînd în același timp să rămînă ideologie, expresie a intereselor de clasă.

Coincidența celor două procese — procesul ideologic și procesul cunoașterii — imprimă o anumită caracteristică însuși procesului apariției marxismului. Exprimînd interesele de clasă ale proletariatului, ideologia marxistă preia din dezvoltarea anterioară a gîndirii umane tot ceea ce este obiectiv adevărat. Prelucrarea critică a întregii istorii a culturii spirituale a omenirii trebuie să fie îndreptată tocmai spre separarea acelui element obiectiv-adevărat pe care aceasta îl cuprinde, pentru a pune în slujba proletariatului ceea ce este valoros.

Pentru ca ideologia socialistă să-și poată îndeplini rolul, pentru a deveni o forță transformatoare, este necesar ca ea să se răspîndească în mase, să le cucerească, să devină o ideologie de masă, în primul rînd a proletariatului și apoi a tuturor celor ce muncesc și exploatați. Această sarcină a unirii ideologiei socialiste cu mișcarea revoluționară a maselor o poate îndeplini numai partidul — avangardă organizată, conștientă a proletariatului.

Dat fiind că marxism-leninismul este ideologia, expresia teoretică a situației proletariatului în societate, a intereselor și sarcinilor sale istorice, această clasă și partidul său sînt interesați ca arma lor spirituală să-și mențină puritatea, să nu se admită arbitrarul în interpretarea unor teze și principii ale marxismului, să nu se admită disensiunea și divergența ideologică, care constituie o mare

Scanned with OKEN Scanner

primejdie pentru succesul luptei clasei muncitoare. Partidul nu şi-ar îndeplini datoria sa faţă de clasă dacă n-ar apăra cu toată hotărîrea puritatea teoriei marxist-leniniste, dacă n-ar duce o luptă intransigentă împotriva denaturării principiilor sale.

Revizioniştii se străduiesc să denatureze principiul marxist al unităţii teoriei cu practica, să defăimeze ideea legăturii indisolubile a teoriei marxiste cu activitatea practică a partidului proletariatului. Astfel, de exemplu, L. Kolakovski a declarat că ar exista, chipurile, marxism „intelectual", adică marxism care are însemnătatea unei teorii ştiinţifice şi marxism „instituţional", adică marxismul instituit de organele conducătoare ale partidului şi care, datorită acestui fapt, şi-ar fi pierdut, chipurile, calitatea de ştiinţă. O asemenea opoziţie este însă absurdă, căci partidele comuniste se conduc în activitatea lor nu după ideologia „instituită" de ele în mod arbitrar, ci după teoria ştiinţifică a marxism-leninismului. Tocmai această ideologie ştiinţifică o introduc în mase partidele proletare.

Analizînd problema introducerii conştiinţei socialiste în mase, trebuie să avem în vedere trei momente :

1. Introducînd conştiinţa socialistă în mişcarea proletară, partidul întîmpină năzuinţa fierbinte către această teorie, atracţia spre socialism, deoarece ideologia socialistă, deşi se introduce în sînul proletariatului dinafară, din ştiinţă, ea însă nu i se impune ca ceva exterior şi străin. Ideologia socialistă reprezintă reflectarea poziţiei proletariatului în societate şi a sarcinilor istorice care decurg dintr-însa. Proletariatul găseşte în această ideologie expresia teoretică a propriilor sale interese. „Nu este de ajuns ca gîndirea să tindă spre realizare ; trebuie ca realitatea să tindă ea însăşi spre gîndire" [1].

2. Introducerea conştiinţei socialiste în sînul proletariatului se săvîrşeşte de către partid nu ca un rezultat al cunoştinţelor livreşti şi al acţiunii iluministe, cu toate că şi acest moment îşi are însemnătatea sa, ci înainte de toate şi mai ales pe baza luptei practice a maselor, a

[1] Karl Marx-Friedrich Engels, *Opere*, vol. 1, p. 422.

Scanned with OKEN Scanner

învăţămintelor trase de mase din experienţa propriei lor lupte. Prin aceasta partidul nu numai că învaţă masele, ci învaţă şi el de la mase, generalizînd experienţa lor şi introducînd din nou în mase această experienţă îmbogăţită.

Tovarăşul Mao Ţze-dun a spus foarte bine în legătură cu această problemă : „...a totaliza părerile maselor (păreri izolate şi nesistematizate) şi a le duce din nou (generalizate şi sistematizate după studierea lor) în mase, a le populariza şi a le explica, a face ca ele să devină ideile maselor înseşi, pentru ca masele să le apere şi să le transforme în acţiuni ; totodată a verifica justeţea acestor idei pe baza acţiunilor maselor" [1].

3. Introducerea conştiinţei socialiste se săvîrşeşte de către partid, în lupta aspră şi intransigentă cu ideologia burgheză şi mic-burgheză, impusă proletariatului atît spontan — de condiţiile de viaţă, cît şi organizat — de întreg sistemul instituţiilor societăţii exploatatoare.

Într-un mod specific se desfăşoară procesul introducerii conştiinţei socialiste în masele muncitoare neproletare şi în primul rînd în masele ţărănimii, deoarece felul lor de trai face ca aceste pături să nu fie purtătoarele idealului socialist. În general, pentru toate păturile muncitoare — şi pentru proletariat şi pentru ţărănime ş.a. — necesitatea ideologiei socialiste apare atunci cînd se ridică practic problema transformării proprietăţii private în proprietate socială. Dat fiind că problema transformării micii proprietăţi private în proprietate socială devine practic actuală pentru clasele mic-burgheze încă în epoca dictaturii proletariatului, tocmai în această perioadă istorică partidul ia măsuri pentru introducerea conştiinţei socialiste în întreaga masă a ţărănimii muncitoare şi a altor pături muncitoare neproletare.

Problema introducerii conştiinţei socialiste în păturile muncitoare neproletare trebuie studiată concret. În cursul revoluţiei democratice proletariatul îşi alătură ţărănimea, adresîndu-i idei general-democratice. Pe măsură ce ţără-

---

[1] Mao Ţze-dun, *Opere alese*, vol. 4, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 217.

Scanned with OKEN Scanner

nimea se convinge, în cursul luptei practice, că poate ajunge la rezolvarea hotărîtă a revendicărilor sale numai în alianţă cu proletariatul şi sub conducerea lui, alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare se consolidează, constituind condiţia necesară a trecerii de la revoluţia democratică la cea socialistă.

Partidul se adresează cu idei socialiste păturilor muncitoare neproletare în cursul luptei pentru transformarea socialistă a societăţii. Pe măsură ce se consolidează încrederea ţărănimii în proletariat şi conducerea lui, se întăreşte şi alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănime, care se formează în lupta împotriva stăpînirii moşierilor, capitaliştilor şi a monopolurilor capitaliste. Aceasta constituie o condiţie necesară şi o premisă pentru introducerea conştiinţei socialiste în masele muncitoare neproletare şi includerea lor în procesul activ al transformării socialiste a relaţiilor sociale.

Prin urmare, partidul desfăşoară munca ideologică ţinînd seama de condiţiile istorice concrete şi de particularităţile acelei grupe sociale spre care adresează idei socialiste. Conştiinţa socialistă nu pătrunde în masă sub o formă abstract-teoretică, ci sub forma ideilor strîns legate de condiţii determinate de viaţă, interese practice de fiecare zi, şi de lupta diferitelor pături ale maselor muncitoare.

O dată cu victoria socialismului nu dispare sarcina introducerii şi a răspîndirii largi a conştiinţei socialiste în sînul maselor poporului sovietic. Consolidarea relaţiilor de producţie socialiste nu înseamnă naşterea automată a conştiinţei socialiste corespunzătoare acestor relaţii.

Fără îndoială că condiţiile de viaţă socialiste fac să apară în masa poporului elementele atitudinii noi, socialiste faţă de muncă, elementele moralei noi, comuniste etc., totuşi nici în socialism nu dispare încă diferenţa dintre conştiinţa comună şi cea ştiinţifico-teoretică. Înţelegerea ştiinţifică de către mase a existenţei şi a legităţii dezvoltării lor nu poate lua naştere în mod nemijlocit, din condiţiile lor de viaţă. Conştiinţa socialistă este rezultatul, suma, concluzia întregii istorii a

Scanned with OKEN Scanner

cunoașterii lumii ; ea a crescut din știință și se dezvoltă ca știință. Lenin a arătat că poți deveni comunist numai atunci cînd îți îmbogățești memoria cu cunoașterea întregului tezaur pe care l-a elaborat omenirea [1]. Partidul se ocupă de sarcina introducerii conștiinței științifice socialiste în păturile largi, în toată profunzimea sa, și în epoca socialismului. Dar munca ideologică în aceste condiții trebuie să fie ridicată pe o treaptă nouă, mai înaltă. O dată cu victoria socialismului și cu lichidarea claselor exploatatoare, conștiința socialistă devine conștiința întregului popor și se creează condițiile cele mai favorabile pentru o largă răspîndire a ei în mase. Acum pentru prima dată se poate pune sarcina practică a ridicării conștiinței întregii mase a celor ce muncesc la nivelul conștiinței avangărzii sale, cu alte cuvinte, a face ca conștiința științifică să devină conștiința fiecărui individ în parte. În acest proces un rol dintre cele mai mari îl îndeplinesc organizarea justă a propagandei, învățămîntul și instruirea cadrelor în strînsă legătură cu activitatea practică transformatoare a maselor, prin legarea teoriei științifice cu experiența practică a maselor înseși. „Cea mai bună școală de educare, învățătorul cel mai sever este viața, realitatea noastră sovietică. Cunoașterea din cărți a tezelor comuniste, ruptă de practică, nu valorează nimic“ [2].

În strînsă legătură cu lupta celor ce muncesc pentru construirea comunismului trebuie să se formeze și conștiința tineretului.

Un rol de frunte în educarea comunistă a tinerei generații îi revine școlii. Succesul muncii ei depinde în primul rînd de măsura în care învățămîntul și educația sînt legate de activitatea practică, de viața întregului popor, de lupta pentru dezvoltarea economică și culturală a societății socialiste. Marx, Engels și Lenin au subliniat că în socialism învățămîntul și educația trebuie să fie

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 269.
[2] N. S. Hrușciov, *Cu privire la cifrele de control ale dezvoltării economiei naționale a U.R.S.S. pe anii 1959—1965*, Editura Politică, București, 1959, p. 70.

Scanned with OKEN Scanner

legate de munca de producţie. Aceasta este unica metodă a creşterii oamenilor multilateral dezvoltaţi.

Adresîndu-se tineretului, V. I. Lenin a arătat că numai în munca dusă alături de muncitori şi ţărani se pot forma comunişti adevăraţi. Acest principiu stă la baza reorganizării sistemului de învăţămînt public în Uniunea Sovietică. Şcoala sovietică, care a obţinut succese mari în instruirea şi educarea tineretului, în pregătirea cadrelor calificate, a avut şi o serie de lipsuri, dintre care o lipsă principală a fost o anumită ruptură dintre învăţămînt şi viaţă. În prezent, această lipsă este pe cale de a fi înlăturată. În tezele C.C. al P.C.U.S. şi ale Consiliului de Miniştri al U.R.S.S. *Cu privire la întărirea legăturii dintre şcoală şi viaţă şi la dezvoltarea continuă a sistemului învăţămîntului public din ţară,* se arată că „punctul iniţial de la care trebuie pornit în vederea rezolvării juste a sarcinii reorganizării şcolii constă, în primul rînd, în faptul ca tot tineretul, începînd de la o anumită vîrstă, să fie inclus în munca de folos obştesc, iar însuşirea elementelor de bază ale ştiinţelor să fie legată de munca în producţie, în industrie sau în agricultură“ [1].

Legătura învăţămîntului cu munca în producţie are şi o imensă însemnătate educativă.

Învăţămîntul şi educaţia sînt două laturi indisolubil legate ale aceluiaşi proces. Unitatea învăţămîntului şi a educaţiei este o expresie a unităţii reale a momentului ideologic cu cel gnoseologic în formarea omului. De aceea problema bazelor ideologice ale învăţămîntului are o importanţă foarte mare. De munca şcolii medii şi superioare depinde într-o măsură însemnată formarea calităţilor intelectuale şi morale, necesare viitorilor constructori ai comunismului.

Răspîndirea ideologiei ştiinţifice în mase se desfăşoară în luptă cu rămăşiţele trecutului în conştiinţa lor. Socialismul creează condiţiile necesare pentru înlăturarea rămăşiţelor capitalismului din conştiinţa oamenilor, pentru creşterea neîntreruptă a conştiinţei comuniste a maselor. Prezenţa acestor rămăşiţe în conştiinţa oamenilor socie-

[1] *Op. cit.*, p. 18.

Scanned with OKEN Scanner

tăţii socialiste se explică prin aceea că schimbările din conştiinţa maselor nu se petrec în acelaşi ritm cu schimbările condiţiilor vieţii lor materiale. În virtutea independenţei sale relative, conştiinţa nu urmează automat schimbările existenţei şi poate rămîne în urma schimbărilor petrecute în existenţa socială. Fapt este că conştiinţa fiecărei generaţii noi se formează, în primul rînd, sub influenţa nemijlocită a familiei, şcolii, presei etc. O dată cu preluarea cunoştinţelor, moralei, experienţei generaţiilor mai vechi, tineretul are nenumărate ocazii să se întîlnească în familie, în mediul înconjurător şi cu diferite deprinderi, obiceiuri, tradiţii, idei şi prejudecăţi înapoiate, pe care de asemenea şi le însuşeşte şi pe care le poate manifesta în prezenţa unor condiţii determinate. De aici rezultă că generaţia tînără, educată în condiţiile orînduirii socialiste, poate purta amprenta ideilor vechi, perimate care i-au fost transmise prin tradiţie. Nu întîmplător a spus Marx că tradiţiile generaţiilor trecute apasă ca un coşmar intelectul celor vii. Viabilitatea acestor rămăşiţe se explică prin influenţa vătămătoare a lagărului capitalist, a ideologiei reacţionare burgheze. În afară de aceasta, ele pot, într-o anumită măsură, să-şi menţină prezenţa în viaţa societăţii socialiste ca rămăşiţe ale capitalismului din sînul căruia au provenit, datorită unor greutăţi materiale din viaţa poporului, izvorîte din condiţiile concrete ale construirii socialismului într-o ţară care era înapoiată din punct de vedere economic. Totodată, rămăşiţele trecutului se menţin datorită unor greutăţi care iau naştere atunci cînd nu se ţine seama de cerinţele legilor obiective, datorită greşelilor şi lipsurilor din planificare, în procesul traducerii în viaţă a politicii partidului, datorită încălcării legalităţii socialiste şi democratismului socialist etc. Experienţa dezvoltării ţării noastre arată în primul rînd că dezvoltarea conştiinţei socialiste a maselor este organic legată de dezvoltarea sarcinilor economice, politice, culturale ale dezvoltării socialismului, de lupta pentru înlăturarea lipsurilor noastre şi de aceea ea nu este numai o problemă de propagandă de idei şi iluminism ; în al doilea rînd, educarea oamenilor muncii în spiritul

Scanned with OKEN Scanner

conştiinţei socialiste este posibilă numai cu condiţia respectării principiului unităţii teoriei cu practica, a cuvîntului cu fapta, numai atunci cînd teoria este legată de practica construcţiei comuniste, cînd ea este o călăuză în acţiune şi este tradusă în viaţă.

Societatea socialistă apare, există şi se dezvoltă pe baza cunoaşterii legilor obiective şi a aplicării lor conştiente. Ea este o societate construită pe o bază ştiinţifică. Ideologia slujeşte aici necesităţile societăţii nu numai în perioadele sfărîmării revoluţionare a condiţiilor sociale perimate, ci şi în procesul muncii zilnice în vederea creării noilor forme de viaţă în toate sferele ei. Necesităţile sociale pe baza cărora apare ideologia socialistă determină şi trăsăturile ei de bază — caracterul ştiinţific, caracterul partinic, caracterul popular.

Prin *caracterul ştiinţific* al ideologiei socialiste înţelegem că ea reflectă legile obiective ale dezvoltării sociale şi dă astfel posibilitatea ca activitatea practică să se desfăşoare în concordanţă cu cerinţele legilor, să se prevadă rezultatele activităţii, să se descopere şi rezolve la timp contradicţiile care se ivesc, să se aprecieze în mod obiectiv situaţia concretă. Dezvoltîndu-se şi îmbogăţindu-se creator pe baza experienţei noi, ideologia socialistă constituie una dintre forţele cele mai importante şi necesare prin a căror interacţiune are loc dezvoltarea societăţii socialiste.

Prin *caracterul popular* al ideologiei socialiste înţelegem că ea exprimă interesele maselor înseşi, pătrunde adînc în masa celor ce muncesc, şi, cuprinzînd cunoştinţa lor, devine o puternică forţă care stimulează activitatea lor creatoare. Prin aceasta mersul istoriei, ritmul dezvoltării sale este accelerat în mod gigantic. Înarmînd masele cu cunoaşterea legilor dezvoltării sociale, ideologia socialistă face posibilă crearea condiţiilor celor mai favorabile pentru desfăşurarea activităţii creatoare a maselor populare.

Prin *caracterul partinic* al ideologiei socialiste înţelegem că ea proclamă deschis legătura sa cu interesele

Scanned with OKEN Scanner

clasei muncitoare, le susține și le apără în mod consecvent, servește cauza eliberării celor ce muncesc din robia economică, politică și spirituală a clasei capitaliștilor, luptă neîncetat împotriva ideologiei burgheze și micburgheze. Partinitatea proletară coincide cu cerințele abordării obiective, științifice a realității.

Acestea sînt trăsăturile caracteristice ale ideologiei socialiste, armă spirituală puternică a construirii comunismului.

Scanned with OKEN Scanner

IDEOLOGIA POLITICĂ

Ideologia politică este forma conştiinţei sociale în care interesele economice materiale ale claselor îşi găsesc expresia cea mai directă şi mai deplină.

În ideologie, lupta de clasă se reflectă, în primul rînd, în ciocnirea dintre concepţiile politice. În societatea contemporană ea îşi găseşte expresia în lupta dintre ideile politice socialiste şi cele burgheze. Ideile politice socialiste servesc sarcinilor progresiste ale creării şi dezvoltării societăţii noi, socialiste, iar cele burgheze sînt îndreptate spre menţinerea orînduirii capitaliste care şi-a trăit traiul. Clasele şi partidele sînt călăuzite în lupta politică de ideologia lor politică, care este forma principală a luptei de clasă.

Conducătorul politic al poporului sovietic în lupta sa pentru comunism este Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Politica partidului comunist este forţa care conduce şi dirijează dezvoltarea societăţii sovietice, avînd în viaţa acesteia un rol de o măreaţă importanţă. *Ideologia* politică este inseparabilă de *relaţiile* politice dintre clase, de activitatea *instituţiilor* şi *organizaţiilor politice*, adică de activitatea statului şi a partidelor politice. Să analizăm particularităţile ideologiei politice ca o formă a conştiinţei sociale, locul pe care îl ocupă ea în cadrul altor fenomene sociale şi rolul ei în dezvoltarea societăţii.

§ 1 ORIGINEA ŞI SPECIFICUL IDEOLOGIEI POLITICE

Politica este, în primul rînd, domeniul relaţiilor ideologice, care cuprinde relaţiile dintre clase, naţiuni, state, lupta claselor pentru putere, pentru conducerea societăţii.

Scanned with OKEN Scanner

Politica a apărut o dată cu apariţia claselor, cu dezvoltarea luptei de clasă.

Deşi sciziunea societăţii în clase este determinată de cauze economice, conştiinţa claselor despre propriile lor interese începe însă să se trezească numai în decursul luptei, în ciocnirea cu alte clase.

Ca expresie a intereselor şi contradicţiilor de clasă de neîmpăcat apare statul şi o dată cu el şi o anumită sferă a relaţiilor sociale, care cuprinde activitatea statului, lupta claselor pentru putere etc., adică sfera relaţiilor politice. V. I. Lenin arăta că : „Politica este participarea la treburile *statului*, conducerea statului, determinarea formelor, sarcinilor, conţinutului activităţii *statului*“ [1]...

Apariţia statului înseamnă de asemenea separarea din sînul societăţii a unui grup de oameni, adică a politicienilor şi ideologilor care se preocupă în mod special de activitatea de stat, de elaborarea şi promovarea politicii, de crearea ideologiei politice.

Relaţiile politice sînt relaţiile dintre masele mari de oameni, dintre clase şi nu relaţiile dintre oameni izolaţi sau grupuri restrînse de oameni. Politica are de-a face cu mulţimile de milioane şi nu cu oameni izolaţi.

Relaţiile politice sînt suprastructura relaţiilor materiale, economice. Specificul interacţiunii dintre economie şi politică este definită de V. I. Lenin în cunoscutele teze după care „politicul este expresia cea mai concentrată a economicului“ şi că „politicul nu poate să nu aibă întîietate asupra economicului“ [2].

Prima teză se referă la originea politicii, cea de-a doua la rolul ei în viaţa societăţii.

Relaţiile economice se reflectă cel mai direct şi nemijlocit în sfera politicii. Aceasta se explică prin faptul că baza economică determină apariţia unei organizări politice a societăţii pe deplin corespunzătoare ei. Clasa dominantă în economie ocupă şi poziţia dominantă în domeniul politic. În afară de aceasta, după cum scria F. Engels, „relaţiile economice ale fiecărei societăţi date

---

[1] „Leninskii sbornik“, vol. XXI, Moscova, 1933, p. 14.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956, pp. 15 şi 67.

Scanned with OKEN Scanner

se manifestă în primul rînd ca *interese*“ [1]. Aceste interese de clasă fundamentale, statornicite, determină caracterul relaţiilor politice dintre clase ; cu alte cuvinte, politica este expresia cea mai concentrată a intereselor economice de clasă. De exemplu, în prezent în S.U.A. se duce o politică de reprimare a libertăţilor democratice, de prigonire a partidului comunist şi a diferitelor organizaţii democratice, de aţîţare a rasismului etc. Această politică este determinată de interesele economice ale monopoliştilor americani, care se străduiesc să-şi consolideze dominaţia, să dezbine pe cei ce muncesc, să asigure cele mai bune condiţii pentru obţinerea profitului din ce în ce mai mare.

Politica expansiunii economice, izgonirea Angliei, Franţei, din sfera lor de influenţă, exprimă de asemenea, într-o formă concentrată, interesele economice ale magnaţilor imperialismului american, care se străduiesc să lărgească sfera de folosire a capitalurilor lor, să slăbească concurenţii, să acapareze noile pieţe.

Politica, caracterizîndu-se prin anumite relaţii şi activităţi, trebuie deosebită (dar nu despărţită) de ideologia politică.

Ideologia politică este forma conştiinţei sociale în care se reflectă interesele fundamentale ale claselor în luptă, relaţiile dintre ele, raportul lor faţă de puterea de stat, faţă de organizarea social-politică a societăţii date într-o etapă sau alta a dezvoltării sale, şi, în sfîrşit, raporturile lor faţă de alte societăţi şi state. În sfera ideologiei politice se formulează ţelurile generale de clasă, sarcinile, programele politice care se realizează în lupta claselor, în activitatea instituţiilor şi organizaţiilor politice.

Astfel, de exemplu, în *Manifestul Partidului Comunist* scris de Marx şi Engels sînt definite ştiinţific scopurile politice ale luptei de clasă a proletariatului.

În programul P.M.S.D.R., adoptat la al doilea congres al partidului, au fost formulate ţelurile apropiate şi cele finale ale luptei revoluţionare a proletariatului rus.

Concepţiile politice sînt generate de interesele claselor,

[1] Karl Marx-Friedrich Engels, *Opere*, vol. 15, 1933, p. 68 (ed. rusă).

Scanned with OKEN Scanner

exprimă aceste interese pe plan spiritual şi au un caracter ideologic. O dată cu aceasta, în ideologia politică a unei anumite clase pot fi folosite datele obiective ale ştiinţelor sociale, în măsura în care ele nu contrazic interesele acestei clase, şi pot fi, de asemenea, acumulate elemente de cunoaştere a relaţiilor sociale. În cursul luptei claselor apăreau diferite doctrine şi teorii politice, în care s-a realizat, de pe anumite poziţii de clasă, cunoaşterea organizării politice a societăţii, s-au pus problemele esenţei statului şi dreptului, a formelor statului şi a rolului său în viaţa societăţii, a raporturilor dintre diferite grupuri sociale şi a locului lor în societate etc.

Trebuie subliniat că pînă la marxism tuturor acestor probleme nu li s-a dat un răspuns cu adevărat ştiinţific, deoarece pe arena istoriei nu păşise încă proletariatul — singura clasă de pe poziţiile căreia se poate aborda în mod ştiinţific analiza fenomenelor sociale.

Numai ideologia politică marxistă are un caracter pe deplin ştiinţific, se sprijină pe realitatea obiectivă, izvorăşte din înţeleapta considerare a factorilor reali şi a legilor dezvoltării sociale.

Ideologia politică a fiecărei clase are trăsături generale care exprimă interesele stabile, esenţiale ale clasei, reflectînd o dată cu aceasta şi schimbările survenite în poziţia sa, în raporturile de forţe dintre clase etc.

Interesul fundamental al oricărei clase exploatatoare constă în apărarea şi consolidarea acelei baze în care ocupă poziţia dominantă, prin înlăturarea împotrivirii şi prin subjugarea clasei asuprite. Acest scop fundamental determină conţinutul conştiinţei politice a clasei dominante şi activitatea instituţiilor politice ale clasei respective.

Astfel, pentru ideologia politică a burgheziei sînt caracteristice ideile care justifică relaţiile economice şi politice ale societăţii capitaliste, consolidează dictatura burgheziei, apără formele de organizare politică a societăţii care-i sînt avantajoase în condiţiile respective. Ideologia politică a burgheziei exprimă şi fundamentează politica imperialistă de jefuire a altor popoare, politica luptei împotriva mişcării de eliberare naţională etc. Ace-

Scanned with OKEN Scanner

luiaşi scop îi slujesc şi ideile burgheze ale rasismului, şovinismului naţiunii dominante, naţionalismului.

Dar ideologia politică a burgheziei nu oferă numai ideile călăuzitoare pentru activitatea practic-politică a acestei clase. Sarcina ei constă de asemenea în a masca conţinutul politic al practicii politice a burgheziei şi a statului său, pentru a prezenta această politică drept o politică deasupra claselor, a întregului popor, îndreptată spre apărarea şi păstrarea „valorilor general umane" ale culturii şi civilizaţiei. Ideologia politică a burgheziei înfrumuseţează capitalismul, înfăţişîndu-l drept cea mai desăvîrşită şi mai bună orînduire. Viciile şi plăgile capitalismului le consideră că ar fi fenomene întîmplătoare, care ar putea fi pe deplin îndreptate în cadrul capitalismului. Ea neagă inevitabilitatea luptei de clasă în capitalism, îi ascunde contradicţiile, propovăduieşte pacea între clase, armonia intereselor de clasă (cu alte cuvinte, subordonarea proletariatului burgheziei), preamăreşte drepturile şi libertăţile burgheze.

În ceea ce priveşte raporturile dintre naţiuni şi state, politica şi ideologia burgheză recunoaşte numai forţa şi ţine cont numai de forţă. Dar clasele exploatatoare îşi ascund, ce-i drept, scopurile hrăpăreţe ale politicii lor sub diferite motive „nobile". Astfel, de exemplu, cercurile guvernante ale S.U.A. promovează politica de pregătire a unui nou război mondial, care nu este dorit de popoarele lumii. Această politică are drept scop întărirea poziţiei capitalismului mondial, nimicirea comunismului şi restaurarea capitalismului în ţările lagărului socialist, reprimarea mişcărilor de eliberare naţională a popoarelor coloniale şi ţărilor dependente, cucerirea dominaţiei mondiale de către S.U.A. Aceste scopuri imperialiste reacţionare sînt însă ascunse sub referiri la necesitatea apărării „lumii libere" de închipuita agresiune a ţărilor socialiste şi discuţii cu privire la bunăstarea popoarelor etc. Propaganda imperialistă caută să ia toate măsurile pentru a ascunde adevăratele intenţii ale magnaţilor capitalului, pentru a prinde popoarele în mrejele minciunii. Faptul că vorbele politicienilor şi propagandiştilor burghezi sînt în dezacord cu acţiunile lor este dovada cea

Scanned with OKEN Scanner

mai categorică că ei duc o politică de înşelare a popoarelor.

V. I. Lenin scria : „Sinceritatea în politică, adică într-un domeniu al relaţiilor dintre oameni care are de-a face nu cu oameni izolaţi, ci cu *milioane de oameni,* — sinceritatea în politică este *concordanţa dintre vorbă şi faptă* pe deplin accesibilă controlului“ [1].

Dar cînd conducătorii principalelor ţări capitaliste vorbesc despre pace şi pregătesc războiul, vorbesc despre dezarmare şi în practică nu fac nici un pas în această direcţie, vorbesc despre democraţie şi în realitate o calcă în picioare, se ajunge nu la concordanţă, ci la contradicţie între vorbă şi faptă. Se aplică aici pe deplin maxima cunoscutului diplomat burghez Talleyrand : „Limba ne este dată ca să ne ascundem gîndurile“. De aceea marxismul susţine că în politică nu trebuie să crezi pe cuvînt, că este necesar ca în fiecare caz concret să dezvălui conţinutul de clasă autentic al politicii, esenţa ei reală pe baza analizei faptelor, a practicii politice reale a unui anumit stat, unei anumite clase sau unui anumit partid.

Interesul fundamental al clasei asuprite constă în a-şi îmbunătăţi situaţia sa materială, în a se elibera de asuprire şi exploatare. De aceea ideologia politică a clasei asuprite este ideologia luptei sale revoluţionare împotriva clasei dominante, împotriva regimului de dominaţie şi de subjugare, împotriva suprastructurii ei politice şi juridice care o apără. Dar în trecut lupta claselor muncitoare, pentru eliberarea lor n-a dus la rezultatele dorite, deoarece lichidarea unei forme de exploatare curăţă numai terenul pentru consolidarea altei forme de exploatare. Abia în capitalism s-au copt premisele materiale obiective necesare pentru lichidarea proprietăţii private şi a claselor. Proletariatul este singura clasă capabilă, în virtutea situaţiei sale obiective în societatea capitalistă, să lichideze capitalismul — şi să înfăptuiască măreaţa sarcină a eliberării societăţii de exploatarea

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 24, Editura Politică, Bucureşti, 1959, p. 574.

Scanned with OKEN Scanner

omului de către om. Interesele fundamentale ale proletariatului şi ale tuturor celor ce muncesc, adică ale majorităţii absolute a societăţii, coincid, şi de aceea clasa muncitoare nu luptă singură împotriva robiei capitaliste, ci în alianţă cu alte pături ale celor ce muncesc.

Marxism-leninismul a dat definiţia ştiinţifică a condiţiilor eliberării proletariatului şi a tuturor celor ce muncesc de sub jugul capitalismului. Principalul în învăţătura marxist-leninistă este problema dictaturii proletariatului, care alcătuieşte nucleul ideologiei politice a clasei muncitoare. Ideologia politică marxist-leninistă dă proletariatului conştiinţa caracterului de neîmpăcat al intereselor sale cu interesele de clasă ale burgheziei, conştiinţa măreţei misiuni istorice a proletariatului, conştiinţa comunităţii internaţionale a intereselor clasei muncitoare din toate ţările, îl educă în spiritul de solidaritate frăţească în lupta cu duşmanul de clasă comun — burghezia, în rezolvarea sarcinilor construirii societăţii noi. Ea este o ideologie internaţională, incompatibilă cu naţionalismul. Unul din principiile cele mai importante ale ideologiei politice a partidelor comuniste este internaţionalismul. N. S. Hruşciov a spus : „Partidul nostru şi poporul sovietic consideră că este datoria lor internaţionalistă să întărească permanent legăturile de prietenie şi solidaritate proletară cu oamenii muncii şi cu forţele democratice din întreaga lume, să întărească puternicul lagăr socialist, să lupte neabătut pentru pace între popoare“ [1].

Ideologia politică marxist-leninistă este strîns legată de strategia şi tactica luptei de clasă a proletariatului. Principiul său conducător este unitatea dintre teorie şi practica revoluţionară, care cere coordonarea principiilor generale ale ideologiei cu condiţiile concrete ale luptei de clasă, cu sarcinile construcţiei socialiste şi comuniste.

Deosebirea fundamentală dintre politica şi ideologia politică a societăţii socialiste şi politica tuturor societă-

[1] *Cuvîntul de închidere rostit de tovarăşul N. S. Hruşciov la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S.* în „Materiale ale Congresului al XXI-lea extraordinar al P.C.U.S.“, Editura Politică, Bucureşti, 1959, p. 146.

Scanned with OKEN Scanner

ţilor anterioare poate fi just înţeleasă dacă se ţine seamă de caracterul legăturii dintre cerinţele economice materiale şi activitatea conştientă a oamenilor.

Pe o anumită treaptă a dezvoltării societăţii nevoile producţiei determină apariţia claselor. Acestea apar, prin urmare, ca un *mijloc* necesar al dezvoltării producţiei, şi tocmai de aceea existenţa lor are o justificare determinată istoric. Clasele exploatatoare au dreptul istoric la existenţă numai atîta timp cît sînt necesare dezvoltării producţiei. Astfel, de exemplu, în măsura în care a împlinit misiunea istorică a concentrării, socializării şi dezvoltării producţiei burghezia a jucat în istorie un anumit rol revoluţionar. Dar, dînd procesului de producţie, forţelor de producţie un caracter social, burghezia s-a transformat în principalul obstacol al progresului social. Burghezia, ca şi celelalte clase dominante din trecut, se străduieşte să subordoneze intereselor sale dezvoltarea producţiei şi întreaga activitate a maselor muncitoare. Astfel, capitalistul, subordonînd producţia intereselor „sale", apare, în fond, ca personificarea capitalului, ca purtătorul procesului creşterii de la sine a valorii. În toate formaţiile bazate pe clase antagoniste, esenţa reală a vieţii sociale apărea sub un aspect cu totul denaturat. Producţia — principală condiţie şi mijloc al existenţei umane — îşi subordonează omul în aceste împrejurări. Producţia nu este un mijloc pentru om, ci omul este un mijloc al dezvoltării producţiei. De aceea, este firesc ca şi necesităţile producţiei, care îşi găsesc expresia cea mai desăvîrşită în politică, să nu se manifeste ca cerinţe umane, ale oamenilor.

Această contradicţie este înfăţişată cît se poate de limpede de A. M. Gorki în celebrul său pamflet *Unul din regii republicii*. Arătînd că cerinţele personale ale milionarului sînt destul de limitate, Gorki întreabă :

— „Dar dacă acest lucru este adevărat — ce faceţi atunci cu banii dumneavoastră ?

El a înălţat din umeri, a holbat ochii la mine şi mi-a răspuns :

— Fac alţi bani cu ei.

— Pentru ce ?

Scanned with OKEN Scanner

— Ca să mai fac alţi bani.

— Pentru ce ? am repetat eu.

El s-a aplecat spre mine, sprijinindu-se cu coatele de braţele scaunului şi m-a întrebat cu o umbră de curiozitate :

— Sînteţi nebun ?

— Dar dumneavoastră ? — am răspuns eu tot printr-o întrebare".

Numai în condiţiile socialismului, care are drept ţel al producţiei omul cu nevoile sale, iar producţia este mijloc de dezvoltare multilaterală a personalităţii omului, nevoile producţiei, găsindu-şi în politică expresia şi desăvîrşirea, devin pentru prima dată cu adevărat umane, exprimînd interesele tuturor celor ce muncesc, slujind interesele omului.

Iată de ce cerinţele economicului, înţelese şi exprimate în politica partidului comunist şi a statului sovietic, se realizează nu indirect, prin străduinţele individualist-egoiste ale oamenilor, ci nemijlocit, prin activitatea conştientă a maselor.

Ideile şi ţelurile politice ale proletariatului trezesc în rîndurile burgheziei o ură înverşunată. Politicienii şi ideologii burgheziei duc, teoretic şi practic, o luptă neîntreruptă împotriva marxism-leninismului. Această luptă se desfăşoară în mai multe direcţii. Pe de o parte, propaganda burgheză — purtătoarea ideilor burgheze — revarsă valuri de minciuni şi calomnii asupra ţărilor lagărului socialist, se străduieşte să discrediteze regimurile ţărilor socialiste, proslăveşte democraţia burgheză, „modul de viaţă american", cultura burgheză etc. Pe de altă parte, politicienii burghezi nu pot să nu ţină seama de marea forţă de atracţie a ideilor socialiste, a exemplului ţărilor lagărului socialist. Ei o fac însă într-o manieră proprie lor, străduindu-se „să demonstreze" că în prezent capitalismul nu mai este în realitate capitalism, ci ceva în genul socialismului, că în capitalism ar fi posibilă îmbunătăţirea continuă a situaţiei materiale a maselor, că în ţările capitaliste nu ar exista exploatare etc. În această privinţă se remarcă în mod deosebit străduania ideologilor imperialismului american, care numesc

Scanned with OKEN Scanner

orînduirea socială a S.U.A. „democrație economică", „capitalism popular" etc. Capitalismul și-a trăit traiul ca orînduire, iar ideologii săi încearcă în zadar să-i atîrne o nouă firmă, sperînd să tragă din aceasta foloase în lupta politică. „Lipsa unei denumiri convenabile — scria ziarul „New York Times" — ne-a pus într-o situație dificilă în lupta mondială pentru cucerirea spiritelor oamenilor. Capitalismul popular este chemat să umple acest gol" [1]. Un nou cuvîntel nu schimbă însă esența capitalismului, ci demonstrează numai lipsa de argumente care ar putea fi favorabile capitalismului, sărăcia spirituală a ideologiei burgheze.

În lupta împotriva ideologiei marxist-leniniste, politicienii burghezi sînt ajutați de oportuniștii care revizuiesc învățătura revoluționară într-un spirit accesibil burgheziei. De aceea marxism-leninismul trebuie să apere puritatea principiilor ideologiei proletare, să lupte împotriva oricăror încercări de a o denatura. Orice slăbire a ideologiei proletare duce la întărirea ideologiei burgheze, ceea ce nu trebuie îngăduit, deoarece este în contradicție cu interesele luptei de clasă a proletariatului.

Prin urmare, politica exprimă interesele economice fundamentale de clasă, fără a o face însă în mod automat; aceste interese capătă caracter conștient trecînd prin conștiința politică a clasei, a ideologilor și politicienilor ei. Fiind determinată de interesele de clasă, politica se creează potrivit acelor sarcini generale sau mai speciale pe care clasa respectivă și le propune, în concordanță cu condițiile istorice, și se exprimă sub forma acțiunilor politice concrete.

Dat fiind că în determinarea politicii un rol de frunte îndeplinește factorul subiectiv, aceleași interese economice pot fi exprimate prin idei și acțiuni politice relativ deosebite. Aici prezintă importanță nu numai factorii pur economici, ci și tradițiile, particularitățile naționale și chiar caracterul și aptitudinile conducătorilor care se află în fruntea partidelor politice, a statelor. Burghezia engleză, de exemplu, a acumulat o experiență bogată în

[1] Citat după ziarul „Pravda" din 17 iunie 1957.

Scanned with OKEN Scanner

înşelarea politică a clasei muncitoare, în compromisuri politice etc., cu urmări în realizarea politicii sale. Cu totul alte tradiţii a avut burghezia rusă, aşa cum a remarcat în repetate rînduri V. I. Lenin.

În politica sa, orice clasă se străduieşte să realizeze anumite scopuri politice : rezultatele activităţii sale nu depind însă de voinţa sa şi pot fi opuse scopurilor propuse, dacă acestea din urmă contrazic legile şi direcţia dezvoltării istorice. Astfel, de exemplu, s-a prăbuşit aventura hitleristă a cuceririi dominaţiei mondiale de către fasciştii germani, care au încercat să oprească în loc dezvoltarea istorică, să întoarcă îndărăt roata istoriei.

Fără îndoială că va suferi o prăbuşire inevitabilă şi politica agresivă a imperialiştilor americani, a celor din Germania occidentală şi a altora. Această politică, care împinge societatea spre regres este determinată de interese reacţionare, este o politică lipsită de viitor. Capitalismul contemporan se află tocmai pe drumul ce duce spre pieire şi nici o politică nu poate preveni această pieire. Politica poate opri sau grăbi realizarea necesităţii economice, dar nu-i stă în putere s-o paralizeze pe deplin. Victoria o obţine acea politică care corespunde legilor dezvoltării sociale, aşa cum spunea încă Herţen : „istoria aparţine totdeauna unui partid — partidului mişcării".

În tot decursul istoriei politica este indisolubil legată de clase, de lupta de clasă. În societatea comunistă politica va dispărea, pentru că vor dispărea clasele şi statul. Atunci, aşa cum a prevăzut încă Saint-Simon, politica va fi înlocuită cu ştiinţa conducerii lucrurilor, a proceselor de producţie.

§ 2 LOCUL IDEOLOGIEI POLITICE ÎN CADRUL FENOMENELOR SOCIALE ŞI ROLUL EI ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂŢII

Dintre toate formele conştiinţei sociale, ideologia politică exercită cea mai mare influenţă reversivă asupra dezvoltării economice, deoarece ea se concretizează în activitatea statului, partidelor politice, claselor, maselor.

Scanned with OKEN Scanner

În societatea împărțită în clase antagoniste, toate țelurile politice se realizează în lupta de clasă — forța motrice a dezvoltării societății. Principalul în lupta politică este problema puterii. Fără ideile politice nu se poate duce lupta politică pentru realizarea intereselor fundamentale ale claselor. Clasa dominantă luptă pentru menținerea și întărirea puterii politice, conducîndu-se după ideile politice care-i justifică dominația. Clasele dominante iau măsuri pentru răspîndirea ideologiei lor politice străduindu-se în felul acesta să asigure un sprijin țelurilor lor politice. Atunci cînd burghezia este nevoită să opună ideologia sa activității politice crescînde a clasei muncitoare și a tuturor celor ce muncesc, pentru clasa capitaliștilor capătă o importanță deosebit de mare influențarea ideologică a maselor.

Dar ideile și năzuințele politice ale claselor exploatatoare în majoritatea cazurilor (cu excepția perioadelor cînd însăși clasa exploatatoare luptă, de pildă, împotriva asupririi naționale) sînt cu totul străine maselor muncitoare și nu pot cuceri suficient de temeinic păturile largi ale celor ce muncesc. De aceea, pentru exploatatori promotorul principal al ideilor lor politice și mijlocul traducerii lor în viață este statul acestor clase și alte instituții ale suprastructurii.

Astfel, de exemplu, statele imperialiste contemporane se călăuzesc în activitatea lor după ideile și țelurile politice ale capitalului monopolist. Burghezia folosește pentru răspîndirea ideologiei sale o puternică mașină de propagandă, presa, radioteleviziunea, școala, biserica etc. Totuși ea nu reușește să supună cu totul din punct de vedere ideologico-politic masele muncitoare care, fiind determinate de condițiile lor de viață, luptă împotriva orînduirii capitaliste.

Ideile politice noi, reflectînd contradicțiile vieții sociale și cerințele arzătoare ale dezvoltării sociale, formulează țelurile luptei politice, indică atît căile, cît și mijloacele de realizare a acestor țeluri. Mobilizarea maselor în jurul acestor idei duce la crearea armatei politice capabile să nimicească rînduielile perimate. Tocmai ideile politice înaintate îndeplinesc un rol organizator, mobilizator și

Scanned with OKEN Scanner

transformator în dezvoltarea societăţii. Influenţa lor este cu atît mai mare cu cît sînt mai larg răspîndite în mase, cu cît primesc un sprijin mai mare.

Cea mai mare răspîndire au căpătat-o în vremea noastră ideile politice ale marxism-leninismului — ideile politice cele mai înaintate şi revoluţionare. Ele au cucerit spiritele milioanelor de oameni ai muncii nu numai în ţările lagărului socialist, ci şi în ţările capitaliste, în ciuda faptului că împotriva lor burghezia duce o luptă înverşunată şi foloseşte toate mijloacele minciunii, calomniei, dezinformării. Aceste idei îndeplinesc cel mai mare rol progresist în dezvoltarea societăţii contemporane, contribuind la transformarea societăţii capitaliste în societate socialistă.

Congresul al XX-lea al P.C.U.S. a atras atenţia asupra posibilităţii ca într-o serie de ţări transformările socialiste să se realizeze cu mijloace paşnice, folosind parlamentul şi transformîndu-l într-un parlament popular. Unul dintre factorii care deschid o asemenea posibilitate este răspîndirea largă a ideologiei socialiste, creşterea simpatiei faţă de socialism, determinată de succesele construirii socialismului în U.R.S.S. şi în ţările de democraţie populară. Pe baza exemplului acestor ţări şi a propriei experienţe politice, mase din ce în ce mai largi se conving de eficacitatea ideilor marxism-leninismului, se conving de justeţea căii indicate de teoria revoluţionară.

Prin urmare, ideile politice noi contribuie la transformarea economică a societăţii şi înlesnesc această transformare. Ideologia politică exercită o acţiune directă asupra dezvoltării economice. Dar influenţa ei asupra economicului nu se limitează numai la aceasta. Ea exercită asupra dezvoltării economice şi o influenţă indirectă, prin intermediul altor forme ale conştiinţei sociale.

Toate formele conştiinţei sociale resimt, într-o măsură sau alta, influenţa ideologiei politice. Dar legătura cea mai strînsă există între ideile politice şi drept. Ideile politice îşi găsesc o întruchipare nemijlocită în legile

juridice, iar schimbările în politică, în concepţiile politice se reflectă şi în conştiinţa juridică. „Legea este o măsură politică, este politică“ [1] — spune V. I. Lenin.

Cînd, în secolele XVII—XVIII, burghezia revoluţionară europeană a luptat împotriva privilegiilor feudale şi absolutismului, ideile ei politice au constituit steagul luptei pentru noua societate. Sub influenţa acestor idei s-au format şi principiile dreptului burghez : inviolabilitatea proprietăţii private capitaliste, libertatea de afaceri, egalitatea persoanei în faţa legii etc. Aceste idei au fost mai tîrziu întruchipate în sistemul dreptului burghez.

Epoca imperialismului este legată de cotitura burgheziei de la democraţie la reacţiunea politică. Într-o serie de ţări, capitalul monopolist trece, în scopul menţinerii dominaţiei sale, la metodele făţişei dictaturi fasciste. Această schimbare în politica şi concepţiile politice ale burgheziei se reflectă şi în domeniul dreptului : este redusă sau de-a dreptul înlocuită legalitatea burghezo-democratică, sînt introduse îngrădiri şi este interzisă activitatea organizaţiilor democratice, este pus în afara legii partidul comunist ş. a. În felul acesta dreptul reflectă schimbările survenite în politică, iar concepţiile politice ale clasei, la rîndul lor, se sprijină pe conştiinţa juridică a acesteia.

Interesele politice ale proletariatului şi conştiinţa sa politică sînt ostile sistemului dreptului burghez, care este menit să consolideze dominaţia burgheziei. Totodată, proletariatul este interesat în folosirea libertăţilor burghezo-democratice în vederea educării şi organizării sale. Luptînd pentru socialism, clasa muncitoare se manifestă, de asemenea, ca forţa democratică cea mai consecventă în societate.

Ideologia politică atribuie moralei un anumit conţinut de idei. De exemplu, morala comunistă se formează sub influenţa puternică a conştiinţei politice şi a luptei politice a proletariatului. Morala nu trebuie ruptă de activitatea politică a oamenilor, a claselor, de ideologia lor

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 39.

Scanned with OKEN Scanner

politică. Pe de altă parte, însuşi factorul moral este o forţă puternică în lupta politică (vezi capitolul *Morala).*

Ideile politice influenţează dezvoltarea artei. Conţinutul de idei al artei, idealul estetic al unei societăţi sau clase se formează sub influenţa ideologiei politice. Este falsă concepţia burgheză despre „arta pură", nelegată de lupta politică, de anumite tendinţe sociale întrucît în realitate o asemenea artă „pură" nu a existat niciodată. Estetica marxist-leninistă recunoaşte în mod deschis legătura artei socialiste cu politica partidului proletar ; ea combate apolitismul şi lipsa conţinutului de idei în artă ca fiind concepţii burgheze, necorespunzătoare realităţii.

Corelaţia dintre ideologia religioasă şi politică are un caracter foarte complex. În genere, religia şi biserica în societatea împărţită în clase constituie arme politice în mîinile claselor exploatatoare. Dar corelaţia mai concretă între politică şi religie depinde de mai multe condiţii, de exemplu de forţa ideologiei religioase înseşi în condiţiile date, de legăturile reciproce dintre biserică şi stat, de caracterul orînduirii politice etc.

Astfel, în epoca feudalismului religia însăşi îndeplinea adesea funcţiile ideologiei politice, servea drept steag în lupta politică. Multe mişcări populare din evul mediu s-au desfăşurat sub steagul ideilor religioase (husiţii, Müntzer, sectanţii etc.). Reforma a fost, în esenţă, o mişcare politică a burgheziei ascendente atît împotriva puterii feudalilor, cît şi a celei bisericeşti. Ideologia religioasă exprima şi, în acelaşi timp, ascundea un conţinut politic bine determinat. Lupta burgheziei pentru cucerirea dominaţiei politice nu s-a eliberat dintr-o dată de învelişul religios. Şi în prezent se creează partide politice pe o bază religioasă (M.R.P. în Franţa, partidul creştin democrat din Italia, partidele catolice în Germania occidentală, Belgia etc.). Aşadar, corelaţia dintre ideologia religioasă şi cea politică se schimbă, dar ea există totdeauna în societatea împărţită în clase antagoniste. Ideile şi interesele politice exercită totdeauna o influenţă puternică asupra conţinutului propagandei religioase. Numai mişcarea revoluţionară a proletariatului

se eliberează pe deplin de veşmintele religioase. Prin politica sa referitoare la religie, partidul proletar se străduieşte să unească masele în lupta revoluţionară, independent de convingerea lor religioasă, şi în acelaşi timp duce lupta cu religia şi biserica, ca organe ale reacţiunii burgheze.

Ideologia politică exercită o acţiune directă şi nemijlocită asupra ştiinţelor sociale şi filozofiei.

Ideile politice ale diferitelor clase sînt justificate şi fundamentate teoretic cu ajutorul concepţiei lor despre lume. În acest scop sînt folosite de asemenea datele ştiinţelor sociale. La rîndul lor ideile politice exercită o acţiune puternică asupra formării concepţiilor filozofice, asupra orientării ideologice a ştiinţelor sociale. În societatea împărţită în clase nu pot exista ştiinţe sociale şi filozofice apartinice, deasupra claselor.

Astfel, materialismul este legat de interesele politice progresiste dintr-o epocă dată, de interesele claselor progresiste, iar idealismul, de regulă, reflectă şi slujeşte nevoile politicii reacţionare. Punctul de vedere politic progresist duce la cunoaşterea obiectivă a vieţii sociale, contribuie la dezvoltarea ştiinţelor sociale. În această privinţă, deosebit de rodnică este influenţa ideologiei politice a proletariatului, care cere o cunoaştere riguros ştiinţifică, obiectivă, a realităţii, dezvăluirea contradicţiilor ei. Orice abatere de la obiectivitate în ştiinţele sociale, dacă este admisă dintr-o anumită cauză, este străină metodologiei marxiste şi condamnată pe bună dreptate.

Marxism-leninismul nu ascunde legătura ideologiei politice marxiste cu filozofia şi ştiinţele sociale ; această ideologie exprimă interesele majorităţii societăţii şi nu contrazice abordarea ştiinţifică a realităţii.

Ideologia burgheză însă muşamalizează în fel şi chip legătura dintre politica burgheză, pe de o parte, şi filozofia şi ştiinţele sociale, pe de altă parte. Ea răspîndeşte pe larg ideile obiectivismului, a pretinsei independenţe a filozofiei şi ştiinţelor sociale faţă de politică. Dar o asemenea legătură există totuşi şi ea se exprimă, în special, în faptul că filozofia şi ştiinţele sociale burgheze

Scanned with OKEN Scanner

denaturează realitatea de dragul intereselor politice ale burgheziei. Dar, descoperind această legătură, nu trebuie, în acelaşi timp, simplificată această problemă şi ştearsă orice graniţă între ideologia politică, filozofie şi ştiinţele sociale.

În ceea ce priveşte ştiinţele naturii, politica nu poate, desigur, să exercite o influenţă asupra conţinutului descoperirilor ştiinţifice. Ea însă îşi exercită influenţa asupra folosirii lor în societate. Fiecare clasă se străduieşte să folosească ştiinţa în interesele sale şi în acest sens promovează o anumită politică în ştiinţă, care exercită o anumită influenţă asupra direcţiei şi ritmurilor dezvoltării ştiinţei. Iar ideologia politică fundamentează şi formulează politica dusă de clasa respectivă faţă de ştiinţă.

De exemplu, politica imperialistă de pregătire a războiului duce la militarizarea ştiinţei în ţările capitaliste, contribuie la dezvoltarea cercetărilor ştiinţifice întreprinse în scopuri războinice.

În ţările lagărului socialist ştiinţa serveşte scopurile politice paşnice ale construirii socialismului şi comunismului, este folosită în interesele poporului (vezi capitolul *Ştiinţa).*

Aşadar, ideologia politică exercită o influenţă puternică asupra tuturor celorlolte forme ale conştiinţei sociale. Forţa acestei influenţe este condiţionată de specificul ideologiei politice însăşi, de locul ei în societate. Fiind expresia directă a intereselor fundamentale ale claselor, expresia concentrată a economicului, politica şi ideologia politică unesc oarecum toate formele conştiinţei sociale şi le îndreaptă spre slujirea intereselor unei anumite clase.

Ideea pretinsei independenţe a altor forme ale conştiinţei sociale faţă de politică şi ideologia politică este în contradicţie cu situaţia obiectivă, ea maschează dependenţa reală a filozofiei burgheze, a artei burgheze etc. de sacul cu bani, de politica clasei dominante.

Pe de altă parte, diferitele forme ale conştiinţei sociale influenţează, într-o măsură sau alta, conţinutul

Scanned with OKEN Scanner

politicii (de exemplu, dreptul, ştiinţele sociale asupra politicii marxiste) sau realizarea ei (factorul moral în politică).

§ 3 ROLUL IDEOLOGIEI POLITICE ÎN CREAREA ŞI DEZVOLTAREA SOCIETĂŢII SOCIALISTE

În crearea şi dezvoltarea societăţii socialiste ideologia politică îndeplineşte un rol deosebit de mare. Partidul comunist, în concordanţă cu legile obiective şi condiţiile concrete, dirijînd activitatea maselor în construirea societăţii noi, elaborează politica, pune în faţa maselor muncitoare sarcini politice şi le organizează pentru îndeplinirea lor. Întîietatea politicii partidului comunist asupra economicului înseamnă necesitatea abordării politice a problemelor construcţiei economice. Politica justă a partidului asigură condiţiile necesare transformării economice a societăţii şi indică orientarea activităţii maselor, făcînd din lupta pentru comunism o mişcare conştientă.

Scopul fundamental şi final al luptei proletariatului este realizarea comunismului, nimicirea claselor. Acest scop nu este impus societăţii, ci decurge din legile dezvoltării sale. Însă drumul înfăptuirii sale este lung şi greu. Acesta este drumul unei lupte aspre şi al unei măreţe realizări. Ea este legată de cele mai profunde transformări în întregul mod de viaţă şi de gîndire al oamenilor, de formarea omului nou. De-a lungul acestei căi măreţe, în fiecare etapă dată, sarcina politică a partidului şi a ideologiei politice este de a indica direcţia de dezvoltare a societăţii, de a pune înaintea maselor sarcini concrete, fără să piardă din vedere scopurile finale, de a căuta formele cele mai favorabile, în condiţiile date, ale înaintării, de a organiza masele în vederea soluţionării sarcinilor puse.

Caracterul ştiinţific al ideologiei politice a proletariatului, care decurge în mod nemijlocit din teoria socialismului ştiinţific, permite ca, pentru prima dată în istorie, să coincidă în proporţii atît de mari rezultatele activităţii maselor cu scopurile propuse. Oamenii sovie-

Scanned with OKEN Scanner

tici se călăuzesc în toate sferele de activitate după politica P.C.U.S.

Experienţa de mai mult de un secol a luptei de clasă a proletariatului, experienţa transformărilor socialiste din U.R.S.S. şi ţările de democraţie populară confirmă justeţea politicii care se sprijină pe învăţătura marxist-leninistă, pe aplicarea creatoare a acestei învăţături la condiţiile concrete ale dezvoltării. Această împrejurare insuflă o încredere şi mai mare în inevitabilitatea victoriei comunismului, în justeţea politicii şi a ideologiei politice comuniste.

Această experienţă arată de asemenea, că fraţii de armă ai ideologilor burghezi — oportuniştii şi revizioniştii — atacă permanent învăţătura marxist-leninistă şi politica partidelor comuniste pentru a dezorienta clasa muncitoare, a submina încrederea sa în victoria comunismului şi a abate mişcarea muncitorească din drumul indicat de teoria marxist-leninistă. Întreaga istorie a P.C.U.S. este istoria luptei neîntrerupte împotriva diferitelor curente vrăjmaşe din sînul mişcării muncitoreşti.

În perioada construirii socialismului în Uniunea Sovietică, partidul i-a nimicit pe troţkişti, buharinişti, naţionalişti burghezi, apărînd în lupta împotriva lor linia sa generală.

După Congresul al XX-lea al P.C.U.S. revizionismului i s-a dat o ripostă nimicitoare în mişcarea comunistă internaţională.

Baza socială a revizionismului în ţările capitaliste este aristocraţia muncitorească, cumpărată de burghezie, şi mica burghezie din care o parte, ruinîndu-se, intră în rîndurile clasei muncitoare, aducînd cu sine propriile sale năzuinţe şi iluzii. În afară de aceasta, într-o serie de ţări capitaliste orientarea revizionistă s-a menţinut datorită unei conjuncturi comparativ înalte a perioadei postbelice, pe care ideologii burghezi şi revizioniştii au apreciat-o drept „înflorirea capitalismului", drept o mărturie a schimbării naturii şi a capacităţii sale de a se dezvolta fără crize, şi pe care au folosit-o în scopul propovăduirii păcii între clase. Declinul economic care se

Scanned with OKEN Scanner

repetă periodic în S.U.A. şi în celelalte ţări capitaliste, loveşte în apologeţii capitalismului şi îi aduce la realitate, dezvăluind caracterul fals al propagandei lor.

În ceea ce priveşte ţările care construiesc socialismul, după cum se arată în *Declaraţia consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din ţările socialiste*, „prezenţa influenţei burgheze este sursa internă a revizionismului, iar capitularea în faţa presiunii imperialismului este sursa lui externă".

Caracterul retrograd al revizionismului constă în faptul că el denaturează teoria marxist-leninistă, supune îndoielii şi respinge principiile de bază ale marxism-leninismului; în felul acesta revizionismul contribuie la subordonarea clasei muncitoare faţă de ideologia burgheză, abate mişcarea revoluţionară proletară de la drumul marxist-leninist. Mascînd esenţa de clasă a ideologiei lor, revizioniştii jură credinţă lui Marx şi Engels şi declară că ei nu luptă împotriva marxism-leninismului, ci împotriva „stalinismului" născocit de ei, deşi în realitate aşa ceva nu există. Revizionismul este calul troian din mişcarea comunistă.

Criticînd revizionismul, care reprezintă pericolul principal în mişcarea muncitorească internaţională, trebuie avut în vedere că el „...poate să îmbrace forme mereu variate şi că fiecare chestiune cît de cît «nouă», fiecare întorsătură cît de cît neaşteptată şi neprevăzută a evenimentelor, chiar dacă această întorsătură ar modifica linia fundamentală a dezvoltării numai într-o măsură infimă şi pentru un răstimp foarte scurt, va provoca totdeauna, în mod inevitabil, o varietate sau alta a revizionismului" [1].

Revizionismul contemporan este o formă de infiltrare cu orice preţ a ideologiei burgheze în mişcarea muncitorească. Principalele idei ale revizioniştilor din partidele comuniste constituie o repetare a concepţiilor ideologilor burghezi şi ale socialiştilor de dreapta. Ideologia burgheză este „comoara" din care revizioniştii îşi trag „înţelepciunea".

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 25.

Scanned with OKEN Scanner

Dogmatismul și sectarismul în teorie și practică pot de asemenea să devină pericol principal într-o etapă sau alta a dezvoltării unor partide, dacă nu se duce o luptă consecventă împotriva lor. Ele răpesc partidelor revoluționare capacitatea de a dezvolta marxism-leninismul pe baza analizei științifice și de a-l aplica în mod creator.

Pentru a organiza masele în jurul unor anumite idei politice, este necesar ca acestea să fie convinse de justețea acestor idei pe baza propriei lor experiențe politice, este necesar ca ideile să devină principiul călăuzitor al activității maselor. Conștiința politică a maselor, și în primul rînd a avangardei lor — a clasei muncitoare —, este condiția necesară a rezolvării cu succes a sarcinilor construirii socialismului și comunismului. V. I. Lenin a arătat că statul sovietic este puternic prin conștiința maselor, care știu totul și pot judeca totul. De aceea P.C.U.S. a acordat întotdeauna o atenție deosebită educației politice a maselor. Educația politică este nucleul și baza educației comuniste.

Introducerea conștiinței politice în mase nu trebuie privită pur și simplu ca o sarcină iluministă. Creșterea conștiinței politice a maselor are loc în procesul și pe baza luptei lor practice. În cursul acestei lupte masele ajung să înțeleagă și să se convingă de veridicitatea ideilor politice ale partidului comunist, să înțeleagă contradicția de neîmpăcat dintre interesele proletariatului și ale burgheziei, își însușesc teza după care îmbunătățirea radicală a condițiilor de viață ale maselor nu este posibilă în capitalism, deoarece eliberarea celor ce muncesc de orice formă de asuprire are loc numai pe calea nimicirii dominației burgheziei, instaurării dictaturii proletariatului și construirii societății socialiste.

Introducînd acestei idei în mase, partidul le educă din punct de vedere politic și pregătește premisele subiective pentru revoluție. Educarea politică a maselor se desfășoară într-o luptă permanentă împotriva ideologiei burgheze, împotriva oportunismului, care încearcă să supună proletariatul influenței politice și ideologice burgheze.

În epoca dictaturii proletariatului, în fața celor ce muncesc se ridică sarcini noi, sarcini grandioase : desfiin-

ţarea definitivă a exploatării, construirea industriei socialiste, transformarea socialistă a agriculturii etc. Pentru rezolvarea acestor sarcini este necesar să se ridice şi mai mult conştiinţa politică a maselor, să se ridice pe o treaptă nouă munca politică în mase.

În aceste condiţii, partidul educă masele în vederea abordării tuturor problemelor în lumina intereselor statului, le educă în spiritul internaţionalismului şi devotamentului faţă de patria socialistă ; partidul întăreşte încrederea tuturor celor ce muncesc în conducerea clasei muncitoare şi îi mobilizează pentru rezolvarea sarcinilor concrete ale construirii socialismului.

Experienţa politică acumulată de P.C.U.S. în perioada construirii socialismului în Uniunea Sovietică are o imensă însemnătate internaţională, este o cucerire preţioasă a întregii mişcări comuniste. Ea înlesneşte partidelor comuniste şi muncitoreşti ale altor ţări, care păşesc pe calea dezvoltării socialiste, să găsească metode concrete proprii de rezolvare a sarcinilor socialiste generale. O dată cu aceasta, ele acumulează experienţa lor proprie, contribuind la îmbogăţirea tezaurului marxism-leninismului.

Construirea socialismului aduce după sine schimbări radicale în condiţiile de viaţă ale maselor. Lichidarea claselor exploatatoare face ca societatea să devină, din punct de vedere politic, monolită, unitară, bine închegată, dat fiind că interesele fundamentale ale tuturor grupurilor sociale şi ale naţiunilor societăţii socialiste coincid şi sînt aceleaşi. În aceste condiţii ideile socialiste devin o cucerire a maselor largi înseşi, se contopesc cu poporul, pătrund în traiul oamenilor. Aceasta nu înseamnă însă că nu mai este actuală sarcina educării politice a maselor. Dimpotrivă, condiţiile mai dezvoltate ale vieţii sociale impun şi cerinţe mai înalte muncii politice în sînul maselor. Viaţa ridică sarcini noi şi complexe, dă naştere la noi contradicţii care urmează să fie rezolvate prin metode noi. În afară de aceasta, îşi păstrează actualitatea în întregime sarcinile luptei împotriva ideologiei burgheze, împotriva rămăşiţelor capitalismului în conştiinţa oamenilor. Congresul al XX-lea al P.C.U.S. a

Scanned with OKEN Scanner

constituit o cotitură de însemnătate istorică în dezvoltarea Uniunii Sovietice şi a întregii mişcări comuniste şi muncitoreşti internaţionale. Congresul a subliniat necesitatea atragerii şi mai largi a maselor la conducerea statului, în dezvoltarea democraţiei socialiste în spiritul promovării consecvente a centralismului democratic, care îmbină conduceera unică din centru cu larga iniţiativă a organelor locale. Congresul a condamnat cultul personalităţii al lui Stalin care a dus la încălcarea principiilor democraţiei socialiste, la imobilizarea activităţii creatoare a maselor şi la diminuarea rolului conducător al partidului şi al organelor sale.

Ridicarea conştiinţei politice a oamenilor sovietici este o condiţie necesară şi indispensabilă a participării largi a maselor la conducerea statului, a intensificării activităţii lor creatoare în construcţia comunistă, a consolidării statului socialist şi dezvoltării continue a democraţiei socialiste.

Congresul al XX-lea al P.C.U.S. a adus un aport însemnat în elaborarea politicii leniniste de coexistenţă paşnică între state cu orînduiri sociale diferite. Congresul a arătat că deşi în imperialism se menţine baza economică a dezlănţuirii războaielor, totuşi în condiţiile actuale ale creşterii rapide a sistemului socialist mondial, ale eliberării ţărilor Asiei şi Africii de dependenţa colonială, ale existenţei unei năzuinţe puternice a tuturor popoarelor spre pace, există forţe reale capabile să asigure coexistenţa paşnică a statelor cu diferite sisteme sociale. Principiile politice care asigură coexistenţa paşnică şi preîntîmpinarea războaielor sînt renunţarea la folosirea forţei în rezolvarea problemelor internaţionale litigioase, neamestecul în treburile interne ale altor ţări, respectarea integrităţii teritoriale şi a suveranităţii, dezvoltarea colaborării economice şi culturale între popoare.

O mare însemnătate istorică are, de asemenea, Congresul al XXI-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Acest Congres a adoptat directivele planului septenal de dezvoltare a economiei naţionale a U.R.S.S. între anii 1959—1965. Îndeplinirea acestui plan grandios va

Scanned with OKEN Scanner

constitui un pas hotărîtor în opera de construire a bazei tehnice-materiale a comunismului.

Congresul a subliniat că Uniunea Sovietică a intrat într-o perioadă istorică nouă a dezvoltării sale, perioada construcției desfășurate a comunismului. În legătură cu aceasta Congresul a indicat principalele sarcini ale septenalului în domeniul economic, politic, ideologic și al relațiilor internaționale. Congresul a făcut o analiză științifică a perspectivelor dezvoltării Uniunii Sovietice și a întregului sistem mondial al socialismului. În raportul lui N. S. Hrușciov la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S. a fost fundamentată teoretic teza de o mare însemnătate cu privire la victoria definitivă a socialismului în Uniunea Sovietică și elaborate o serie de probleme teoretice puse de practica trecerii de la socialism la comunism, ceea ce constituie o nouă dezvoltare creatoare a marxism-leninismului.

Politica P.C.U.S., îndreptată spre construirea comunismului în U.R.S.S. și asigurarea păcii în întreaga lume, este unanim sprijinită de întregul popor sovietic.

Prin urmare, importanța ideologiei politice marxist-leniniste constă în faptul că ea organizează și mobilizează masele în lupta împotriva burgheziei, pentru construirea societății socialiste și comuniste. Această ideologie este elaborată și introdusă în mase de partidele comuniste din diferite țări, care se sprijină pe principiile marxism-leninismului. Participarea conștientă a maselor la construirea socialismului și comunismului nu este posibilă fără creșterea continuă a conștiinței lor politice, fără înțelegerea politicii partidului. Ideologia politică a partidului comunist exprimă interesele celor mai largi pături ale celor ce muncesc, deoarece ea indică căile și mijloacele eliberării oamenilor muncii de orice formă de asuprire, avînd un caracter științific și sprijinindu-se pe cunoașterea legilor dezvoltării sociale, a legilor dezvoltării economice a societății.

Scanned with OKEN Scanner

CONȘTIINȚA JURIDICĂ

În societate, alături de relațiile politice dintre oameni există și relații juridice. Fiind o reflectare a relațiilor materiale, economice, ele au un caracter de suprastructură și se constituie trecînd în prealabil prin conștiința oamenilor. De aceea relațiile juridice sînt strîns legate de diferitele forme ale conștiinței sociale și în primul rînd de conștiința juridică.

Fiind una din formele conștiinței sociale, conștiința juridică este constituită din concepțiile, teoriile, doctrinele care iau naștere din punct de vedere istoric o dată cu apariția claselor și suferă *schimbări* o dată cu modificările petrecute în sînul orînduirii economice, din conceptele răspîndite în societate despre ceea ce este legal și nelegal, despre ceea ce este drept, necesar și obligator în relațiile dintre oameni, state, popoare și din aprecierea dreptului existent în societate. Conștiința juridică are un caracter de clasă și este legată de o anumită concepție despre lume.

Conștiința juridică a clasei dominante își găsește expresia în dreptul propriu fiecărei epoci istorice, cu alte cuvinte în sistemul normelor juridice stabilite de către stat (a legilor și actelor de drept), care au un caracter de constrîngere, și, de asemenea, în practica muncii instituțiilor juridice. Pe de altă parte, sistemul de drept exercită o influență directă asupra formării conștiinței juridice a societății.

Pentru a explica specificul conștiinței juridice este necesar să se analizeze originea ei, particularitățile de dezvoltare, locul ei în sistemul fenomenelor sociale și rolul pe care-l îndeplinește în dezvoltarea societății.

Scanned with OKEN Scanner

§ 1 ORIGINEA CONȘTIINȚEI JURIDICE

Dreptul reprezintă expresia și întărirea juridică a acelor relații de producție în a căror existență este interesată clasa dominantă. Dreptul reglementează relațiile dintre oameni cu ajutorul legilor și normelor cu caracter de constrîngere. Dreptul n-a existat totdeauna. Pe treptele istorice timpurii, în comuna primitivă, dreptul nu exista. Comportarea oamenilor și relațiile dintre oameni erau reglementate atunci de moravurile și obiceiurile care exprimau interesele tuturor membrilor obștești. Îndeplinirea lor era asigurată prin tradiție, prin educație și autoritatea întregului colectiv și a conducătorilor tribului. Înăuntrul orînduirii gentilice — subliniază Engels — „nu se face încă distincție între drepturi și datorii; pentru indieni nu se pune încă întrebarea dacă participarea la treburile obștești, răzbunarea prin sînge sau răscumpărarea acesteia sînt datorii sau drepturi; această întrebare li s-ar părea tot atît de absurdă ca și aceea dacă mîncatul, dormitul, vînatul sînt un drept sau o datorie"[1]. După ce în sînul orînduirii gentilice au luat naștere inegalitatea de avere și clasele, în fața minorității exploatatoare se impune necesitatea de a subjuga prin forță, în condițiile modului de producție respectiv, toate celelalte clase pentru a-și apăra bogățiile și interesele.

Nici obiceiurile, nici morala, nici autoritatea nu pot garanta menținerea relațiilor bazate pe proprietatea privată, apărarea averii și a privilegiilor minorității nu pot sili majoritatea exploatată să rabde asuprirea și înjosirea, și atunci, în locul organizației gentilice apare un organ de constrîngere — statul, iar obiceiul este înlocuit cu dreptul, ca sistem de norme de conduită, stabilite, apărate și susținute prin forța statului. Sarcina dreptului constă tocmai în a consolida relațiile bazate pe proprietatea privată, în a prezenta orice atentat îndreptat împotriva proprietății private ca o încălcare a legilor statului. Așadar, dreptul apare atunci cînd în societate ia naștere inegalitatea de avere, cînd se dezvoltă relațiile de domi-

[1] K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, p. 333.

Scanned with OKEN Scanner

naţie şi asuprire, cînd apar clasele cu interese antagonice şi cînd se creează condiţiile în care o minoritate exploatatoare nu poate să-şi menţină dominaţia economică şi politică fără să-şi impună voinţa întregii societăţi. Dreptul nu este altceva — scriau Marx şi Engels — decît voinţa clasei dominante ridicată la rangul de lege.

O dată cu victoria şi consolidarea societăţii împărţite în clase, bazată pe proprietatea privată se constituie şi un sistem determinat de drept, apărat de forţa statului.

Relaţiile juridice sînt, în esenţă, relaţii între clase. Dreptul nu exprimă interesul individual, ci interesul general al clasei dominante a proprietarilor privaţi. În societatea bazată pe clase antagoniste, dreptul apără, în cadrul relaţiilor dintre oameni, interesele proprietăţii private. Dacă căsătoria, înfierea, succesiunea etc. n-ar fi legate de raporturile de proprietate, ele nu ar fi constituit obiectul reglementării juridice, aşa cum e cazul cu dragostea, prietenia etc.

Exprimînd voinţa statului, dreptul apare ca un sistem de norme *obligatorii* de comportare a oamenilor. Ce determină, în fond, voinţa statului? Engels scria despre aceasta următoarele: „...toate nevoile societăţii civile — oricare ar fi în momentul respectiv clasa dominantă — trebuie să treacă prin voinţa statului pentru ca să capete, sub formă de legi, o valabilitate generală... Dar se pune întrebarea: ce conţinut are această voinţă doar formală — a individului ca şi a statului —, de unde provine acest conţinut şi de ce se voieşte un anumit lucru şi nu altul. Dacă căutăm răspunsul la această problemă, constatăm că în istoria modernă voinţa statului este determinată, în linii generale, de nevoile schimbătoare ale societăţii civile, de supremaţia cutărei sau cutărei clase şi, în ultimă instanţă, de dezvoltarea forţelor de producţie şi a relaţiilor de schimb“ [1].

Aceasta este esenţa reală a dreptului. Dar în ideologia burgheză această esenţă reală a dreptului este reflectată într-un mod denaturat.

---

[1] K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, pp. 428—429.

La suprafaţa fenomenelor, statul apare ca o forţă bazată pe lege, care stă deasupra societăţii şi o conduce. În aparenţă legile stabilite de stat ar fi ceva deasupra claselor, ar exprima voinţa întregii societăţi care cere o anumită ordine şi organizare. Fixînd această aparenţă şi prezentînd-o drept esenţă, juriştii burghezi au încercat şi încearcă să prezinte în aşa fel problema, ca şi cînd societatea s-ar crea şi s-ar consolida prin legi. Aceasta este însă numai o iluzie juridică. Marx spunea : „...societatea nu se bazează pe lege. Aceasta e o fantezie a juriştilor. Dimpotrivă, legea trebuie să se bazeze pe societate, ea trebuie să fie expresia intereselor şi nevoilor ei generale, care izvorăsc din modul de producţie materială respectiv, în opoziţia cu bunul plac al individului izolat“ [1].

Dreptul, apărînd interesele economice ale clasei dominante, există în fiecare formaţiune socială, nu numai ca un sistem de drept dominant, ci şi ca un sistem de drept unic. În societate nu pot exista două sisteme de drept. Prin ce se explică aceasta ?

După cum s-a mai arătat, dreptul există numai atunci cînd este stabilit de stat şi susţinut prin forţa lui de constrîngere. Aşa cum în societate nu pot exista două state, tot aşa nu pot exista nici doi legislatori şi două sisteme de drept.

În istorie sînt cunoscute următoarele forme concrete ale dreptului : dreptul sclavagist, feudal, capitalist şi socialist. În societatea sclavagistă, sclavii nu sînt subiecte juridice. Numai în calitatea lor de a fi proprietatea stăpînitorilor de sclavi, şi în aceeaşi măsură ca şi alte obiecte de proprietate, sclavul este apărat de drept. Dreptul feudal reflectă schimbările survenite în relaţiile economice ale trecerii de la forma de exploatare sclavagistă la cea feudală. Prin el sînt consolidate proprietatea feudalilor asupra pămîntului şi diferitele forme de dependenţă a producătorilor nemijlociţi. Cea mai împovărătoare formă a dependenţei feudale este dreptul iobăgist. Dreptul feudal consolidează din punct de vedere juridic

[1] Karl Marx - Friedrich Engels, *Opere*, vol. 6, Editura Politică, Bucureşti, 1959, p. 270.

Scanned with OKEN Scanner

inegalitatea diferitelor pături în fața legii, situînd păturile dominante — nobilimea și clerul — într-o stare privilegiată. Numai în cea mai dezvoltată societate a proprietarilor privați — în societatea burgheză — dreptul proclamă egalitatea formală a tuturor cetățenilor în fața legii. Dar, în schimb, nicăieri și niciodată nu se manifestă atît de fățiș și cu atîta nerușinare ruptura dintre forma și conținutul dreptului ca în societatea capitalistă. În statele capitaliste dreptul se manifestă, în formă, nu ca voința clasei dominante, ridicată la rangul de lege, ci ca cea mai severă reglementare a relațiilor juridice și delimitarea precisă a drepturilor și obligațiilor, care asigură atît interesele colectivului, ale societății, cît și interesele persoanei particulare, ale comunității locale, ale diferitelor organizații admise de lege etc., în corelația dintre ele și societate. Egalitatea formală înaintea legii ascunde însă inegalitatea socială, exploatarea cruntă a celor ce muncesc, dependența economică a muncitorului salariat față de capitalist — proprietarul mijloacelor de producție. Acest drept este impus maselor celor ce muncesc prin intermediul organelor statului — armatei, poliției, tribunalelor, închisorilor etc.

Dreptul socialist, în opoziție cu dreptul tuturor societăților bazate pe clase exploatatoare, se creează în concordanță cu conștiința juridică a clasei muncitoare și a tuturor celor ce muncesc, interesați în apărarea proprietății obștești asupra mijloacelor de producție și în promovarea relațiilor de colaborare și de întrajutorare a tuturor membrilor societății socialiste. Abia în condițiile socialismului dreptul devine, pentru prima dată în istorie, expresia voinței întregului popor, nu numai în formă, ci și în conținut.

Dreptul reflectă orînduirea economică a societății și se constituie în concordanță cu conștiința juridică a clasei dominante.

O dată cu apariția claselor ia naștere nu numai dreptul, ci și reprezentările despre ceea ce este legal și ilegal, necesar, obligator etc., aprecierea pe care o face de pe pozițiile diferitelor clase, cît și diferitele doctrine despre drept, adică conștiința juridică a societății.

Scanned with OKEN Scanner

Conştiinţa juridică este un ansamblu determinat de concepţii. Este necesar să se sublinieze acest lucru în opoziţie cu tot felul de teorii premarxiste şi antimarxiste care, de obicei, preferă să vorbească despre simţul dreptului considerat ca un ansamblu de emoţii. Pentru analiza marxistă nu este important dacă simţul dreptului este considerat ca ceva ce dispune de o bază biologică sau se reduce la „profunzimile" psihologiei umane etc., căci, cu toată deosebirea existentă dintre ele (cercetate în mod special de către istorie şi teoria dreptului), toate aceste teorii au o bază filozofică comună şi anume : idealismul şi metafizica. În opoziţie cu aceste teorii, materialismul istoric subliniază că conştiinţa juridică este impusă omului de viaţa lui în societate, că o dată cu schimbarea formaţiunii social-economice se schimbă şi conştiinţa societăţii, deci şi conştiinţa sa juridică, adică acea totalitate de concepţii în care se exprimă atitudinea faţă de dreptul societăţii date în diferitele perioade ale dezvoltării sale. Dacă în fiecare societate există numai un singur sistem de drept, în condiţiile unei orînduiri bazate pe clase antagoniste, nu poate să existe o conştiinţă juridică unică pentru întreaga societate. Conştiinţa juridică a claselor dominante nu se întruchipează numai în dreptul existent, ci îl şi justifică, îl fundamentează teoretic şi se străduieşte să-l impună întregii societăţi ca fiind singurul drept întemeiat. Clasa dominantă în societate impune respectarea legilor care-i exprimă voinţa nu numai prin forţa statului, ci şi apelînd la conştiinţa juridică a societăţii. Ideologia juridică preamăreşte importanţa legilor în viaţa societăţii şi fundamentează teoretic necesitatea respectării lor cu ajutorul celor mai diverse argumente filozofice, morale, istorice şi religioase. Încă în antichitate ideologii claselor exploatatoare au înţeles destul de bine importanţa consolidării ordinii de drept constituite pentru clasa dominantă şi au luat atitudine împotriva tuturor tentativelor îndreptate împotriva bazelor statului sclavagist.

Platon, în dialogul său *Criton* (50 A—V), povesteşte că atunci cînd i s-a propus lui Socrate să fugă din închisoarea ateniană acesta a refuzat, declarînd că se soco-

Scanned with OKEN Scanner

teşte obligat să se supună legilor (trebuie avut în vedere că Socrate era adversarul democraţiei ateniene) : „Chiar dacă am avea de gînd să fugim — sau cum să numesc altfel aceasta —, deodată vin legile şi, luînd apărarea cauzei republicii, spun : spune-ne, Socrate, ce ţi-a trecut prin gînd ? Se vede că prin această faptă plănuieşti în ce fel ai putea pricinui pieirea noastră — a legilor şi a întregii cetăţi ? Oare poate să mai existe, după părerea ta, şi să nu se distrugă acea cetate în care deciziile judecătoreşti nu au nici o putere ?“

Sub influenţa schimbărilor în condiţiile istorice, în situaţia clasei dominante şi în raporturile dintre forţele de clasă ale societăţii date se petrec schimbări şi în ştiinţa juridică a clasei dominante. Aşa, de pildă, o dată cu trecerea de la capitalismul premonopolist la imperialism are loc cotitura burgheziei de la democraţie la reacţiunea politică. Aceasta se reflectă şi în conştiinţa juridică a clasei dominante, care justifică limitarea libertăţilor democratice, înlăturarea parţială sau totală (aşa cum se întîmplă în statele fasciste) a legalităţii burghezo-democratice, trecerea la metodele dictaturii teroriste făţişe a capitalului financiar.

Prin urmare, conştiinţa juridică reflectă şi fundamentează nu numai condiţiile generale ale dominaţiei unei clase determinate, ci şi formele concrete ale acestei dominaţii.

Pentru a consolida dreptul în vigoare, ideologia clasei dominante este nevoită să-l prezinte nu ca fiind o expresie a voinţei clasei dominante, ci ca o întruchipare a celei mai înalte dreptăţi. Juristul englez D. Stephen spunea : „Trebuie ţinut minte că pentru societate este tot atît de important ca sentinţele să fie nu numai drepte, ci şi *recunoscute* ca fiind drepte“ [1]. Nu este cazul, desigur, să vorbim despre justeţea abstractă a hotărîrilor instanţei judecătoreşti burgheze şi a dispoziţiilor dreptului burghez : ele au întotdeauna caracter de clasă. Cele spuse prezintă însă interes, deoarece prin ele se manifestă grija juristului burghez de a asigura convingerea gene-

[1] Citat după cartea lui A. I. Vîşinski, *Teoria probelor judiciare în dreptul sovietic*, Moscova, 1950, p. 13.

Scanned with OKEN Scanner

rală că legea ar avea un caracter de netăgăduit, convingerea în obiectivitatea, justeţea şi temeinicia dreptului în vigoare. Juriştii burghezi, proclamînd caracterul democratic şi popular al dreptului dominant în ţările lor, preamărind egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legii, caracterul imparţial al tribunalelor lor etc., încearcă prin aceasta să mascheze caracterul de clasă al dreptului burghez. În realitate, acordînd proprietăţii private caracterul sacru şi inviolabil, conştiinţa juridică şi dreptul burghez slujesc pe faţă interesele minorităţii exploatatoare, posesoarea tuturor mijloacelor de producţie.

Conştiinţei juridice a claselor exploatatoare i se opune conştiinţa juridică a claselor asuprite, care exprimă aprecierea sistemului de drept existent de pe poziţia acestor clase.

Încă într-una din primele sale lucrări, *Situaţia clasei muncitoare din Anglia*, F. Engels a dat o caracterizare clară acestei opoziţii. El scria: „Pentru burghez, firește, legea este sfîntă, căci este propria lui creaţie, întocmită cu aprobarea lui, pentru ocrotirea sa şi a intereselor sale. El ştie că, chiar dacă o anumită lege îi aduce prejudicii, întregul complex al legiuirilor îi ocroteşte interesele şi că înainte de toate sanctitatea legii, inviolabilitatea ordinii stabilite prin exprimarea activă a voinţei uneia dintre părţi şi supunerea pasivă a celeilalte părţi a societăţii alcătuieşte cel mai puternic sprijin al poziţiei sale sociale. Pentru că în lege, ca şi în dumnezeul său, burghezul englez se regăseşte pe sine, ea este sfîntă pentru el; de aceea bîta poliţistului, care de fapt este propria sa bîtă, are pentru el o autoritate miraculoasă şi liniştitoare. Nu însă pentru muncitor. Muncitorul ştie prea bine din experienţă că pentru el legea este un bici împletit de burghezie şi de aceea recurge la ea numai cînd e silit s-o facă... Deoarece muncitorii nu respectă legea, ci se mărginesc numai să i se supună atunci cînd nu au puterea s-o schimbe...“ [1].

Atît timp cît o anumită formaţiune antagonistă se găseşte încă în stadiul dezvoltării ascendente, protestul

[1] Karl Marx-Friedrich Engels, *Opere*, vol. 2, p. 466.

Scanned with OKEN Scanner

împotriva orînduirii existente nu-şi găseşte un sprijin larg în mase, în conştiinţa lor juridică. Orînduirea pare a fi încă normală, dreaptă, singura posibilă în condiţiile date, în ciuda contradicţiilor pe care le generează. Dar o dată ce în sînul acestei orînduiri se coace conflictul dintre forţele de producţie şi relaţiile de producţie, ia naştere şi se dezvoltă conştiinţa caracterului nedrept al acestei orînduiri, creşte protestul împotriva ei. Aceasta se manifestă în diferitele forme ale conştiinţei, printre care şi în conştiinţa juridică.

„Înţelegerea faptului că instituţiile sociale existente sînt iraţionale şi nedrepte, că raţiunea a ajuns o absurditate şi binefacerea o plagă este numai un indiciu că în metodele de producţie şi în formele de schimb s-au produs pe nesimţite transformări cu care orînduirea socială, croită pe măsura condiţiilor economiei anterioare, nu se mai potriveşte“ [1].

În revoluţiile burgheze, în special atunci cînd ele s-au eliberat de veşmintele religioase şi au început să se desfăşoare sub steagul ideologiei politice şi a celei juridice, conştiinţa juridică a claselor revoluţionare a căpătat un rol important. În sînul maselor s-a răspîndit tot mai larg conştiinţa caracterului nedrept al rînduielilor feudale şi al privilegiilor păturilor dominante, protestul împotriva bunului plac al moşierilor etc. Ideologii burgheziei revoluţionare, exprimînd propriile ei interese, reflectau într-o anumită măsură în teoriile lor revolta poporului împotriva caracterului nedrept al rînduielilor feudale.

Astfel, reprezentantul aripii stîngi a iluminismului francez, J. J. Rousseau, a folosit ideile dreptului natural şi ale originii contractualiste a statului în vederea combaterii absolutismului şi privilegiilor feudale, în vederea fundamentării principiilor democratice ale suveranităţii poporului, egalităţii cetăţenilor în faţa legii şi dreptului poporului de a lupta împotriva despotismului. Aceste idei au exercitat o influenţă importantă asupra multor făuritori însemnaţi ai revoluţiei franceze din 1789—1794.

Un exemplu strălucit al reflectării nemijlocite a protestului ţăranilor iobagi împotriva asupririi şi a bunului

[1] F. Engels, *Anti-Dühring*, p. 295.

209

Scanned with OKEN Scanner

plac al moşierilor sînt ideile filozofice, politice şi juridice ale lui A. N. Radişcev.

Radişcev s-a sprijinit de asemenea pe ideea dreptului natural şi a contractului social. El a considerat că iobăgia, înrobirea ţăranilor, contrazice drepturile omului, care i-au fost dăruite de natură însăşi. El a protestat cu indignare împotriva violenţei şi a bunului plac al moşierilor faţă de ţărani. El a propus un sistem de legislaţie care urma să-i apere pe ţărani de bunul plac al moşierilor şi să instaureze egalitatea în drepturi a tuturor cetăţenilor, indiferent de pătura socială din care ar face parte. Radişcev a fundamentat teoretic dreptul poporului la lupta revoluţionară împotriva despotismului. Fiecare om, spunea el, dispune necondiţionat de dreptul natural al autoapărării, şi dacă puterea nu asigură apărarea vieţii, onoarei şi proprietăţii supuşilor, poporul are dreptul la rezilierea contractului social şi la insurecţie împotriva tiraniei.

Desigur că teoriile dreptului natural şi ale contractului social sînt idealiste şi metafizice, dar, în forma în care ele apar la Rousseau sau la Radişcev, aceste teorii au, pentru acea vreme, un caracter progresist, deoarece sînt îndreptate împotriva regimului şi dreptului feudal.

În societatea capitalistă a luat naştere conştiinţa juridică a proletariatului, în opoziţie cu cea a burgheziei. Dacă conştiinţa juridică burgheză proclamă şi consolidează egalitatea formală a tuturor cetăţenilor în faţa legii (justificînd tot felul de excepţii de la această egalitate formală), conştiinţa juridică proletară merge mai departe şi mai în profunzime. Ea dezvăluie inegalitatea de fapt dintre muncitori şi capitalişti, condiţionată de situaţia lor economică, caracterul limitat şi falsitatea democraţiei burgheze, fundamentează caracterul legitim al luptei pentru lichidarea proprietăţii private capitaliste.

În condiţiile socialismului apare pentru prima dată o conştiinţă juridică unică pentru întreaga societate. Conştiinţa juridică socialistă se întruchipează în dreptul socialist, care apără proprietatea obştească socialistă şi proprietatea personală a cetăţenilor, ordinea de drept socia-

Scanned with OKEN Scanner

listă etc. și constituie mijlocul de educare a cetățenilor în spiritul legalității socialiste. În condițiile socialismului, unde nu mai există clase antagoniste, crește rolul conștiinței juridice, deoarece aici aplicarea legilor nu se sprijină atît pe forța de constrîngere a statului, cît pe conștiința juridică socialistă a întregului popor, care consideră legile statului socialist drept expresie a propriei sale voințe. Conștiința juridică socialistă este strîns legată de morala comunistă și constituie unul din mijloacele importante ale luptei împotriva rămășițelor capitalismului în conștiința oamenilor.

Spre deosebire de conștiința juridică a tuturor celorlalte clase, conștiința juridică proletară, socialistă, este legată de concepția științifică despre lume a marxism-leninismului, de la care capătă fundamentarea sa teoretică.

Conștiința juridică este una dintre formele conștiinței sociale în care își găsesc expresia interesele și năzuințele diferitelor clase. De aceea, dezvoltarea conștiinței juridice este un proces ideologic. Progresul în conștiința juridică a societății, de exemplu trecerea de la conștiința juridică a stăpînitorilor de sclavi, care excludeau sclavii din relațiile juridice [1], la cea feudală și apoi la conștiința juridică burgheză, care proclamă egalitatea formală în fața legii, reprezintă, desigur, o reflectare a progresului realizat în domeniul relațiilor sociale, condiționat de cerințele producției în creștere. De asemenea, fiecare teorie juridică nouă nu apare pe un loc gol. În dezvoltarea dreptului și conștiinței juridice există continuitate. Baza acestei continuități este interesul de clasă, comunitatea trăsăturilor proprii formațiunilor antagoniste care au evoluat în decursul istoriei.

Numai prin aceasta se poate explica așa-numita preluare a dreptului, în special adoptarea unor anumite instituții ale dreptului roman sclavagist, de o serie de țări europene în epoca feudalismului și mai ales în perioada

[1] „De fapt, prietenia și dreptatea nu sînt posibile în raport cu lucrurile neînsuflețite, ca și în raport cu calul sau boul, sau cu sclavul, întrucît el este sclav". (Aristotel, *Etica nicomahică*, VIII, 1161 b). (ed. rusă).

Scanned with OKEN Scanner

începutului dezvoltării relațiilor capitaliste. Dreptul roman, așa cum arată F. Engels, s-a deosebit prin aceea că „...a elaborat cu o precizie neîntrecută toate raporturile juridice esențiale dintre simplii posesori de mărfuri (cumpărători și vînzători, creditori și debitori, contracte, obligații etc.)“ [1].

Cu aceasta însă problema nu se epuizează. Dacă examinăm știința dreptului în dezvoltarea ei, devine clar că teoriile și doctrinele juridice care s-au perindat în decursul istoriei, reflectînd — în fiecare caz concret — momentul istoric respectiv de pe pozițiile unor anumite clase, conțineau o dată cu aceasta, într-o măsură mai mare sau mai mică, elementele cunoașterii obiective a relațiilor sociale reale în dezvoltarea lor istorică. De aceea, luînd în considerare caracterul ideologic al continuității în evoluția sistemelor, teoriilor și doctrinelor juridice, nu trebuie scăpată din vedere nici prezența unei anumite continuități și în domeniul cunoașterii.

În diferitele teorii și doctrine juridice, în cadrul procesului ideologic s-a desfășurat într-o anumită măsură și procesul cunoașterii relațiilor sociale și în primul rînd a relațiilor juridice dintre oameni. Desprinderea unor anumite aspecte ale relațiilor juridice, elaborarea categoriilor juridice, are prin sine însăși o importanță gnoseologică.

Fără îndoială că progresul conștiinței juridice, care-și găsește expresia și întruchiparea sa în formele din ce în ce mai dezvoltate ale dreptului și procedurii judiciare, este legat într-o anumită măsură de utilizarea cunoștințelor despre relațiile sociale reale, pasibile de reglementare juridică, cunoștințe acumulate în cursul dezvoltării științei dreptului și practicii juridice.

Chiar conștiința juridică socialistă, calitativ deosebită de conștiința juridică a tuturor claselor care au acționat în istorie, sprijinindu-se pe concepția științifică marxist-leninistă despre lume, nu reprezintă pur și simplu o negare a conștiinței juridice anterioare ei. Ea folosește cele mai bune cuceriri ale istoriei, elementele conștiinței

---

[1] K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, pp. 429—430.

Scanned with OKEN Scanner

juridice democratice, îmbogăţindu-le cu cuceririle luptei proletariatului.

De exemplu, V. I. Lenin arată în lucrarea sa *Statul şi revoluţia*, că în statul socialist se mai menţin, fără burghezie, elementele dreptului burghez, în sensul aplicării unor criterii egale la oameni inegali, fapt legat de necesitatea de a reglementa în socialism măsura muncii şi măsura consumului [1].

Trebuie subliniat că V. I. Lenin are în vedere tocmai forma dreptului care se foloseşte în socialism, dar care exprimă aici relaţii calitativ noi între oameni, formate pe baza proprietăţii obşteşti asupra mijloacelor de producţie.

§ 2 LOCUL CONŞTIINŢEI JURIDICE ÎN SISTEMUL FENOMENELOR SOCIALE ŞI ROLUL EI ÎN VIAŢA ŞI DEZVOLTAREA SOCIETĂŢII

Relaţiile juridice sînt relaţii de suprastructură reglementate de normele de drept, care se formează trecînd în prealabil prin conştiinţa oamenilor. Rolul conştiinţei juridice se manifestă aici în faptul că fără ea nu se pot constitui relaţii juridice. Reflectînd relaţiile materiale, economice ale oamenilor, ea contribuie la formarea relaţiilor juridice, determinate de necesitatea economică.

Locul şi rolul dreptului în sistemul relaţiilor sociale este determinat înainte de toate de faptul că el este chemat să consolideze din punct de vedere juridic relaţiile de proprietate, orînduirea economică existentă. Locul şi rolul conştiinţei juridice este în mod nemijlocit determinat de raportul său faţă de dreptul şi ordinea de drept constituită în societate. Conştiinţa juridică dominantă, concretizîndu-se în actele legislative, în constituţiile şi în întregul sistem de drept al societăţii date, ocroteşte relaţiile de proprietate existente şi întreaga orînduire socială şi politică. Conştiinţa juridică a claselor asuprite, care luptă împotriva ordinii de drept existente, contribuie la slăbirea orînduirii sociale şi politice respective. Prin intermediul relaţiilor de producţie, con-

[1] Vezi V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956, p. 464.

Scanned with OKEN Scanner

știința juridică își exercită influența și asupra dezvoltării producției. Conștiința juridică, consolidînd relațiile de producție corespunzătoare forțelor de producție sau luînd atitudine împotriva relațiilor de producție învechite, contribuie la dezvoltarea forțelor de producție, iar apărînd relațiile sociale perimate, frînează dezvoltarea forțelor de producție.

Dreptul și conștiința juridică dominantă, împreună cu statul și ideologia politică, alcătuiesc cel mai important element al suprastructurii unei baze economice a societății date, latura ei politico-juridică.

Forma juridică și cea politică a conștiinței sînt legate organic între ele și exercită una asupra celeilalte o influență esențială.

Cu toate că conștiința juridică reprezintă o formă de conștiință deosebită de ideologia politică, ea are un conținut politic, deoarece ia naștere pe baza unui anumit raport între clase, pe o bază politică.

Pe de altă parte, concepțiile juridice, ridicate de către stat la rangul de lege, dobîndesc calitatea de forme ale politicii statului. Constrîngînd oamenii să respecte legile, statul ocrotește în realitate interesele acelei clase a cărei voință determină dreptul. În legătură cu aceasta trebuie avut în vedere că politica clasei dominante în societate își găsește expresia nu numai în crearea normelor juridice, ci și în aplicarea lor.

Conștiința juridică se află în interacțiune cu diferitele forme ale conștiinței sociale — morala, religia, arta, filozofia. Această interacțiune are un caracter concret în diferitele etape istorice, deoarece depinde nu numai de specificul diferitelor forme ale conștiinței, ci și de condițiile sociale în care are loc interacțiunea dintre ele.

Conștiința juridică nu exercită numai o influență ideologică asupra moralei, religiei, artei, filozofiei ; ea le influențează de asemenea și sprijinindu-se pe forța statului și pe instituțiile corespunzătoare — cenzura, instituțiile academice și de învățămînt etc. Aceasta se exprimă, de exemplu, în capitalism, prin faptul că sînt urmăriți oamenii care nu cred în dumnezeu sau sînt adepți ai unor concepții filozofice sau artistice opuse intereselor

Scanned with OKEN Scanner

clasei dominante. Totuşi, caracterul influenţei pe care o exercită conştiinţa juridică asupra altor fenomene sociale şi forme ale conştiinţei depinde de condiţiile sociale concrete. Într-un fel se manifestă influenţa conştiinţei juridice asupra religiei în epoca feudalismului, în alt fel în epoca capitalismului, şi cu totul altfel în epoca dictaturii proletariatului. În primul caz, legea ocroteşte religia dominantă ; în al doilea caz se proclamă formal libertatea conştiinţei, dar în realitate se menţine sprijinirea activă a religiei de către stat şi drept ; şi numai în al treilea caz se ajunge la libertatea reală a cultelor, cît şi la libertatea propagandei antireligioase.

La rîndul lor, dreptul şi conştiinţa juridică suferă influenţa altor forme ale conştiinţei sociale. Morala, religia, arta, filozofia, ştiinţele sociale, în măsura în care slujesc interesele clasei dominante cu mijloacele lor specifice, sînt capabile să întărească normele de comportare fundamentate de conştiinţa juridică, prezentîndu-le drept morale, convenabile lui dumnezeu, corespunzătoare idealului estetic, izvorîte din natura lucrurilor şi veridice. În acelaşi timp, diferitele forme ale conştiinţei sociale, reflectînd noile cerinţe ale dezvoltării sociale, interesele claselor progresiste, sînt folosite de oameni în vederea combaterii dreptului şi conştiinţei juridice existente în societate şi prin aceasta contribuie la lupta împotriva vechiului drept şi a vechii conştiinţe juridice, pentru consolidarea noului drept şi a noii conştiinţe juridice.

Înţelegerea materialistă a conştiinţei juridice, considerată ca o reflectare a unor relaţii economice determinate, este organic legată de abordarea dialectică a apariţiei şi dezvoltării sale.

În dezvoltarea sa, conştiinţa juridică este subordonată legilor de dezvoltare a suprastructurii. O dată cu dispariţia unei clase dispare şi conştiinţa ei juridică. O dată cu victoria noii clase are loc consolidarea noii conştiinţe juridice care contribuie la constituirea şi formarea relaţiilor juridice corespunzătoare orînduirii economice apărute. În felul acesta se constată în mod nemijlocit şi evident că tocmai acestui fapt se datorează lichidarea vechii

Scanned with OKEN Scanner

conştiinţe juridice şi crearea celei noi, că în alt mod nu este posibilă formarea noilor relaţii juridice între oameni.

În toate societăţile bazate pe exploatare conştiinţa juridică reflectă şi consolidează raportul de dominaţie şi subordonare, rolul conducător al clasei dominante în economie. Ea este îndreptată împotriva maselor exploatate şi asuprite, serveşte la reprimarea şi înfrînarea lor.

Deoarece conştiinţa juridică a claselor dominante este întruchipată în drept şi consolidată prin forţa statului, pentru lichidarea ei şi pentru consolidarea conştiinţei juridice noi nu este suficientă numai o luptă de idei. Pentru aceasta este necesar ca noile clase să învingă rezistenţa claselor vechi care se sprijină pe forţa statului, să cucerească dominaţia politică şi s-o folosească pentru consolidarea juridică a victoriilor lor. Clasele dominante care s-au succedat de-a lungul istoriei n-au avut nevoie de o transformare radicală a statului, adaptat funcţiei de reprimare a maselor muncitoare. Lor le era de ajuns să cucerească puterea politică, să transforme maşina de stat potrivit intereselor lor. Numai proletariatul nu poate să lichideze vechiul drept burghez şi vechea conştiinţă juridică burgheză şi să consolideze noua conştiinţă juridică socialistă, fără să sfărîme vechea maşină de stat burgheză.

§ 3 ROLUL CONŞTIINŢEI JURIDICE SOCIALISTE

Revoluţia proletară nu lichidează orice fel de drept; ea duce la sfărîmarea dreptului exploatator, înlocuindu-l cu o legalitate nouă, socialistă, cu o ordine de drept revoluţionară. De aceea trebuie subliniat de la bun început că rolul conştiinţei juridice în perioada de trecere de la capitalism la socialism şi în epoca socialismului nu este mai mic în comparaţie cu perioada istorică trecută, el devine numai calitativ altul.

Proletariatul victorios are nevoie de stat şi de drept, în primul rînd pentru înfrîngerea capitalismului muribund, pentru apărarea şi ocrotirea comunismului care se naşte.

Scanned with OKEN Scanner

V. I. Lenin spunea că clasa muncitoare, îndeplinind rolul conducător în societate, are nevoie de drept, deoarece „voința, dacă are caracter de stat, trebuie să fie exprimată ca *o lege* statornicită de *o putere*; altfel cuvîntul «voință» este o vorbă goală aruncată în vînt“ [1].

Necesitatea dreptului în perioada de trecere de la capitalism la socialism și în epoca socialismului este determinată, de asemenea, de gradul de dezvoltare a economiei și culturii. „Dreptul — scria Marx — nu poate fi niciodată superior orînduirii economice și dezvoltării culturale a societății determinate de această orînduire“ [2]. Se știe că nu numai în perioada de trecere, dar și în socialism nivelul de dezvoltare economică nu permite încă trecerea la repartiția după nevoi și de aceea se menține principiul retribuirii muncitorilor în conformitate cu cantitatea și calitatea muncii. Cel care a dat mai mult societății, acela și primește mai mult. Un asemenea principiu de repartiție corespunde pe deplin nivelului atins în dezvoltarea producției și îmbină în modul cel mai satisfăcător interesele sociale cu cele personale, prin subordonarea celor din urmă față de cele dintîi.

Ocrotirea concordanței necesare dintre măsura muncii și măsura consumului este îndeplinită de dreptul socialist.

O dată cu aceasta, necesitatea normelor și regulilor obligatorii de conduită în socialism este condiționată de nivelul de dezvoltare a culturii. Desigur că în Uniunea Sovietică și în țările de democrație populară, care pășesc pe calea construirii socialismului, se formează, în concordanță cu schimbarea condițiilor de viață și ca rezultat al muncii cultural-educative duse de partid și de stat, și o conștiință nouă, socialistă a maselor. Sînt din ce în ce mai puțini oameni capabili să aducă daune bunurilor obștești numai pentru că nu sînt „ale lor“, ci „ale statului“, oameni care săvîrșesc delicte. Aceasta nu înseamnă însă că toți oamenii au și învățat să mun-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, p. 78.
[2] K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, p. 17.

Scanned with OKEN Scanner

cească conștient pentru binele obștesc, să pună interesele generale deasupra celor personale, că proprietatea socialistă nu are nevoie să fie apărată de hoți și delapidatori. Încă în ajunul Revoluției Socialiste din Octombrie Lenin sublinia în lucrarea *Statul și revoluția*: „...nu ne putem închipui fără a cădea în utopie că, doborînd capitalismul, oamenii se vor deprinde dintr-o dată să lucreze pentru societate, *fără nici un fel de norme de drept*, și în afară de aceasta desființarea capitalismului *nu creează dintr-o dată* nici premisele economice ale unei *astfel* de schimbări" [1].

Generalizînd experiența Revoluției din Octombrie și a luptei pentru socialism în Rusia, Lenin a elaborat, pentru prima dată în teoria marxistă, problemele raportului dintre revoluția socialistă și drept, ale necesității de a crea un sistem de drept socialist, ale rolului dreptului în construirea societății socialiste, ale principiilor fundamentale ale dreptului socialist, ale formelor și metodelor de organizare a ordinii de drept socialist.

Puterea sovietică a folosit din prima zi a apariției sale dreptul în vederea nimicirii vechilor relații economice, sociale și ideologice și creării relațiilor noi. Primul act juridic — anularea proprietății private asupra pămîntului — a avut o importanță uriașă atît pentru victoria revoluției, cît și pentru lupta în vederea construirii socialismului. Să ne amintim mai departe de decretele pentru naționalizarea băncilor, a căilor ferate, a comerțului exterior, a flotei comerciale și apoi a industriei grele, decretele cu privire la ziua de muncă de opt ore, la asigurările sociale, la desființarea păturilor și rangurilor civile, la separarea bisericii de stat și a școlii de biserică, fixarea juridică a privării elementelor exploatatoare de drepturile electorale etc.

În drept sînt fixate toate formele activității statului, funcțiile și sarcinile sale. În perioada de trecere de la capitalism la socialism, dreptul reprezintă voința clasei muncitoare și a țărănimii care i se alătură, ridicată la rangul de lege. Prin aceasta este determinat rolul activ al dreptului, forța influenței sale asupra întregului mers

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, p. 464.

Scanned with OKEN Scanner

al dezvoltării sociale. Dreptul, exprimînd voinţa poporului muncitor, capătă o calitate nouă — el organizează această voinţă, este mijloc puternic de lămurire a politicii puterii sovietice şi de mobilizare a maselor la acţiuni practice. Lenin a arătat de nenumărate ori că decretele noastre *„sînt instrucţiuni care cheamă masele la munca practică“* [1]. „Muncitorului şi ţăranului simplu noi îi prezentăm dintr-o dată ideile noastre despre politică sub formă de decrete“ [2]. Bonci—Bruievici povesteşte cum, după luarea Palatului de iarnă şi după şedinţa Sovietului din Petrograd, Vladimir Ilici a muncit aproape toată noaptea la decretul asupra pămîntului. Apoi, citindu-l la Congresul al II-lea al Sovietelor pe întreaga Rusie, a stîrnit o furtună de entuziasm. „Vladimir Ilici, — spune Bonci—Bruievici, — s-a interesat încă mult timp după aceea de numărul exemplarelor din decretul asupra pămîntului, voind să ştie cîte au fost difuzate în rîndurile soldaţilor şi ţăranilor, în afară de ziare. Acest decret a fost de multe ori reeditat în broşură şi distribuit gratuit, într-un mare număr de exemplare nu numai în oraşele capitală de gubernie şi de judeţ, dar şi în toate plăşile Rusiei“ [3].

Tot atît de evidentă este importanţa activ mobilizatoare şi transformatoare a „Declaraţiei drepturilor popoarelor Rusiei“ din 2 (15) noiembrie 1917. Acest act juridic istoric, în care au fost proclamate principiile fundamentale ale politicii naţionale a partidului, nu numai că a lămurit în ce a constat înrobirea naţională a popoarelor din Rusia, dar a şi arătat celor ce muncesc căile şi mijloacele ce duc la dezrobirea naţională.

Cu o deosebită putere a subliniat V. I. Lenin rolul calitativ nou al dreptului în lucrarea *Sarcinile imediate ale puterii sovietice*. După doborîrea burgheziei, el scria asemenea lozinci : să ţii în mod riguros şi conştiincios socoteală banilor, să gospodăreşti cu economie, să nu

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, Editura Politică, Bucureşti, 1959, p. 193.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, pp. 295—296.

[3] *Amintiri despre Vladimir Ilici Lenin*, vol. I, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, pp. 664—665.

Scanned with OKEN Scanner

trîndăvești, să nu furi, să păstrezi cea mai strictă disciplină în muncă; acestea au devenit lozinci imediate și principale a căror înfăptuire practică de către Puterea *sovietică*, prin metodele ei și pe baza legilor ei, este necesară și *suficientă* pentru victoria definitivă a socialismului [1]. Legile sovietice, normele dreptului sovietic asigură din punct de vedere juridic crearea și funcționarea corectă a sistemului economiei naționale.

Numai o dată cu victoria socialismului dreptul va deveni o voință unică de stat a întregului popor, ridicată la rangul de lege. El își găsește baza materială a realizării voinței poporului în relațiile de producție socialiste care învinge și se consolidează, în interesele poporului însuși. În societatea socialistă dreptul este un mijloc de aplicare și folosire conștientă a legilor obiective. Planul de dezvoltare a economiei naționale și a construcției culturale pe întreg teritoriul statului nu este numai o reflectare a legilor obiective, ci și o lege juridică, o normă obligatorie de comportare a oamenilor, care realizează cerințele arzătoare ale dezvoltării sociale. O importanță deosebit de mare o are dreptul sovietic în crearea și dezvoltarea economiei *centralizate*, unice pentru întreaga societate. În ciuda tezelor revizioniste, despre dispariția statului încă în perioada de trecere, experiența dezvoltării tuturor țărilor care au pășit pe drumul construirii socialismului confirmă încă o dată că fără crearea unei economii centralizate nu este posibilă construirea socialismului. Viața a demonstrat că Lenin avea dreptate deplină cînd sublinia în nenumărate rînduri că fără stricta respectare de către toți a disciplinei de stat unice și a subordonării organelor locale hotărîrilor puterii centrale „...nu va fi posibilă construirea socialismului, deoarece aceasta înseamnă construirea unei economii centralizate..." [2].

Un exemplu care confirmă forța și însemnătatea indicațiilor leniniste este decretul Prezidiului Sovietului Suprem din 24 aprilie 1958, care a stabilit că neînde-

[1] Vezi V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, Editura Politică, București, 1959, pp. 227—228.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 28, Editura Politică, București, 1959, p. 399.

Scanned with OKEN Scanner

plinirea de către conducători şi de către alte persoane oficiale din întreprinderi, organizaţii economice, consilii ale economiei naţionale, ministere şi departamente a planurilor şi a sarcinilor de producţie pentru aprovizionarea altor raioane economice-administrative sau republici sovietice şi, de asemenea, pentru satisfacerea nevoilor unionale constituie o încălcare grosolană a disciplinei de stat şi atrage după sine responsabilitatea disciplinară, materială sau penală [1].

Dreptul socialist este o întruchipare a conştiinţei juridice proletare. Ultima capătă o largă dezvoltare în cursul revoluţiei şi a luptei ulterioare pentru socialism, pe baza activităţii practice şi politice a maselor înseşi, conduse de partidul proletariatului. Rolul conducător al partidului este întărit din punct de vedere juridic în art. 126 al Constituţiei U.R.S.S.

Rolul calitativ nou pe care-l are conştiinţa juridică socialistă începe să se manifeste încă în cursul revoluţiei proletare. Pentru ideologii burghezi, ca şi pentru revizionişti, care sînt promotorii ideilor burgheze în mişcarea muncitorească, „ordinea de drept", „legalitatea" şi „revoluţia" sînt noţiuni care se exclud în mod absolut. Pentru ei „revoluţia" este negarea ordinei, este haos, violenţă, anarhie. Marxiştii au vorbit totdeauna despre revoluţia proletară ca despre o ordine măreaţă, deoarece această ordine se instaurează ca rezultat al activităţii revoluţionare creatoare a ordinii de drept de către masele înseşi. Apreciind în mod deosebit această activitate desfăşurată de masele înseşi, Lenin a vorbit despre puterea care se sprijină „direct pe cucerire revoluţionară, pe iniţiativa directă de jos, a maselor populare, *nu pe legile* promulgate de puterea de stat centralizată" [2]. Un exemplu strălucit de creare a normelor de drept din iniţiativa maselor este ordinul nr. 1 al Sovietului din Petrograd de la 1 martie 1917, potrivit căruia soldaţii au fost puşi în egalitate de drepturi cu cetăţenii şi au căpătat, în special, dreptul de a alege şi de a fi aleşi în soviete. Prin acest ordin s-a introdus controlul muncitoresc în întreprinderi, s-a întărit din

[1] Vezi „Pravda", 19 mai 1958.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 24, p. 20.

Scanned with OKEN Scanner

punct de vedere juridic actul prin care țăranii au pus stăpînire cu de la sine putere pe pămîntul moșierilor etc.

După Revoluția din Octombrie, cînd au apărut primele decrete cu privire la justiție și în același timp mai trebuiau folosite legile guvernelor răsturnate de la putere, conștiința juridică socialistă a fost izvorul dreptului și criteriul aplicabilității sau a inaplicabilității uneia sau alteia dintre legile vechi. În primul decret referitor la tribunale din 22 noiembrie 1917 se spune: „Tribunalele locale rezolvă problemele în numele Republicii Ruse și se conduc în hotărîrile și sentințele lor după legile guvernelor răsturnate de la putere numai în măsura în care aceste legi n-au fost anulate de revoluție și nu contrazic conștiința revoluționară și conștiința juridică revoluționară“ [1]. În hotărîrea cu privire la tribunalele militare revoluționare din 20 noiembrie 1919, se subliniază aceeași idee: „În motivarea sentinței tribunalele militare revoluționare se călăuzesc după interesele Republicii Socialiste, ale luptei de clasă în vederea victoriei proletariatului și apărării Republicii de dușmanii revoluției socialiste, așa cum le dictează conștiința lor, conștiința juridică revoluționară“ [2].

În cursul dezvoltării societății se schimbă în mod corespunzător și conștiința juridică. Așa, de exemplu, conștiința juridică a epocii comunismului de război n-a putut să nu se deosebească de conștiința juridică a perioadei nep-ului.

Conștiința juridică și dreptul aparținînd orînduirii socialiste se află într-o interacțiune bine determinată, care poate fi exprimată pe scurt în felul următor: legea este forma de exprimare a conștiinței juridice socialiste și în același timp este baza conștiinței juridice. Să analizăm mai amănunțit această corelație.

Conștiința juridică redă, în primul rînd, ideea normei juridice, ideea legii; în al doilea rînd, ea determină formularea legii, deoarece legea trebuie să corespundă

---

[1] *Decretele Puterii Sovietice*, vol. I, Moscova, 1957, p. 125 (ed. rusă).

[2] *Culegere de legi și dispoziții ale guvernului muncitoresc-țărănesc*, 1919, nr. 58, p. 589 (ed. rusă).

Scanned with OKEN Scanner

conştiinţei juridice nu numai în conţinut, ci şi în formă; în al treilea rînd, conştiinţa juridică are o importanţă uriaşă în aplicarea legii, adică atît în interpretarea şi clarificarea sensului ei cît şi în determinarea pedepsei, dat fiind că legea stabileşte limitele pedepsei de la şi pînă la [1]; în al patrulea rînd, conştiinţa juridică, fiind un element mai mobil al vieţii sociale, reflectă mai repede contradicţiile dintre condiţiile sociale care se schimbă şi legislaţia în vigoare, îndeplinind un rol uriaş în modificarea sau desăvîrşirea legilor. În această privinţă un rol deosebit îi revine presei, în care îşi găseşte reflectarea şi larga dezbatere a vreunei legi care nu mai corespunde condiţiilor existente şi conştiinţei juridice a societăţii. Un exemplu în această privinţă îl constituie dezbaterea legii privind anularea interdicţiei avorturilor şi a modificării legislaţiei corespunzătoare ş.a.; în al cincilea rînd, conştiinţa juridică are o importanţă uriaşă în lămurirea drepturilor şi datoriilor ce revin atît organelor de stat cît şi fiecărui cetăţean în parte; şi, în sfîrşit, în al şaselea rînd, conştiinţa juridică apreciază justeţea anumitor acţiuni, legalitatea sau ilegalitatea unei sau altei acţiuni.

Acesta este însă numai un aspect al problemei. Pe de altă parte, legile sovietice sînt baza conştiinţei juridice a cetăţenilor ţării socialismului. Justiţia sovietică, călăuzindu-se în activitatea sa după legile statului, contribuie la crearea, dezvoltarea şi consolidarea conştiinţei juridice socialiste. Astfel, în hotărîrea privitoare la intrarea în vigoare a codului penal al R.S.F.S.R. din 1922, s-a subliniat că scopul intrării în vigoare a codului este „stabilirea unor baze trainice ale conştiinţei juridice revoluţionare". „Bazele procedurii judiciare penale a U.R.S.S. şi a republicilor unionale", adoptate în sesiunea Sovietului Suprem al U.R.S.S. în decembrie 1958, stabi-

[1] Această idee este subliniată în *Bazele legislaţiei penale a U.R.S.S. şi a republicilor unionale*, unde se spune: „În stabilirea pedepsei, instanţa judecătorească, călăuzindu-se după conştiinţa juridică socialistă, ţine seama de caracterul şi gradul de pericol social al infracţiunii săvîrşite de persoana inculpatului şi de circumstanţele în care s-a săvîrşit infracţiunea, care micşorează sau măresc responsabilitatea".

Scanned with OKEN Scanner

iesc că „procedura judiciară penală trebuie să contribuie la consolidarea legalității socialiste, la preîntîmpinarea și stîrpirea infracțiunilor, la educarea cetățenilor în spiritul executării stricte a legilor sovietice și respectării regulilor de conviețuire socialistă“ [1]. Dacă în formațiile presocialiste dreptul, exprimînd voința claselor dominante, era impus maselor asuprite, fiindu-le străin în esență, în schimb, legile statului socialist, exprimînd voința poporului și întruchipînd politica partidului și a statului, se bucură de o imensă autoritate, dispun de forță de convingere și, datorită acestui fapt, sînt un mijloc puternic de educare a conștiinței juridice socialiste. O particularitate caracteristică a legalității sovietice constă în faptul că în cuprinsul multor legi sînt incluse indicații referitoare la ideile din care provine legea și la sarcinile pe care le stabilește ea. Așa, de pildă, în legea cu privire la apărarea păcii și într-o serie de alte legi există un preambul special dedicat educării conștiinței juridice, corespunzătoare esenței legii. Legea sovietică se bizuie pe executarea sa conștientă și liber consimțită de majoritatea populației. Astfel, în *Bazele legislației penale a U.R.S.S. și a republicilor unionale,* art. 1 precizează că „legislația penală a U.R.S.S. și a republicilor unionale are sarcina de a apăra orînduirea socială și de stat sovietică, proprietatea socialistă, persoana, drepturile cetățenilor și întreaga ordine de drept socialistă împotriva încercărilor infracționiste“.

O dată cu victoria revoluției proletare, noua conștiință juridică se întruchipează în constituțiile și actele legislative ale statului socialist. „...Ideea fundamentală a conștiinței juridice socialiste — scrie revista „Kommunist“ — în condițiile orînduirii socialiste este ideea leninistă a executării riguroase a legilor sovietice, ideea asigurării drepturilor cetățenilor“ [2].

De aceea, în societatea socialistă, atîta timp cît dreptul mai este necesar, sarcina lui principală constă în apărarea orînduirii sovietice și de stat, ocrotirea proprietății socialiste ca bază economică a existenței și

[1] „Pravda“ din 26 decembrie 1958.
[2] „Kommunist“, 1956, nr. 11, p. 22.

Scanned with OKEN Scanner

dezvoltării societății socialiste. Legalitatea sovietică asigură interesele și drepturile celor ce muncesc din orașe și sate. Apărarea intereselor persoanei decurge de asemenea din natura societății socialiste, în care scopul dezvoltării sociale este omul cu nevoile și aptitudinile sale. Dar trebuie avut în vedere că, atîta timp cît există condițiile ce fac necesară aplicarea normelor juridice, există și posibilitatea încălcării acestor norme. Legea sovietică apără cu strășnicie drepturile cetățenilor împotriva elementelor antisociale — hoți, huligani, ucigași etc. — ca și împotriva funcționarilor care își depășesc împuternicirile.

În perioada luptei burgheziei împotriva absolutismului a fost promovat și fundamentat principiul democratic al procedurii judiciare — așa-numitul principiu al prezumției de nevinovăție, potrivit căruia cetățeanul, învinuit de săvîrșirea unei infracțiuni, este considerat nevinovat pînă la pronunțarea sentinței de către instanța judecătorească și potrivit căruia nu acuzatul trebuie să-și dovedească nevinovăția, ci instanța judecătorească trebuie să stabilească și să dovedească vinovăția lui. Prezumția de nevinovăție este unul din principiile de bază ale procesului penal sovietic, una din condițiile cele mai importante ale aplicării juste a legalității socialiste [1].

În perioada cultului personalității însă au existat încălcări ale legalității socialiste, abateri de la normele leniniste ale conștiinței juridice socialiste. Aceste abateri au fost justificate teoretic de o serie de teze greșite, dezvoltate în unele lucrări ale lui A. I. Vîșinski. Astfel, în cartea sa *Teoria probelor judiciare în dreptul sovietic*, el a apărat teza inaplicabilității principiului prezumției de nevinovăție la o serie de infracțiuni, susținînd că acuzatul trebuie să-și dovedească singur nevinovăția. Aceste teze, au putut sluji în mod obiectiv ca o justificare a bunului plac și au fost supuse ulterior, pe bună dreptate, criticii în presa de partid [2].

---

[1] În art. 14 al *Bazelor procedurii judiciare penale a U.R.S.S. și a republicilor unionale* se spune: „Instanța judecătorească, procurorul, anchetatorul, nu este în drept să treacă asupra acuzatului obligația de a aduce probe".

[2] Vezi „Kommunist", 1956, nr. 11 și 14.

Scanned with OKEN Scanner

Conştiinţa juridică socialistă are o mare însemnătate în înţelegerea nu numai a drepturilor, ci şi a datoriilor de către toţi cetăţenii societăţii socialiste. Conştiinţa juridică socialistă apreciază acţiunile oamenilor din punctul de vedere al legalităţii socialiste, care exprimă interesele fundamentale ale poporului. Ea condamnă trădarea patriei, trădarea intereselor statului socialist, ca fiind cea mai grea crimă comisă faţă de popor. Conştiinţa juridică socialistă veghează asupra relaţiilor sociale socialiste, cere cea mai hotărîtă luptă împotriva infracţiunilor comise faţă de statul sovietic, împotriva hoţilor şi delapidatorilor bunurilor poporului, împotriva celor care încalcă ordinea de drept socialistă, a infracţiunilor împotriva persoanei, a încălcării drepturilor politice, de muncă, de locuit şi a altor drepturi personale şi patrimoniale ale cetăţenilor.

Dezvoltarea societăţii socialiste, consolidarea unităţii moral-politice, creşterea prosperităţii materiale şi a culturii poporului sovietic îşi găsesc reflectarea şi în dezvoltarea conştiinţei juridice a tuturor cetăţenilor societăţii noastre. Aceasta permite dezbaterea publică a proiectelor noilor legi, cum ar fi, de exemplu, proiectul legii fundamentale — a Constituţiei U.R.S.S. — dezbătută pe larg pînă la adoptarea ei în 1936, proiectele legii pensiilor, a hotărîrii referitoare la vînzarea către colhozuri a mijloacelor tehnice aparţinînd S.M.T.-urilor etc. În legătură cu aceasta trebuie avut în vedere că o dezbatere largă a legii face posibilă nu numai formularea legii într-un mod cît mai corespunzător cu nevoile şi conştiinţa juridică a societăţii, ci şi educarea în spiritul conştiinţei juridice socialiste a păturilor tot mai largi ale populaţiei. Legile societăţii socialiste se deosebesc de legile statelor exploatatoare nu numai în esenţă, ci şi în formă. A devenit proverbială nebulozitatea, cazuistica proprie legilor burgheze.

Legile societăţii socialiste se caracterizează prin preciziunea şi claritatea formulării lor. Forţa legilor sovietice rezidă în sprijinul maselor înseşi. De aceea, educarea maselor în spiritul conştiinţei juridice socialiste este un mijloc important de consolidare şi dezvoltare a societăţii socialiste.

Scanned with OKEN Scanner

Legile trebuie să fie respectate nu numai de cetăţeni, ci şi de organele statului, în activitatea lor, şi de funcţionari. Respectarea cea mai strictă a legilor este o condiţie importantă a creşterii activităţii de producţie şi politice a maselor, ea contribuind la înlăturarea birocratismului şi a altor lipsuri în munca aparatului de stat.

Sînt profund străine orînduirii socialiste ilegalitatea, bunul plac, disprețul faţă de interesele individului. Mai mult decît atît, ele pot aduce mari prejudicii societăţii socialiste, deoarece lasă portiţe deschise activităţii elementelor criminale, duc la încălcarea intereselor statului şi a drepturilor individului, demoralizează oamenii, generează lipsă de principialitate şi alte fenomene negative. Unele acte ilegale şi arbitrariul pot fi folosite, mai ales atunci cînd sînt exagerate de propaganda burgheză, în scopul discreditării socialismului în faţa maselor largi.

Congresul al XX-lea al P.C.U.S. a acordat o mare importanţă întăririi legalităţii socialiste, a trasat măsuri concrete menite să consolideze ordinea de drept socialistă şi să lichideze orice încercare de încălcare a drepturilor şi intereselor oamenilor sovietici. În Raportul de activitate prezentat de N. S. Hruşciov şi în Rezoluţia Congresului s-a subliniat necesitatea pentru organizaţiile de partid, de stat şi sindicale să vegheze cu vigilenţă la aplicarea legilor sovietice [1]. Congresul a trasat sarcina constituirii unui nou cod de legi, codificarea legislaţiei republicilor unionale etc. În conformitate cu directivele Partidului Comunist, Sovietul Suprem al U.R.S.S. a pregătit şi a adoptat în sesiunea din decembrie 1958 legi noi: „Bazele legislaţiei penale a U.R.S.S. şi a republicilor unionale", „Cu privire la răspunderea penală pentru infracţiunile îndreptate împotriva statului", „Cu privire la răspunderea penală pentru infracţiunile contra serviciului militar", „Bazele legislaţiei procedurii judiciare a U.R.S.S., a republicilor unionale şi autonome", „Hotărîrea asupra tribunalelor militare", „Bazele procedurii judiciare penale a Uniunii Sovietice şi a republicilor unionale".

[1] Vezi N. S. Hruşciov, *Raportul de activitate al C.C. al P.C.U.S. la congresul al XX-lea al Partidului*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956, p. 123.

Scanned with OKEN Scanner

Aceste legi au o importanță uriașă pentru consolidarea continuă a legalității socialiste, a ordinii de drept și pentru dezvoltarea democrației socialiste. Particularitatea specifică a normelor juridice care le deosebește de normele morale constă în faptul că aceste norme sînt apărate prin forța de stat. Dar, așa cum s-a mai spus, în condițiile socialismului executarea legilor se bazează tot mai mult pe conștiința juridică socialistă, pe sprijinul opiniei publice.

Legea sovietică se bizuie pe îndeplinirea ei conștientă și liber consimțită de către toți cetățenii. Ea face apel la conștiința politică, juridică, morală a celor ce muncesc și mobilizează nu numai organele puterii, ci întreaga societate la luptă energică împotriva încălcărilor ordinii de drept socialiste. În lupta împotriva unor fenomene negative, ca abaterea de la îndatoririle fundamentale (de exemplu, de la datoria de a munci), încălcarea regulilor de conviețuire socialistă, hoția, luarea de mită, lăcomia etc., un rol important îi revine conștiinței juridice socialiste. Oamenii sovietici au sprijinit cu entuziasm apelul lansat de partid pentru lichidarea hotărîtă a huliganismului, beției ș.a. care aduc prejudicii societății și fiecărui cetățean în parte. Opinia publică sovietică luptă hotărît împotriva trîntorilor care se sustrag de la munca socială utilă și duc o viață parazitară. Toate aceste fenomene antisociale sînt cu totul de neîngăduit în condițiile actuale ale construcției desfășurate a comunismului.

Problema creșterii rolului opiniei publice în lupta pentru asigurarea ordinii de drept socialiste a fost profund clarificată și fundamentată în raportul lui N. S. Hrușciov la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S. N. S. Hrușciov a arătat că în condițiile actuale o parte din funcțiile statului pot trece sub conducerea organizațiilor obștești. Dintre acestea face parte, în special, problema apărării ordinii publice și a regulilor de conviețuire socialistă. În Uniunea Sovietică nu există în prezent infracțiuni politice pasibile de răspundere în fața justiției, dar mai există încă unele încălcări ale ordinii publice. „Lucrurile evoluează astfel încît funcțiile asigurării ordinii și securității publice vor putea fi înde-

Scanned with OKEN Scanner

plinite, paralel cu instituțiile de stat, ca miliția și tribunalele, și de organizațiile obștești“ [1]. În acest scop se creează organele publice ca miliția populară, comisiile de judecată tovărășească etc. Antrenarea opiniei publice în lupta pentru apărarea ordinii publice, intensificarea activității comisiilor de judecată tovărășească etc., au deosebită importanță în educarea oamenilor muncii în spiritul conștiinței juridice socialiste, permit ridicarea la un nivel mai înalt a activității preventive, de preîntîmpinare și stîrpire definitivă a infracțiunilor care aduc prejudicii societății.

Aceste măsuri importante, promovate din inițiativa partidului, duc la întărirea statului socialist, sînt o manifestare concretă a dezvoltării continue a democrației socialiste.

Prin urmare, în decursul întregii epoci istorice — cînd clasa muncitoare și masele muncitoare pe care le conduce duc lupta împotriva capitalismului, construiesc și dezvoltă relații noi, socialiste — existența dreptului este, din punct de vedere istoric, inevitabilă și necesară. Se înțelege de la sine că voința poporului, exprimată în drept, trebuie să se sprijine pe puterea statului socialist și pe conștiința juridică socialistă.

O dată cu victoria comunismului dreptul va dispărea ; deosebirea dintre drept și morală va fi atunci o problemă de domeniul trecutului, iar oamenii nu vor trebui să fie constrînși pentru a respecta regulile necesare conviețuirii.

---

[1] N. S. Hruşciov, *Cu privire la cifrele de control ale dezvoltării economiei naționale a U.R.S.S. pe anii 1959—1965*, p. 135.

Scanned with OKEN Scanner

MORALA

Morala, ca şi politica şi dreptul, reprezintă, înainte de toate, o anumită sferă a relaţiilor dintre oameni. Relaţiile morale apar în societate tocmai pentru că oamenii nu pot exista în afara societăţii, în afara unei anumite comunităţi istorice (fie ea ginta, tribul, familia, clasa, naţiunea ş.a.), care întotdeauna impune membrilor săi anumite reguli de comportare. Aşadar, relaţiile morale există în mod real în societate şi fiecare om le sesizează în viaţa lui de fiecare zi. Dar, spre deosebire de relaţiile materiale, economice, relaţiile morale se constituie trecînd în prealabil prin conştiinţa oamenilor. De aceea ele sînt derivate, fac parte din sfera relaţiilor ideologice.

Morala cuprinde toate domeniile raporturilor reciproce şi ale activităţii oamenilor în societate, deoarece pretutindeni omul este membru al unei comunităţi oarecare şi, fiind dotat cu conştiinţă şi voinţă, este obligat să-şi coordoneze acţiunile cu interesele colectivului şi să-şi motiveze comportarea. Sfera relaţiilor morale este mai largă decît sfera relaţiilor politice şi juridice.

Relaţiile dintre oameni, constituindu-se în procesul de producţie, în diferitele domenii ale activităţii sociale, în familie, în viaţa de toate zilele etc., sînt reflectate şi întărite sub formă de reguli şi norme de comportare a oamenilor cărora ei se supun în relaţiile lor morale. Morala este o anumită formă a conştiinţei sociale, care reflectă relaţiile dintre oameni în categoriile de bine şi rău, drept şi nedrept, cinstit şi necinstit etc. şi le fixează în forma principiilor şi normelor morale.

Morala, ca formă a conştiinţei sociale, cuprinde şi etica, care reprezintă, pe de o parte, teoria moralei, iar pe de

Scanned with OKEN Scanner

altă parte, elaborarea conştientă a codului de comportare morală în conformitate cu interesele unei anumite clase. Pînă la marxism însă, toate teoriile etice au fost construite pe o bază idealistă, nefiind deci ştiinţifice. Numai etica marxistă, care se sprijină pe înţelegerea materialistă a istoriei, este o etică ştiinţifică. Numai de pe poziţiile materialismului istoric morala poate fi analizată în mod ştiinţific ca un fenomen social, pot fi interpretate critic doctrinele etice din trecut şi se poate contribui în mod conştient la formarea unei morale noi, morala comunistă.

§ 1 ORIGINEA ŞI ESENŢA MORALEI

Morala este o formă a conştiinţei sociale, care reflectă şi fixează în principii, norme şi reguli morale, cerinţele de comportare impuse relaţiilor dintre oameni de societate sau clase în viaţa lor de toate zilele. Aceste cerinţe obiective sînt considerate de individ ca fiind datorii faţă de alţi oameni, faţă de familie, faţă de propria clasă sau alte clase, faţă de patrie, stat etc. Particularitatea înţelegerii din punct de vedere moral a acestor datorii constă în faptul că ele nu sînt nemijlocit impuse dinafară, ci decurg dintr-un impuls interior al individului. Aceasta nu înseamnă însă că conştiinţa sau simţul moral sînt înnăscute. Normele moralei devin „un impuls interior" al omului datorită educaţiei, însuşirii tradiţiilor, moravurilor, obiceiurilor, deprinderilor existente în societate.

Impunînd individului anumite cerinţe morale, societatea sau clasa ocroteşte codexul moralei prin forţa opiniei publice. Trăsătura caracteristică a moralei, spre deosebire de cea a dreptului, constă în faptul că principiile şi normele ei sînt de obicei nescrise şi nu există instituţii speciale care să vegheze asupra moralei sociale. Oamenii care încalcă normele morale sînt condamnaţi de opinia publică. Forţa acestei condamnări este determinată nu numai de importanţa aprecierii morale, ci şi de urmările ei. Omul care încălca morala orînduirii primitive era izgonit din gintă. Nobilul care încălca codul cinstei, bineînţeles al clasei sale, era nu numai condamnat de „societatea" nobililor, dar şi pus în afara ei etc.

Scanned with OKEN Scanner

Prin urmare, societatea dă naştere moralei şi o apără. Această teză este susţinută de materialismul istoric în opoziţie cu diferitele teorii morale religioase şi idealiste. Religia afirmă că morala este dată de sus, că ea exprimă voinţa lui dumnezeu ; omul este, chipurile, obligat să execute cerinţele morale de frica pedepsei lui dumnezeu ; că, fără religie, fără credinţa în dumnezeu, n-ar putea exista morala, şi că acela care ar lua atitudine împotriva religiei ar distruge baza şi sursa moralei.

Etica idealistă deduce morala din conştiinţă, fie din conştiinţa omului, fie din conştiinţa supraumană. În esenţă ea reproduce într-o formă rafinată fundamentarea religioasă a moralei. De exemplu, după Kant, ideile morale nu sînt determinate de viaţa materială a oamenilor. Morala este impusă raţiunii omului de o lume transcendentală incognoscibilă în existenţa căreia el trebuie să creadă. Kant susţine că omul se comportă moral numai dacă voinţa lui este determinată de o lege general-morală, veşnică şi neschimbătoare, care exprimă imperativele lumii transcendentale.

Lupta împotriva fundamentării religioase a moralei s-a desfăşurat încă înainte de apariţia marxismului. Epicur şi Lucreţiu, Spinoza şi D'Holbach, Feuerbach şi Cernîşevski, precum şi alţi gînditori materialişti au demonstrat că izvorul real al moralei nu este teama de dumnezeu, nici lumea transcendentală, ci natura materială a omului. În aceasta constă meritul lor indiscutabil. Societatea ateilor, spuneau ei, poate fi mai morală decît societatea celor credincioşi. Totuşi ei au privit omul în mod abstract, ca un produs al naturii, şi de aceea n-au putut descoperi baza socială reală a moralei şi nici să depăşească idealismul în etică.

Numai marxismul a dovedit că morala nu este nici impusă societăţii dinafară, nici un produs al „naturii omului". Izvorul moralei este societatea, interesul social. Întrucît structura societăţii şi interesele sale sînt condiţionate de orînduirea economică, de bază, şi morala este determinată în ultimă instanţă de economic. Soluţionarea materialistă consecventă a problemei izvorului moralei duce în mod necesar la încă o concluzie foarte importantă : o dată cu dezvoltarea societăţii, cu schimbarea

Scanned with OKEN Scanner

structurii sale economice, se schimbă în mod inevitabil şi morala. Morala are un caracter istoric şi concret. Nu există o morală abstractă, neschimbătoare, veşnică, în afara istoriei. De aceea, pentru a înţelege esenţa moralei, este necesar să o analizăm în dezvoltarea ei istorică.

Morala este forma cea mai veche a conştiinţei sociale. Apariţia ei este legată de trecerea de la formele instinctive de comportare, la muncă — ca o activitate raţională, conştientă a colectivului de oameni, în sînul căruia se constituie relaţii economice şi de rudenie.

Relaţiile materiale constituindu-se spontan, independent de voinţa şi conştiinţa oamenilor, sînt reflectate şi consolidate în conştiinţă sub formă de norme şi reguli de comportare, a căror respectare de către fiecare individ în parte este necesară pentru menţinerea colectivului, consolidarea viabilităţii şi unităţii sale. Dat fiind că omul societăţii primitive nu putea trăi şi lupta singur pentru existenţa sa, dobîndind forţă numai în colectiv, o necesitate de fier îl obliga să urmeze anumite reguli de viaţă care se concretizau sub forma unor cerinţe morale.

Morala apare tocmai pentru că este necesară în vederea elaborării unor asemenea însuşiri de caracter şi norme de comportare necesare fiecărui individ, fără de care nu se poate realiza munca colectivă, lupta comună împotriva duşmanilor. Aceste norme de comportare reglementează de asemenea relaţiile dintre sexe şi, în general constituie condiţiile necesare ale convieţuirii oamenilor. Totuşi trebuie avut în vedere că în orînduirea primitivă formele conştiinţei încă nu erau diferenţiate. Toate laturile vieţii omului în comunitatea primitivă erau reglementate de un complex de reguli de comportare, care erau totodată şi imperative morale, şi prescripţii religioase, şi norme estetice.

În condiţiile relaţiilor tribale, cînd nu existau interese antagoniste, cînd omul încă nu se rupsese de cordonul ombilical care-l lega de natură şi nu avea încă conştiinţa personalităţii sale, conştiinţa morală a individului nu era despărţită de morala colectivităţii, ci era expresia sa nemijlocită.

Scanned with OKEN Scanner

„Tribul rămase pentru om hotarul atît în raport cu cei străini de trib cît şi în raport cu sine însuşi ; tribul, ginta şi instituţiile lor erau sfinte şi inviolabile, ele constituiau o putere superioară impusă de natură, căreia fiecare individ îi rămînea absolut supus în modul de a simţi, gîndi şi acţiona“ [1].

Morala orînduirii primitive s-a format şi dezvoltat în condiţiile unei lupte aspre cu natura, cînd omul era aproape cu totul copleşit de greutăţile luptei pentru existenţă. De aceea ea purta pecetea modului de viaţă semianimalică a oamenilor din acele timpuri. Pe treptele timpurii ale dezvoltării orînduirii primitive morala nu condamna canibalismul, incestul, uciderea bătrînilor etc. Totuşi, formîndu-se şi dezvoltîndu-se într-o societate în care nu existau proprietatea privată, clasele şi toate celelalte fenomene pe care le generează : lăcomia, cupiditatea, zgîrcenia, morala orînduirii primitive avea un caracter colectiv, ea educa oamenii în spiritul eroismului, jertfirii de sine, cinstei, curajului, simţului demnităţii personale etc., adică asemenea calităţi care pot lua naştere numai într-o colectivitate de oameni bazată pe munca liberă a membrilor săi.

În societatea împărţită în clase morala are un caracter de clasă. Deoarece situaţia economică şi, prin urmare, interesele diferitelor clase în societatea bazată pe clase antagoniste se deosebesc considerabil unele de altele, este firesc ca ele să impună cerinţe morale deosebite în ceea ce priveşte comportarea individului.

Prima formă a moralei de clasă a fost morala societăţii sclavagiste. Morala dominantă a acestei societăţi a fost morala stăpînitorilor de sclavi. Luînd naştere pe baza relaţiilor economice ale orînduirii sclavagiste, această morală reflecta în primul rînd relaţiile dintre sclavi şi stăpînitorii de sclavi. Particularitatea caracteristică a acestei morale constă în faptul că numai relaţiile dintre oamenii liberi sînt considerate relaţii omeneşti. Sclavul este pus în afara moralei. El nu este socotit decît un lucru, o unealtă vorbitoare, de aceea faţă

[1] K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, p. 273.

de el era îngăduită orice nedreptate, violenţa şi chiar crima. Atitudinea inumană, sălbatică faţă de sclav nu provoacă nici un fel de „mustrări de conştiinţă" stăpînitorului de sclavi, ea este justificată din punct de vedere moral; dar această justificare morală exprimă numai necesitatea economică a relaţiilor sclavagiste de atunci. În rîndul sclavilor a luat naştere în mod spontan protestul împotriva asupririi, dar numai atunci cînd sclavajul s-a perimat din punct de vedere economic, condamnarea sa morală a ajuns să se răspîndească larg în societate. Totuşi, nu progresul moralei a dus la pieirea orînduirii sclavagiste, după cum susţin unii teoreticeni burghezi, ci dezvoltarea producţiei a făcut ca aceste relaţii economice să devină neavantajoase.

O dată cu trecerea la feudalism, morala dominantă devine morala feudală. Particularitatea ei caracteristică constă în aceea că ea consideră ţăranul iobag nu ca pe un lucru, ci ca pe un om, dar un om de o calitate inferioară. Reprezentanţii clasei dominante se considerau, în lumina acestei morale, ca oameni de calitate superioară. Totodată, morala feudală ascundea crunta asuprire a ţăranilor de către moşieri, masca forma feudală de exploatare. Ea prezenta în mod ipocrit relaţiile dintre stăpîn şi ţăranii iobagi ca relaţii între tată şi copii, pe care el îi conduce, de care are grijă, de care răspunde. Religia societăţii feudale a fundamentat morala dominantă, prezentînd cerinţele şi normele ei, care exprimă în realitate interesele fundamentale ale exploatatorilor, ca fiind voinţa lui dumnezeu. Morala feudală, sprijinindu-se pe religie, a constituit o pîrghie pentru înfrînarea ţăranilor oprimaţi şi ignoranţi.

Capitalismul a învins feudalismul sub lozinca libertăţii şi a egalităţii, sub lozinca luptei împotriva oricărei forme de dependenţă personală şi a privilegiilor feudale. Şi, într-adevăr, în capitalism, producătorul nemijlocit — proletarul — se opune proprietarului mijloacelor de producţie — capitalistului — ca fiindu-i egal şi independent în mod formal faţă de dînsul. În acest sens trecerea la capitalism a fost un pas înainte pe calea eliberării celor ce muncesc. Acest progres social a fost totodată un pas înainte şi în domeniul

moralei. Ideologii burghezi, luînd atitudine împotriva ideologiei şi moralei feudale, luptau pentru libertatea gîndirii şi a muncii, pentru eliberarea individului de orice fel de cătuşe feudale, au dezvoltat ideile umaniste. Dar o dată cu victoria capitalismului se dezvăluie adevăratul conţinut al ideii de libertate, egalitate şi umanism burghez. Egalitatea burgheză este formală. Ea ascunde dependenţa reală a muncitorului faţă de capitalist, exploatarea cruntă a producătorului nemijlocit, legat din punct de vedere economic de clasa capitaliştilor cu lanţuri mult mai puternice decît orice lanţuri create de om în mod artificial. Libertatea burgheză s-a dovedit a fi pentru capitalişti libertatea de afaceri, libertatea de a-şi însuşi munca muncitorului, iar pentru proletariat — libertatea de a-şi vinde forţa de muncă sau de a muri de foame. Umanismul burghez este abstract. Capitalismul nu creează nici pe departe condiţii propice pentru dezvoltarea şi înflorirea personalităţii. Mai mult decît atît, el a transformat demnitatea personală a omului în valoare de schimb, a redus relaţiile dintre oameni la relaţii băneşti, n-a lăsat „altă legătură între om şi om decît interesul gol, decît neîndurătoarea «plată în bani peşin»“ [1].

Morala burgheză reflectă condiţiile economiei capitaliste în care principalul scop al dezvoltării producţiei este goana după profit. De dragul cîştigului capitaliştii se pretează la orice.

Condiţiile care asigură realizarea profitului sînt inviolabilitatea proprietăţii private, libertatea exploatării, subjugarea celor asupriţi.

Proprietatea privată dezbină oamenii. În goana după profit capitaliştii sînt încleştaţi într-o luptă crîncenă de concurenţă. Anarhia producţiei şi concurenţa determină duşmănia şi neîncrederea reciprocă. Fiecare are grijă numai de interesele sale personale şi îi consideră pe ceilalţi ca un mijloc de realizare a scopurilor personale. Bună-starea unora se înalţă pe nenorocirea altora. Principiul dominant este — ori jefuieşti, ori eşti jefuit, omul îi este omului lup.

---

[1] Karl Marx-Friedrich Engels, *Opere*, vol. 4, Editura Politică, Bucureşti, 1958, p. 468.

Scanned with OKEN Scanner

Acestea sînt condiţiile care dau naştere moralei burgheze. Tocmai în aceste condiţii economice a apărut individualismul burghez — principiul de bază al moralei burgheze. Burghezia pune mai presus de orice interesul personal, năzuinţa spre realizarea avantajului personal. Această morală individualistă a pătruns în toate relaţiile societăţii burgheze — relaţiile de producţie, politice, de familie etc.

Întreaga comportare a burghezului este dominată, din punct de vedere practic, de principiul individualismului. Nu este însă în avantajul burgheziei să prezinte în mod făţiş, fără a-l înfrumuseţa, individualismul neînfrînat ca principiu moral, la fel cum îi este dezavantajos să-şi dea pe faţă interesele fundamentale. Prin conştiinţa sa morală burghezul se străduieşte să-şi justifice egoismul şi individualismul, prezentînd năzuinţa spre realizarea scopurilor sale fundamentale drept grijă pentru binele comun. Aici individualismul zoologic este prezentat drept „libertatea individului, exploatarea muncitorilor“ — drept „salvarea de foame a celor săraci“, drept acordarea de pîine celor săraci, producţia de marfă în vederea realizării profitului — drept asigurarea societăţii cu obiectele necesare, înrobirea altor popoare — drept atragere în orbita civilizaţiei. De aceea, ceea ce e tipic pentru morala burgheză este caracterul ei ipocrit, legile hrăpăreţe ale lumii proprietăţii private fiind ascunse sub haina predicilor făţarnice ale diferiţilor binefăcători burghezi.

Se spune că un producător de filme american i-ar fi cerut lui Bernard Shaw învoirea de a ecraniza piesele sale. Cînd Shaw i-a pus unele condiţii care nu-i erau avantajoase, producătorul de filme a făcut apel la sentimentele lui Shaw ca scriitor invocînd serviciul pe care acesta l-ar aduce artei dacă i-ar accepta propunerile. Shaw a răspuns: „Vedeţi... tot comicul situaţiei vine de acolo că un om ca dumneavoastră se gîndeşte numai la artă, iar eu mă gîndesc numai la bani“.

Ironia lui Shaw demască astfel în mod strălucit ipocrizia moralei burgheze.

Morala burgheză dominantă se impune întregii societăţi, dar ea exercită o influenţă puternică îndeosebi

asupra păturilor mic-burgheze ale căror condiții de viață contribuie la însușirea moralei individualiste. Caracterizînd moravurile mic-burgheze, V. I. Lenin spunea: „Dacă eu gospodăresc pe acest lot de pămînt, nu-mi pasă de altul; dacă altul va flămînzi, cu atît mai bine, îmi voi vinde mai scump grînele. Dacă am postul meu de medic, inginer, profesor, funcționar, nu-mi pasă de altul. Poate că linguşind, făcînd pe placul celor puternici, îmi voi păstra postul, ba voi putea chiar și să răzbat, să intru și eu în rîndul burghezilor“ [1].

Dar în cadrul societății burgheze, în munca în colectiv și în lupta de clasă împotriva capitaliștilor se formează treptat morala nouă proletară, care se opune moralei burgheze dominante. Morala proletară și-a însușit de la clasele de oameni ai muncii din trecut condamnarea morală a exploatatorilor și glorificarea morală a luptei pentru interesele poporului, care au luat naștere sub influența cruntei asupriri, a arbitrariului sălbatic și a vieții lipsite de bucurii. Clasele truditoare din trecut au luptat fățiș împotriva înrobitorilor lor, căutînd să justifice această luptă din punct de vedere moral. Morala proletară este o morală calitativ nouă, cu adevărat umanistă, deoarece ea reflectă nu numai condițiile de viață ale clasei muncitoare, ci și lupta sa pentru societatea nouă, socialistă, liberă de orice exploatare a omului de către om. O dată cu dezvoltarea luptei de clasă, morala proletară se contopește cu ideologia științifică elaborată de întemeietorii marxismului și constituie morala comunistă, afirmîndu-se ca morala societății noi socialiste, care înlocuiește capitalismul.

Așadar, nu există o morală veșnică și neschimbătoare. Morala are un caracter istoric și concret. În societatea împărțită în clase morala are un caracter de clasă, morala dominantă fiind întotdeauna morala clasei dominante. Alături de aceasta însă, o dată cu progresul societății, se elaborează unele norme elementare de comportare, adoptate de morala aparținînd diferitelor popoare și clase. În ele se exprimă nu interesul spe-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, p. 276.

Scanned with OKEN Scanner

cific şi situaţia clasei respective, ci momentele comune ale moralei diferitelor colective de oameni. Prezenţa acestor momente se explică prin acel general care deosebeşte orice colectivitate umană de turma de animale. În ele se consolidează trăsăturile culturii relaţiilor umane, pe care Lenin le-a denumit condiţii elementare ale sociabilităţii. Dar aceste elemente ale moralei general-umane nu trebuie privite ca ceva în afara istoriei, ele fiind produsul dezvoltării istorice.

Conştiinţa morală este un produs social, este expresia naturii sociale a omului. Tocmai pe această bază se naşte posibilitatea de a cerceta morala în ansamblu ca un fenomen social specific, cu toate că în realitate ea există ca o morală determinată concret-istoric.

Respingînd caracterul veşnic şi neschimbător al normelor şi principiilor moralei, marxism-leninismul ia atitudine şi împotriva relativismului moral, care propovăduieşte subiectivismul şi arbitrariul în aprecierea comportării oamenilor şi refuză să vadă deosebirea dintre moral şi imoral. Relativismul moral caută să exploateze relativitatea aprecierilor morale, absolutizează caracterul schimbător real al normelor morale, ducîndu-l pînă la negarea criteriilor obiective ale acţiunilor oamenilor.

Pentru etica marxistă caracterul schimbător al normelor morale este o dovadă a dependenţei lor de condiţiile istorice schimbătoare. De aceea marxismul cere o abordare concret-istorică a problemelor moralei şi a aprecierilor morale privitoare la comportarea oamenilor aparţinînd diferitelor epoci şi clase.

Relativismul moral nu poate fi acceptat şi pentru faptul că în istorie există un progres şi în domeniul moralei. Baza acestui proces o constituie lupta maselor populare pentru eliberarea lor socială, care a avut drept rezultat realizarea progresului, deşi într-o formă contradictorie, în situaţia producătorului nemijlocit, trecerea de la sclavie, prin iobăgie, la munca salariată a proletarului considerat formal liber. Progresul în morală însă a avut, în cursul dezvoltării formaţiilor antagoniste, un caracter profund contradictoriu, avînd drept completare,

Scanned with OKEN Scanner

inevitabila influență demoralizatoare a dominației exploatatorilor [1].

Progresul în domeniul moralei nu este identic cu cel al cunoașterii, el nu trebuie privit ca o trecere de la morala relativă la morala absolută. Spre deosebire de știință, morala are drept țel nu cunoașterea adevărului obiectiv, ci stabilirea unor anumite norme de comportare a individului, impuse de societate pe o anumită treaptă a dezvoltării sale. Morala este relativă deoarece reflectă condițiile de viață, care sînt schimbătoare. Dar, în fiecare epocă dată, adevărată este acea morală care apără viitorul, reflectă sarcinile dezvoltării progresive a societății.

Aceasta înseamnă că în morală nu există nimic obiectiv adevărat ?

Ca formă a conștiinței sociale care reflectă relațiile economice, morala se manifestă ca o ideologie, ca element de suprastructură determinat și pus în slujba bazei sale. Totodată conștiința morală este o formă de cunoaștere a relațiilor sociale, un element al culturii. Morala însumează și generalizează experiența relațiilor dintre oameni, exprimînd-o sub forma unor anumite norme și reguli de comportare. În morală există *un moment de cunoaștere obiectiv veridic*. Tocmai acest conținut obiectiv veridic al moralei, al cărui purtător sînt masele populare — făuritorii procesului istoric — este însușit și menținut în cursul dezvoltării istorice a moralei. Afară de aceasta, latura gnoseologică a moralei contribuie la acumularea și consolidarea experienței istorice-concrete de viață a unei anumite colectivități de oameni, în condiții istorice concrete. Această experiență are în fond o importanță trecătoare, dar ea este totuși un element de cunoaștere a relațiilor sociale existente.

În prezent am atins un asemenea nivel de dezvoltare care asigură o largă răspîndire a moralei cu adevărat

---

[1] Vezi A. F. Șișkin, *Morala burgheză, armă a reacțiunii imperialiste*, Moscova, 1951, p. 9 (ed. rusă).

Scanned with OKEN Scanner

umane, a moralei căreia îi aparţine viitorul — morala comunistă — care reglementează relaţiile dintre oameni liberi într-o colectivitate liberă.

§ 2 LOCUL ŞI ROLUL MORALEI ÎN SOCIETATE

În viaţa reală, morala este legată de diferite fenomene sociale, de toate celelalte forme ale conştiinţei şi exercită o anumită influenţă asupra dezvoltării sociale. Direcţia dezvoltării istorice este determinată de condiţiile economice obiective. Istoria însă este făurită de oameni, şi legile economice se manifestă numai prin intermediul activităţii oamenilor. Oamenii se călăuzesc în activitatea lor după anumite interese, îşi propun ţeluri spre realizarea cărora năzuiesc cu toate forţele lor.

Morala îndeplineşte un rol dublu în activitatea omului în societate. În primul rînd, morala este suma nevoilor societăţii sau clasei date exprimate în norme de comportare individuală. În al doilea rînd, morala contribuie la formarea caracterului individului. Cerinţele moralei, însuşite de individ, devin trăsături de caracter, calităţi morale şi se manifestă ca stimul lăuntric, ca mobilul ideal al acţiunilor sale. Este important de subliniat că normele morale pot deveni baza reală a comportării omului atunci cînd ele nu sînt numai aduse la nivelul conştiinţei sale, ci devin trăsături organice ale caracterului său, se întruchipează în sentimentele lui, devin norme de comportare obişnuită. De aceea se spune că obişnuinţa este a doua natură. Nu întîmplător în formarea aspectului moral al oamenilor un rol hotărîtor îl îndeplinesc nu propovăduirea verbală, nu predica moralizatoare, ci tradiţiile, obiceiurile, moravurile societăţii respective, participarea la activitatea practică, exemplul practic.

Prin urmare, factorul moral îndeplineşte un rol însemnat în activitatea omului. Bineînţeles că activitatea omului este determinată de condiţiile sociale existente. Dar întrucît omul este o fiinţă conştientă, el poate acţiona în condiţiile date în diferite moduri. În alegerea liniei de comportare un rol important are şi factorul subiectiv, personalitatea omului. Omul dispune de o liber-

Scanned with OKEN Scanner

ţate relativă a voinţei, de libertatea alegerii, el poate — în cadrul condiţiilor determinate — să acţioneze într-un fel şi într-altul, bine şi rău, să săvîrşească binele şi răul etc. De aceea, caracterul determinat al acţiunilor omului nu exclude aprecierea din punct de vedere moral a comportării. V. I. Lenin, criticîndu-l pe ideal'stul Mihailovski, scria cu privire la această problemă : „Ideea determinismului, care stabileşte necesitatea acţiunilor omului şi spulberă povestea absurdă a liberului arbitru, nu exclude cîtuşi de puţin nici raţiunea, nici conştiinţa omului şi nici aprecierea acţiunilor lui“ [1].

Morala influenţează toate laturile vieţii sociale.

Morala îşi exercită influenţa asupra dezvoltării economice a societăţii în primul rînd prin intermediul atitudinii omului faţă de muncă şi faţă de proprietate. La baza atitudinii faţă de muncă, la baza aprecierii sale morale se află relaţiile economice. Economia societăţii sclavagiste face din muncă un apanaj al sclavului. Pentru sclav munca este un blestem. În societatea sclavagistă se răspîndeşte dispreţul faţă de munca fizică, considerată ca o activitate nedemnă pentru omul liber. Această morală a acţionat ca un factor de corupţie şi asupra sclavilor.

Munca a continuat să fie o povară grea şi pentru ţăranii societăţii feudale şi o necesitate cumplită pentru muncitorul salariat din întreprinderea capitalistă. Această trăsătură caracteristică a condiţiilor sociale ale muncii din formaţiile bazate pe clase antagoniste, care determină aprecierile morale ale acestor formaţiuni, nu exclude faptul că şi în condiţiile asupririi s-au dezvoltat elementele atitudinii creatoare faţă de muncă, s-a format conştiinţa mîndriei muncitorului, capabil să creeze lucruri minunate. Dar abia în socialism munca se eliberează de cătuşele exploatării şi este considerată din punct de vedere moral ca o chestiune de onoare. Munca liberă prestată pentru sine şi pentru societate devine în conştiinţa poporului tot mai mult o chestiune de onoare şi de glorie. Cu toate că în socialism munca mai consti-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, Editura Politică, Bucureşti, 1958, p. 150.

Scanned with OKEN Scanner

tuie un mijloc de procurare a celor necesare traiului, în sînul unor mase tot mai largi de muncitori se formează treptat o atitudine creatoare față de muncă. Înalta apreciere morală a muncii, corespunzătoare relațiilor de producție ale socialismului bazată pe colaborarea tovărășească, contribuie la formarea atitudinii comuniste față de muncă, factor puternic al creșterii productivității muncii, al dezvoltării economiei socialiste.

În ceea ce privește atitudinea față de proprietate, morala tuturor claselor exploatatoare dominante a fost una din forțele ideologice care contribuiau la consolidarea respectivelor forme de proprietate privată. Ea proclama proprietatea privată ca fiind sacră și condamna orice atac îndreptat împotriva ei.

În opoziție cu morala exploatatorilor, morala comunistă proclamă sacră și inviolabilă proprietatea obștească, baza prosperității și dezvoltării întregii societăți, a tuturor celor ce muncesc. În societatea socialistă delapidatorii bunului obștesc sînt stigmatizați ca oameni care atentează la prosperitatea întregului popor.

Prin urmare, morala este una din forțele care-și exercită influența asupra economicului. Căile și modurile acestei influențe au un caracter aparte și sînt determinate de specificul moralei ca formă a conștiinței sociale și de condițiile social-economice concrete.

Morala se află într-o interdependență complexă cu politica și cu ideologia politică. Politica, ca o relație între clase, este determinată de interesele lor și nu depinde, după conținutul său, de morală și de considerațiile moralei. Dar în lupta politică fiecare clasă se străduiește să folosească și să se sprijine pe factorul moral, în interesul politicii sale. De aceea, politica trebuie, într-o măsură mai mare sau mai mică, să țină seama de morala dominantă în societate. Dar, în general, nu politica slujește morala, ci morala slujește politica.

Politica, ca fenomen al vieții sociale, este supusă, spre deosebire, de limbă, de exemplu, aprecierii morale. Morala, la rîndul ei, depinde de conținutul real și de țelurile politicii, de metodele aplicării ei în viață și, de asemenea, de pozițiile de pe care este făcută o asemenea apreciere. Aprecierea morală veridică a politicii

va fi aceea care se dă de pe poziţiile moralei progresiste a unei anumite societăţi. Astfel, de pildă, marxism-leninismul împarte toate războaiele în războaie drepte şi nedrepte, adică acordă unui fenomen politic o apreciere morală. Aprecierea morală pozitivă sau negativă a unui război are o deosebită importanţă, dat fiind că factorul moral îndeplineşte un rol deosebit în război. Aceasta este cu claritate demonstrat de exemplul ultimului război din Egipt. Agresiunea nerușinată, prin nimic provocată, a Angliei, Franţei şi Izraelului împotriva Egiptului a determinat în întreaga lume o explozie de indignare, a fost condamnată din punct de vedere moral de opinia publică mondială şi a pus în mişcare forţe puternice care stau de strajă păcii. Agresorii n-au reuşit să justifice acţiunile războinice împotriva Egiptului, şi au fost nevoiţi să oprească agresiunea şi să plece din Egipt. Sprijinul moral acordat luptei drepte a poporului egiptean şi condamnarea morală a agresorilor au contribuit într-o măsură însemnată la victoria poporului egiptean asupra forţelor colonialiste.

Popoarele lumii condamnă din punct de vedere moral politica pregătirii unui nou război mondial pe care o promovează cercurile imperialiste ale S.U.A. Această condamnare morală a războiului şi a pregătirii sale constituie un factor important în lupta pentru pace între popoare. Politica coexistenţei paşnice şi a slăbirii încordării internaţionale, promovată de ţările lagărului socialist în frunte cu Uniunea Sovietică, corespunde intereselor fundamentale şi năzuinţelor popoarelor. Nu întîmplător această politică se bucură de înţelegerea şi sprijinul crescînd al întregii lumi.

Dialectica istoriei arată că lupta pentru ţelurile politice drepte, progresiste, determină apariţia în sînul maselor a avîntului moral, a entuziasmului, forţe puternice de realizare a sarcinilor politice. Tot ce este măreţ nu se poate realiza fără pasiune, dar pasiunea, energia însăşi, sînt determinate de ţelurile măreţe ale luptei. Entuziasmul şi avîntul moral determinat de Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie au permis popoarelor Uniunii Sovietice să învingă greutăţi mari, să nimicească hoar-

Scanned with OKEN Scanner

dele gărzilor albe și ale intervenționiștilor înarmate pînă în dinți, să înfrîngă foamea și dezorganizarea.

Desigur că numai entuziasmul n-a fost suficient pentru ca revoluția să cîștige victoria, dar factorul moral a fost o forță necesară și foarte importantă a asigurării sale.

Dimpotrivă, politica reacționară, nedreaptă, exercită asupra relațiilor morale o influență demoralizatoare, ea este incapabilă să dea naștere avîntului moral și unității în luptă. Acest fapt este unul dintre indiciile condamnării la pieire de către istorie a claselor care și-au trăit traiul. Așa cum arată istoria, clasele vechi, care dispar, se descompun și din punct de vedere moral. Așa s-a întîmplat cu proprietarii de sclavi, cu feudalii, așa se întîmplă și cu burghezia imperialistă. Decăderea morală slăbește clasa, contribuie la pieirea ei. Politica reacționară nu se bucură de entuziasmul și sprijinul maselor, ea nu trezește în rîndurile acestora decît protest și indignare. Așa se explică, printre altele, străduința burgheziei imperialiste contemporane de a masca cu atîta grijă țelurile adevărate ale politicii sale antipopulare. Dar nici un fel de încercări de a ascunde propria politică, nici un fel de ipocrizie nu poate fi de folos unei clase condamnate de istorie la pieire.

În societatea socialistă se stabilește, în principiu, o concordanță deplină între politică și morală, deoarece în realizarea țelurilor politicii comuniste — construirea comunismului — este interesat întregul popor, deoarece calea spre comunism este calea creșterii continue a prosperității materiale și a nivelului cultural al poporului. O dată cu nimicirea claselor exploatatoare, în Uniunea Sovietică, prima țară care a construit socialismul, s-a constituit unitatea moral-politică a poporului, forță puternică a construirii comunismului.

O importanță deosebită pentru clarificarea caracterului specific al moralei și a locului ei în viața socială o are stabilirea corelației sale cu dreptul. Morala și dreptul se înrudesc prin faptul că sînt determinate de necesitatea de a reglementa relațiile dintre oameni cu ajutorul unor norme determinate, chemate să consolideze

Scanned with OKEN Scanner

relaţiile materiale dintre oameni. Şi morala şi dreptul stabilesc normele de comportare şi relaţiile reciproce dintre oameni, determinate de relaţiile economice. Dar morala şi dreptul nu formulează ţeluri, nu pun sarcini activităţii oamenilor în societate. Prin aceasta ele se deosebesc în special de politică, care uneşte direct pe oameni în vederea realizării unor anumite ţeluri.

De exemplu, morala cere o atitudine cinstită faţă de propriile îndatoriri. Conţinutul acestor îndatoriri însă nu decurge din morală, ci din condiţiile reale ale vieţii oamenilor. În orice cod de legi există articole care stabilesc pedeapsa pentru furt. Ţelul legii însă, acela de a apăra proprietatea, nu decurge din lege, ci din relaţiile economice.

Între drept şi morală există totuşi şi deosebiri esenţiale. Dacă morala apare o dată cu societatea omenească şi va exista cît există şi societatea, dreptul, în schimb, este legat de existenţa claselor şi a statului ; el apare o dată cu ele şi o dată cu ele va dispărea.

Nici sferele de activitate ale dreptului şi moralei nu se suprapun. Morala pătrunde în toate domeniile relaţiilor dintre oameni, iar dreptul reglementează în primul rînd domeniul relaţiilor de proprietate şi ocroteşte interesele statului. De aceea, sfera de activitate a moralei este mai largă decît a dreptului. Toate relaţiile şi acţiunile oamenilor supuse competenţei dreptului au şi o latură morală. Călcarea jurămîntului, huliganismul, hoţia, violenţa faţă de persoană etc. nu sînt numai delicte în faţa legii, ci sînt condamnate şi din punct de vedere moral. Dar nu toate relaţiile morale, de exemplu dragostea, prietenia etc., sînt reglementate cu ajutorul dreptului. Există, de asemenea, şi unele norme de drept — constituirea juridică a documentelor, o serie de norme ale dreptului administrativ ş.a. — care nu au nici o legătură directă cu morala. În timp ce în societate nu poate exista decît un singur sistem de drept, în societatea împărţită în clase antagoniste pot exista mai multe sisteme morale. Alături şi în opoziţie cu morala dominantă, care exprimă interesele clasei dominante, se constituie morala maselor muncitoare, a claselor asuprite. În afară de

Scanned with OKEN Scanner

aceasta, normele moralei nu se sprijină pe un aparat special de constrîngere. Ele sînt consolidate de opinia publică. Numai în societatea socialistă, unde au dispărut clasele antagoniste, nu mai există teren pentru existența mai multor coduri morale. Aici morala unică pentru întreaga societate este morala comunistă, iar rămășițele moralei vechi sînt treptat lichidate.

În orice societate dreptul și morala dominantă se sprijină reciproc, deoarece servesc aceloraşi interese. În orînduirile presocialiste morala maselor asuprite însă se află în contradicție cu dreptul, în special cu acea parte a dreptului care este în mod nemijlocit orientată spre ocrotirea orînduirii respective. Efectuînd funcția de apărare a relațiilor existente, morala și dreptul nu se substituie, ci se completează reciproc. Bineînțeles că dreptul se sprijină pe forță, dar dacă are de partea sa sprijinul opiniei publice, atunci crește influența sa asupra societății.

Caracterul concret al interacțiunii dintre morală și drept în diferite formații sociale depinde și de specificul acelor relații economice care sînt determinate și pe care le deservesc. Vom examina mai departe relațiile dintre morală și alte forme ale conștiinței sociale. În acest cadru se pot desprinde relațiile specifice dintre morală, religie, filozofie și artă.

Morala este o formă de conștiință de sine stătătoare, independentă de religie, dar o dată cu apariția religiei ea devine strîns legată de aceasta. În toate formațiunile antagoniste, religia nu și-a putut îndeplini funcțiile sale sociale de justificare și consfințire a relațiilor sociale existente, decît prescriind oamenilor anumite norme de comportare. Ea realizează acest lucru prezentînd morala dominantă în societate ca o morală care decurge din poruncile dumnezeiești, ca o morală religioasă. De aceea religia are nevoie de morală și o include în sine, susținînd că morala ar fi inseparabilă de religie și că nu ar putea exista fără aceasta din urmă. Într-adevăr religia joacă un rol însemnat în impunerea moralei aparținînd claselor exploatatoare dominante întregii societăți, cău-

tînd s-o întărească cu numele lui dumnezeu şi cu autoritatea bisericii.

Prin urmare, morala claselor exploatatoare şi religia au nevoie una de alta şi se susţin reciproc. Numai morala comunistă rupe orice legătură cu religia, sprijinindu-se pe concepţia despre lume ştiinţific-ateistă.

Importanţa filozofiei pentru morală constă în faptul că filozofia elaborează bazele teoretice ale moralei : etica. Etica a fost întotdeauna o parte componentă a filozofiei şi a fost elaborată în special de filozofi, ca o parte a concepţiei despre lume. Stabilind locul omului în lume, filozofia fundamentează prin aceasta ţelurile conduitei sale morale.

Pe de altă parte, şi morala exercită o influenţă asupra filozofiei. Această influenţă se manifestă, în primul rînd, prin aceea că filozofia, ca o concepţie despre lume, ca o ideologie, este supusă aprecierii morale. Astfel, de exemplu, concepţia despre lume poate fi umanistă şi antiumanistă, mizantropă. Filozofia fascismului, ca ideologie a jafului, obscurantismului şi rasismului, nu este numai antiştiinţifică, dar provoacă indignarea omenirii, este aşadar şi amorală. În al doilea rînd, morala este acel element al „atmosferei spirituale" care-şi exercită influenţa asupra formării concepţiilor filozofice ; moravurile şi obiceiurile diferitelor popoare, de exemplu, fără să determine esenţa concepţiei despre lume, îşi pun pecetea pe forma ei de exprimare.

Foarte subtile şi multilaterale sînt relaţiile reciproce dintre artă şi morală. Atît în morală cît şi în artă, în centrul atenţiei se află omul în cadrul relaţiilor sale sociale, omul ca fiinţă socială. Acest lucru le apropie una de alta. Dar în timp ce arta studiază omul în toate legăturile sale multilaterale cu alţi oameni şi cu natura, morala desprinde numai o singură latură a acestor relaţii — relaţii morale.

În morală şi în artă se elaborează un anumit ideal de pe poziţiile căruia se apreciază realitatea şi însuşi omul. Criteriul aprecierii realităţii în artă este idealul estetic, iar în morală idealul etic. Deoarece aceste idealuri în artă şi morală, aparţinînd unei clase, se formează pe

una şi aceeaşi bază socială şi sînt pătrunse de aceeaşi concepţie despre lume, ele corespund una alteia, cu alte cuvinte ceea ce pentru morală este recunoscut ca bine, arta prezintă ca frumos. Dacă ele se formează pe o bază socială deosebită, atunci între ele pot avea loc contradicţii şi chiar antagonisme.

Arta şi morala sînt apropiate şi prin funcţiile lor. Ele îndeplinesc un rol uriaş în formarea intelectuală a omului şi servesc prin aceasta intereselor societăţii sau clasei respective. Dar în timp ce morala formează calităţile morale ale individului, arta contribuie şi ea la formarea calităţilor morale, dar nu se limitează numai la aceasta. Ea este şi un mijloc de educare artistică şi ideologică.

Importanţa artei pentru morală constă în faptul că ea este unul dintre mijloacele educaţiei morale. Firește că educaţia morală se poate realiza nu numai cu mijloacele artei. Dar datorită caracterului său concret-senzorial, plasticităţii şi accesibilităţii sale, datorită faptului că apreciază fenomenele vieţii, pronunţă sentinţa condamnînd sau preamărind unele fenomene sau altele, arta este un mijloc activ de educare a fizionomiei morale a omului.

Pe de altă parte, şi morala la rîndul său exercită o influenţă asupra artei, asupra concepţiilor estetice, întrucît calităţile morale ale omului şi relaţiile morale constituie o latură anumită a omului ca obiect al artei.

Nu există un raport specific între morală şi ştiinţă, fiindcă morala are de-a face cu relaţiile umane, iar ştiinţa furnizează cunoştinţe despre obiect, care nu este supus aprecierii moralei. Morala este legată de ştiinţă nu în calitatea ei de a fi o formă de reflectare a realităţii, ci ca şi de orice alt gen de activitate umană, în realizarea căruia oamenii intră în relaţii determinate. Aceste relaţii au şi o latură morală, datorită căreia există o etică specifică a oamenilor de ştiinţă. Ştiinţa, ca orice activitate creatoare, cere de la oamenii de ştiinţă calităţile morale superioare proprii luptătorilor pentru afirmarea noului, cere fermitate şi perseverenţă, principialitate şi îndrăzneală în lupta cu dogmele învechite,

Scanned with OKEN Scanner

spirit autocritic şi modestie, conştiinciozitate ştiinţifică şi slujirea dezinteresată a adevărului etc.

În sfîrşit, cuceririle ştiinţei pot fi folosite atît spre binele oamenilor, ca şi spre răul lor, atingînd astfel conştiinţa morală a societăţii. Conştiinţa savantului nu poate fi indiferentă faţă de felul în care sînt folosite descoperirile sale. Această problemă se impune cu o deosebită ascuţime în vremea noastră, cînd dezvoltarea fizicii, chimiei, biologiei a dat omenirii forţe uriaşe, care pot servi atît pentru o operă constructivă, cît şi pentru distrugere, atît războiului cît şi păcii. Conştiinţa savanţilor înaintaţi se ridică împotriva folosirii energiei atomice şi a altor descoperiri ale ştiinţei în scopurile războinice ale imperialiştilor. Numai în ţările lagărului socialist, unde ştiinţa este pusă în slujba poporului, dispare contradicţia dintre progresul ştiinţei şi posibilitatea folosirii rezultatelor ei în dauna umanităţii.

Acestea sînt momentele fundamentale ale interdependenţei dintre morală şi alte fenomene sociale şi forme ale conştiinţei.

§ 3 ORIGINEA ŞI ROLUL MORALEI COMUNISTE

Burghezia şi ideologii săi îi acuză pe comunişti că ar nega morala. Dar această acuzaţie este falsă. Ea este fundată pe o substituire de noţiuni şi pe denaturarea concepţiei marxiste despre lume.

Marxism-leninismul nu neagă morala ca atare, ci morala burgheză şi în general morala exploatatorilor, cît şi toate teoriile idealiste şi metafizice cu privire la morală. Morala exploatatorilor şi teoriile idealiste şi metafizice ale moralei sînt străine intereselor poporului, intereselor luptei sale împotriva asupririi şi violenţei.

Marxism-leninismul respinge concepţiile reacţionare după care cu ajutorul „desăvîrşirii morale" a individului s-ar putea schimba societatea, s-ar putea îndrepta viciile ei şi s-ar putea înainta pe drumul progresului. Propovăduirea „desăvîrşirii morale" este ipocrită, deoarece deserveşte interesele exploatatorilor, abate proletariatul de la lupta de clasă, seamănă iluziile cu privire la posibilitatea progresului fără revoluţie şi dictatura proletaria-

Scanned with OKEN Scanner

tului. Oricît s-ar „desăvîrşi" însă capitalistul, el rămîne capitalist, iar pentru a elibera societatea de exploatare nu trebuie desăvîrşiţi capitaliştii, ci lichidat capitalismul, ceea ce nu se poate realiza decît pe calea transformării revoluţionare a societăţii.

În general, viciile şi infracţiile nu pot fi desfiinţate prin „desăvîrşirea morală". Pentru aceasta este necesar, în primul rînd, să fie lichidate cauzele care le dau naştere, izvorul lor social, cu alte cuvinte, proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie.

Marxismul neagă necondiţionat încercările socialiştilor burghezi şi mic-burghezi de a da socialismului „o fundamentare etică", adică de a construi teoria socialismului pe baza unor principii morale abstracte, de felul dreptăţii veşnice, a dragostei universale etc., fără a porni de la legile obiective ale dezvoltării sociale. În acest sens, aşa cum arată V. I. Lenin, în marxism nu există nici un dram de etică. Din punctul de vedere al marxismului, nedreptatea etc. nu sînt baza, ci urmarea capitalismului, iar socialismul are nevoie nu de o fundamentare morală, ci de una ştiinţifică. Numai socialismul ştiinţific poate sluji proletariatului în lupta pentru eliberarea sa, iar de tot felul de „moralizări" se ocupă ipocriţii şi fariseii burghezi. Astfel, întemeietorii comunismului ştiinţific l-au combătut cu toată asprimea pe socialistul mic-burghez Kriege pentru încercarea de a „transforma socialismul într-o fantezie despre dragoste". Aceasta nu înseamnă însă că marxismul renunţă la condamnarea morală a viciilor generate de orînduirea capitalistă şi la glorificarea morală a luptei pentru eliberarea proletariatului.

Respingînd morala burgheză, marxism-leninismul promovează o morală nouă, comunistă, care exprimă interesele proletariatului şi este cea mai superioară morală a societăţii contemporane. Tocmai această morală corespunde sarcinilor dezvoltării progresive şi, prin esenţa sa, este morala cu adevărat general-umană a viitorului.

Izvorul moralei comuniste, baza apariţiei şi dezvoltării sale este „lupta pentru întărirea şi desăvîrşirea comunismului" [1]. Tocmai lupta pentru socialism, pentru co-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, p. 277.

munism dă naştere la acele cerinţe faţă de individ care se întruchipează în normele moralei comuniste. Ideea comunismului, formulată şi fundamentată teoretic de către ştiinţa marxist-leninistă se manifestă în conştiinţa morală ca un înalt ideal etic, ca un scop real, în vederea realizării sale desfăşurîndu-se unirea şi cimentarea rîndurilor proletariatului.

Pentru a nimici orînduirea veche, clasa muncitoare trebuie să ducă o luptă aspră şi încordată ; pentru a învinge în această luptă, proletariatul trebuie să manifeste maximum de disciplină şi organizare, unire şi eroism, stăpînire de sine şi perseverenţă. Înseşi condiţiile luptei impun revoluţionarilor proletari calităţi morale excepţionale. În cursul luptei de clasă se constituie şi normele moralei noi, comuniste, revoluţionarii proletari sînt educaţi în spiritul ei. Şcoala aspră a revoluţiei proletare a educat şi a călit oameni devotaţi cu trup şi suflet celor ce muncesc, al căror chip moral întruchipează cele mai bune trăsături ale clasei muncitoare şi este un exemplu pentru generaţiile noi, pentru tineret. Mişcarea comunistă internaţională a făurit oameni care s-au dăruit cu totul cauzei comunismului şi care sînt modelul unor înalte calităţi morale : Djerjinski şi Sverdlov, K. Liebknecht şi Thälmann, Gh. Dimitrov şi Fucik, Gramsci şi Beloiannis şi mulţi alţii. Modelul măreţiei morale sînt genialii teoreticieni şi conducători ai clasei muncitoare — Marx, Engels şi Lenin.

Nimicirea capitalismului şi construirea socialismului nu sînt opera unor persoane izolate, ci a milioanelor de oameni ai muncii ; în lupta oamenilor muncii factorul moral joacă un rol uriaş. Însăşi lupta nobilă pentru victoria şi consolidarea socialismului determină avîntul moral, educă masele largi în spiritul moralei comuniste, ceea ce are o importanţă deosebită pentru victoria revoluţiei. Ar fi greşit însă să se creadă că proletariatul, ridicîndu-se la lupta împotriva capitalului, se eliberează dintr-o dată de tradiţiile şi rămăşiţele vechii orînduiri. Acest proces este îndelungat. De aceea, o dată cu victoria revoluţiei socialiste, se ridică în faţa partidului proletariatului, purtătorul ideologiei şi moralei sale, o sarcină

Scanned with OKEN Scanner

grandioasă şi de răspundere : de a reeduca în cursul procesului construirii socialismului şi comunismului masele largi de muncitori, ţărani, mica burghezie în spiritul ideologiei şi moralei comuniste, de a le ajuta să înlăture rămăşiţele vechiului, de a educa tineretul în spiritul principiilor moralei comuniste.

Educaţia morală este o parte componentă a educaţiei comuniste a oamenilor muncii în condiţiile socialismului. Ce înseamnă însă a educa masele în spiritul moralei comuniste ? Lenin a formulat principiile fundamentale ale educaţiei morale comuniste în discursul său la Congresul al III-lea al Comsomolului. El a arătat că „morala este ceea ce serveşte la distrugerea societăţii vechi, exploatatoare şi la unirea tuturor celor ce muncesc în jurul proletariatului, care făureşte societatea nouă, comunistă“ [1].

În această teză a lui Lenin este dat criteriul obiectiv care permite, din punctul de vedere al moralei comuniste, să se deosebească ceea ce este moral de ceea ce este imoral.

Codul moral nu este scris. Orice gen de activitate umană, orice sferă a vieţii sociale au în fiecare societate regulile şi normele lor morale concrete. Există o morală obişnuită, a vieţii cotidiene, în familie, există norme etice legate de activitatea omului în producţie, de participarea lui la viaţa socială etc. Dar alături de acestea există unele principii morale fundamentale, care exprimă esenţa ideologică a codului moral respectiv şi care se manifestă în toate normele sale concrete.

Care sînt principiile fundamentale ale moralei comuniste ?

Morala comunistă educă în spiritul credinţei faţă de cauza comunismului, faţă de partidul comunist — forţa conducătoare şi avangarda în lupta pentru comunism.

În opoziţie cu morala individualistă burgheză, morala comunistă este o morală colectivistă. Principiul ei cel mai important este principiul întrajutorării şi al colaborării tovărăşeşti, principiul slujirii intereselor colecti-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, p. 275.

vităţii, intereselor poporului. În condiţiile socialismului, unde este lichidat antagonismul dintre interesele personale şi cele sociale, unde interesele societăţii şi ale individului formează o unitate, s-au creat condiţiile necesare care fac ca interesul social să apară ca un stimul lăuntric al individului. Dar întrucît şi în acest caz interesul social coincide numai printr-o serie de verigi intermediare cu cel personal, el devine un stimul lăuntric al persoanei tocmai cu ajutorul conştiinţei morale.

Principiul colectivismului, reflectînd şi consolidînd relaţiile de producţie socialiste, contribuie la unirea tuturor membrilor societăţii în vederea cuceririi ţelului unic — construirea comunismului. Morala comunistă educă sentimentul tovărăşesc, responsabilitatea fiecăruia pentru cauza comună, grija pentru interesele colectivităţii. Colectivismul presupune de asemenea o disciplină superioară, capacitatea fiecărui membru al societăţii de a subordona în mod conştient interesele sale personale nevoilor sociale. Acest lucru este necesar pentru asigurarea unităţii de voinţă şi de acţiune a întregii societăţi şi a fiecărui colectiv concret, deoarece participarea fiecărui om al muncii la cauza comună ca membru al colectivului fabricii sau uzinei, sovhozului sau colhozului, şcolii superioare sau şcolii medii, instituţiilor, organizaţiilor obşteşti etc.

Manifestarea individualismului burghez — ruperea de colectiv, goana după „bunăstarea“ mic-burgheză, carierismul, îngîmfarea etc. — sînt profund străine societăţii socialiste şi condamnate de codul moral al omului sovietic. Ideologii burghezi trîmbiţează că morala comunistă ar duce la pierderea individualităţii omului, la nivelarea generală. Ei nu sînt în stare să înţeleagă că personalitatea se îmbogăţeşte atunci cînd este pătrunsă de interesele şi ţelurile sociale, cînd îşi dăruieşte forţele şi capacităţile poporului. Colectivismul nu înăbuşă personalitatea, ci, dimpotrivă, contribuie la dezvoltarea ei multilaterală. „Numai în cadrul colectivităţii — scriau K. Marx şi F. Engels — individul capătă mijloacele care îi dau posibilitatea unei dezvoltări multilaterale a aptitudinilor sale : prin urmare, numai în cadrul colectivi-

Scanned with OKEN Scanner

tăţii devine posibilă libertatea personală“ [1]. Societatea socialistă este o societate dinamică. Fiecare treaptă de dezvoltare este considerată ca un punct de plecare al dezvoltării viitoare, al rezolvării sarcinilor noi. Această continuă dezvoltare este condiţia menţinerii şi consolidării colectivităţii adevărate, care la rîndul său contribuie la grăbirea ritmului dezvoltării. Morala colectivismului este organic legată de acest caracter dinamic al societăţii socialiste. Pe bună dreptate scria Makarenko : „Forma de existenţă a unui colectiv uman liber constă în mişcarea înainte, forma morţii — oprirea“ [2]. Aceste cuvinte sînt aplicabile atît unui colectiv mare cît şi unui colectiv mic.

Principiile cele mai importante ale moralei comuniste sînt atitudinea comunistă faţă de muncă şi apărarea proprietăţii socialiste. Tocmai în atitudinea faţă de muncă se manifestă, în primul rînd, trăsăturile spirituale noi ale oamenilor educaţi în societatea socialistă. Moralei comuniste nu-i corespunde pur şi simplu numai o atitudine cinstită şi conştientă faţă de muncă, ci atitudinea creatoare faţă de muncă, considerată o obligaţie supremă a individului faţă de societate. Morala comunistă condamnă trîndăvia şi nepăsarea, lucrul de mîntuială şi parazitismul. Orice parazitism, orice tendinţă de a trăi pe seama altora este cu totul străină societăţii şi moralei socialiste.

Germenii atitudinii noi, comuniste faţă de muncă au apărut în sînul clasei muncitoare în cele dintîi zile ale existenţei puterii sovietice. Primele subotnice comuniste, mult apreciate de V. I. Lenin, au fost mlădiţele puternice şi viabile ale acestui fenomen nou, fără precedent în istorie. V. I. Lenin scria atunci : „Subotnicele comuniste sînt deosebit de preţioase, ca un început *de fapt al comunismului...*“ [3].

Mişcarea udarnică din anii de după 1920, mişcarea stahanovistă din anii de după 1930, mişcarea inovatorilor şi raţionalizatorilor din producţie din anii 1940—1950 şi, în

---

[1] Karl Marx-Friedrich Engels, *Opere*, vol. 3, p. 76.
[2] A. S. Makarenko, *Opere*, vol. I, Moscova, 1950, p. 379 (ed. rusă).
[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, p. 411.

sfîrşit, brigăzile de muncă comunistă apărute nu de mult din iniţiativa tineretului din Moscova care şi-au luat angajamentul să înveţe, să muncească şi să trăiască în mod comunist — acestea sînt jaloanele dezvoltării şi răspîndirii în masele oamenilor muncii din Uniunea Sovietică a atitudinii comuniste faţă de muncă. În anii puterii sovietice s-au educat generaţii minunate de tineret, care-şi dăruiesc toate forţele şi capacităţile construirii comunismului.

„Înaltele calităţi morale ale tineretului sovietic s-au manifestat în mod strălucit pe fronturile de muncă ale construirii socialismului în anii primelor cincinale, în Marele Război de Apărare a Patriei, în acţiunile eroice de desţelenire a pămînturilor, în construirea giganticelor electrocentrale, mine, furnale, în construirea centrelor industriale noi din răsăritul şi nordul ţării noastre şi în alte multe victorii ale muncii din zilele noastre“ [1]. Consolidarea relaţiilor de producţie socialiste la oraş şi la sat, lichidarea contradicţiei dintre munca intelectuală şi munca fizică, dezvoltarea impetuoasă a forţelor de producţie pentru folosirea tehnicii celei mai înalte, însoţite de creşterea bunăstării materiale a maselor şi uşurarea condiţiilor de muncă, creşterea nivelului tehnico-cultural al muncitorilor şi ţăranilor creează condiţiile pentru transformarea treptată a muncii dintr-un mijloc de viaţă în primă necesitate vitală. Prin urmare, formarea atitudinii comuniste faţă de muncă este asigurată din punct de vedere material prin dezvoltarea producţiei şi culturii socialiste, prin schimbarea condiţiilor şi caracterului muncii însuşi. În acelaşi timp o mare importanţă are şi influenţa educaţiei.

Iniţiativa partidului de a intensifica educarea oamenilor muncii în spiritul atitudinii comuniste faţă de muncă şi-a găsit o expresie în munca de reorganizare a sistemului învăţămîntului public început în U.R.S.S.

---

[1] ***Cu privire la consolidarea legăturii dintre şcoală şi viaţă şi la dezvoltarea continuă a sistemului învăţămîntului public în ţară. Tezele C.C. al P.C.U.S. şi ale Consiliului de Miniştri al U.R.S.S.*, p. 14.**

Scanned with OKEN Scanner

Întărirea legăturii dintre școală și viață, unirea învățămîntului și educației cu munca în producție încă în școala medie, educarea întregului tineret în spiritul dragostei pentru munca fizică, fără de care nu este posibilă dezvoltarea armonioasă a omului — toate aceste sarcini, trasate de partid, au o importanță uriașă pentru formarea în rîndurile tineretului, ale generației constructorilor comunismului, a atitudinii noi, cu adevărat comuniste față de muncă.

Atitudinea comunistă față de muncă, alături de tehnica înaltă, organizarea superioară a producției și creșterea rapidă a nivelului tehnico-cultural al clasei muncitoare, sînt factori principali care asigură în socialism o productivitate a muncii superioară celei din capitalism. Or tocmai aceasta constituie principalul pentru victoria unei orînduiri sociale noi.

Morala comunistă este cu adevărat umanistă. După o dominație multiseculară a claselor exploatatoare, cînd omul constituia pentru alt om numai un mijloc de producție a condițiilor vieții sale, în socialism, pentru prima dată în istorie, oamenii se unesc în mod conștient într-o asociație în care dezvoltarea liberă a tuturor este condiția dezvoltării libere a fiecăruia. Umanismul moralei comuniste reflectă natura autentic umanistă a orînduirii socialiste, al cărei scop este omul, cu nevoile sale.

Această orînduire asigură condițiile reale pentru dezvoltarea multilaterală și înflorirea personalității umane. Umanismului socialist îi este caracteristică lupta reală activă pentru îmbunătățirea situației poporului muncitor și nu propovăduirea abstractă a dragostei față de oameni. Umanismul socialist, dragostea față de oamenii muncii presupune, o dată cu aceasta, ura față de dușmanii celor ce muncesc, față de toți aceia care împiedică poporul să trăiască și să construiască noua societate. Din esența umanismului socialist decurge concluzia : „dacă dușmanul nu se predă — el este nimicit“ (Gorki).

Legătura organică dintre umanismul socialist și colectivism este clar exprimată în cunoscuta teză : „unul pentru toți și toți pentru unul“. Istoria a păstrat numele multor oameni de acțiune care nu s-au cruțat în lupta

Scanned with OKEN Scanner

pentru binele comun. Dar numai lupta de clasă a proletariatului, lupta pentru triumful comunismului a dat naştere unor manifestări în masă de slujire conştientă a cauzei comune, în numele căreia se dăruieşte, dacă este necesar, ceea ce este mai scump : viaţa. Zoia Kosmodemianskaia, Aleksandr Matrosov, Liza Ceikina, Gastello, eroii rezistenţei din Brest, membrii glorioşi ai Tinerei Gărzi, răzbunătorii poporului — partizanii din regiunea Briansk — nu sînt cazuri unice ; faptele eroice, curajul şi abnegaţia lor sînt manifestări ale eroismului de masă al milioanelor de oameni sovietici, pe front şi în spatele frontului, în anii Marelui Război de Apărare a Patriei.

Lupta proletariatului împotriva burgheziei are, potrivit conţinutului său, un caracter internaţional. Proletariatul poate cuceri victoria finală asupra burgheziei numai unindu-şi rîndurile pe scară internaţională. De aceea, pe steagul luptei sale este înscrisă deviza : „Proletari, din toate ţările, uniţi-vă !“ — care exprimă esenţa principiului internaţionalismului proletar. Acest principiu are şi o latură morală, morala comunistă considerînd internaţionalismul ca unul din principiile sale ce se opune naţionalismului burghez, rasismului şi şovinismului. Internaţionalismul este principiul fundamental al relaţiilor dintre proletarii din diferite ţări, al relaţiilor dintre diferitele partide comuniste şi ţări ale lagărului socialist. Conducătorii iugoslavi, luînd atitudine împotriva solidarităţii proletare internaţionale, se situează pe o cale antimarxistă. Marxist-leniniştii pornesc de la faptul că *„succesul cauzei naţionale a clasei muncitoare nu poate fi conceput fără solidaritatea internaţională a tuturor detaşamentelor sale“* [1], consolidarea acestei solidarităţi şi a unirii constituind o sarcină importantă a partidelor comuniste. Prin întreaga sa activitate de construire a socialismului, prin ajutorul său dezinteresat acordat ţărilor lagărului socialist, poporul sovietic şi-a dovedit devotamentul faţă de ideea internaţionalismului proletar. P.C.U.S. i-a educat pe oamenii sovietici în spiritul

[1] N. S. Hruşciov, *Cu privire la cifrele de control ale dezvoltării economiei naţionale a U.R.S.S. pe anii 1959—1965*, p. 119.

Scanned with OKEN Scanner

conștiinței înalte a datoriei lor internaționale față de proletariatul internațional.

Realizarea planului septenal este o nouă mărturie a îndeplinirii de către oamenii muncii din Uniunea Sovietică a datoriei lor internaționale față de oamenii muncii din toate țările, față de mișcarea comunistă și muncitorească internațională, față de întreaga omenire progresistă.

În condițiile actuale lupta pentru socialism se desfășoară în forme naționale, care permit să se țină seama de particularitățile concrete ale dezvoltării istorice a diferitelor țări și neputîndu-se realiza altfel. De aceea internaționalismul proletar nu neagă sentimentul natural al dragostei oamenilor muncii față de patria lor, sentimentul patriotismului, care se manifestă în lupta pentru eliberarea poporului de sub jugul exploatării „propriei sale" burghezii.

Patriotismul este, de asemenea, unul din principiile cele mai importante ale moralei comuniste. Partidul Comunist al Uniunii Sovietice îi educă pe oamenii sovietici în spiritul patriotismului socialist, în spiritul dragostei și al devotamentului nemărginit față de patria lor socialistă.

Patriotismul sovietic este un fenomen cu totul nou, fără precedent în istorie, pentru că îmbină în mod organic dragostea față de patria socialistă cu internaționalismul proletar, care implică respectul față de tradițiile democratice ale tuturor popoarelor, apărarea egalității tuturor raselor și naționalităților și ajutorarea dezinteresată a luptei lor împotriva exploatatorilor. De aceea patriotismul sovietic reprezintă o nouă forță morală, care exercită o mare influență asupra dezvoltării societății sovietice și asupra luptei tuturor forțelor progresiste pentru pace, democrație și socialism.

Patriotismul sovietic este un puternic factor moral al dezvoltării societății sovietice. El se manifestă în munca pașnică a oamenilor sovietici și în lupta împotriva dușmanilor. Patriotismul sovietic a fost izvorul eroismului de masă al oamenilor sovietici și în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei și în anii dezvoltării pașnice.

Scanned with OKEN Scanner

Acestea sînt cîteva din principiile cele mai importante ale moralei comuniste, care îndeplinesc un mare rol în consolidarea societăţii socialiste şi în dezvoltarea sa pe drumul spre comunism.

P.C.U.S. acordă o mare atenţie problemelor educaţiei morale a poporului, îndeosebi a tineretului. Educarea în spiritul moralei comuniste se realizează prin intermediul şcolii, presei, literaturii, cinematografiei, radioului etc. Este important însă de subliniat că propaganda în domeniul moralei comuniste poate avea succes numai dacă este legată de activitatea practică, de rezolvarea sarcinilor construcţiei comuniste.

Ca rezultat al transformării socialiste a societăţii şi al muncii uriaşe depuse de P.C.U.S. pentru educarea morală a poporului, morala comunistă a devenit morala dominantă a societăţii sovietice. În Uniunea Sovietică s-a realizat unitatea moral-politică a poporului. Aceasta nu înseamnă însă că toate sarcinile în acest domeniu sînt de pe acum soluţionate. Se menţin încă rămăşiţele moralei vechi — moralei burgheze şi mic-burgheze. Educaţia morală are o mare însemnătate în înlăturarea acestor rămăşiţe. În raportul la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S., N. S. Hruşciov spunea: „Trebuie dezvoltată la oamenii sovietici morala comunistă, la baza căreia stă devotamentul faţă de comunism şi intransigenţa faţă de duşmanii lui, conştiinţa îndatoririlor sociale, participarea activă la munca pentru binele societăţii, respectarea liber consimţită a regulilor fundamentale de convieţuire umană, ajutorul reciproc tovărăşesc, cinstea şi sinceritatea, intoleranţa faţă de cei care încalcă ordinea socială“ [1].

Creşterea rolului ideologiei socialiste pe măsura înaintării societăţii spre comunism este determinată de legile obiective ale dezvoltării sociale. Aceasta, desigur, nu anulează teza fundamentală a materialismului istoric cu privire la dependenţa conştiinţei sociale de existenţa socială, deoarece, după originea sa, conştiinţa comunistă este pe de-a întregul determinată de condiţiile vieţii materiale. Dar particularitatea societăţii comuniste, a

[1] N. S. Hruşciov, *op. cit.*, p. 66.

Scanned with OKEN Scanner

relaţiilor ei economice, constă tocmai în faptul că aceste relaţii cer, în cursul dezvoltării lor, creşterea conştiinţei şi organizării comuniste a păturilor tot mai largi ale populaţiei. Această teză generală se manifestă, printre altele, şi în rolul crescînd al conştiinţei morale. Problema nu se reduce numai la aceasta. Creşterea rolului moralei este legată şi de faptul că trecerea la comunism presupune dispariţia treptată a rolului dreptului ca factor care reglementează relaţiile dintre oamenii societăţii comuniste şi creşterea corespunzătoare a rolului moralei.

V. I. Lenin scria : „Numai în societatea comunistă... oamenii *se vor deprinde* treptat să respecte regulile elementare de convieţuire, cunoscute de secole, repetate de mii de ani în toate preceptele, să le respecte fără să fie constrînşi la aceasta prin violenţă, fără subordonare, *fără aparatul special* de constrîngere care se numeşte stat“ [1].

Trasînd grandiosul plan septenal de dezvoltare continuă a economiei naţionale a U.R.S.S. şi a sistemului învăţămîntului public, P.C.U.S. subliniază rolul crescînd al educaţiei morale a poporului sovietic şi în special a tineretului în formarea trăsăturilor spirituale ale omului noii societăţi.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, p. 459.

Scanned with OKEN Scanner

RELIGIA

Religia este şi ea o formă a conştiinţei sociale care îşi exercită influenţa asupra desfăşurării istoriei. Concepţiile religioase şi instituţiile care le corespund, cît şi cultul religios organizează în mod specific oamenii, acţionează asupra conştiinţei lor şi îi stimulează la anumite acţiuni. Prin aceasta religia şi biserica apar în viaţa socială ca o forţă ideologică şi materială. Rolul religiei şi legăturile ei concrete cu alte fenomene sociale s-au schimbat în diferitele etape istorice.

Religia este credinţa în forţele supranaturale şi închinarea în faţa lor.

Pentru a înţelege în mod just esenţa religiei, trebuie lămurit de la început că ea nu este păstrătorul „revelaţiei divine", că ea nu reflectă o lume deosebită, supranaturală, adică nu are un conţinut deosebit, independent, principial deosebit de conţinutul altor forme ale conştiinţei sociale. Religia, ca şi alte forme ale conştiinţei, este reflectarea realităţii în conştiinţa omului social, este un produs al pămîntului, şi nu al cerului. Particularitatea caracteristică a religiei, care o deosebeşte de toate celelalte forme ale conştiinţei, constă în aceea că, în esenţa sa, religia este o concepţie eronată, fantastică despre lume, o reflectare şi explicare denaturată şi falsă a realităţii. De aceea religia nu este o formă a cunoaşterii obiective a lumii.

Religia se opune ştiinţei şi este cu totul incompatibilă cu ea. Dar, în ciuda succeselor colosale ale ştiinţei din vremea noastră, religia se mai menţine totuşi, avînd o răspîndire şi o influenţă foarte largă asupra maselor.

Împotriva religiei au luptat ateiştii din trecut, elementele de critică ştiinţifică a religiei s-au dezvoltat şi

Scanned with OKEN Scanner

înainte de Marx, dar numai marxism-leninismul a pus profund ştiinţific problema *originii religiei, a esenţei sale, a rolului său social* şi a *căilor înlăturării ei.*

§ 1 ORIGINEA ŞI ESENŢA RELIGIEI ŞI A INSTITUŢIILOR RELIGIOASE

Religia nu este ceva cu care omul se naşte. Nu există nici o conştiinţă religioasă sau sentiment religios înnăscut, inerent omului. Încă în secolul trecut un mare cercetător al istoriei primitive, savantul francez Gabriel Mortillet, a fundamentat teza potrivit căreia primele trepte ale paleoliticului (epoca de piatră) ar fi fost lipsite de orice religiozitate [1]. De atunci învăţaţii din lumea întreagă şi în special savanţii sovietici au acumulat un material nou care întăreşte justeţea acestei teze [2].

După un calcul aproximativ, desprinderea strămoşilor omului de starea de animalitate s-a petrecut cu aproximativ un milion de ani în urmă. Primele semne ale credinţei religioase datează dintr-o perioadă depărtată de noi cu 50 de mii de ani. Prin urmare, acestei perioade i-a precedat o perioadă foarte lungă, a aşa-numitei dezvoltări nereligioase, cînd oamenii nu aveau nici o credinţă în dumnezeu.

Nu trebuie considerat că religia a apărut în mod întîmplător, printr-o simplă înşelare a oamenilor ignoranţi şi naivi de către un grup de escroci, aşa cum au susţinut în mod simplist unii materialişti premarxişti. Desigur, ignoranţa este aliatul, iar înşelarea însoţitorul indispensabil al religiei. Dar nu aici trebuie căutate rădăcinile

---

1 Vezi G. şi A. de Mortillet, *Viaţa preistorică*, SPB, 1903 (ed. rusă).

2 Istoricul sovietic S. A. Tokarev consideră că cel mai just este punctul de vedere potrivit căruia religia a apărut în epoca paleoliticului superior (vezi, de exemplu, culegerea *Ştiinţa şi religia*, Moscova, 1957, p. 188), în aşa-numita perioadă aparţinînd culturii aurignac-solutré, cînd a existat deja tipul omului contemporan *(homo sapiens)*. Mulţi cercetători datează apariţia germenilor religiei într-o vreme mai îndepărtată — la sfîrşitul epocii mousteriene, în perioada existenţei omului de neandertal (vezi, de exemplu, *Istoria universală*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, pp. 47—49).

Scanned with OKEN Scanner

reale ale religiei. Ignoranța este un fenomen subiectiv, și a explica originea religiei prin ignoranță înseamnă a te situa pe pozițiile idealismului, înseamnă a căuta izvorul religiei în spiritul omului. În conștiință, în sentimentele, în emoțiile omului se găsesc rădăcinile gnoseologice ale religiei care explică numai posibilitatea apariției ei. Transformarea acestei posibilități în realitate depinde de condițiile materiale ale vieții oamenilor.

Religia a apărut pe o anumită treaptă de dezvoltare a producției materiale. Această teză este justă sub aspect pozitiv și negativ [1]. Religia a apărut atunci cînd dezvoltarea producției a permis omului să se desprindă de natură, să devină ființă socială capabilă să-și formeze gîndirea și fantezia și în același timp lăsîndu-l încă cu totul dependent de natură, de forțele ei stihinice. Problema este că nivelul de dezvoltare a producției arată în fiecare moment dat nu numai în ce măsură omul stăpînește natura, ci și în ce măsură depinde de natură. „Tehnologia — arată Marx — dezvăluie atitudinea activă a omului față de natură, procesul nemijlocit de producție a vieții sale, iar prin aceasta și pe cel al condițiilor sale sociale de viață și al reprezentărilor spirituale care izvorăsc din ele. Chiar și orice istorie a religiei care face abstracție de această bază materială, este — necritică" [2]. Astfel, de exemplu, starea producției în epoca aurignac-solutré arată, pe de o parte, forța omului care se desprinde din starea de animalitate, iar pe de altă parte, că el depinde încă într-o mare măsură de forțele stihinice ale naturii exterioare care i se opun.

Așadar, religia a apărut în urma reflectării într-o formă fantastic-denaturată a dependenței omului de forțele exterioare care îl domină. Forțele de care depind oamenii în viața de fiecare zi (adică forțele reale, pămîntești), apar în conștiința religioasă ca forțe supranaturale,

---

[1] F. Engels scria „...Reprezentările false despre natură, despre esența omului însuși, despre spirite, forțe magice etc. au în cea mai mare parte numai o bază negativ-economică" (K. Marx-F. Engels, *Scrisori alese*, 1953, p. 429 — ed. rusă).

[2] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Editura Politică, București, 1960, pp. 387—388.

Scanned with OKEN Scanner

suprapămînteşti [1]. De aici credinţa în supranatural care reprezintă cea mai caracteristică trăsătură a conştiinţei religioase.

La început, omul nu separa forţele „nepămînteşti" de natură. El personifica fenomenele naturii, în special acele fenomene care au o mare importanţă în viaţa lui, le atribuia însuşirea de a influenţa în mod conştient viaţa omului. Forţele stihinice, neînţelese, misterioase şi puternice, în faţa cărora omul se simţea neputincios, s-au transformat, în reprezentările lui, în spirite bune şi rele, în zei, îngeri, draci etc.

Prin urmare, izvorul şi baza apariţiei religiei a fost, aşa cum arată Lenin, „slăbiciunea sălbaticului în lupta cu natura".

Condiţiile de viaţă ale maselor în formaţiile de clasă antagonice dau naştere de asemenea conştiinţei religioase. O dată cu împărţirea societăţii în clase, oamenii cad în dependenţă faţă de relaţiile de producţie create de ei, care îi domină asemenea forţelor oarbe ale naturii. Dependenţa omului de forţele stihinice ale naturii, în special în agricultură, se menţine şi aici, într-o anumită măsură, izvorul principal al religiei în societatea împărţită în clase devine însă dependenţa oamenilor de forţele spontane ale dezvoltării sociale. Religia reflectă într-o formă fantastică, iluzorie dependenţa reală a omului de forţele sociale care i se opun, ea reflectă în special relaţiile de exploatare şi contribuie la întărirea neputinţei maselor celor ce muncesc şi deci la exploatarea lor. Aşadar, în societatea împărţită în clase rădăcinile religiei sînt mai ales sociale.

Reprezentările religioase, care reflectă dependenţa oamenilor de forţele exterioare, atrag după sine practici corespunzătoare : oamenii se străduiesc să cîştige bunăvoinţa forţelor supranaturale, faţă de care se cred dependenţi şi li se închină, pentru a înlătura diferitele calamităţi şi a le abate asupra duşmanilor lor. Apare cultul religios. Acest fel deosebit de activitate aduce apariţia

[1] Vezi F. Engels, *Anti-Dühring*, p. 350.

slujitorilor cultului — a preoților, șamanilor — care se socotesc a fi mijlocitori între oameni și zei. Marx a menționat că prima formă a ideologilor, *popii*, coincide cu primele forme embrionare ale separării muncii intelectuale de cea fizică. Ritualuri religioase săvîrșite în colectiv și repetate totdeauna în aceleași forme, apărînd ca manifestări exterioare ale religiei, atrag și adună laolaltă masele, le ametesc și le îndobitocesc.

O dată cu împărțirea societății în clase, religia intră în slujba claselor exploatatoare dominante. Iar o dată cu apariția statului se creează instituții bisericești puternice, care veghează asupra religiei claselor exploatatoare și a statului lor.

Așadar, orice religie este o reflectare fantastic-denaturată în capul oamenilor a acelor forțe exterioare, naturale sau sociale, care îi domină în viața lor de toate zilele și în care oamenii cred ca în forțe supranaturale, nepămîntești și li se închină, săvîrșesc în cinstea lor ritualuri religioase. Aceasta este esența religiei, ca formă a conștiinței, acestea sînt trăsăturile principale ale religiei.

Dezvăluirea esenței religiei de către marxism a dat posibilitate să fie combătute diferitele teorii premarxiste și antimarxiste privitoare la problema religiei și a dezvoltării ei istorice.

Există o mulțime de teorii care încearcă să explice ce este religia. Dar ele, luînd anumite fenomene legate de religie, ca, de exemplu, ritualul, sentimentul religios, organizarea bisericească, morala religioasă, le absolutizează și le exagerează, transformîndu-le în trăsături distinctive ale religiei, sau, amestecînd eclectic toate aceste fenomene, încurcă problema privind adevărata esență a religiei. Religia nu poate fi redusă nici la un sistem de practici magice și vrăjitorii, nici la sentimentul religios, nici la un sistem de porunci morale, după cum nici esența religiei nu poate fi înțeleasă prin încercarea de a uni în mod mecanic toate aceste trăsături. Baza ideologică a religiei este constituită din anumite concepții,

Scanned with OKEN Scanner

reprezentări, credinţe. Toate celelalte elemente ale religiei sînt derivate [1].

Reflectarea religioasă a realităţii este rezultatul şi produsul inevitabil al acelei trepte de dezvoltare a producţiei materiale care caracterizează preistoria omenirii. Numai în formaţiunea comunistă, cînd oamenii se eliberează de sub dominaţia forţelor stihinice ale dezvoltării sociale, sînt lichidate condiţiile care dau naştere conştiinţei religioase.

§ 2 LOCUL ŞI ROLUL RELIGIEI ÎN FORMAŢIUNILE SOCIALE ANTAGONISTE. CONTRADICŢIA DINTRE CONCEPŢIA ŞTIINŢIFICĂ DESPRE LUME ŞI CEA RELIGIOASĂ

Piatra unghiulară a marxismului în ceea ce priveşte poziţia sa faţă de religie, este cunoscuta maximă a lui Marx: Religia este *opium* pentru popor. Această teză caracterizează rolul religiei în viaţa societăţii.

V. I. Lenin scria că toate clasele exploatatoare au nevoie, pentru apărarea dominaţiei lor, de două funcţii sociale: funcţia de călău şi funcţia de popă. Călăul reprimă protestul şi indignarea celor asupriţi, popa îi consolează şi prin aceasta caută să-i împace cu starea de robie, subminează spiritul revoluţionar al maselor, hotărîrea lor revoluţionară în lupta împotriva exploatatorilor.

Dacă omul crede într-un Dumnezeu care conduce lumea, el trebuie să tragă în mod inevitabil concluzia necesităţii de a se împăca cu ordinea stabilită de Dumnezeu, concluzia inadmisibilităţii încercărilor de a o schimba. Dacă în omul muritor se găseşte un suflet nemuritor, atunci viaţa de pe pămînt este numai un episod şi o pregătire pentru viaţa veşnică de dincolo de mormînt. Dacă slujitorii cultului cunosc calea spre o fericire veşnică, dacă dumnezeu le-a poruncit să conducă oamenii spre el, atunci aceştia trebuie ascultaţi necondiţionat şi oamenii trebuie să se supună cerinţelor credinţei. Ademenind astfel poporul cu visul vieţii de

[1] Vezi despre aceasta mai amănuntit în culegerea *„Problemele istoriei religiei şi ale ateismului"*, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1956, nr. 4, pp. 24—25, (ed. rusă).

Scanned with OKEN Scanner

dincolo de mormînt, consolîndu-l în chinurile şi truda vieţii de pe pămînt, religia îi adoarme, îi îndobitoceşte conştiinţa, abate masele de la lupta împotriva condiţiilor grele de viaţă de care sînt vinovaţi exploatatorii. Tocmai de aceea clasele dominante nu-şi precupeţesc forţele şi mijloacele în sprijinirea, menţinerea şi intensificarea influenţei religiei în mase.

Apărînd în condiţiile orînduirii comunei primitive, o dată cu împărţirea societăţii în clase, religia se transformă într-o forţă ideologică puternică, pusă în slujba intereselor exploatatorilor.

Religia este un fenomen suprastructural, determinat de baza economică a tuturor formaţiunilor bazate pe antagonismul de clasă, iar, pe o anumită treaptă, şi a comunei primitive. Consfinţind şi întărind relaţiile de dominaţie şi subordonare, religia îşi exercită influenţa asupra economicului şi, într-o măsură mai mică sau mai mare, asupra tuturor sferelor vieţii sociale : asupra relaţiilor internaţionale, naţionale, de stat, familiale, şi, de asemenea, asupra educaţiei, presei, culturii etc.

Religia este în relaţii de interacţiune cu toate celelalte forme ale conştiinţei sociale. Astfel, politica, dreptul, morala claselor exploatatoare dominante se sprijină pe autoritatea religiei. Religia proclamă că rînduielile avantajoase pentru clasa dominantă, conştiinţa ei morală şi juridică sînt ceva ce decurge din poruncile dumnezeieşti. Oamenii care iau atitudine împotriva acestei politici, care încalcă legile sau normele morale ale clasei dominante sînt declaraţi vinovaţi nu numai în faţa oamenilor, ci şi în faţa lui dumnezeu. Dar, consfinţind şi întărind politica, dreptul, morala clasei dominante, religia îşi dovedeşte prin aceasta dependenţa faţă de ele.

Interacţiunea religiei cu filozofia, ştiinţa, arta se exprimă, pe de o parte, prin faptul că religia luptă în mod activ împotriva filozofiei, ştiinţei, artei înaintate, în măsura în care ele i se opun, persecută filozofia materialistă, ştiinţele experimentale, arta realistă ; pe de altă parte, prin aceea că religia încearcă să subordoneze şi să aservească arta (în primul rînd literatura, pictura, muzica), filozofia şi chiar ştiinţa. Fiecare din aceste forme

Scanned with OKEN Scanner

ale conștiinței poate resimți, în condiții determinate, la rîndul său, influența religiei. În artă, de exemplu, dominația ideologiei religioase exercită o influență reacționară asupra idealului estetic, asupra tematicii, asupra conținutului de idei și asupra tratării operelor de artă. Totuși, după cum arată experiența istoriei, arta dispune de capacitatea de a-și menține calitatea — aceea de a reflecta în mod veridic realitatea și relațiile umane în imagini artistice desăvîrșite — și atunci cînd, în ceea ce privește forma, se mărginește la sarcina de a reproduce subiecte religioase (de exemplu, arta epocii Renașterii).

Ideologia religioasă este dușmana cunoașterii științifice, a concepției științifice despre lume, dușmana materialismului dialectic.

Materialismul este concepția ateistă despre lume care neagă în mod direct și deschis religia.

Religia este strîns legată de idealismul filozofic, care slujește întotdeauna în mod fățiș sau mascat religia, o fundamentează. Religia, ca concepție despre lume, este, în fond, un idealism grosolan, primitiv, vulgar, un idealism exprimat într-o formă concretă, figurativă, fapt care-l face larg accesibil. Idealismul filozofic este deci numai o religie rafinată, subtilă — clericalism.

Aceasta nu înseamnă însă că religia poate fi identificată cu idealismul filozofic. Ele sînt forme deosebite de conștiință. Religia se bazează pe credință, iar filozofia idealistă apelează la rațiune și logică, se străduiește să-și demonstreze tezele.

În timp ce idealismul filozofic este legat indestructibil de religie, materialismul filozofic este legat de știința epocii sale. Științele naturii, din momentul apariției și în decursul întregii lor dezvoltări, au fost o forță dușmană religiei, subminîndu-i bazele. Știința și materialismul se găsesc în același lagăr de luptă împotriva idealismului și religiei.

Religia, deși este cea mai conservatoare formă de conștiință, nu rămîne neschimbată. Concepțiile religioase sînt determinate de specificul relațiilor sociale ale diferitelor formațiuni, de nivelul de dezvoltare al științei dintr-o epocă dată și de particularitățile dezvoltării istorice a

Scanned with OKEN Scanner

popoarelor. Se schimbă în mod istoric şi raportul concret dintre religie şi alte fenomene ale vieţii sociale. O dată cu apariţia societăţii sclavagiste se petrece şi transformarea zeilor de clan şi de trib, precum şi a credinţei într-un sistem de reprezentări religioase care reflectă relaţiile sociale sclavagiste şi îndeplinesc funcţii sociale necesare clasei dominante.

Lumea zeilor greci a fost o reproducere mitologică a societăţii sclavagiste greceşti născute în sînul orînduirii primitive, a istoriei şi modului ei de viaţă. În Egiptul antic, unde ca rezultat al cuceririi şi unificării unor comunităţi teritoriale s-a format o putere centralizată despotică, zeii diferitelor comunităţi le subordonează zeilor comunităţii învingătoare, care devin principalii zei ai statului. Apare ierarhia zeilor. Se produce împletirea activităţii statului cu cea a religiei : statul îşi întăreşte autoritatea cu ajutorul religiei, iar religia şi biserica, în special casta preoţilor, începe să exercite o influenţă puternică asupra activităţii statului.

În societatea sclavagistă n-a existat, de regulă, o singură religie. Aceasta se explică prin aceea că masele de sclavi, recrutate în special din războaiele dintre triburi, aparţineau mai înainte diferitelor popoare care trăiau pe teritorii diferite, adesea foarte depărtate, vorbeau limbi diferite, se închinau la zei diferiţi. Transformîndu-se în sclavi, ei nu renunţau la credinţa poporului lor. Pentru proprietarii de sclavi sclavii nu erau oameni, ci vite : ei nu considerau necesar să răspîndească influenţa religiei lor asupra sclavilor, deoarece după părerea lor, sclavii se aflau în afara religiei şi a moralei. Ei considerau numai forţa, constrîngerea extraeconomică drept mijloc de menţinere a sclavilor în supunere.

Religia dominantă servea, în primul rînd drept mijloc de unire a proprietarilor de sclavi. Ea era una din formele ideologice, în cadrul căreia se ducea lupta între diferitele pături, grupe, partide ale populaţiei libere. Dar ideologii cei mai înaintaţi ai democraţiei sclavagiste se ridicau încă de pe atunci pînă la ateism, pînă la negarea mai mult sau mai puţin consecventă a religiei. Împotriva religiei au luat atitudine Democrit, Epicur, Lucreţiu şi alţii,

Scanned with OKEN Scanner

negînd existenţa zeilor sau, în orice caz, influenţa lor asupra destinului oamenilor. Este adevărat că marii materialişti ai antichităţii nu s-au putut sprijini încă într-o măsură deplină pe cunoaşterea ştiinţifică a lumii, căci ştiinţa nu era dezvoltată, n-a furnizat materialul necesar constituirii unui tablou ştiinţific al lumii. Ateismul lor decurgea din concepţia materialistă despre lume, care cere ca concluziile să fie trase obligator în concordanţă cu faptele, în concordanţă cu natura, să se dea o explicaţie ştiinţifică tuturor fenomenelor.

Şi totuşi, în ciuda slăbiciunii ateismului antic, meritele sale istorice sînt mari. El a pus baza criticii materialiste a religiei şi a constituit prima încercare de eliberare de sub jugul spiritual al religiei, cu toate că nu şi-a dobîndit în acel timp o răspîndire mai largă.

Proprietarii de sclavi romani, care au cucerit aproape întregul *orbis terrarum* [1] din acea vreme, au avut nevoie de o religie unică pentru întregul stat, care să contribuie la unirea tuturor provinciilor într-un singur întreg. Dar încercările de a aduna la Roma şi de a uni în mod mecanic într-o singură religie pe toţi zeii locali n-au dus la „unitatea spirituală".

Religia deserveşte interesele claselor dominante. Dar ca o nouă religie să apară, să se răspîndească şi să cucerească masele, este necesar ca ea să se acomodeze într-o măsură oarecare intereselor maselor. Masele, în societatea sclavagistă, erau constituite din sclavi, din sclavi dezrobiţi, din meseriaşi şi ţărani. Tocmai în sînul acestor pături, şi în primul rînd în rîndul sclavilor, care au suferit nenumărate înfrîngeri în încercările lor de a lupta pentru eliberarea din sclavie, a luat naştere creştinismul — o nouă religie care făgăduia răsplata pentru chinurile pămînteşti în lumea cealaltă, proclama egalitatea sufletelor înaintea lui dumnezeu.

Pe bună dreptate se spune că „Hristos a învins pentru că Spartacus a fost înfrînt" [2]. Naşterea şi răspîndirea creştinismului şi apoi transformarea lui într-o religie

[1] Întreaga lume. — *N. red. rom.*

[2] Ch. Hainchelin, *Originea religiei*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956, p. 139.

dominantă de stat a reflectat criza orînduirii sclavagiste. Sclavii, deşi au zdruncinat această orînduire, nu au putut-o nimici. Neputînd dobîndi eliberarea pe pămînt, ei şi-au îndreptat privirile spre cer. Stăpînitorii de sclavi, cu toate că au înfrînt răscoalele sclavilor, au văzut totuşi limpede că nu-şi mai puteau menţine dominaţia numai prin constrîngere. Trecuse vremea slăvirii făţişe a forţei proprietarilor de sclavi, care asupreau fără milă. Funcţia de călău se dovedea insuficientă. S-a ivit necesitatea unei religii care să fie şi religia sclavilor, dar care să slujească totodată şi interesele proprietarilor de sclavi. Şi iată că creştinismul urmărit, persecutat şi exterminat mai înainte suferă acum o oarecare modificare, este acomodat intereselor claselor dominante şi ridicat la rangul de religie de stat.

În societatea feudală religia devine forma dominantă a conştiinţei, subordonînd toate celelalte forme ale conştiinţei. Tocmai de apariţia şi consolidarea feudalismului este legată răspîndirea largă a religiilor universale — creştinismul, islamismul, budismul. Acest fapt se explică în primul rînd prin particularităţile structurii economice şi politice a societăţii feudale.

Societatea feudală a ieşit din sînul formaţiunii sclavagiste bazată pe proprietatea privată. Deşi societatea sclavagistă înlocuieşte comunitatea oamenilor bazată pe înrudirea de sînge cu comunitatea teritorială, totuşi în cadrul ei încă nu s-au format pe deplin popoarele. Două cauze au împiedicat acest lucru : în primul rînd, contradicţia dintre sclavi şi oamenii liberi, datorită căreia masa de sclavi nu era inclusă în popor ; în al doilea rînd, puternicele rămăşiţe ale orînduirii primitive. În epoca feudalismului popoarele au început să se constituie ca atare.

Folosirea făţişă a violenţei ca mijloc de a-i îndemna pe sclavi la muncă şi de a-i menţine în supunere, este înlocuită în feudalism cu forme noi de exploatare, care au la bază dependenţa ţăranului de feudal, ca proprietar al pămîntului, cu toate că constrîngerea extraeconomică mai are şi aici un rol important. Cooperarea în muncă a sclavilor, care are la bază o tehnică primitivă, este

Scanned with OKEN Scanner

înlocuită în feudalism cu munca individuală a țăranului, a cărui productivitate crește, ca rezultat al aplicării unei tehnici relativ superioare și a unei oarecari cointeresări în muncă a producătorului nemijlocit. Organizarea politică a societății este determinată de ierarhia proprietății funciare : fiecare feudal se află în relații de vasalitate față de un feudal mai mare, în stăpînirea căruia intră pămîntul său, țăranii considerîndu-se supuși feudalului.

Potrivit cu schimbările din structura economică și politică a societății, se petrec schimbări și în conștiința socială. Clasele dominante ale societății feudale considerau că este avantajos să ascundă exploatarea prin fraze morale și religioase. Acestui rol îi este adaptată religia creștină, islamul și alte religii.

Creștinismul a dobîndit o poziție dominantă în viața spirituală a popoarelor europene. Consolidarea lui a dus la interzicerea filozofiei grecești și romane. S-au închis școlile filozofice : gloatele de fanatici, în frunte cu popii, atacă și distrug minunata bibliotecă alexandrină, păstrătoarea tezaurului culturii antice. O dată cu filozofia este supusă prigoanei și știința. O expresie a violenței fanatismului religios și a obscurantismului este teza elaborată în acea epocă de teologul Tertulian : „Cred, chiar dacă este absurd".

Ca un rezultat al acestei situații, în prima perioadă a feudalismului în Europa multe cuceriri ale culturii antice au fost uitate sau pierdute. Religia și biserica au prigonit cu fanatică intoleranță și înverșunare pe toți aceia care exprimau concepții ce se opuneau dogmelor religioase. A fost nimicită libertatea de gîndire. Aproape că s-a stins cunoașterea științifică a naturii. Elementele de cunoaștere amestecate cu plăsmuiri religioase, nu pot fi, desigur, numite știință. Alchimia este simbolul „științei" evului mediu.

Religia și slujnica sa — filozofia scolastică — negau orice drept al științei la existență independentă, considerînd că adevărul este dat nu de știință, ci prin „revelația divină", expusă în scrierile sfinte. Omul trebuie să soarbă cunoștințele sale din „cărțile sfinte", și nu din natură, care a fost declarată începutul și izvorul răului.

Scanned with OKEN Scanner

Afirmînd legătura supranaturală dintre lucruri, religia reprima orice încercare de a da fenomenelor o explicaţie ştiinţifică. Spiritele oamenilor erau copleşite de misticism şi superstiţii.

Dar şi în aceste condiţii s-a pregătit un material însemnat pentru ştiinţă, s-au făcut unele descoperiri. În Răsărit — în Asia meridională, la arabi, în China s-au făcut realizări în domeniul matematicii, astronomiei, medicinei, geografiei.

Lupta hotărîtoare împotriva ideologiei religioase feudale a început o dată cu apariţia în sînul feudalismului a orînduirii capitaliste. Această luptă s-a desfăşurat pe mai multe căi. Într-o serie de ţări (Germania şi altele), ea a luat forma reformei, religia creştină nefiind respinsă, ci adaptată relaţiilor capitaliste. Într-o serie de ţări (de exemplu Franţa din secolul al XVIII-lea) ideologii revoluţionari burghezi au luat atitudine făţişă împotriva religiei de pe poziţiile materialismului şi ateismului. Ei au dobîndit un aliat puternic în noile ştiinţe ale naturii, care au început să se dezvolte rapid începînd cu a doua jumătate a secolului al XV-lea.

O dată cu apariţia noilor ştiinţe ale naturii a început şi lupta împotriva religiei. Aceasta a fost o luptă cruntă, neîmpăcată, abundentă în tragedii şi exemple de mare bărbăţie şi fermitate a oamenilor de ştiinţă în apărarea concepţiilor şi convingerilor lor. Biserica feudală, aplicînd metodele violenţei directe şi brutale, a încercat să ridice piedici de netrecut în calea dezvoltării ştiinţelor naturii. Savanţii au fost arşi pe rug, au putrezit în închisori, au fost siliţi să renunţe la concepţiile lor.

Biserica catolică a creat, în lupta împotriva „ereticilor", un tribunal special — inchiziţia — care a săvîrşit „în numele lui dumnezeu" crime sîngeroase. Marele gînditor Giordano Bruno, contemporanul lui mai tînăr Vanini au fost victimele inchiziţiei. Inchiziţia a supus unei prigoane turbate pe marele Galileu, pe Vesalius şi pe mulţi alţi oameni de ştiinţă.

În Rusia biserica creştină ortodoxă lua de asemenea atitudine împotriva progresului ştiinţific, a sădit obscurantismul în mase, i-a prigonit pe filozofii şi oamenii de

Scanned with OKEN Scanner

știință care propovăduiau concepții materialiste. Biserica nega concluziile științei ca fiind necorespunzătoare dogmelor religioase, interzicea cărțile științifice, răspîndirea ideilor științifice etc.

În ciuda tuturor măsurilor de pedepsire, religia n-a putut stăvili însă mersul înainte al științelor naturii, a căror necesitate și dezvoltare a fost determinată de noile forțe de producție.

Forța cunoașterii științifice constă în aceea că ea se sprijină și pornește de la fapte, le dă o explicație științifică și descoperă legile obiective ale naturii și societății.

Religia, dimpotrivă, se sprijină pe tradiții, mituri și dogme și cere ca aceste mituri și dogme să fie acceptate cu încredere, cu toate că ele contrazic știința și bunul simț. Idealismul filozofic, slujind religia, caută să întărească principiul supremației credinței asupra cunoașterii, a religiei asupra științei, ceea ce demonstrează cu claritate caracterul său dușmănos față de știință.

Burghezia, avînd nevoie de știință, a sprijinit-o și a contribuit la dezvoltarea ei. În același timp, însă, nu era în avantajul ei nici să respingă religia. Dimpotrivă, fiind o clasă exploatatoare, ea era interesată în menținerea și consolidarea religiei. De aceea, de îndată ce a cucerit dominația politică, prima ei grijă a fost să sprijine religia prin toate mijloacele.

Condițiile capitalismului, ca și ale tuturor formațiunilor care l-au precedat generează conștiința religioasă.

V. I. Lenin arăta că „oprimarea socială a maselor muncitoare, aparenta lor neputință completă în fața forțelor oarbe ale capitalismului... iată cea mai adîncă rădăcină a religiei în vremurile de azi. «Frica i-a creat pe zei»“ [1]. Condițiile capitalismului, pricinuind celor ce muncesc mari suferințe și nenorociri, dau naștere și sprijină concepțiile religioase.

Religia și biserica sînt reazemul ideologic al burgheziei în țările capitalului și sînt susținute cu toate mijloacele. Biserica, în condițiile capitalismului, propovăduiește în sînul celor ce muncesc smerenia și supu-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, p. 396.

nerea în fața exploatatorilor, susține veșnicia și trăinicia relațiilor de exploatare, luptă cu toate puterile împotriva mișcărilor progresiste, se îndeletnicește cu demagogia socială, propovăduiește împăcarea între clase etc.

Religia este un basamac spiritual, unul din fenomenele cele mai odioase generate de dezvoltarea societății împărțită în clase. Religia condamnă omul la pasivitate, imobilizează activitatea și inițiativa sa creatoare. Vorbind despre rolul religiei în condițiile capitalismului, Lenin scria : „Marxismul consideră întotdeauna toate religiile și bisericile contemporane, toate organizațiile religioase ca pe niște organe ale reacțiunii burgheze, care slujesc la apărarea exploatării și la narcotizarea clasei muncitoare“ [1].

Unul din bastioanele ideologice cele mai importante ale imperialismului este biserica catolică în frunte cu Vaticanul. Doctrina socială a Vaticanului constă în justificarea inegalității și a exploatării omului de către cm, în năzuința de a împăca pe cei ce muncesc cu situația lor de asupriți.

Vaticanul a început să se intereseze de problemele mișcării muncitorești atunci cînd aceasta a crescut și s-a consolidat. Poziția bisericii catolice față de aceste probleme a fost pentru prima dată exprimată în enciclica papii de la Roma Leon al XIII-lea *Rerum Novarum,* în anul 1891. El a declarat că „omenirea trebuie să-și ducă povara cu resemnare“ : „inegalitatea socială“ nu poate fi înlăturată din lume. În anul 1939, papa Pius al XII-lea a afirmat că biserica continuă să păstreze acest principiu : „Istoria a dovedit în decursul veacurilor că întotdeauna au fost bogați și săraci ; situația neschimbată a lucrurilor ne face să credem că așa va fi totdeauna“. De aici ideologii catolici trag concluzia că muncitorii nu trebuie să lupte împotriva capitaliștilor, că este necesar ca lupta de clasă să fie înlocuită cu pacea și colaborarea dintre clase, că trebuie stăvilit cu orice mijloace drumul revoluției și pentru

[1] V. I. Lenin, *Opere,* vol. 15 p. 393.

aceasta este necesară lupta împotriva „pericolului comunist".

Catolicismul a fost întotdeauna un reazem al reacțiunii : în trecut al celei feudale, azi al celei imperialiste. Răspîndirea largă și caracterul cosmopolit al catolicismului, experiența de luptă împotriva forțelor progresiste pe care a acumulat-o în decursul veacurilor, organizarea centralizată internațională a bisericii catolice — toate acestea au atras atenția imperialismului american, care organizează sub steagul anticomunismului ceva de felul „sfintei alianțe" a tuturor forțelor reacțiunii. Vaticanul ocupă un loc important în planul imperialiștilor ; ei se străduiesc să intensifice activitatea anticomunistă a acestuia.

Răspîndind superstițiile și obscurantismul, Vaticanul duce o propagandă anticomunistă și antisovietică activă. La timpul său el a susținut fascismul, dictatura lui Hitler și a lui Mussolini, iar în prezent recrutează cadre pentru spionajul imperialist, desfășoară o activitate de subminare în țările de democrație populară. Vaticanul se află într-o criză profundă, autoritatea lui în mase scade, cu toate acestea, această rămășiță medievală mai există încă și mai acționează. „Părintele întunericului și slugile sale" (papa de la Roma și cei din jurul lui) aparțin celor mai înveterați reacționari și obscurantiști ai timpurilor noastre. Vaticanul sprijină dictatura fascistă a lui Franco în Spania și a lui Salazar în Portugalia. Ascunzîndu-se după fraze sforăitoare despre soarta nefericită a popoarelor înrobite, Vaticanul ajută prin fapte statele coloniale să mențină lanțurile colonialismului. Agenții Vaticanului sînt participanți permanenți la toate comploturile împotriva popoarelor care luptă pentru independența națională. Vaticanul a sprijinit în 1958 în Indonezia pe insurgenții plătiți de colonizatori, a fost de partea puterilor colonialiste în complotul lor împotriva republicii Congo.

Reacțiunea burgheză folosește pe larg catolicismul pentru apărarea dominației sale. În afara catolicismului, clasa dominantă din țările capitaliste folosește în lupta

împotriva progresului și alte religii, printre care protestantismul, islamismul etc.

Burghezia folosește religia și în scopul scindării celor ce muncesc după criteriul religios. Este în avantajul ei să ridice problemele religioase pe primul plan, pentru a îndepărta masele de la sarcinile luptei de clasă. În țările capitaliste nu există numai partide politice pe baze religioase, ci și așa-numitele „sindicate creștine", în care sînt atrași muncitorii tocmai pentru a scinda rîndurile clasei muncitoare, pentru a abate atenția muncitorilor de la problemele politice.

Imperialiștii seamănă discordie între adepții diferitelor religii, pentru a slăbi mișcarea de eliberare națională. Se știe bine că separarea Indiei și a Pakistanului s-a petrecut după criteriul religios, că agenții imperialiști au provocat ciocniri sîngeroase între musulmani și hinduși.

Dar cu cît este mai fățiș folosită religia și biserica de către imperialiști pentru apărarea intereselor lor, cu atît mai limpede își dau seama masele muncitoare din întreaga lume de rolul antipopular al bisericii și religiei, ca arme ale claselor exploatatoare.

* * *

Denaturînd punctul de vedere marxist, oportuniștii declară religia o problemă particulară în raport cu partidul clasei muncitoare, și nu numai că nu doresc să lupte împotriva religiei, dar se și aliază cu ea. Unii lideri ai partidelor socialiste de dreapta desfășoară chiar o activitate religioasă. Astfel, unii lideri ai socialiștilor de dreapta francezi recunosc deschis că sînt catolici. Există o legătură strînsă între biserica protestantă și liderii sindicali reformiști din Anglia, țările scandinave, S.U.A. Laburistul Bevin și-a început activitatea în calitate de predicator baptist. La deschiderea conferinței partidului laburist englez, în Morecambe, din 1952, Attlee a ținut un discurs bisericesc cu tema: „Dacă cineva îți trage o palmă pe obrazul drept, întoarce-i și pe celălalt". În noul program al partidului socialist din Austria stă

Scanned with OKEN Scanner

scris că „socialismul și creștinismul, ca religie a dragostei față de aproapele, sînt pe deplin compatibili unul cu altul", că socialiștii pot avea la baza convingerilor lor și principiile religioase [1]. Aceasta arată că oportuniștii nu numai că nu duc grija eliberării maselor de ideologia religioasă, dar și ajută burgheziei să mențină masele în robia spirituală.

Religia a fost și a rămas dușmana științei. Dar, ținînd seama de faptul că științele naturii contemporane au devenit o forță puternică care nu mai poate fi respinsă, clericalii au început să se prefacă, declarînd că ei nu ar fi adversarii științei, că între știință și religie n-ar exista contradicții, și dacă au fost în trecut ciocniri între ele, acestea, chipurile, ar fi fost rezultatul unor neînțelegeri.

Tactica luptei clericalilor împotriva științei s-a schimbat. Papa Pius al XII-lea a declarat că știința trebuie să dovedească prin descoperirile sale existența lui Dumnezeu. Clericalii, „îmbinînd" în mod fals știința cu religia, susțin că descoperirile științifice, chipurile, n-ar contrazice religia, ci că ele ar arăta „înțelepciunea lui Dumnezeu". Ei susțin că religia este păstrătoarea celui mai suprem adevăr — adevărul revelației — care dă omului cunoașterea lui Dumnezeu, cunoaștere ce nu poate fi atinsă pe o cale obișnuită; adevărurile, pe care oamenii le dobîndesc cu ajutorul științei, sînt derivate și nu pot să contrazică „revelația divină", dogmele religiei.

Teologii catolici renunță chiar fățiș la unele teze biblice, numai pentru a atenua contradicțiile evidente cu știința, pentru a se adapta contemporaneității. Ce le mai rămîne altceva de făcut clericalilor, dacă în lupta deschisă cu știința au suferit o vădită înfrîngere?

În trecut religia a speculat pe larg petele albe din cunoaștere. Schimbarea tacticii ei actuale față de știință constă în folosirea progresului cunoașterii științifice în interesul apărării religiei. Fără să respingă cuceririle astronomiei, ideologii catolici, de exemplu, le interpre-

[1] Vezi „Rusia Sovietică" din 11 iunie 1958.

tează în așa fel, ca și cum știința „ar demonstra" finalitatea universului și crearea lumii de către Dumnezeu. În această încercare ei sînt ajutați de unii oameni de știință reacționari, ca Jordan, care susține că materia se creează „din nimic" sub forma stelelor, sau Jeans care declară că lumea este creată de Dumnezeu și că apoi se degradează doar.

Idealiștii se leagă de una dintre cele mai importante descoperiri — legea corelației dintre masă și energie — pe care o prezintă ca pe un argument în favoarea tezei transformării materiei în energie. Astfel, K. Chase în cartea *Evoluția fizicii moderne* scrie: „Scepticii, care nu cred în transformarea materiei în energie, sînt convinși mai ușor despre acest adevăr de transformarea explozivă a materiei în energie, caracteristică acțiunii bombei atomice" [1]. Filozoful personalist Breitman merge mai departe, declarînd că energia „este voința lui dumnezeu în acțiune". În realitate însă, această lege constituie o fundamentare profund științifică a tezei materialist-dialectice a unității indestructibile dintre materie și mișcare.

Neotomistul Bochenski, prezentînd concluziile idealiste drept teze ale științei însăși, susține că „dispare baza metodologică rațională pentru explicarea întregii noastre realități prin intermediul materiei, pentru că materia însăși are nevoie de o explicație foarte complexă". El pretinde că știința nu poate servi la demonstrarea materialismului [2].

Fizicianul și fiozoful Whitakker, în cartea *Spațiul și spiritul* (1946), încearcă să lege teoria relativității și teoria cuantelor cu concepțiile teologice ale evului mediu. El scrie: „O înțelegere mai aprofundată a naturii, a universului material, realizată pe baza descoperirilor

---

[1] Citat după cartea lui N. F. Ovcinnikov, *Noțiunile de masă și energie în dezvoltarea lor istorică și semnificația lor filozofică*, Moscova, 1957, p. 159 (ed. rusă).

[2] J. Bochenski, *Europäische Philosophie der Gegenwart*, Bern, 1947, p. 25.

științifice, a dezvăluit perspective și posibilități noi pentru propovăduirea credinței în dumnezeu“ [1].

Exemple asemănătoare — al căror număr poate fi considerabil mărit — arată că religia se adaptează la descoperirile științifice contemporane, că în lumea capitalistă valul tulbure al reacțiunii ideologice cuprinde și pe unii oameni de știință, că „recunoașterea“ științei de către biserică este o recunoaștere falsă și fățarnică, deoarece religia încearcă să se „sprijine“ pe știință numai pentru a o putea subordona.

Din cele arătate nu trebuie să se tragă concluzia că biserica a renunțat în general la lupta fățișă împotriva științei, împotriva concluziilor științei. Clericalii din țările capitaliste continuă să prigonească și să urmărească pe savanții progresiști, care deduc din știință concluzii materialiste juste, anatemizează și neagă acele cuceriri ale științei în care văd o primejdie pentru religie. Pînă astăzi, de pildă, se duce o luptă acerbă împotriva teoriei lui Ch. Darwin de pe pozițiile creaționismului. Obscurantiștii contemporani — printre ei se găsesc și specialiști biologi — se străduiesc, folosind orice pretext să respingă teoria evoluționistă, să demonstreze inconsistența ei și să tragă concluzia că fără actul creației nu se poate înțelege apariția și dezvoltarea lumii vii. Foarte ilustrativă în această privință este cartea lui H. Morris *Biblia și știința modernă* (1951), în care este respinsă ideea evoluției în lumea organică, ca o idee „ateistă și satanică“. Morris alege preconceput un material care să-i servească la susținerea caracterului „nedemonstrat“ al teoriei evoluționiste. În ciuda faptelor și a bunului simț el trage concluzia că „legea universală a naturii... este stabilitatea sau degenerescența, și nu evoluția“ [2] și chiar omul modern este într-o anumită măsură degenerescența strămoșilor săi. De aici se vede că obscu-

[1] Citat după articolul lui S. I. Vavilov. *Problemele filozofice ale fizicii contemporane și sarcinile fizicienilor sovietici în lupta pentru o știință înaintată*, în culegerea „Probleme filozofice ale fizicii contemporane“, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1952, p. 16 (ed. rusă).

[2] H. Morris, *The Bibl and modern Science*, Chicago, 1951, p. 61.

rantiştii contemporani sînt gata să apere dogmele religioase prin orice mijloace.

Încă la mijlocul secolului al XIX-lea ştiinţele naturii au descoperit corelaţiile fundamentale ale naturii şi prin aceasta au pregătit temelia pentru fundamentarea concepţiei ştiinţifice despre lume. Dar ideologii burghezi, datorită limitelor lor de clasă, n-au fost capabili să elaboreze o asemenea concepţie.

Numai ideologii clasei noi, ascendente — ai proletariatului — Marx şi Engels, sprijinindu-se pe datele ştiinţei, au elaborat o filozofie riguros ştiinţifică, extinzînd în mod consecvent abordarea ştiinţifică, materialistă, asupra tuturor fenomenelor realităţii.

Cîndva Laplace, la întrebarea lui Napoleon de ce în a sa *Mecanică cerească* nici n-a pomenit măcar de creatorul lumii, a dat un răspuns demn : „N-am avut nevoie de această ipoteză". „Astăzi însă imaginea noastră despre lume — scria Engels — în dezvoltarea ei nu lasă cîtuşi de puţin loc nici pentru un creator, nici pentru un cîrmuitor..." [1].

Într-adevăr, tezele materialismului dialectic despre faptul că lumea materială este singura lume existentă, că materia şi mişcarea nu pot fi create şi nici distruse, că dezvoltarea materiei se desfăşoară după legi obiective proprii materiei însăşi, că conştiinţa este derivată şi este o funcţie a creierului, că reflectă materia şi nu poate exista ruptă de materie, că toate fenomenele multiple sînt rezultatul dezvoltării materiei etc. — toate aceste teze ale concepţiei ştiinţifice despre lume, sprijinindu-se pe datele ştiinţei, exclud pe de-a-ntregul fanteziile religioase despre Dumnezeu şi despre suflet, despre corelaţiile mistice, supranaturale care ar exista în lume. Materialismul istoric a făcut posibilă dezvăluirea rădăcinilor sociale ale religiei şi demascarea definitivă a esenţei sale antiştiinţifice, reacţionare.

Materialismul dialectic este o concepţie despre lumea ateistă, incompatibilă cu orice fel de superstiţii, cu orice religie şi orice idealism. Materialismul dialectic este o

---

[1] K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, pp. 102—103.

Scanned with OKEN Scanner

armă teoretică puternică a clasei muncitoare și a tuturor celor ce muncesc în lupta pentru eliberarea de orice asuprire și opium religios.

Ideologia religioasă, ca un produs al neputinței omului, ca o conștiință deformată, opusă și dușmănoasă științei, opium spiritual care dă o mîngîiere și împăcare falsă, arma înrobirii spirituale a maselor în interesul exploatatorilor, este o ideologie reacționară prin esența sa, prin conținutul său de idei. Istoria cunoaște împrejurări în care lupta claselor înaintate, a forțelor progresiste s-a desfășurat sub haina religioasă, dar și în acest caz religia a fost o piedică în lupta de eliberare, a fost sursa slăbiciunii mișcărilor populare, a propovăduit supunerea, a subminat ura față de asupritori.

Religia nu rămîne statică. Noile clase exploatatoare folosesc pe larg reprezentările religioase ale epocilor trecute, dar le adaptează la noile condiții concrete social-economice.

În prezent, diferitele religii din țările capitaliste sînt unelte ale reacțiunii imperialiste. Imperialiștii se folosesc de religie și biserică în lupta împotriva lagărului democrației și socialismului, pentru înrobirea spirituală a celor ce muncesc, în încercarea lor de a întări șubreda dominație a burgheziei.

§ 3 ATITUDINEA PARTIDULUI COMUNIST FAȚĂ DE RELIGIE. CĂILE ÎNLĂTURĂRII RELIGIEI ÎN CONDIȚIILE SOCIALISMULUI

Negînd religia, marxism-leninismul consideră necesar se desfășoare o luptă activă împotriva acestei ideologii reacționare. Partidul comunist nu este neutru față de ideologia religioasă antiștiințifică reacționară și nu poate să fie indiferent față de ea. Comuniștii sînt luptători activi împotriva oricărei asupriri. Iar lupta împotriva religiei este lupta pentru eliberarea maselor populare de înrobirea spirituală. Partidul comunist duce lupta împotriva religiei de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric.

Marii materialiști din trecut, luptînd împotriva religiei, au scris multe opere ateiste militante și de talent,

au exprimat o serie de idei prețioase, care au dezvăluit caracterul reacționar și antiștiințific al religiei. Dar, fiind idealiști în interpretarea istoriei, ei n-au putut să înțeleagă rădăcinile sociale ale religiei și să indice căile înlăturării lor.

Numai materialismul dialectic, depășind limitele materialismului vechi, așază lupta împotriva religiei pe o bază științifică. Dat fiind că religia are rădăcini sociale, ia naștere și se menține în mase datorită condițiilor vieții materiale, lichidarea ei cere imperios să fie lichidate cauzele care o determină, adică trebuie nimicit capitalismul. Astfel, soluționarea materialistă a problemei originii și rădăcinilor religiei determină și linia partidului proletar în lupta împotriva religiei. Marxism-leninismul pune problema luptei împotriva religiei în legătură cu practica concretă a luptei de clasă îndreptată spre înlăturarea capitalismului. Aceasta înseamnă că partidul subordonează propaganda ateistă sarcinilor concrete ale luptei de clasă, se străduiește să unească în lupta pentru socialism și comunism pe toți cei ce muncesc, independent de concepția lor despre lume, independent de faptul dacă cred sau nu în Dumnezeu. Pentru aceasta partidul proletariatului cere separarea bisericii de stat, ia atitudine împotriva persecutării oamenilor din cauza apartenenței lor la o religie sau alta, împotriva împărțirii cetățenilor după principiul religios.

În condițiile societății împărțite în clase numai avangarda conștientă, înaintată a proletariatului se poate elibera pe deplin de concepțiile religioase, iar masele largi rămîn în mod inevitabil supuse influenței religiei. Interesele luptei de clasă a proletariatului cer unitatea și coeziunea lui în lupta împotriva dușmanului de clasă. Marxism-leninismul ne învață că antrenarea maselor largi în lupta revoluționară, și nu propovăduirea abstractă teoretică a ateismului este mijlocul cel mai bun pentru eliberarea lor de prejudecățile religioase. Unitatea celor ce muncesc în lupta pentru fericire pe pămînt este mai importantă decît divergențele de opinii legate de problema dacă există sau nu Dumnezeu în cer. La marea mișcare general-democratică pentru apărarea păcii

Scanned with OKEN Scanner

iau parte mase de oameni independent de convingerile lor politice şi religioase, participă şi oameni credincioşi şi chiar unii oameni ai bisericii progresişti, fapt pentru care sînt supuşi prigonirii din partea cercurilor conducătoare din ţările capitaliste. În aceste condiţii, a propovădui cu orice preţ războiul împotriva lui Dumnezeu, a pune problema religiei pe primul plan, înseamnă, de fapt, a-i ajuta pe popii reacţionari şi burghezia.

Cum se pune problema luptei împotriva religiei în condiţiile socialismului? În Uniunea Sovietică capitalismul este lichidat, este nimicită exploatarea omului de către om şi sînt stabilite relaţii de colaborare tovărăşească. Economia capitalistă anarhică, care se dezvoltă în mod spontan alături de fenomenele pe care le generează: şomaj, crize, foamete, mizeria maselor, războaie etc., este înlocuită cu economia socialistă, care se dezvoltă planificat, pe baza cunoaşterii şi aplicării conştiente a legilor economice obiective. Construirea socialismului este indestructibil legată de avîntul rapid al nivelului cultural al maselor, de creşterea conştiinţei lor socialiste. Transformările social-economice fundamentale au înlăturat în Uniunea Sovietică cauzele principale care dau naştere religiei. Lichidarea capitalismului şi construirea socialismului i-au desfiinţat rădăcinile. Urmarea lichidării rădăcinilor sociale ale religiei şi creşterii nivelului cultural al celor ce muncesc în U.R.S.S. a fost eliberarea majorităţii poporului sovietic de prejudecăţile religioase. În Uniunea Sovietică nu religia este dominantă, ci concepţia ştiinţifică marxist-leninistă despre lume. Ea şi-a găsit răspîndirea în păturile cele mai largi ale celor ce muncesc.

Ştiinţa respinge predicile religioase după care masele muncitoare trebuie să-şi ducă cu supunere jugul şi suferinţele, să fie preocupate de „mîntuirea sufletului", pentru a-şi asigura un loc în rai. Poporul sovietic îşi creează condiţii cu adevărat omeneşti pe pămînt. În lupta pentru socialism, oamenii sovietici s-au convins practic de adevărul şi forţa atotbiruitoare a marxism-leninismului.

Scanned with OKEN Scanner

Totuşi, în sînul unei părţi a celor ce muncesc din U.R.S.S. mai sînt încă răspîndite prejudecăţile religioase ; nu toţi oamenii sovietici s-au eliberat de concepţiile religioase. Prin ce se explică aceasta ? Concepţiile religioase în societatea socialistă sînt rămăşiţe ale vechiului în conştiinţa oamenilor. Ele au fost introduse în conştiinţa lor în decursul veacurilor, şi este firesc ca întreaga masă a poporului să nu se poată elibera într-un timp scurt de prejudecăţile religioase. În afară de aceasta, lumea capitalistă contribuie la înviorarea rămăşiţelor vechiului în conştiinţa oamenilor sovietici. Războiul greu împotriva fascismului german, care a adus poporului sovietic multe necazuri şi suferinţe, a contribuit la o oarecare înviorare a concepţiilor religioase în sînul unei părţi a populaţiei. Nu trebuie pierdută din vedere nici activitatea diferitelor organizaţii religioase. În acelaşi timp propaganda antireligioasă nu este totdeauna concretă şi activă, nu ţine seama în permanenţă de noua tactică a organizaţiilor religioase.

Rămăşiţele religioase sînt o forţă care frînează progresul societăţii. Religia întunecă conştiinţa oamenilor, condamnîndu-i la pasivitate în faţa forţelor naturii, imobilizează activitatea şi iniţiativa lor creatoare.

Ştiinţa este incompatibilă cu religia. Numai pe baza ştiinţei poate fi transformată natura spre binele poporului, poate fi asigurată o dezvoltare puternică a forţelor de producţie, necesară trecerii de la socialism la comunism, realizării unui avînt continuu al bunăstării materiale şi al nivelului cultural al celor ce muncesc.

Ţinînd seama de toate acestea, partidul desfăşoară o muncă sistematică care are ca scop să ajute oamenilor muncii să se elibereze definitiv de credinţele, superstiţiile şi prejudecăţile religioase.

Cu ce metode şi mijloace poate fi soluţionată această sarcină importantă în societatea socialistă ?

Marxism-leninismul porneşte de la faptul că înlăturarea prejudecăţilor religioase nu se poate face pe calea interdicţiei, violenţei, a măsurilor administrative. Asemenea acţiuni pot duce numai la rezultate opuse şi anume la întărirea şi aţîţarea fanatismului religios.

Scanned with OKEN Scanner

Constituţia U.R.S.S. a consolidat din punct de vedere juridic libertatea conştiinţei şi a declarat religia o chestiune particulară faţă de stat. După Constituţia U.R.S.S., biserica este despărţită de stat şi şcoala de biserică, există libertatea exercitării cultelor religioase şi a propagandei antireligioase.

În Uniunea Sovietică, unde este nimicită baza de clasă şi s-au desfiinţat rădăcinile sociale ale religiei, în condiţiile în care slujitorii bisericii au o poziţie loială faţă de puterea sovietică, mijlocul principal pentru eliberarea definitivă a oamenilor de religie este desfăşurarea unei lupte ideologice împotriva concepţiei religioase, antiştiinţifice despre lume de pe poziţiile concepţiei materialist-dialectice, ştiinţifice despre lume, promovarea propagandei ştiinţifice-ateiste sistematice, aprofundate. La baza acestei propagande trebuie să stea explicarea pe înţelesul tuturor a datelor ştiinţei moderne, care confirmă justeţea concepţiilor materialiste asupra dezvoltării naturii şi societăţii. În legătură cu aceasta partidul ne învaţă că trebuie evitat cu grijă să se aducă vreo jignire slujitorilor cultului şi sentimentelor credincioşilor.

În hotărîrea din 10 noiembrie 1954, *Despre greşelile propagandei ateiste-ştiinţifice desfăşurate în rîndurile populaţiei,* C.C. al P.C.U.S., ocupîndu-se de desfăşurarea propagandei ateiste-ştiinţifice a supus criticii pe acei propagandişti care au înlocuit lupta de idei împotriva concepţiilor religioase cu atacuri jignitoare la adresa clerului şi credincioşilor. Comitetul Central al partidului a cerut neamestecul administrativ în activitatea asociaţiilor religioase, dacă această activitate nu contrazice legile sovietice. Propaganda ateistă-ştiinţifică joacă un rol însemnat în educarea comunistă a celor ce muncesc, care se realizează sub conducerea partidului, în procesul construirii comunismului. Procesul eliberării maselor de prejudecăţile seculare este un proces dificil şi îndelungat.

O dată cu dezvoltarea continuă a societăţii socialiste, o dată cu creşterea nivelului cultural al maselor, religia va dispărea treptat, dar în mod inevitabil.

Scanned with OKEN Scanner

Aşa cum arată experienţa dezvoltării Uniunii Sovietice, a Chinei şi a ţărilor de democraţie populară din Europa, biserica, după revoluţie, devine adesea un centru de atracţie al forţelor contrarevoluţionare, este folosită de reacţiunea internă şi externă în lupta împotriva puterii celor ce muncesc. Activitatea cardinalului Mindszenthy în Ungaria a arătat în mod evident că biserica catolică din această ţară a fost folosită de imperialismul american în lupta împotriva orînduirii democrat-populare.

Activitatea contrarevoluţionară a clericilor trebuie suprimată în interesul celor ce muncesc, în interesul securităţii lor. În U.R.S.S., după Revoluţia din Octombrie multe organizaţii religioase şi grupuri clericale au luptat împotriva puterii sovietice. Aceasta a silit statul sovietic să ia măsurile necesare pentru apărarea intereselor poporului. Fenomene asemănătoare au avut loc şi în ţările de democraţie populară. Este cunoscută activitatea contrarevoluţionară a popilor, misionarilor şi organizaţiilor religioase din China. Libertatea cultelor religioase nu înseamnă cîtuşi de puţin libertatea activităţii contrarevoluţionare a clericalilor. Interesele celor ce muncesc cer suprimarea activităţii antipopulare. În ceea ce priveşte libertatea conştiinţei, separarea bisericii de stat şi a şcolii de biserică, efectuată cu deplină consecvenţă în Uniunea Sovietică şi în ţările de democraţie populară, asigură o asemenea libertate a conştiinţei, pe care nu o cunoaşte nici una dintre ţările capitaliste.

Scanned with OKEN Scanner

ȘTIINȚA

Măreţul progres atins de umanitate în dezvoltarea tehnicii de producţie, iar de popoarele care au păşit pe drumul socialismului şi în domeniul transformărilor sociale, este inseparabil de succesele ştiinţei, care a devenit în vremea noastră o forţă puternică a progresului social. Ştiinţa modernă joacă un mare rol, în continuă creştere, în dezvoltarea societăţii. Cabinetele savanţilor singuratici au devenit strîmte ; ştiinţa devine tot mai mult o problemă de care se ocupă colective mari de savanţi. De problemele speciale ale ştiinţei se interesează pături largi ale poporului. Pentru dezvoltarea ştiinţelor naturii nu mai sînt suficiente laboratoarele modeste şi instalaţiile primitive. Ele au nevoie de o bază largă industrială de cadre numeroase, de cheltuieli de milioane. În mod imperios ştiinţa pătrunde în toate domeniile vieţii şi contribuie la ridicarea ritmului de dezvoltare. deschizînd perspective noi, nemaivăzute progresului material şi spiritual al omenirii.

În lume însă există şi forţele negre ale reacţiunii imperialiste, care se străduiesc să folosească marile cuceriri ale ştiinţei contemporane în dauna popoarelor, în vederea distrugerii valorilor materiale create de umanitate şi nimicirii în masă a oamenilor înşişi. Problema utilizării cuceririlor ştiinţei capătă o importanţă vitală pentru societate, pentru viitorul omenirii. Lupta pentru socialism este şi lupta pentru ştiinţă, pentru ca măreţele cuceriri ale geniului uman să nu devină izvorul răului, ci al binelui oamenilor, al progresului şi înfloririi omenirii.

Materialismul istoric consideră că ştiinţa este un fenomen social complex şi multilateral. Fără să substituie cercetările speciale privind istoria cunoaşterii, ci, folosind

datele lor, el își propune ca sarcină caracterizarea științei în ansamblu, dezvăluirea specificului ei, a originii, și legilor ei generale de dezvoltare, a raportului ei față de alte fenomene ale vieții sociale și a rolului ei în dezvoltarea societății.

Știința luată în întregul ei, ca un fenomen social specific, poate fi studiată sub raporturi diferite.

În primul rînd, știința este o formă a conștiinței sociale, care reprezintă, ca și alte forme ale conștiinței, o reflectare a realității în conștiința omului social.

Știința există numai în societate și este o cucerire a societății, „produsul spiritual comun al dezvoltării sociale“ [1], cea mai înaltă formă a cunoașterii sistematice, obiective a naturii și societății.

În studierea științei ca formă a conștiinței sociale se pun problemele bazei materiale a dezvoltării sale și a reflectării specifice a realității, ale raportului dintre știință și alte forme ale conștiinței și ale caracterului influenței sale asupra vieții materiale a societății.

Știința apare și ca un tot al experienței omenirii, privită sub aspectul ei general. În legătură cu aceasta se ridică problema rolului maselor populare în dezvoltarea științei și problema corelației dintre știință și practică.

Știința este de asemenea o „potență spirituală a producției“. Ea, desigur, deservește activitatea oamenilor în toate sferele vieții sociale. Totuși, întrucît baza tuturor genurilor de activitate este producția, orice știință este direct sau indirect legată de producție. Explicarea legăturii dintre știință și producție, a rolului științei în dezvoltarea producției are o mare importanță pentru înțelegerea specificului ei.

Știința este totodată rezultatul unei forme deosebite a activității oamenilor — activitatea științifică. În legătură cu aceasta se ridică problemele legăturii științei cu diviziunea muncii, ale rolului intelectualității în dezvoltarea științei, ale condițiilor sociale în dezvoltarea științei etc.

---

[1] *Arhiva lui Marx și Engels*, vol. II (VII), Moscova, 1933, p. 157 (ed. rusă).

Scanned with OKEN Scanner

Exemplele citate arată cît de strîns este legată dezvoltarea ştiinţei de cele mai diferite fenomene ale vieţii sociale. Cercetarea acestor legături şi raporturi, precum şi a caracterului specific al ştiinţei înseşi, are o mare importanţă pentru înţelegerea acestui fenomen important al vieţii sociale.

§ 1 PARTICULARITĂŢILE APARIŢIEI ŞI DEZVOLTĂRII ŞTIINŢEI

Ştiinţa este o formă a cunoaşterii sistematice a realităţii, care ia naştere şi se dezvoltă pe baza practicii social-istorice şi reflectă legile şi laturile esenţiale ale lumii obiective într-o formă abstract-logică adecvată de noţiuni, categorii, legi ale ştiinţei.

Datele ştiinţei, verificate de experienţă şi practică, au valoarea unor adevăruri obiective. În calitatea ei de a fi o formă a cunoaşterii, ştiinţa este totdeauna legată de o anumită ideologie, conţine o latură filozofică.

Specificul ştiinţei este determinat în primul rînd de obiectul său. Lumea înconjurătoare — natura şi societatea — şi însăşi gîndirea au legi obiective. Cunoaşterea acestor legi este o sarcină a ştiinţei. Dat fiind că lumea este unică, ştiinţa reprezintă un sistem unic, închegat, care se lărgeşte şi se dezvoltă mereu, de cunoaştere a legilor lumii obiective. Totodată ştiinţa se împarte în mai multe domenii de cunoaştere sau în ştiinţe concrete. Ştiinţele concrete se deosebesc una de cealaltă după latura realităţii obiective, după forma de mişcare a materiei, după procesele concrete dintr-o formă sau alta de mişcare a materiei pe care le studiază. Prin urmare, baza caracterului multilateral al ştiinţelor concrete nu trebuie căutată în însuşirile conştiinţei omeneşti, ci în însuşirile obiectului, tocmai în faptul că materia se manifestă în forme multiple, fiecare din ele avînd particularităţi şi legi proprii de dezvoltare. Astfel, de exemplu, obiectul mecanicii sînt legile deplasării în spaţiu a macrocorpurilor, adică a corpurilor de dimensiuni mari, legile mişcării mecanice; fizica atomică studiază structura atomului, legăturile şi interacţiunea particulelor elemen-

Scanned with OKEN Scanner

tare, legile mișcării lor ; chimia este știința care studiază structura și transformarea substanțelor ; obiectul biologiei este viața, ca o formă de mișcare a materiei ; economia politică studiază legile economice de dezvoltare a societății ; lingvistica studiază particularitățile și legile de dezvoltare a limbii ca fenomen social etc.

Nu există știință fără obiect, adică știință care să nu aibă obiectul său specific în realitatea obiectivă. Pe de altă parte, granițele dintre științe nu trebuie absolutizate. Trebuie avut în vedere că în lume nu există granițe absolute, linii riguroase de demarcație, că toate fenomenele sînt legate între ele. De aceea științele au puncte de contact, în care adesea apar științe de sine stătătoare ca, de exemplu, chimia fizică, biofizica etc.

Așadar, știința furnizează oamenilor cunoașterea lumii, a laturilor ei deosebite. Cunoașterea științifică a realității începe cu cunoașterea faptelor. Faptul ca atare nu este încă lege, iar culegerea faptelor — empiria — nu este încă știință. Generalizînd faptele, știința pătrunde în esență, reflectă laturile esențiale ale realității, legile care-i sînt proprii, în noțiuni și categorii, formule și teorii.

Dar, înainte de a interpreta, adică înainte de a lua atitudine teoretică față de lumea înconjurătoare, oamenii trebuie întotdeauna să acționeze, adică să stabilească un raport practic cu lumea înconjurătoare. Tocmai raportul practic cu lumea, adică transformarea naturii și adaptarea ei nevoilor oamenilor, determină necesitatea cunoașterii particularităților folositoare sau dăunătoare pentru om ale obiectelor, însușirilor și legilor lor. Fără o cunoaștere obiectivă, succesul activității transformatoare a omului nu este posibil.

Baza materială a apariției și dezvoltării științei este practica omului, activitatea lui utilă de transformare a naturii și a relațiilor sociale. Știința ia naștere pe baza nevoilor producției, a practicii. Procesul transformării naturii de către om în cadrul producției dă naștere în mod necesar, la început, la cunoștințe empirice, iar apoi, pe o anumită treaptă de dezvoltare a producției, la științele naturii. Activitatea omului, de transformare a

Scanned with OKEN Scanner

relațiilor sociale, lupta claselor și a partidelor generează elemente ale cunoașterii sociale și, în sfîrșit, pe o anumită treaptă de dezvoltare a umanității, știința despre societate.

Criticînd materialismul contemplativ și pasiv al lui Feuerbach, Marx și Engels scriau : „Feuerbach vorbește mereu despre contemplare în științele naturii și pomenește de mistere care nu se dezvăluie decît fizicianului și chimistului ; dar ce-ar fi științele naturii fără industrie și comerț ? Chiar și aceste științe «pure» ale naturii își dobîndesc atît scopul cît și materialul abia prin comerț și industrie, prin activitatea sensibilă a oamenilor“ [1].

Elementele cunoașterii obiective au început să fie acumulate o dată cu apariția societății omenești, o dată cu apariția producției.

În decursul veacurilor și mileniilor, milioane de oameni au acumulat treptat, pe dibuite, cunoștințe despre obiectele și fenomenele lumii înconjurătoare, despre legăturile și raporturile lor, despre plante și animale, despre particularitățile și deprinderile lor, despre pămînt și cer, despre om și organismul lui etc.

Se știe că pe pămînt există aproximativ 140 000 de specii de animale care ar putea fi, vorbind în general, domesticite. Din acest număr enorm, pînă în prezent s-au domesticit numai 47 specii de animale, dintre care principalele specii ale animalelor domestice — cîinele, porcul, capra, vaca, lama — au fost domesticite încă în antichitatea îndepărtată, în perioada neoliticului. De atunci datează și obținerea de metiși artificiali interspecifici : catîrul. În epoca primitivă au fost introduse în producția agricolă aproape toate speciile de bază ale plantelor de cultură, folosite de oameni și în condițiile contemporane. Să ne închipuim numai cît timp și muncă, cîte observații de amănunt, cîtă perseverență și eroism le-a trebuit oamenilor, pentru ca dintr-un mare număr de plante și animale să aleagă și să cultive o

[1] Karl Marx-Friedrich Engels, *Opere*, vol. 3, pp. 44—45.

serie de soiuri de plante, să crească rase de animale domestice pe care le folosim pînă în prezent.

Pentru apariţia ştiinţei a fost necesară o anumită treaptă de dezvoltare a practicii înseşi, şi anume acea treaptă de la care dezvoltarea mai departe a practicii cerea cunoaşterea legilor naturii şi societăţii, descoperirea legăturilor şi relaţiilor esenţiale generale, adică cunoaşterea teoretică.

Ştiinţa apare, desprinzîndu-se de cunoştinţele pur empirice şi de experienţa practică nemijlocită. Ea este legată de cunoştinţele empirice ale maselor şi se deosebeşte de ele. Cunoştinţele empirice sînt, într-o anumită măsură, un element al conştiinţei comune. Ştiinţa este un sistem de cunoştinţe teoretic elaborate, care reflectă realitatea obiectivă.

Ştiinţa se deosebeşte de cunoştinţele empirice ale maselor prin originea sa, prin forma de exprimare şi prin importanţa sa în activitatea practică. Cunoştinţele empirice apar nemijlocit în activitatea de producţie; ştiinţa este însă rezultatul activităţii teoretice pe baza practicii observaţiei, experimentului, determinată numai în ultimă instanţă de nevoile producţiei;

— cunoştinţele empirice sînt dobîndite şi acumulate de înşişi cei care activează practic — de popor; ştiinţa apare ca rezultat al activităţii unor grupe deosebite de oameni, al oamenilor de ştiinţă;

— cunoştinţele empirice constată repetarea fenomenelor. Desigur, descoperirea repetării empirice poate de asemenea să constituie o cunoaştere a legii, dar aceasta este o cunoaştere care nu pătrunde în esenţa ei reală. Legea obiectivă se reflectă aici nu în forma unei legi ştiinţifice, ci în forma unei afirmaţii comune: — „aşa se întîmplă totdeauna“! Ştiinţa reflectă însă esenţialul din fenomene, generalul din procese, în forma adecvată a legilor ştiinţei;

— în sfîrşit, cunoştinţele acumulate empiric sînt baza unor anumite deprinderi şi a rutinei în procedee; ştiinţa, în schimb, face posibilă previziunea.

Ştiinţa generalizează şi dezvoltă cunoştinţe empirice acumulate în practica zilnică, dar aceasta nu înseamnă

Scanned with OKEN Scanner

că ea este o simplă sumă a acestor cunoştinţe. Raportul dintre experienţa empirică şi teoria ştiinţifică este bine scos în evidenţă de exemplul apariţiei teoriei lui Darwin, care constituie o generalizare ştiinţifică a practicii seculare a selecţiei.

Se ştie că problema centrală a doctrinei lui Darwin este legea selecţiei naturale. Cum a ajuns el la descoperirea acestei legi ?

Ştiinţa pe vremea lui Darwin acumulase un vast material faptic despre viaţa plantelor şi animalelor în condiţii naturale, care a sugerat ideea dezvoltării naturii vii. Prezenţa acestui material a fost, bine înţeles, o premisă necesară a apariţiei darwinismului. Darwinismul a apărut însă pe baza generalizării practicii agricole. Pe vremea lui Darwin nevoile agriculturii capitaliste au impus aplicarea largă şi conştientă a selecţiei artificiale, dar din punct de vedere teoretic esenţa sa nu era descoperită.

Darwin şi-a îndreptat atenţia asupra marii varietăţi a speciilor şi raselor de animale domestice, ca şi asupra soiurilor de plante de cultură şi a capacităţii lor de a se adapta la nevoile omului. Explicînd cauzele acestui fapt el a ajuns la concluzia că întreaga varietate a raselor de animale domestice, de exemplu oaia, cîinele, găina, porumbelul, precum şi diferitele soiuri de plante au fost obţinute de om în decursul unui timp îndelungat din una sau cîteva specii de strămoşi sălbatici. Pe ce cale ?

În procesul practicii agricole, din animalele şi plantele pe care le posedau, oamenii au lăsat pentru înmulţire pe acelea care au avut unele particularităţi, variaţii, deşi neînsemnate, folositoare oamenilor.

Repetînd această operaţie în decursul mai multor generaţii, s-a ajuns, aşa cum arată experienţa, la acumularea şi fixarea treptată a schimbărilor de acelaşi fel şi la dobîndirea unor rezultate de importanţă practică. Aşa s-au obţinut, de exemplu, plante care dau o recoltă bogată etc. Oamenii n-au putut să producă şi să îndrume schimbările în mod conştient, ei au avut numai grija de a le acumula într-o anumită direcţie. În aceasta a constat esenţa practicii multiseculare a selecţiei artificiale.

Scanned with OKEN Scanner

Generalizînd practica agricolă, Darwin a formulat legea selecţiei artificiale : natura dă naştere unor schimbări continue : omul le îndreaptă în direcţii cunoscute folositore lui [1]. Ulterior el a arătat că în condiţiile naturale selecţia o face natura însăşi în mod spontan şi inconştient. În felul acesta interpretarea practicii selecţiei artificiale a făcut posibilă descoperirea legii selecţiei naturale.

Natura dezvăluie omului proprietăţile ei prin intermediul producţiei, al practicii. Ştiinţa însă se dezvoltă prin generalizarea practicii, din care face parte şi experimentul.

Practica este şi baza apariţiei ştiinţelor sociale. Astfel, teoria marxismului a apărut o dată cu dezvoltarea luptei de clasă a proletariatului, cînd descoperirea legilor obiective ale procesului social, a forţelor motrice ale istoriei a devenit o *necesitate practică*. Marxism-leninismul apare şi se dezvoltă pe baza generalizării experienţei mişcării muncitoreşti internaţionale, a experienţei luptei de clasă a proletariatului, a experienţei construirii socialismului şi comunismului.

Dar ştiinţa nu depinde de practică numai pentru că practica determină problemele de care se ocupă ştiinţa şi scopul căruia îi slujeşte. Ştiinţa, şi în special ştiinţele naturii, depind de practică şi prin mijloacele de care se folosesc în cercetările lor. Industria produce aparataj, instalaţii experimentale, instrumente de măsurare, fără de care nu este posibilă cercetarea ştiinţifică.

Totodată însăşi ştiinţa include în sine unele forme de activitate practică — experimentul, verificarea datelor ştiinţei — forme ale practicii, special adaptate nevoilor cunoaşterii ştiinţifice. Deşi strîns legată de producţie, ştiinţa nu este o parte a producţiei, ci reprezintă o ramură specială a muncii intelectuale.

Ar fi însă nejust să se afirme că toate problemele care sînt obiectul muncii savanţilor decurg în toate cazurile, în mod nemijlocit, din activitatea practică material-productivă a oamenilor. Legătura problematicii şti-

[1] Vezi Ch. Darwin, *Originea speciilor*.

Scanned with OKEN Scanner

inţifice cu producţia are adesea un caracter complex şi mijlocit, şi nu unul direct şi nemijlocit.

Ştiinţa se bucură de o anumită independenţă faţă de producţie. Această independenţă relativă se manifestă în special prin aceea că, în limitele determinate de nivelul producţiei, ştiinţa se dezvoltă pe baza propriilor sale contradicţii. Problemele noi apar în ştiinţă ca rezultat al contradicţiei dintre noile date experimentale şi vechile teorii, contradicţii care se manifestă chiar în cele mai vechi teorii etc. Însăşi apariţia noilor teorii şi ipoteze nu numai că rezolvă problemele arzătoare, dar şi impune probleme noi.

Un exemplu în această privinţă poate fi naşterea fizicii atomice moderne. Dezvoltarea producţiei, în special a industriei electrice, a dat impuls unor noi cercetări în domeniul electricităţii, printre care şi studierii descărcărilor electrice în vid.

Cercetările efectuate în acest domeniu au dus la descoperirea razelor catodice, iar în 1895 Röntgen, lucrînd cu tubul de descărcare, a descoperit razele capabile de o mare penetrabilitate (numite razele röntgen).

Descoperirea lui Röntgen l-a determinat pe Becquerel să se ocupe cu studierea legăturii dintre emiterea razelor röntgen şi fenomenul de fluorescenţă. Experienţele efectuate l-au dus la descoperirea unui fenomen principial nou pentru ştiinţă — radioactivitatea.

O dată cu descoperirea radioactivităţii a apărut în mod firesc problema izvorului radiaţiei radioactive.

Vechea teorie n-a putut da răspunsul la această problemă. S-a născut contradicţia dintre faptele noi şi vechea teorie, care a putut fi soluţionată numai prin experienţele ulterioare, prin elaborarea unor noi idei în fizică.

Descoperirea lui Becquerel a servit drept punct de plecare dezvoltării puternice şi rapide a fizicii atomice, apoi şi a celei nucleare care au dat în vremea noastră rezultate practice de o uriaşă importanţă — folosirea energiei nucleului atomic. Îndepărtîndu-se de practică, ştiinţa s-a întors din nou la practică, dar pe o bază nouă, îmbogăţită cu noi concluzii. Pe de altă parte, utilizarea

Scanned with OKEN Scanner

energiei atomice a dat un nou și puternic impuls dezvoltării științei.

În domeniul matematicii sînt cunoscute multe cazuri în care noile teorii au fost create pe calea dezvoltării logice a unor anumite idei, dar abia mai tîrziu se descopereau căile aplicării lor practice (de exemplu geometria lui Lobacevski, teoria grupurilor etc.).

Dacă am izola aceste fapte de legătura generală și le-am absolutiza, s-ar putea ajunge la concluzia că știința se dezvoltă prin sine însăși, independent de producție.

În literatura burgheză se răspîndește pînă în zilele noastre teoria „științei pentru știință", potrivit căreia știința nu este subordonată practicii, ci se dezvoltă independent, iar independența ei imaginară față de producție, față de nevoile practicii se prezintă ca o calitate superioară a cunoașterii teoretice. De aci se deduc concluzii reacționare despre independența savanților față de societate, față de condițiile sociale ale dezvoltării științei.

Astfel, de exemplu, P. Bridgman, fizicianul american, fondatorul operaționismului, susține cum că „societatea este servitoarea științei în mai mare măsură și într-un sens mai profund decît este știința servitoarea societății" [1].

Un alt savant american, J. Conant, neagă de asemenea dependența dezvoltării științei de nevoile practice. „Explicația activității majorității savanților — scrie el — o găsim în pura bucurie de a crea. Spiritul care-i pune în mișcare este înrudit cu intuiția fantastică care-l însuflețește pe artist" [2].

În realitate, teoria care susține că ar exista știință „pură", nelegată de practică, că savantul este independent față de societate, este o teorie idealistă și antidemocratică. Materialismul istoric respinge această teorie.

---

[1] P. W Bridgman, *Reflections of a physicist*, New-York, 1950, p. 270.

[2] James B. Conant, *Modern Science and Modern Man*, New-York, 1953, p. 58.

Scanned with OKEN Scanner

Engels scria, răspunzînd lui Starkenburg : „Dacă, după cum spuneţi dv., tehnica depinde în cea mai mare parte de starea ştiinţei, apoi într-o şi mai mare măsură depinde aceasta de *starea* şi *necesităţile tehnicii.* Dacă societatea are o necesitate tehnică, ea împinge ştiinţa înainte mai mult decît zece universităţi“ [1].

Aşadar, ştiinţa se dezvoltă pe baza practicii. Ca orice activitate spirituală, cunoaşterea nu este un scop în sine. Cunoaşterea nu apare de dragul cunoaşterii, ştiinţa nu există de dragul ştiinţei.

Fiind generată de practică, ştiinţa deserveşte practica. Practica tocmai de aceea determină ştiinţa, pentru ca aceasta să o slujească, să o ajute la perfecţionarea şi dezvoltarea sa.

În procesul activităţii practice, în producţie, omul acţionează asupra realităţii înconjurătoare. Pentru ca acţiunile omului să aibă caracter raţional, să ducă la rezultatele dorite, ele trebuie să corespundă legilor obiective şi însuşirilor obiectului respectiv.

A sublinia rolul ştiinţei de a deservi practica nu înseamnă a diminua semnificaţia cunoaşterii teoretice. Dimpotrivă, tocmai în practică se dezvăluie adevărata forţă a ştiinţei, puterea şi măreţia cunoaşterii umane a adevărului.

Unele curente ale filozofiei burgheze (de exemplu pragmatismul) văd în ştiinţă numai o singură latură — utilitatea ei în anumite domenii de activitate, în special în producţie. Din partea ştiinţei se cere să aibă eficacitate practică. Pragmatismul neagă faptul că aplicarea cu succes a ştiinţei în producţie este posibilă numai pentru că ea dispune de adevărul obiectiv. Pragmatismul subestimează valoarea de cunoaştere a ştiinţei, dă o interpretare denaturată legăturii dintre ştiinţă şi practică.

Dezvoltarea cunoaşterii teoretice a ştiinţei are nevoie de anumite posibilităţi. În condiţiile producţiei nedezvoltate, cînd omenirea era silită tot timpul, sau aproape tot timpul, să se ocupe de dobîndirea bunurilor necesare vieţii, posibilitatea apariţiei ştiinţei a fost legată

[1] K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume,* vol. II, p. 552.

de un asemenea nivel de dezvoltare a forţelor de producţie, care să permită apariţia unui grup de oameni eliberaţi de producţia materială nemijlocită, care să dispună de timp şi mijloace pentru a se ocupa de ştiinţă, mai pe scurt — posibilitatea apariţiei ştiinţei a fost legată de diviziunea muncii, de separarea muncii intelectuale de cea fizică, de diviziunea societăţii în clase. Engels scria următoarele în legătură cu aceasta : „Este limpede că, atîta timp cît munca omenească era încă atît de puţin productivă încît nu producea decît un mic excedent peste mijloacele de trai necesare, creşterea forţelor de producţie, extinderea schimbului, dezvoltarea statului şi a dreptului, apariţia artei şi a ştiinţei nu au fost posibile decît printr-o diviziune mai pronunţată a muncii, care trebuia să aibă la bază marea diviziune a muncii între masele care îndeplineau munca manuală simplă şi puţinii privilegiaţi care se îndeletniceau cu dirijarea muncii, cu comerţul, cu afacerile de stat şi mai tîrziu cu arta şi cu ştiinţa. Forma cea mai simplă, cea mai naturală a acestei diviziuni a muncii era tocmai sclavia“ [1].

Ca una din formele conştiinţei sociale ştiinţa apare în societatea sclavagistă, unde pentru prima dată, datorită diviziunii muncii şi exploatării omului de către om, apar grupe de oameni care dispun de timpul liber necesar pentru activitatea intelectuală. În Egiptul antic această activitate a fost monopolizată de preoţi, în Grecia antică ea a fost un privilegiu al cercurilor mai largi ale clasei proprietarilor de sclavi.

În această perioadă au apărut germenii cunoaşterii ştiinţifice, dar încă foarte fragmentari şi disparaţi.

Este îndeobşte cunoscut că începuturile astronomiei, mecanicii, matematicii, medicinei etc. datează din antichitate, în ţările Orientului Apropiat, în China şi India, în statele sclavagiste ale Greciei şi Romei.

Astronomia a luat naştere din nevoile împărţirii pămîntului, ale navigaţiei ; apariţia primelor elemente de mecanică este legată de construirea oraşelor, templelor,

[1] F. Engels, *Anti-Dühring*, pp. 200—201.

Scanned with OKEN Scanner

porturilor. Cunoştinţele matematice s-au dezvoltat de asemenea din necesităţile agriculturii (calcularea suprafeţelor), ale meşteşugurilor, ale arhitecturii etc.

Luînd naştere în societatea sclavagistă, ştiinţa nu a cunoscut, în condiţiile acestei orînduiri, ca şi în feudalism, o dezvoltare mai substanţială. Abia în secolul al XV-lea, pe baza nevoilor producţiei capitaliste care se năştea, începe progresul studierii sistematice a naturii. Din filozofie, care cuprindea aproape numai cunoştinţe din antichitate şi care se transformase într-o umilă servitoare a teologiei în evul mediu, încep să înmugurească şi să se dezvolte cu succes ştiinţele concrete ale naturii. În ceea ce priveşte cunoştinţele despre societate, deşi luaseră naştere, ele nu aveau încă un caracter cu adevărat ştiinţific. Dezvoltarea producţiei capitaliste, care a pus în mod imperios problema dezvoltării ştiinţelor, a dus la înflorirea ştiinţei experimentale, menţinînd dominaţia idealismului în ştiinţele despre societate.

Ştiinţele naturii au parcurs o cale lungă de dezvoltare, dobîndind succese uriaşe. În prezent, cercul cunoştinţelor omului despre natură s-a lărgit infinit în comparaţie cu acela de acum 300—400 de ani. Mintea iscoditoare a omului a pătruns în nucleul atomului şi în profunzimile universului, a dezvăluit multe taine ale structurii materiei şi ale vieţii; însuşi creierul omului, materia superior organizată care creează ştiinţa, a devenit obiectul cercetării ştiinţifice obiective.

Ştiinţa, în dezvoltarea sa, păstrează o riguroasă continuitate. Cunoaşterea prezentă şi viitoare se bazează pe cunoaşterea din trecut, dezvoltînd-o şi aprofundînd-o. „Oamenii — scria Marx — nu renunţă niciodată la ceea ce au dobîndit...“ [1]. Aceasta se referă şi la cunoaşterea ştiinţifică. Cuceririle ştiinţei, cu unele excepţii parţiale care îşi au explicaţia lor concret-istorică, nu pier o dată cu trecerea de la o bază la alta, ci sînt însuşite de generaţiile următoare şi cunosc o dezvoltare rodnică în continuare.

[1] K. Marx-F. Engels, *Scrisori alese*, p. 24 (ed. rusă).

Scanned with OKEN Scanner

O serie de fizicieni burghezi şi de filozofi idealişti, considerînd teoriile şi descoperirile fizicii atomice din secolul al XX-lea ca o simplă negare a fizicii clasice, au susţinut că cunoştinţele noastre ar fi numai relative şi o creaţie liberă a spiritului omenesc. Din fenomenul schimbării cunoştinţelor ei au dedus concluzia că cunoştinţele oamenilor n-ar conţine adevărul obiectiv. V. I. Lenin în *Materialism şi empiriocriticism* a demonstrat toată absurditatea şi caracterul reacţionar al unor asemenea teze idealiste. În realitate, cuceririle fizicii moderne în studierea atomului ar fi fost imposibile fără dezvoltarea anterioară a fizicii. Fizica modernă dezvoltă şi ridică pe o treaptă nouă cunoştinţele noastre. Ea furnizează cunoştinţe mai profunde despre materie, despre legile ei, în comparaţie cu cele furnizate de fizica clasică, fără să nege aplicabilitatea tezelor fizicii clasice în cadrul unor anumite limite.

Procesul dezvoltării ştiinţei conţine şi elementul negării dialectice.

Interesele ştiinţei cer, cînd aceasta este necesar, o anumită pricepere pentru a sfărîma vechile tradiţii, reprezentările statornicite şi pentru a împinge cu curaj ştiinţa înainte.

Acestea sînt particularităţile apariţiei şi dezvoltării ştiinţei. Ele se referă la orice ştiinţă, la ştiinţele sociale şi la ştiinţele naturii. Nu există deosebiri principiale, limită de netrecut, între ştiinţele sociale şi cele ale naturii deoarece ele sînt *ştiinţe.*

În legătură cu aceasta este necesar să subliniem următoarele :

Pînă la apariţia producţiei socialiste, nevoile producţiei determinau necesitatea ştiinţelor naturii. Teoriile sociologice şi doctrinele despre societate care au apărut în decursul istoriei au existat şi s-au dezvoltat mai ales slujind interesele claselor în luptă, adică au avut calitatea de forţe ideologice. Constatînd acest fapt, fără să pătrundă însă în esenţa problemei, mulţi autori separă în mod exagerat ştiinţele naturii de ştiinţele sociale. Primele ar fi legate numai de producţie, iar celelalte numai de lupta de clasă. Apariţia şi dezvoltarea modului

Scanned with OKEN Scanner

de producţie socialist arată că şi ştiinţele sociale sînt legate de producţie, numai că ştiinţele naturii sînt legate de necesităţile tehnologice, iar ştiinţele sociale de necesităţile sociale ale dezvoltării producţiei.

Aceasta nu înseamnă însă că nu există deosebiri între ştiinţele naturii şi ştiinţele sociale. Ele constau, în primul rînd, în faptul că ştiinţele naturii studiază natura, iar ştiinţele sociale — societatea, în care legile obiective, în majoritatea lor, nu sînt veşnice, acţionează în cursul unei perioade istorice determinate şi apoi fac loc legilor noi, datorită schimbării condiţiilor istorice ; în al doilea rînd, ştiinţele naturii sînt determinate de necesităţile practicii productive ale omului, îndreptate spre transformarea naturii, iar cunoaşterea socială, descoperirea şi aplicarea legilor economice au un substrat de clasă. Ştiinţele sociale au un caracter de clasă, dezvoltarea lor este nemijlocit legată de interesele diferitelor clase.

Ştiinţa socială autentică — marxism-leninismul — ia naştere din necesităţile activităţii revoluţionar-critice a proletariatului, îndreptate spre distrugerea capitalismului şi construirea comunismului. Istoria apariţiei, rolul social şi caracterul dezvoltării viitoare a fiecăreia din aceste ramuri ale cunoaşterii — ştiinţele naturii şi ştiinţele sociale — au specificul lor de care trebuie să se ţină seama în cercetarea concretă.

§ 2 ROLUL ŞTIINŢEI ÎN DEZVOLTAREA PRODUCŢIEI

În producţie omul se foloseşte de legile şi însuşirile lumii obiective descoperite de ştiinţă pentru a dobîndi rezultatele de care are nevoie. Ştiinţa adevărată ajută la perfecţionarea tehnicii producţiei, îndrumă activitatea omului.

Dezvoltarea producţiei sociale contemporane s-ar încetini foarte mult şi uneori ar fi de-a dreptul imposibilă fără elaborarea teoretică a problemelor pe care le ridică. Ştiinţa este chemată să rezolve aceste probleme. O dată apărută, ştiinţa devine latura teoretică necesară a activităţii social-productive a oamenilor. Nu numai industria contemporană, dar şi agricultura cere aplicarea conştientă

Scanned with OKEN Scanner

a ştiinţelor naturii. Practica agriculturii socialiste a pus sarcini noi în faţa ştiinţei biologice, sarcina de a găsi căile creşterii importante a recoltelor, a îmbunătăţirii rapide a calităţilor animalelor domestice necesare omului. Tocmai aceasta explică dezvoltarea rapidă în Uniunea Sovietică a învăţăturii miciuriniste, care ridică darvinismul pe o treaptă nouă, elaborînd metodele transformării plantelor şi animalelor, permiţînd nu numai acumularea transformărilor, dar şi scoaterea lor la iveală şi fixarea lor la urmaşi, prin influenţa mediului extern. Deviza lui I. V. Miciurin : noi nu putem aştepta daruri de la natură ; sarcina noastră este de a i le smulge — exprimă suficient de exact rolul transformator şi activ al ştiinţei înaintate.

O dată cu aceasta trebuie studiată în mod istoric problema rolului ştiinţei în dezvoltarea producţiei.

Cu toate că unele laturi ale producţiei, în condiţiile societăţii sclavagiste şi feudale, au dat impuls dezvoltării cunoştinţelor ştiinţifice, în esenţă însă, producţia meşteşugărească, ca şi cea agricolă s-au dezvoltat în aceste formaţiuni sociale sprijinindu-se încă pe cunoştinţele empirice, pe procedee tradiţionale şi pe experienţa practică nemijlocită. Numai atunci cînd mijlocul de muncă devine maşina, el „dobîndeşte un mod de existenţă material care presupune înlocuirea forţei omeneşti prin forţele naturii şi a rutinei bazate pe experienţă prin aplicarea conştientă a ştiinţei“ [1]. Din acel moment creşte foarte mult rolul ştiinţei în dezvoltarea producţiei. Natura nu construieşte maşini, automobile, locomotive, clădiri cu mai multe etaje şi motoare cu reacţie. Ele nu pot fi create cu ajutorul cunoştinţelor empirice. Toate acestea exprimă forţa socială a cunoaşterii ştiinţifice. Gîndirea ştiinţifică, întruchipată în unele unelte de muncă sau în altele, dovedeşte prin aceasta şi puterea ştiinţei, ca una din forţele motrice ale istoriei.

Contribuind la introducerea tehnicii din ce în ce mai noi, ştiinţa grăbeşte gigantic creşterea forţei productive a muncii sociale. Aşa cum arată calculele academicianului Strumilin, prin înlocuirea plugului primitiv cu cel

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 400.

Scanned with OKEN Scanner

de fier, a calului cu tractorul, a secerei și a îmblăciului cu combina, consumul de energie vie pentru o tonă de cereale a scăzut în decurs de 100 de ani cu peste 100 de zile-om. În producția țesăturilor și a firelor toarse cu ajutorul mașinilor tehnicii contemporane, consumul de muncă, în comparație cu producția manuală, a scăzut încă în 1940 de 80 de ori la țesătorie, iar la tors mai mult de 100 de ori.

Chiar și cele mai mari succese în folosirea practică a științei în secolul al XIX-lea pălesc în fața acelora pe care știința le-a oferit producției în ultimele decenii. Descoperirea folosirii practice a energiei atomice este începutul unei revoluții tehnice mai puternice decît aceea care a fost legată de crearea mașinii cu abur [1]. Motoarele cu reacție, deschizînd un nou capitol în aviație și permițînd de pe acum omului să zboare cu viteze ce depășesc viteza sunetului, crearea tehnicii reactive care deschide omului drumul spre cosmos, puternica dezvoltare a tehnicii radio și televiziunii, aplicarea semiconductorilor, crearea instalațiilor electronice de calcul, a sistemelor teleghidate care, unite cu mașinile energetice și de lucru, deschid perspective nemaivăzute pentru larga automatizare a producției, producția fibrelor artificiale și a maselor plastice, precum și multe alte cuceriri ale tehnicii contemporane sînt rezultatul aplicării practice a descoperirilor științelor naturii, matematicii, fizicii, chimiei.

Rolul științei în dezvoltarea producției nu se epuizează prin influența ei asupra progresului tehnic. Știința îndeplinește un mare rol și în ridicarea nivelului cultural al producătorului nemijlocit. Se știe că apariția tehnicii noi are nevoie de oameni cu cunoștințe corespunzătoare pentru a o putea mînui. Productivitatea muncii depinde

---

[1] Reformiștii încearcă să folosească progresul tehnic contemporan în lupta lor împotriva marxismului. Ei vorbesc mult despre „cea de-a doua revoluție industrială", pentru a demonstra că revoluția industrială ar înlătura necesitatea revoluției sociale și ar deschide drumul transformării treptate, evolutive a capitalismului în socialism. În realitate, progresul tehnic ascute și mai mult contradicțiile antagoniste ale societății capitaliste și face și mai necesară revoluția socialistă.

nu numai de modul cum se ară : cu plugul de lemn sau cu tractorul, ci și de cine ară. Un analfabet nu poate mînui o mașină modernă. De aceea, răspîndirea cunoștințelor științifice în sînul maselor contribuie la creșterea productivității muncii, exercitînd prin aceasta o mare influență asupra dezvoltării societății. Este suficient să spunem că fiecare miliard de ruble cheltuit pentru învățămîntul școlar în U.R.S.S. ridică volumul venitului național al țării datorită creșterii productivității muncii cu aproximativ 6 miliarde ruble.

În societatea socialistă știința cunoaște o largă accesibilitate în sînul poporului. Întregii lumi îi sînt cunoscute realizările Uniunii Sovietice în pregătirea cadrelor tehnice, realizări ce provoacă îngrijorare imperialiștilor. În Uniunea Sovietică există în prezent mai mult de 6 milioane de specialiști cu școli superioare și școli medii speciale, adică, de aproape 33 de ori mai mulți decît în Rusia țaristă. Uniunea Sovietică pregătește în prezent de 10 ori mai mulți ingineri decît Anglia și aproape de trei ori mai mulți decît S.U.A. [1]

Nu trebuie să se creadă că numai științele naturii au un rol însemnat în dezvoltarea producției. Și științele sociale îndeplinesc aici un mare rol. E cazul să amintim cunoscuta teză a lui Lenin potrivit căreia fără teorie revoluționară nu poate să existe mișcare revoluționară, pentru a înțelege marea importanță a științei despre societate pentru desființarea modului de producție capitalist și crearea condițiilor pentru o creștere furtunoasă a productivității muncii sociale. După cum nu se poate cuceri energia atomică, nu se pot crea uzine automate și mașini de calcul fără dezvoltarea și înflorirea științelor naturii și tehnicii, tot așa nu sînt posibile transformarea conștientă și rațională a relațiilor sociale, dezvoltarea planificată a economiei, ridicarea eficienței ei economice, instruirea și educarea generațiilor noi, crearea sau per-

[1] Vezi „Pravda" din 17 noiembrie 1957.

Scanned with OKEN Scanner

fecționarea culturii, fără dezvoltarea corespunzătoare a materialismului istoric, a economiei politice, statisticii, lingvisticii, pedagogiei, psihologiei etc. [1]

Experiența dezvoltării Uniunii Sovietice și a altor țări din lagărul socialist arată că succesele gigantice ale științei, care pătrunde tot mai larg și mai adînc în toate domeniile lumii înconjurătoare, la care se adaugă energia colosală a popoarelor eliberate, se transformă într-un factor al progresului nemaivăzut ca forță și acțiune. Iată de ce P.C.U.S. și partidele frățești ale țărilor de democrație populară acordă o importanță deosebită dezvoltării multilaterale a științelor, atît a științelor naturii cît și a științelor sociale.

§ 3 LOCUL ȘI ROLUL ȘTIINȚEI ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII CAPITALISTE

Condițiile sociale exercită o influență profundă și multilaterală atît asupra științelor sociale cît și asupra științelor naturii. Știința depinde în ultimă instanță de nevoile producției. Ea nu trebuie studiată în afara relațiilor economice dominante, izolată de societate. Producția nu are caracter abstract, ea este ori capitalistă, ori socialistă, ea există într-o anumită formă socială. Mașina, marcînd victoria omului asupra forțelor naturii, este indiferentă prin sine însăși față de clase ; în mîinile capitalistului însă ea funcționează în calitate de capital și este un mijloc de intensificare a exploatării celor ce muncesc, de ridicare a intensității muncii etc.

Exact la fel se dezvoltă și științele naturii, și anume totdeauna în condiții sociale determinate, care își exercită influența asupra lor.

---

[1] Problema interesantă a sintezei științelor sociale în scopul aplicării ei practice în diferitele domenii ale vieții, de exemplu în instrucția și educația copiilor în școală, este analizată în articolul lui B. G. Ananiev, *Omul ca problemă generală a științei contemporane* („Vestnik Leningradskovo universiteta", 1957, nr. 11, seria a II-a).

Ştiinţele naturii nu aparţin suprastructurii, deoarece ele nu sînt ideologie [1]. Aceasta însă nu înseamna că ştiinţa nu este legată de baza economică a societăţii. Baza îşi exercită influenţa asupra dezvoltării ştiinţelor în mod *indirect*, ea accelerează sau frînează dezvoltarea producţiei, determină suprastructura politică a societăţii şi ideologia ei. Baza influenţează dezvoltarea ştiinţei prin mijlocirea producţiei, pe de o parte, şi prin intermediul politicii şi al ideologiei, pe de altă parte. Ea însăşi exercită influenţa asupra ştiinţei şi în mod *direct*. Deşi ştiinţa ia naştere din nevoile producţiei, totuşi tendinţa cercetărilor ştiinţifice şi în special *utilitatea socială a ştiinţei* şi a cuceririlor ei depind de relaţiile economice existente în societatea respectivă, *de bază*. Ştiinţa poate fi folosită în diferite scopuri. Producţia modernă de maşini nu poate funcţiona normal şi, mai mult, nu se poate dezvolta fără ajutorul ştiinţei, ca un moment necesar în interacţiunea societăţii umane cu natura.

Dar producţia în capitalism se află în mîinile burgheziei. Dat fiind că burghezia dezvoltă producţia în goană după profit, ea este cointeresată şi în dezvoltarea ştiinţelor naturii, în aceeaşi măsură în care ea este în stare să se folosească de ştiinţe şi de cuceririle lor pentru a obţine un profit cît mai mare, pentru a intensifica exploatarea celor ce muncesc.

Desigur că ar fi nejust ca din faptul că ştiinţele naturii sînt determinate de producţie să tragem concluzia că legile modului de producţie capitalist determină pe de-a-ntregul dezvoltarea lor.

Ştiinţele naturii au specificul lor şi o independenţă relativă, de aceea legile economice ale capitalismului se fac resimţite printr-o serie de verigi intermediare. Fără îndoială că dezvoltarea ştiinţelor în capitalism poartă

---

[1] Nu sîntem de acord cu articolul lui M. I. Korneev, *Unele probleme ale corelaţiei dintre ştiinţă şi suprastructură* („Vestnik Leningradskovo universiteta", 1957, nr. 5, seria I-a), în care se exprimă ideea că toate formele de conştiinţă, inclusiv ştiinţa, aparţin suprastructurii. O asemenea abordare a problemei pierde din vedere specificul ştiinţei (al ştiinţelor naturii). În afară de aceasta, includerea ştiinţelor naturii în suprastructură duce la concluzii practice dăunătoare.

Scanned with OKEN Scanner

pecetea contradicțiilor antagoniste ale acestei societăți.

Aceasta se vădește, în primul rînd, în faptul că în condițiile capitalismului știința este un monopol al burgheziei și un mijloc de obținere a profitului. De aceea în formele de organizare a științei și în însăși activitatea științifică se resimte efectul acțiunii legilor concurenței și ale anarhiei capitaliste în producție.

Știința contemporană cere organizarea planificată și coordonarea muncii științifice. În diferite țări capitaliste, în perioada războiului și în cea postbelică s-au făcut încercări de a planifica cercetarea științifică. Astfel, de exemplu, în S.U.A. au fost create în perioada războiului și există și în prezent o serie de instituții de stat care se ocupă de organizarea și planificarea muncii științifice, în special în ramurile legate de producția de război.

Statul finanțează o parte importantă a lucrărilor de cercetare științifică. Exprimînd interesele generale ale clasei capitaliștilor, statul burghez se dovedește, în anumite limite determinate de necesități politice, de considerații militar-strategice, capabil să coordoneze cercetarea științifică. Dar o adevărată planificare a științei în țările capitaliste este imposibilă, deoarece ea ar trebui să fie legată de planurile de dezvoltare economică, or economia capitalistă are un caracter anarhic. Monopolul capitalist nu desființează concurența. Tocmai concurența monopolurilor celor mai mari, care se străduiesc să acapareze cît mai multe comenzi de stat, constituie o piedică în organizarea planificată a științei în întreaga țară. Statul capitalist este o unealtă a monopolurilor ; intensificarea tendințelor monopoliste de stat în organizarea științei nu duce la dispariția legilor proprii capitalismului.

Monopolurile capitaliste se străduiesc nu numai să obțină avantaje din progresul științei, ci să pună progresul însuși al științei în dependență de interesele lor. Cu mijloacele de care dispun, monopolurile își întăresc dominația asupra științei, fac din ea o unealtă în lupta de concurență.

Știința este o forță puternică ; condițiile sociale din capitalism permit burgheziei să folosească această forță în interesele sale și nu în interesele poporului.

Scanned with OKEN Scanner

Deşi ştiinţa în ţările capitaliste se dezvoltă relativ repede în unele ramuri ale ei, dominaţia monopolurilor determină însă şi tendinţa spre încetinirea progresului ştiinţific. Atunci cînd capitaliştii nu văd nici un avantaj pentru ei în cercetarea ştiinţifică, ei devin duşmani făţişi ai progresului ştiinţei, punînd tot felul de piedici în dezvoltarea şi în aplicarea descoperirilor ei.

Astfel, de exemplu, monopolurile americane frînează pe faţă aplicarea energiei atomice în scopuri paşnice, întrucît nu le permite profituri la fel de însemnate ca acelea obţinute din folosirea ei în scopuri militare.

Monopolurile au oprit nu o dată introducerea descoperirilor noi şi a invenţiilor potrivnice intereselor lor egoiste. Prin urmare, dezvoltarea ştiinţei în capitalism are un caracter contradictoriu.

Influenţa reacţionară a burgheziei asupra ştiinţei se manifestă deosebit de limpede în folosirea acesteia în scopuri militare. Subordonînd ştiinţa intereselor lor reacţionare, imperialiştii creează condiţii favorabile pentru efectuarea acelor cercetări ştiinţifice care contribuie la creşterea puterii militare.

„În timpul războiului, — scrie prof. J. Bernal — întreaga ştiinţă din Anglia, şi America a fost pusă practic în slujba războiului...

Chiar şi după război aceste guverne au continuat să acorde subsidii ştiinţei pentru pregătirea unor noi războaie... de proporţii tot mai mari“ [1]. Munca de cercetare ştiinţifică cere astăzi cheltuieli mari ; monopolurile şi guvernele burgheze finanţează acele cercetări ştiinţifice care duc, *direct* sau *indirect*, la slujirea războiului.

Cercetările în domeniul fizicii şi biologiei se desfăşoară în direcţia folosirii lor, în primul rînd, în scopurile producţiei de arme atomice, chimice, bacteriologice etc.

---

[1] J. D. Bernal, *Ştiinţa în istoria societăţii*, Moscova, 1956, p. 674 (ed. rusă). În afară de cartea lui J. D. Bernal, un material bogat cu privire la formele de organizare a ştiinţei în ţările capitaliste şi folosirea ei în scopuri militare în aceste ţări se află în lucrările lui M. I. Rubinstein, *Ştiinţa şi tehnica burgheză în slujba imperialismului american*, Moscova, 1951, pp. 7—297 (ed. rusă) şi H. M. Fataliev, *Ştiinţele naturii în viaţa societăţii*, Moscova, 1956, pp. 59—130 (ed. rusă) precum şi în altele.

Scanned with OKEN Scanner

Lenin a arătat încă în 1916 că în imperialism „militarizarea cuprinde acum întreaga viață socială“ [1]. Subordonarea științei scopurilor politicii agresive a imperialismului este exprimată și prin procesul de militarizare a științei din țările capitaliste contemporane, în special în S.U.A., Anglia etc. Din această cauză știința se dezvoltă monstruos și unilateral, devine furnizorul unor mijloace puternice de distrugere și nimicire.

Oamenii de știință înaintați din țările capitaliste, care și-au dat seama de rolul înjositor și totodată îngrozitor al științei puse în slujba magnaților capitalului, protestează cu indignare împotriva politicii antipopulare a imperialiștilor. E suficient să amintim dintre ei pe Joliot-Curie, Bernal, Blakett ș.a. Pericolul războiului atomic care planează deasupra omenirii, prevestind popoarelor calamități îngrozitoare, i-a determinat pe mulți savanți burghezi să se ridice împotriva cursei înarmării atomice, pentru interzicerea experiențelor cu arma nucleară. Un număr de 18 savanți din Germania occidentală, din rîndul cărora făceau parte trei laureați ai premiului Nobel, au semnat o declarație prin care au refuzat să ia parte la cercetările în vederea folosirii energiei atomice în scopuri războinice. Organizațiile cercetătorilor științifici din S.U.A., Anglia, Japonia și din alte țări atrag atenția asupra urmărilor dăunătoare pentru sănătatea oamenilor ale experiențelor cu bomba atomică și cu hidrogen. Problema interzicerii bombei atomice și cu hidrogen este una dintre problemele cele mai acute și actuale ale relațiilor internaționale contemporane care frămîntă popoarele întregii lumi. În fruntea mișcării pentru interzicerea armelor de exterminare în masă se află Uniunea Sovietică și celelalte țări ale lagărului socialist.

Nobila inițiativă a Uniunii Sovietice de a înceta în mod unilateral experiențele cu arme nucleare și rolul ei de inițiatoare a discuțiilor privind încetarea experiențelor cu aceste arme sînt exemple vii ale luptei ei consecvente pentru preîntîmpinarea războiului.

J. Bernal a arătat foarte just că „numai apărînd pacea, știința își va dobîndi din nou adevărata ei misiune, iar

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, E.S.P.L.P., București, 1953, p. 74.

popoarele vor putea avea din nou încredere în ea și vor participa la activitatea științifică în numele binelui comun" [1].

Totuși o parte însemnată a savanților burghezi lucrează încă la perfecționarea armelor morții, liniștindu-și conștiința cu diferite sofisme, iar cei mai reacționari dintre ei justifică în mod fățiș folosirea științei în scopuri războinice.

Așadar, însăși viața arată că știința contemporană, ca și cea din trecut, nu poate sta și nu stă în afara vieții politice, că ea reflectă lupta dintre forțele reacțiunii și ale progresului timpurilor noastre. Chiar dacă odinioară, în tinerețea ei, burghezia sprijinea știința în lupta împotriva reacțiunii feudale, îi era aliată, în prezent însă ea este dușmana progresului științific, folosește știința și cuceririle ei în scopurile sale egoiste, criminale de organizare a războaielor de distrugere și exterminare. De aceea influența ei asupra științei este o influență reacționară, negativă. Societatea burgheză contemporană frînează puternic folosirea posibilităților uriașe ale științei.

Știința, în afară de faptul că deservește necesitățile practicii, mai prezintă și un alt aspect : ea este legată în mod direct de ideologie, de concepția despre lume. Datele științei sînt însușite de oameni totdeauna în anumite forme ideologice, dependente de condițiile istorice, de concepția despre lume dominantă. De aceea, problema raportului dintre știință și filozofie, problema bazelor filozofice ale științei, are o importanță foarte mare.

Reflectînd lumea exterioară, știința furnizează omului adevărul obiectiv și de aceea ea este în contradicție directă cu religia. O serie de mari descoperiri din domeniul științelor naturii, ca, de exemplu, sistemul heliocentric al lui Copernic, teoria originii speciilor a lui Darwin, care a demonstrat că omul își are originea în maimuțele antropoide ș.a., dezmint în mod direct dogmele religiei cu privire la poziția centrală a Pămîntului în Univers, cu privire la crearea divină a omului și a

[1] J. D. Bernal, *Știința și societatea*, Moscova, 1953, p. 214 (ed. rusă).

animalelor etc. În general, descoperind legăturile naturale dintre fenomenele naturii, știința, în dezvoltarea sa, îl alungă pe Dumnezeu din natură, dezminte idealismul și fundamentează justețea concepției materialiste despre lume. În conformitate cu materialismul, știința caută adevărul în viața însăși, în natură și explică fenomenele naturii și ale societății sprijinindu-se pe legile obiective. Aceasta arată că știința autentică are un caracter *materialist*.

Știința este materialistă prin natura sa, prin esența sa. Idealismul este profund străin și ostil științei. Materialismul este baza teoretică a științelor naturii, independent dacă cercetătorii științifici sînt conștienți sau nu de acest lucru.

După cum arată Lenin, științele naturii dau naștere în mod spontan la materialism, adică savanții elaborează în mod spontan în știința lor concepția materialistă despre natură, întrucît au de-a face cu obiecte materiale, cercetează însăși natura.

„...Convingerea spontană, neajunsă la conștiință, difuză, inconștientă din punct de vedere filozofic, a covîrșitoarei majorități a naturaliștilor, în realitatea obiectivă a lumii exterioare, care e reflectată de conștiința noastră“ [1], Lenin a numit-o materialism istoric-naturalist.

Arătînd importanța lui pentru știință, V. I. Lenin a subliniat *„imposibilitatea de a extirpa* materialismul istoric-naturalist, *incompatibilitatea* lui cu *întreaga* filozofie și teologie profesorală oficială“ [2].

Materialismul istoric-naturalist a protejat într-o oarecare măsură știința de presiunea idealismului în condițiile societății burgheze, dar el n-a putut să îndeplinească întru totul această sarcină datorită limitelor sale, lipsei sale de perfecționare.

La vremea lor, ideologii burgheziei revoluționare s-au sprijinit pe știință în lupta împotriva concepției feudale despre lume, împotriva religiei și, generalizînd datele științei din epoca lor, s-au ridicat într-o serie de cazuri

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, Editura Politică, București, 1959, p. 340.
[2] *Idem*, p. 343.

pînă la materialismul filozofic conştient. Ei au ajutat ştiinţa să-şi apere dreptul la existenţă, ceea ce a avut un rol pozitiv în dezvoltarea ştiinţei. Dar aceste vremuri au trecut de mult. Consolidîndu-şi dominaţia, burghezia n-a întîrziat să renunţe la pasiunea materialistă a tinereţei sale. Aceasta înseamnă că burghezia, ca o clasă exploatatoare, a avut şi are nevoie de religie pentru a menţine masele în robia spirituală. Materialismul însă se opune religiei şi de aceea burghezia a renunţat la materialism în favoarea idealismului. Dar ea n-a putut renunţa la ştiinţă. Din această cauză ştiinţa se dezvoltă în capitalism în condiţiile dominaţiei concepţiei burgheze idealiste şi metafizice despre lume şi ale unei puternice influenţe exercitate de religie. Burghezia se străduieşte să subordoneze ştiinţa concepţiei sale despre lume, să atenueze, să lichideze contradicţia dintre ştiinţă şi religie cu preţul denaturării esenţei ştiinţei, esenţei cunoaşterii. Această misiune ingrată o are filozofia burgheză, în general, şi teoria idealistă a cunoaşterii, în special, prin „interpretarea" corespunzătoare a ştiinţei, a cunoaşterii. Interpretarea denaturată a ştiinţei îi este necesară burgheziei nu numai pentru a menţine religia, ci şi pentru a lega de ea din punct de vedere spiritual pe oamenii de ştiinţă şi a-i subordona astfel voinţei burgheziei.

Rezolvînd această sarcină socială, idealismul denaturează natura cunoaşterii umane, natura ştiinţei în aşa fel încît esenţa sa materialistă să fie extirpată şi ştiinţa să fie împăcată cu religia.

În mod clar şi într-o formă brutală această tendinţă generală a filozofiei idealiste burgheze a fost exprimată de filozoful englez din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, episcopul Berkeley.

În luptă cu materialismul, Berkeley a negat direct existenţa materiei independent de conştiinţă şi a înţelegerii materialiste a cunoaşterii ca reflectare a realităţii obiective.

Dezvăluind esenţa gnoseologiei lui Berkeley şi a întregii filozofii idealiste, Lenin scria: „Să considerăm lumea exterioară, natura, ca o «combinaţie de senzaţii»

Scanned with OKEN Scanner

provocate în mintea noastră de divinitate. Recunoaşteţi acest lucru, renunţaţi de a căuta în afara conştiinţei, în afara omului, «bazele» acestor senzaţii, şi eu voi recunoaşte în cadrul teoriei mele idealiste a cunoaşterii *toate* ştiinţele naturii, toată importanţa şi veracitatea concluziilor lor. Nu trebuie decît acest cadru, şi numai acest cadru, pentru concluziile mele în favoarea «păcii şi a religiei». Iată ideea lui Berkeley. Vom regăsi ulterior, cînd vom vorbi despre atitudinea machismului faţă de ştiinţele naturii, această idee, care exprimă în mod just esenţa filozofiei idealiste şi semnificaţia ei socială" [1].

Sensul agnosticismului (teoria idealistă care susţine incognoscibilitatea lumii) constă, de asemenea, în aceea că luptă împotriva materialismului în filozofie şi ştiinţele naturii. Agnosticii, de exemplu Hume — filozoful englez din secolul al XVIII-lea, neagă posibilitatea de a construi o concepţie materialistă despre lume pe baza ştiinţei, neagă faptul că cunoaşterea ştiinţifică dezminte idealismul şi religia. Agnosticismul este teoria împăcării cu clerul.

Ideea împăcării ştiinţei cu religia străbate de la un capăt la altul filozofia lui I. Kant. Limitînd cunoaşterea la domeniul fenomenelor, Kant declară că esenţa lucrurilor nu ar fi cognoscibilă şi că „lucrul în sine" incognoscibil se descoperă nu prin intermediul cunoaşterii, ci cu ajutorul credinţei. Kant pune limite cunoaşterii, ştiinţei, pentru a face loc credinţei, religiei. Separînd domeniul credinţei de cel al cunoaşterii, el interzice ştiinţei amestecul în problemele religiei şi în acelaşi timp susţine prioritatea religiei asupra ştiinţei.

Hegel a supus criticii agnosticismul lui Kant, dar în acelaşi timp el însuşi a căutat să subordoneze ştiinţa idealismului. Pentru Hegel, cunoaşterea supremă este cunoaşterea „ideii absolute", la care ajunge filozofia. Natura, după Hegel, este o formă de existenţă a ideii, reflectarea ei ; de aceea ştiinţele care studiază natura nu trebuie să contrazică, în concluziile lor generale,

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, p. 19.

Scanned with OKEN Scanner

filozofia hegeliană idealistă, pe care el o prezenta drept „știința științelor", ca o expresie a adevărului absolut în forma sa pură.

Subliniind contradicția radicală dintre teoria materialistă și cea idealistă a cunoașterii, V. I. Lenin scria următoarele: „Kant diminuează cunoașterea pentru a face loc credinței: Hegel înalță cunoașterea, căutînd să ne asigure că cunoașterea este cunoașterea lui Dumnezeu. Materialistul înalță cunoașterea materiei, a naturii, trimițînd la lada de gunoi pe Dumnezeu și pe canaliile filozofice care-l apără" [1].

Dezvoltarea furtunoasă a diferitelor ramuri ale științelor naturii din secolul al XIX-lea și mai ales din secolul al XX-lea a arătat în mod convingător caracterul limitat, incomplet al materialismului metafizic, care nu înțelege varietatea calitativă a lumii materiale, neagă dezvoltarea și absolutizează legile mecanicii. Singura filozofie științifică corespunzătoare și necesară științelor naturii este materialismul dialectic, elaborat de Marx și Engels și dezvoltat de V. I. Lenin.

Burghezia contemporană însă se străduiește, ca și în trecut, să impună științei concepția idealistă despre lume, să o subordoneze religiei, folosind în acest scop nu numai „petele albe" din știință, ci și însuși progresul cunoașterii științifice. Demonstrarea caracterului limitat al tabloului mecanicist al lumii este interpretată de idealiști ca reprezentînd crahul concepției materialiste despre lume, iar relativismul cunoștințelor noastre, ca un indiciu că știința nu conține adevărul obiectiv etc.

Dacă Berkeley sau Kant au conciliat fățiș știința cu religia, în secolul al XX-lea însă nu toți idealiștii se hotărăsc să folosească deschis gnoseologia pentru fundamentarea religiei.

Falsificarea rafinată prezentată drept știință, strecurarea mascată a idealismului sub forma creării celei de-a „treia linii" în filozofie, care s-ar afla, chipurile, „mai presus" de materialism și idealism, sînt foarte caracteristice pentru unele varietăți ale pozitivismului

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, pp. 140—141.

Scanned with OKEN Scanner

contemporan. De aceea, pentru a nu cădea în cursa filozofiei burgheze, trebuie să ne conducem după ideea fundamentată multilateral de V. I. Lenin, potrivit căreia *orice* idealism este forma rafinată a clericalismului, este *drumul care duce spre clericalism.* Toate variantele filozofiei idealiste au un singur dușman, împotriva căruia luptă — materialismul dialectic ; cît despre polemica din sînul idealiștilor, nu este vorba decît de divergențe în sînul aceluiași lagăr dușman, cu totul opus materialismului dialectic.

Filozofia idealistă burgheză denaturează esența cunoașterii. Ea nu numai că dă o interpretare greșită științei, dar și pătrunde în ea. Savanții burghezi, depinzînd din punct de vedere material și spiritual de burghezie, însușindu-și prejudecățile concepției burgheze despre lume, le aduc în mod inevitabil în știință. Aceasta înseamnă că în știință oamenii se folosesc de o anumită gîndire teoretică, de o anumită metodă. În măsura în care un savant sau altul, chiar și unul idealist, pornește, în generalizările sale, de la fapte, el se situează în mod spontan pe pozițiile materialismului și de aceea poate să tragă concluzii juste în domeniul său concret de activitate. Dar în măsura în care același savant începe să interpreteze faptele pornind de la principiile filozofiei idealiste, el își pierde în mod inevitabil obiectivitatea, construiește teorii false care denaturează faptele. Pătrunzînd pe această cale în știință, idealismul și metafizica se împletesc în însăși țesătura teoriilor științifice, încep să frîneze dezvoltarea științei, o abat de la cunoașterea veridică. Filozofia idealistă substituie adesea în mod subtil știința, se adaptează particularităților acesteia, ceea ce îngreuiază cîteodată demascarea ei.

Cunoașterea este un proces complex și contradictoriu. În știință pot apărea ipoteze eronate, concluzii false. Se poate ajunge la o absolutizare a unor laturi proprii fenomenelor cercetate, printr-o abordare unilaterală, nedialectică a acestor fenomene. Idealismul filozofic speculează totdeauna acest lucru, se agață de orice înde-

părtare a gîndirii de realitate, profită de greutăţile inerente dezvoltării ştiinţei, exploatînd ezitările gîndirii ştiinţifice.

Concluziile idealist-subiectiviste trase din teoria relativităţii, indeterminismul în mecanica cuantică, weismanism-morganismul în biologie, cu a sa teorie a aşanumitei substanţe a eredităţii, diferitele teorii idealiste despre sfîrşitul lumii, despre crearea materiei din nimic în domeniul cosmogoniei etc., sînt exemple ale influenţei reacţionare a idealismului şi metafizicii asupra ştiinţelor naturii ; ele dovedesc că materialismul spontan al naturaliştilor nu poate garanta apărarea ştiinţei de pătrunderea idealismului. Pentru a preveni aceasta este necesar materialismul dialectic. Dar toate circumstanţele vieţii societăţii burgheze impun savantului o concepţie idealistă despre lume şi-l îndepărtează de materialismul dialectic. Numai unii oameni de ştiinţă progresişti din societatea burgheză se dovedesc capabili să învingă limitele concepţiei burgheze despre lume şi să treacă pe poziţiile materialismului dialectic.

Folosirea ştiinţei în scopurile războiului, distrugerii şi nimicirii, pătrunderea idealismului şi metafizicii în ştiinţă, interpretarea denaturată a descoperirilor ştiinţifice strîns legată de interpretarea denaturată a înseşi naturii ştiinţei, subestimarea ştiinţei şi concilierea ei cu religia demonstrează caracterul contradictoriu al dezvoltării ştiinţelor naturii contemporane în condiţiile capitalismului.

Societatea burgheză contemporană este ostilă prin esenţa ei progresului cunoaşterii ştiinţifice. Burghezia a rupt ştiinţa de popor şi a pus-o în slujba intereselor sale egoiste. Ea nu mai este în stare să folosească măreţele cuceriri ale ştiinţei pentru opera de construcţie, pentru producţie, ci le foloseşte tot mai mult în scopul distrugerii, al nimicirii, creînd în acest fel o mare primejdie pentru omenire şi cultura umană.

★

În cursul dezvoltării societăţii s-au constituit şi diferite ştiinţe sociale care studiază viaţa societăţii şi istoria ei într-o epocă dată, precum şi diferite laturi ale

Scanned with OKEN Scanner

vieţii sociale : economia, statul, dreptul, diferitele forme ale conştiinţei sociale etc.

Necesitatea unor cunoştinţe despre societate, a acumulării faptelor istorice şi a explicării lor decurge din activitatea practică a oamenilor, a claselor în societate. Deşi dezvoltarea istoriei din trecut, luată în ansamblu, a avut un caracter spontan, totuşi cunoaşterea şi folosirea legilor vieţii sociale au avut loc, într-o măsură sau alta, şi în formaţiunile sociale din trecut.

Aşa, de exemplu, pentru activitatea din domeniul industriei şi comerţului, pentru promovarea politicii interne şi externe a statului, pentru organizarea activităţii militare etc. oamenii au avut nevoie de cunoştinţe despre societate. Ştiinţele sociale furnizau aceste cunoştinţe, care se dezvoltau treptat. Dar ştiinţele sociale din trecut n-au putut pătrunde în esenţa procesului istoric în întregul său, n-au putut să-i dea o interpretare ştiinţifică. „«Sociologia» şi istoriografia dinaintea lui Marx nu au făcut, *în cazul cel mai bun,* decît să acumuleze fapte brute, strînse fragmentar, şi să înfăţişeze anumite laturi ale procesului istoric“ [1]. Aceasta se explică prin îngustimea activităţii conştiente a oamenilor în formaţiunile presocialiste, ceea ce a determinat, ca însăşi necesitatea cunoştinţelor obiective despre societate să fie foarte limitată. Afară de aceasta, dezvoltarea cunoaşterii sociale este limitată de interesele egoiste ale exploatatorilor.

Ştiinţele sociale burgheze înfăţişează procesul istoric şi diferitele fenomene sociale într-un mod care este avantajos burgheziei, deşi acestea sînt ascunse în mare măsură sub masca obiectivismului. În realitate, într-o societate împărţită în clase duşmane nu pot exista ştiinţe sociale imparţiale, deasupra claselor.

Cunoaşterea vieţii sociale, înţelegerea procesului istoric se desfăşoară totdeauna de pe poziţiile unei clase sau alteia. Clasele devin conştiente de interesele lor în ideologie. Caracterul de clasă al ştiinţelor sociale se exprimă în faptul că ele, reflectînd interesele clasei, se

[1] V. I. Lenin, *Opere,* vol. 21, Editura Politică, Bucureşti, 1959, p. 43.

subordonează în concluziile şi generalizările lor ideologiei clasei respective ; sînt respinse generalizările contrare ideologiei şi politicii clasei respective.

Ştiinţele sociale burgheze, subordonîndu-se falsei ideologii burgheze, conducîndu-se după concepţia idealistă asupra istoriei, părăsesc poziţia obiectivităţii ştiinţifice, dau o interpretare denaturată vieţii sociale, mersului istoriei. Uneori apar aşa-zise „teorii", în care, în genere, nu mai rămîne nimic din ştiinţă, în afară de denumire, locul ştiinţei fiind luat de o „apologie servilă".

Pentru sociologii şi economiştii burghezi contemporani punctele de plecare în analiza problemelor actuale ale dezvoltării sociale, în cercetarea istoriei şi ale „schimbărilor sociale" din secolul al XX-lea sînt : afirmarea trăiniciei capitalismului, negarea inevitabilităţii victoriei comunismului, lupta împotriva concepţiei materialiste asupra istoriei, împotriva marxism-leninismului.

Se mai poate oare vorbi de o concepţie ştiinţifică a sociologilor şi istoricilor burghezi asupra dezvoltării istorice, o dată ce ei nu recunosc existenţa legilor obiective ale dezvoltării sociale, substituie împărţirea societăţii capitaliste în clase antagoniste cu împărţirea ei în pături sociale — „straturi", ceea ce face ca în aceeaşi pătură să intre şi muncitorii şi capitaliştii, resping progresul istoric şi renunţă chiar la însăşi noţiunea de „dezvoltare" aplicată la societate, înlocuind-o cu termenul vag de „schimbări sociale", confundă legăturile şi raporturile esenţiale cu cele neesenţiale, considerînd economia şi psihologia fie drept „factori" („teoria factorilor") de aceeaşi valoare, fie acordînd precădere psihologiei („şcoala psihologică") etc. ?

Ştiinţele sociale burgheze opun criticii marxist-leniniste a capitalismului apologia orînduirii capitaliste, afirmarea posibilităţii ireale de a soluţiona contradicţiile capitalismului în cadrul orînduirii capitaliste. Chiar dacă în ele există unele elemente de critică a capitalismului, aceasta se face în scopul determinării căilor de îmbunătăţire şi de îndreptare a orînduirii capitaliste. Aşa, de exemplu, în conformitate cu doctrina economistului englez D. Keynes, foarte răspîndită în ţările capi-

Scanned with OKEN Scanner

taliste, în capitalism s-ar putea înlătura pe deplin crizele, s-ar putea asigura pe deplin posibilitatea folosirii complete a brațelor de muncă, s-ar putea crea economia planificată cu ajutorul rolului regulator al statului burghez etc. Ideile lui Keynes au fost preluate de cercurile guvernante din S.U.A. și au dobîndit o recunoaștere oficială. Viața însă dezminte categoric teoriile ideologilor burghezi, arătînd caracterul incurabil al viciilor capitalismului. Încercările de a îmbunătăți capitalismul suferă eșecuri repetate. Apropiată teoriei lui Keynes este și așa-numita teorie a „capitalismului popular", răspîndită în prezent în S.U.A., Anglia, Germania occidentală și în alte țări capitaliste. Apologeții capitalismului caută să convingă că, chipurile, capitalismul s-ar fi schimbat în mod simțitor și că nu ar mai fi o orînduire prădalnică, exploatatoare, ci „capitalism popular" — un sistem economic nou, „transformat", fără crize, care asigură creșterea necontenită a prosperității întregii populații !

Bineînțeles, capitalismul contemporan nu este identic cu cel de acum un secol. Dar trecerea la imperialism n-a schimbat natura capitalismului — orînduirea bazată pe asuprirea și exploatarea claselor muncitoare. Dimpotrivă, în imperialism exploatarea s-a înăsprit și mai mult și toate contradicțiile capitalismului s-au ascuțit. Pe bună dreptate oamenii muncii consideră capitalismul ca o orînduire care aduce maselor ruină, primejdia permanentă a foametei și sărăciei, care dă naștere războaielor aducătoare de nenumărate calamități pentru popoare. Forța care exercită o atracție tot mai mare asupra maselor sînt ideile socialismului științific și exemplul țărilor socialiste, unde popoarele și-au luat soarta în propriile lor mîini. În aceste condiții ideologii burghezi depun toate eforturile pentru a înfrumuseța fațada edificiului capitalist, pentru a crea iluzia comunității de interese a muncitorilor și capitaliștilor. Acestor scopuri le slujește de fapt teoria „capitalismului popular", care nu are nimic comun cu știința, după cum capitalismul nu are nimic de-a face cu apărarea intereselor maselor populare.

Scanned with OKEN Scanner

În aceeaşi oală cu ideologia şi ştiinţele sociale burgheze se află social-democraţii şi socialiştii de dreapta contemporani, care au rupt de mult legăturile cu marxismul revoluţionar. În prezent ei nu numai că revizuiesc marxismul, dar îl şi reneagă în mod făţiş.

Astfel, noul program al partidului socialist din Austria declară că marxismul s-ar fi învechit, respinge lupta de clasă şi dictatura proletariatului şi proclamă lozinca „socialismului democratic". Afirmînd că în prezent proletariatul a dobîndit egalitatea politică cu alte clase, autorii programului consideră statul burghez drept un stat deasupra claselor, „statul prosperităţii sociale". Programul este pătruns de ură faţă de comunism, faţă de ţările lagărului socialist. În esenţa sa, proiectul de program apără capitalismul, într-o formă voalată, deoarece neagă necesitatea transformării lui revoluţionare.

Marxismul nu respinge cu totul ştiinţele sociale burgheze, el foloseşte datele lor obiective şi unele realizări (de exemplu, teoria valorii bazată pe muncă, metoda comparativă în lingvistică, culegerea faptelor istorice etc.), înlăturînd tendinţele reacţionare şi luptînd neîntrerupt împotriva denaturării lor ideologice.

Printre reprezentanţii ştiinţelor sociale burgheze se pot întîlni tot mai des oameni care iau atitudine împotriva politicii agresive a războiului rece, susţin ideea coexistenţei paşnice între sisteme sociale diferite, manifestă interes şi chiar simpatie faţă de concepţia marxistă. Toate acestea deschid posibilitatea colaborării şi contactului în unele probleme cu ideologii burghezi din domeniul sociologiei, filozofiei, istoriei etc. Marxiştii salută dezvoltarea acestor legături, rămînînd, ca întotdeauna, credincioşi şi fermi în concepţiile lor ideologice principiale.

§ 4 ŞTIINŢA ÎN SOCIETATEA SOCIALISTĂ

Din impasul în care burghezia împinge ştiinţa nu există decît o singură ieşire radicală — revoluţia socialistă. Revoluţia socialistă nu numai că păstrează cu grijă cuceririle şi cele mai bune tradiţii ale ştiinţei din trecut,

Scanned with OKEN Scanner

ci şi creează condiţii favorabile, nemaiîntîlnite în trecut pentru dezvoltarea rodnică continuă a ştiinţei. Un exemplu în această privinţă este dezvoltarea ştiinţei în Uniunea Sovietică.

Pînă la revoluţie, în ciuda rămînerii în urmă din punct de vedere economic a Rusiei, în ciuda asupririi ţariste care frîna dezvoltarea ştiinţei, ştiinţa rusă a repurtat succese uriaşe şi a adus o contribuţie însemnată la dezvoltarea ştiinţei mondiale. Numele unor savanţi ruşi, ca M. V. Lomonosov, N. I. Lobacevski, A. M. Butlerov, D. I. Mendeleev, P. N. Lebedev, A. S. Popov, I. M. Secenov, K. A. Timireazev şi multe altele sînt cunoscute întregii lumi. În preajma revoluţiei şi-au început activitatea rodnică I. V. Miciurin şi I. P. Pavlov.

Ceea ce îi caracterizează pe oamenii de ştiinţă ruşi progresişti din trecut este continuarea tradiţiei materialismului conştient, iniţiată de M. V. Lomonosov şi a concepţiilor democratice, năzuinţa de a contribui prin activitatea lor la îmbunătăţirea vieţii poporului aflat sub jugul absolutismului.

Savanţii ruşi înaintaţi din secolul al XIX-lea şi de la începutul secolului al XX-lea au susţinut aceste tendinţe progresiste, ceea ce a constituit una din cauzele succeselor ştiinţei ruse.

Ştiinţa sovietică continuă şi dezvoltă pe o bază nouă cele mai bune tradiţii şi cuceriri ale ştiinţei ruse şi universale din trecut.

Revoluţia socialistă realizează pentru prima dată visurile oamenilor de ştiinţă democraţi, şi anume ca marile cuceriri ale ştiinţei să fie folosite într-adevăr în interesul poporului, să contribuie la avîntul prosperităţii şi culturii lui, la uşurarea muncii oamenilor. Una din trăsăturile caracteristice cele mai importante ale ştiinţei societăţii socialiste constă în faptul că ea este pusă în slujba poporului. Aceasta este o urmare directă a lichidării proprietăţii private, a lichidării contradicţiei dintre munca fizică şi intelectuală, a reeducării intelectualităţii vechi şi creării unei intelectualităţi noi, muncitoare.

Scanned with OKEN Scanner

Revoluţia, separînd ştiinţa de burghezie, a deschis poporului un larg acces spre ştiinţă, a atribuit ştiinţei trăsături noi, i-a dat caracterul popular. Aceasta înseamnă că ştiinţa s-a apropiat de popor şi poporul s-a ridicat la ştiinţă.

Apropierea dintre ştiinţă şi popor insuflă ştiinţei forţe noi, contribuie la înnoirea cadrelor ştiinţei cu talente din popor, şi, pe de altă parte, scopurile nobile ale slujirii poporului constituie pentru lucrătorii din ştiinţă noi stimulente puternice, îi înflăcărează în munca creatoare pentru binele patriei.

Lenin spunea următoarele: „Înainte, întreaga inteligenţă, întregul geniu al omenirii crea numai pentru a asigura unora toate binefacerile tehnicii şi ale culturii şi a lipsi pe ceilalţi de lucrul cel mai necesar — cultura şi progresul. Acum însă toate minunile tehnicii, toate cuceririle culturii vor deveni un bun al întregului popor, şi de azi înainte inteligenţa şi geniul omenirii nu vor mai fi transformate niciodată în mijloace de constrîngere, în mijloace de exploatare“ [1].

În Uniunea Sovietică, ca şi în alte ţări ale lagărului socialist, sînt create condiţiile pentru planificarea ştiinţei în întreaga societate, pentru legarea conştientă a ştiinţei de necesităţile reale ale producţiei, de nevoile şi cerinţele practice ale oamenilor. Aceasta asigură nu numai cea mai rapidă dezvoltare a producţiei, ci şi dezvoltarea cu succes a ştiinţei înseşi. N. S. Hruşciov spunea că „...disputele teoretice şi ştiinţifice trebuie rezolvate chiar pe cîmpuri. Să spună vreun savant: tovarăşi, metoda voastră nu este bună, a mea este mai bună, ea este fundată ştiinţific. Atunci să semănăm un număr de hectare după metoda voastră, un număr de hectare după metoda noastră, iar arbitrul vor fi colhozurile, colhoznicii“ [2].

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 26, Editura Politică, Bucureşti, 1959, pp. 473—474.

[2] N. S. Hruşciov, *Să punem în acţiune toate rezervele pentru creşterea producţiei de carne şi lapte*, Gospolitizdat, Moscova, 1957, p. 56 (ed. rusă).

Scanned with OKEN Scanner

Construirea economiei noi este legată de o dezvoltare rapidă, planificată a forțelor de producție, de progresul tehnic impetuos, de realizarea planurilor grandioase de transformare a naturii. În acest proces știința ocupă un loc de cinste. Alături de elaborarea unor probleme mari, de perspectivă, ea trebuie să rezolve în mod planificat sarcinile importante ridicate în mod nemijlocit de dezvoltarea producției. Rezolvarea acestor sarcini împinge știința înainte. În legătură cu aceasta, în fața științei se deschid orizonturi noi, perspective noi de dezvoltare a ei, de cunoaștere continuă a naturii. Fiind legată de producție, de necesitățile practicii construirii socialismului și comunismului, știința capătă un caracter tot mai activ, noi stimulente sociale de dezvoltare. Specificul dezvoltării științei în societatea socialistă constă, de asemenea, și în faptul că pentru prima dată știința este îndrumată și planificată în mod conștient pe scara întregii societăți.

Așadar, știința societății socialiste este știința vieții și a construcției, care urmărește țeluri pașnice, slujește poporul. Bineînțeles că savanții sovietici nu uită nici nevoile apărării patriei. Sînt cunoscute realizările lor în acest domeniu. Oamenii de știință sovietici au smuls din mîinile S.U.A. monopolul bombei atomice cu care imperialiștii șantajau întreaga lume. Ei au creat racheta balistică intercontinentală. Această muncă însă este determinată numai de existența primejdiei agresiunii imperialiste. Grija principală a științei sovietice este aceea de a contribui la dezvoltarea economiei pașnice socialiste. Statul sovietic, deținînd secretul producerii bombei atomice și cu hidrogen, luptă permanent și consecvent pentru interzicerea deplină a armei atomice și a altor arme de exterminare în masă a oamenilor, pentru folosirea energiei atomice numai în scopurile construcției pașnice, pentru dezarmarea generală și totală. Savanții sovietici au folosit racheta intercontinentală nu în scopuri militare, ci pentru lansarea sateliților artificiali ai Pămîntului. Lansarea, pentru prima dată în istoria omenirii, a sateliților Pămîntului, a rachetelor cosmice, a navelor cosmice constituie o măreață cucerire a rațiunii

Scanned with OKEN Scanner

umane, deschide o epocă nouă în dezvoltarea cunoașterii, marchează începutul cuceririi spațiului cosmic de către oameni. Întreaga lume recunoaște că în domeniul cuceririi cosmosului Uniunea Sovietică deține întîietatea față de S.U.A., ceea ce constituie o dovadă strălucită a superiorității socialismului asupra capitalismului, un nou triumf al Uniunii Sovietice.

Deosebit de rodnică pentru dezvoltarea științei sovietice este grija permanentă a portidului comunist și a guvernului sovietic acordată dezvoltării științei. Munca oamenilor de știință este mult apreciată și stimulată în Uniunea Sovietică. Știința sovietică stimulată de grija partidului și a statului, se dezvoltă într-un ritm nemaivăzut, luptă pentru a întrece realizările științei de peste hotare pe toate tărîmurile și în toate ramurile ei.

Uriașa influență eliberatoare a socialismului asupra științei se manifestă în smulgerea acesteia de sub influența sistematică a idealismului și metafizicii filozofiei burgheze. Ca rezultat al transformărilor socialiste, concepția despre lume a partidului comunist — materialismul dialectic — singura concepție justă despre lume, singura metodă științifică de gîndire, devine dominantă.

Știința însăși are nevoie de materialismul dialectic, concepția despre lume ce decurge din cunoașterea dialecticii obiective a naturii. Necesitatea însușirii materialismului dialectic de către oamenii de știință nu este introdusă în știință dinafară, ci apare ca o lege din dezvoltarea științei însăși. Este meritul marxism-leninismului de a fi formulat precis această sarcină și de a fi indicat căile rezolvării ei.

Societatea socialistă nu moștenește de la capitalism o știință „pură", care să conțină numai adevăruri obiective, ci o știință impregnată de idei burgheze, o știință în care tezele și concluziile juste sînt adesea împletite cu diferite teorii false, idealiste și metafizice.

Dar pentru a deveni demnă de marea sa chemare, aceea de a sluji binele poporului, pentru a deveni o știință în adevăratul înțeles al cuvîntului și pentru a

Scanned with OKEN Scanner

ajuta cît mai mult poporul în construirea unei vieţi noi, ştiinţa trebuie să se elibereze de cătuşele idealiste care împiedică dezvoltarea ei rodnică. În condiţiile rezolvării rapide şi în timp util a problemelor mari pe care le ridică în faţa ştiinţei practica construcţiei comuniste, rămăşiţele oricărei denaturări ideologice în ştiinţă sînt dăunătoare şi de neîngăduit. În noile condiţii în faţa oamenilor de ştiinţă se pune sarcina complexă a dezvoltării ştiinţei mai departe, smulgînd, totodată, din ea urmele vechii concepţii despre lume, nepermiţînd pătrunderea din nou a diferitelor influenţe burgheze, străine concepţiei marxiste. Pentru a rezolva această sarcină, oamenii de ştiinţă trebuie să-şi însuşească ei înşişi în mod aprofundat, concepţia materialist-dialectică. În legătură cu aceasta Lenin arăta : „trebuie să înţelegem că fără o temeinică fundamentare filozofică nici un fel de ştiinţă a naturii, nici un fel de materialism nu va putea susţine lupta împotriva asaltului ideilor burgheze şi a restabilirii concepţiei burgheze despre lume. Pentru a susţine această luptă şi a o duce la capăt cu deplin succes, naturalistul trebuie să fie un materialist modern, un adept conştient al materialismului reprezentat de Marx, adică un materialist dialectician“ [1].

În raportul lui N. S. Hruşciov la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S., care a trasat grandiosul program al construcţiei comuniste, se acordă, firește, o atenţie deosebită dezvoltării tuturor ştiinţelor. În perioada septenalului vor fi create condiţiile necesare pentru o dezvoltare şi mai rapidă a tuturor ramurilor ştiinţei, pentru realizarea unor importante cercetări teoretice şi a unor noi mari descoperiri ştiinţifice. În raport o atenţie deosebită este acordată dezvoltării ştiinţelor fizice, care în condiţiile actuale ocupă un loc de frunte în ştiinţele naturii. Perspectivele viitoare ale progresului tehnic sînt determinate în prezent, în primul rînd, de realizările obţinute în domeniile principale ale fizicii.

În afară de aceasta, în raport se acordă o mare atenţie dezvoltării ştiinţelor sociale, indicîndu-se programul

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, p. 224.

Scanned with OKEN Scanner

activităţii lor. Sarcini mari stau în faţa lucrătorilor din domeniul ştiinţelor sociale. Ei trebuie să elaboreze lucrări fundamentale, care să generalizeze legile dezvoltării sociale şi ale practicii construcţiei socialiste, să studieze problemele legate de trecerea treptată spre comunism. O sarcină dintre cele mai importante ale lucrătorilor din domeniul ştiinţelor sociale este combaterea revizionismului contemporan şi a ideologiei burgheze.

Apariţia marxismului a constituit o cotitură revoluţionară în ştiinţele sociale. Numai o dată cu crearea materialismului istoric apar şi ştiinţele sociale în adevăratul lor sens, dezvăluind esenţa procesului istoric şi dînd cunoştinţe ştiinţifice despre legile dezvoltării societăţii.

Ştiinţele sociale au o uriaşă importanţă în lupta de clasă a proletariatului, în construirea comunismului. Proletariatul respinge cu hotărîre diferitele forme denaturate ale ideologiei, diferitele născociri cu privire la situaţia sa în societate şi se călăuzeşte în întreaga sa activitate revoluţionară după cunoaşterea legilor obiective ale dezvoltării sccietăţii. Instaurarea şi dezvoltarea orînduirii socialiste este de neînţeles fără cunoaşterea sistematică a legilor economice şi folosirea lor largă în interesul societăţii.

În socialism, legile obiective ale dezvoltării sociale intră sub controlul conştient al omului, iar oamenii acţionează sprijinindu-se pe aceste legi. Politica partidului comunist se sprijină pe ştiinţă. Dezvoltarea societăţii se desfăşoară planificat. Societatea socialistă este o societate construită pe baze ştiinţifice. Este clar că în aceste condiţii nu se poate organiza conducerea societăţii fără ştiinţele sociale, care furnizează cunoştinţe despre realitatea obiectivă, despre legile ei. Aceste cunoştinţe sînt date de ştiinţele sociale marxist-leniniste.

Ideologii burghezi şi revizioniştii, care le ţin isonul, susţin necesitatea „dezvoltării“ unei sociologii „concrete“, pe care ei încearcă să o prezinte drept o ştiinţă

autentică, deoarece ea ar fi, chipurile, indiferentă față de clase și liberă de influențele ideologice. Această părere este cu totul falsă.

În cercetarea istoriei, în aprecierea diferitelor evenimente nu este posibilă depășirea cadrului unei anumite concepții de clasă, după cum nu este posibilă nici existența omului în afara societății. Aceasta este însă numai o latură a problemei. Pe de altă parte, concepția partinică de clasă, în măsura în care reflectă interesele clasei progresiste, stimulează cercetarea autentic științifică, energia omului de știință și pasiunea de a cerceta, întrucît îi dă înțelegerea necesității practice și a însemnătății activității lui științifice. Revizioniștii „protestează" împotriva subordonării științelor sociale față de ideologia socialistă. Lor nu le trece prin cap că față de științele sociale, care se sprijină pe înțelegerea materialistă a istoriei, izvorîtă din interesele proletariatului, o astfel de punere a problemei își pierde orice sens, deoarece ideologia, în acest caz, se contopește cu știința. Cu cît mai profund și mai multilateral sînt cunoscute legile obiective ale dezvoltării sociale, cu atît mai mult corespunde aceasta intereselor clasei muncitoare, intereselor construirii societății comuniste, și, dimpotrivă, orice greșeli în cunoașterea legilor și rezultatelor acțiunii lor aduc prejudicii intereselor poporului sovietic.

Partidele marxist-leniniste pornesc, în elaborarea politicii lor și în determinarea mijloacelor aplicării ei în viață, de la condițiile obiective și de la evidențierea factorului subiectiv — a caracterului conștient și organizat al maselor. Știința despre societate este necesară partidului nu numai pentru analiza condițiilor și legilor obiective, ci și pentru ridicarea conștiinței și organizării maselor, pentru propagarea în sînul lor a hotărîrilor partidului, care reflectă cerințele legilor obiective ale dezvoltării sociale. De aceea științele sociale, ca și științele naturii, se vor dezvolta cu atît mai mult succes cu cît vor fi mai legate de interesele practice ale poporului și de ideologia științifică a proletariatului.

Scanned with OKEN Scanner

Aşadar, în socialism, conştiinţa societăţii capătă un caracter ştiinţific. Ştiinţele naturii şi ştiinţele sociale sînt puse în slujba poporului şi sînt folosite pe o scară largă pentru transformarea naturii şi dezvoltarea societăţii, pentru dezvoltarea multilaterală a omului însuşi, a aptitudinilor sale fizice şi spirituale.

Şi aici se dezvăluie în toată vigoarea însemnătatea şi măreţia ştiinţei, însemnătatea „cunoaşterii absolute, vii, rodnice, veridice, viguroase, atotputernice, obiective" (Lenin).

Scanned with OKEN Scanner

ARTA

Arta este un fenomen social specific şi complex, care cuprinde în sine diferite forme concrete : literatura beletristică, pictura, muzica, cultura, teatrul, cinematografia etc. Fiecare formă concretă a artei conţine la rîndul său alte subdiviziuni. De exemplu, literatura cuprinde proza, poezia, dramaturgia etc.

Arta şi diferitele ei forme şi domenii constituie obiectul unui studiu special al teoriei artei : estetica, obiectul istoriei şi teoriei diferitelor domenii concrete ale artei : istoria şi teoria literaturii, istoria şi teoria muzicii, a teatrului etc.

Materialismul istoric studiază arta independent de formele ei concrete, ca un fenomen social determinat, cercetează locul ei în sistemul altor fenomene sociale, precum şi rolul ei în viaţa şi dezvoltarea societăţii.

§ 1 ORIGINEA ARTEI

Arta a apărut în antichitatea îndepărtată. De la oamenii primitivi ne-au rămas nu numai topoarele de piatră şi alte unelte, care aruncă lumină asupra nivelului de dezvoltare al producţiei lor, ci şi desene pe stînci, statuete de lut, care ne furnizează cunoştinţe despre gradul dezvoltării lor estetice. Etnografia ne procură nu numai descrieri multiple ale muncii şi traiului popoarelor care au trăit în decursul dezvoltării sociale, ci şi descrieri ale muzicii şi dansurilor lor.

Cum a apărut arta ?

Unii susţin că creaţia artistică a oamenilor este rezultatul imitării naturii. Alţii consideră că simţul estetic îi este propriu omului din naştere, datorită constituţiei

sale psihofiziologice. Iar alţii consideră arta ca un produs al creaţiei spiritului uman liber, necondiţionat de nici un alt fenomen etc.

Materialismul istoric respinge aceste teorii ca fiind neştiinţifice, deoarece ele fie că pornesc de la principii idealiste, fie că duc la idealism, nu ţin seama de natura socială a artei.

A rezolva în mod materialist problema originii artei înseamnă, în primul rînd, a arăta că arta îşi trage conţinutul din realitate, şi, în al doilea rînd, a demonstra că creaţia artistică a apărut cu necesitate din condiţiile vieţii materiale ale oamenilor şi deserveşte anumite necesităţi sociale.

În starea sa primitivă arta conţine în germene ceea ce-i este propriu în calitate de fenomen social specific şi ceea ce se dezvăluie pe deplin în dezvoltarea sa ulterioară, cînd arta se constituie ca o formă de sine stătătoare a conştiinţei sociale. Studierea acestei stări „embrionare" a artei prezintă interes, deoarece tocmai aici apare în modul cel mai clar şi nemijlocit legătura artei cu condiţiile materiale, cu procesul muncii.

Uriaşul material faptic adunat de arheologie şi etnografie dovedeşte că „subiectele" operelor artei primitive sînt luate din viaţa înconjurătoare, reflectă procesul activităţii de muncă. Pictura din peşteri a reprodus cu mare exactitate animalele vînate de om şi chiar scene de vînătoare. În dansurile primitive se reproduc deprinderile animalelor, mişcările oamenilor în goana lor după fiare, cînd lucrează pămîntul sau în lupta cu duşmanul.

Totuşi arta antică nu numai că a reflectat procesul muncii, dar a şi fost, la rîndul său, determinată în mod nemijlocit de acesta. Se pune întrebarea : ce necesităţi sociale au determinat apariţia ei ?

Munca l-a creat pe omul social ca o fiinţă conştientă şi creatoare. Fiind un produs al muncii, omul este totodată şi una din condiţiile ei materiale, deoarece munca este o activitate *umană*, de neconceput fără om şi anumite relaţii între oameni în procesul producţiei.

În procesul muncii omul cunoaşte lumea înconjurătoare. Această cunoaştere îi este necesară, deoarece

munca este o activitate conştientă, raţională. Dar pentru stăpînirea obiectului în procesul muncii, pentru atingerea scopului propus, omul este nevoit să-şi manifeste nu numai cunoştinţele, deprinderile, experienţa, ci şi anumite calităţi de caracter, de exemplu voinţa de a-şi atinge scopul, curajul, calităţi necesare activităţii în comun, care consolidează colectivul, cum ar fi, de exemplu, sentimentul solidarităţii, şi, de asemenea, calităţi fizice : putere, dîrzenie, abilitate etc. Aceste calităţi ca şi anumite deprinderi şi cunoştinţe sînt necesare atît în muncă cît şi în viaţă în general. Aceste calităţi însă trebuie educate. Arta a slujit pentru cunoaşterea realităţii şi pentru educaţie, pentru fixarea calităţilor care asigură omului şi colectivului omenesc victoria în lupta cu natura, în lupta cu duşmanii.

În activitatea practică, nemijlocit în procesul de producţie, în lupta aspră pentru existenţă, omul nu are încă posibilitatea, dar nici nu resimte necesitatea perceperii însuşirilor estetice ale realităţii. Numai în societate, desprinsă din turma de animale datorită muncii şi organizării în colectiv, se creează posibilitatea şi necesitatea artei. Această posibilitate este asigurată de apariţia unui oarecare timp liber, dispensat de lupta nemijlocită pentru resursele de existenţă ; necesitatea însă este determinată de cointeresarea colectivului în formarea sensibilităţii, voinţei, caracterului omului. Ceremonialul iniţierii tinerilor ajunşi la majorat în datorii şi drepturi cuvenite tuturor membrilor gintei, pregătirea colectivului pentru vînătoare sau campanie militară, sărbătorile populare de primăvară, prilejuite de trezirea naturii, sau cele de toamnă, după strîngerea proviziilor de iarnă etc. cer cîntece şi „compozitori", muzică şi „muzicieni", reprezentaţii şi „actori", desene şi „pictori", legende şi „povestitori", care să exprime ceea ce simte poporul. Arta poate să trezească în oameni bucurie, setea de fapte eroice, să-i înflăcăreze, să arate folosul muncii în comun, numai atunci cînd îşi exercită influenţa asupra sensibilităţii lor, asupra percepţiei lor. Dar acest lucru nu-l poate realiza decît atunci cînd se dovedeşte capabilă într-o măsură mai mare sau mai mică să dezvăluie omu-

Scanned with OKEN Scanner

lui însuşirile estetice ale realităţii, să facă astfel ca ele să ajungă la om. Renul după care vînătorul se furişează în pădure şi renul desenat de „pictorul" primitiv pe peretele peşterii sînt percepuţi în mod diferit ; grupul femeilor ocupate în producţia agricolă primitivă şi acelaşi grup care reproduce în dans aceleaşi acţiuni şi mişcări urmăresc ţeluri diferite. Dacă în primul caz momentul estetic, chiar atunci cînd există, are un rol auxiliar, în al doilea caz însă reproducerea are mai ales un caracter estetic.

În decursul dezvoltării societăţii apare necesitatea unei forme deosebite de activitate socială, pentru a fixa, consolida şi dezvolta relaţiile estetice dintre om şi realitate. Apare arta. Tocmai aici se consolidează şi se elaborează practica estetică a societăţii.

Arta, ca şi alte forme ale conştiinţei, este un fenomen derivat, determinat de necesităţile vieţii sociale.

Arta exercită o acţiune estetică, care presupune capacitatea omului de a percepe fenomenele înconjurătoare ca frumoase sau urîte, adică presupune simţul estetic.

Elaborarea simţurilor estetice la om este un proces complex şi îndelungat, inseparabil de dezvoltarea artei înseşi. Sistemul nervos al omului, particularităţile organizării sale constituie baza psihofizică a simţului estetic. Dar simţul estetic apare iniţial în procesul muncii, este produsul său. Tocmai pe baza muncii s-a dezvoltat sensibilitatea omului şi, în acelaşi timp, capacitatea de a percepe frumosul. O dată cu dezvoltarea simţului estetic s-a format şi imaginaţia artistică creatoare a omului ca un mijloc de reflectare artistică a realităţii.

Dependenţa omului primitiv de forţele stihinice ale naturii, condiţionată de nivelul scăzut de dezvoltare a producţiei, şi-a găsit reflectarea sa fantastică în religia primitivă. În procesul muncii, în calitatea sa de activitate creatoare, transformatoare a oamenilor, s-a născut şi năzuinţa spre supunerea forţelor naturii. Neputinţa de a domina în mod real aceste forţe l-a făcut pe om să le supună în imaginaţia sa. De aceea natura şi societatea dobîndesc o prelucrare artistică inconştientă în

Scanned with OKEN Scanner

imaginaţia populară, care „biruie, domină şi modelează forţele naturii în imaginaţie şi cu ajutorul imaginaţiei“ [1]. Această prelucrare artistică mitologică inconştientă a realităţii a fost temelia iniţială a artei, i-a procurat imaginile şi asociaţiile necesare. Prelucrarea artistică a realităţii a însemnat totodată separarea şi sublinierea acelor calităţi proprii omului care sînt cu deosebire importante în viaţa şi activitatea lui ; dintre acestea fac parte, de exemplu, vopsirea în culori vii şi înspăimîntătoare a luptătorilor triburilor primitive, subliniind forţa şi curajul, veşmintele fastuoase ale preoţilor sau diferitelor podoabe preţioase menite să evidenţieze bogăţia şi vaza posesorilor lor etc. Separînd unele calităţi frumoase de altele neexpresive, arta exercită o influenţă hotărîtoare asupra oamenilor, adică îndeplineşte o funcţie socială prin intermediul mijloacelor estetice.

Apărînd pe baza necesităţilor colectivităţii sociale de muncă, arta, o dată cu diviziunea societăţii în clase şi complicarea vieţii sociale, s-a desprins tot mai mult de procesul muncii. Ea începe să deservească cu prioritate nu nevoile oamenilor în procesul producţiei materiale, ci alte sfere ale vieţii sociale : lupta politică, religia, traiul oamenilor, devenind un mijloc de desfătare a clasei dominante etc.

În societatea socialistă arta slujeşte măreaţa cauză a construirii comunismului, formării chipului spiritual al oamenilor societăţii socialiste. Arta socialistă zugrăveşte bucuria muncii creatoare eliberată de exploatare, slăveşte omul, munca. Eroul pozitiv al artei societăţii socialiste este omul cu înaltă conştiinţă a datoriei sale faţă de popor, omul care învinge greutăţile şi contradicţiile drumului ce duce spre măreţul ţel — comunismul. M. Gorki, întemeietorul realismului socialist, are meritul de a fi ridicat la o treaptă superioară şi de a fi apreciat importanţa muncii.

---

[1] Karl Marx, *Contribuţii la critica economiei politice*, ediţia a II-a, Editura Politică, Bucureşti, 1960, p. 255.

Scanned with OKEN Scanner

§ 2 PARTICULARITĂȚILE FUNDAMENTALE ALE ARTEI CA FORMĂ A CONȘTIINȚEI SOCIALE

Arta ca formă a conștiinței sociale se caracterizează prin trei particularități fundamentale, luate în unitatea lor : gnoseologică, ideologică și estetică. Să analizăm aceste particularități.

1. Arta este o formă de reflectare a realității. Tocmai de aceea ea reprezintă una dintre formele ei de cunoaștere, problema raportului dintre artă și realitate fiind problema principală a teoriei artei. Raportul dintre artă și realitate este, în esență, un caz particular al principalei probleme în gnoseologie, al raportului dintre conștiință și existență. Acest lucru determină uriașa importanță a teoriei leniniste a reflectării pentru înțelegerea științifică, materialistă a naturii artei, pentru lupta împotriva diferitelor teorii idealiste, formaliste asupra artei.

Specificul artei, ca una dintre formele de reflectare ale realității, depinde în primul rînd de *ceea ce* reflectă, adică de obiectul artei, și de *cum* reflectă, adică de forma reflectării.

Principiul formal al artei este capacitatea omului de a reflecta lumea într-o formă concret-senzorială. Însăși această capacitate are o bază obiectivă. După cum se știe, deosebirea obiectivă dintre esență și fenomen determină deosebirea dintre momentul senzorial și cel rațional al cunoașterii umane, dacă problema este analizată pe plan gnoseologic, și deosebirea dintre conștiința comună și cea teoretic-științifică, dacă problema este considerată pe planul social-istoric. Dacă esența și fenomenul s-ar suprapune, atunci cunoașterea senzorială, conștiința comună a oamenilor, ar furniza cunoștințe nu numai despre fenomene, ci și despre esența lucrurilor și, prin urmare, n-ar mai fi nevoie de nici un fel de știință.

Știința are de-a face cu generalul, care nu există sub aspect individual, deși se manifestă numai în individual și prin individual. S-ar părea că percepția nemijlocită, prin care are loc cunoașterea fenomenului, și gîndirea

Scanned with OKEN Scanner

teoretic-ştiinţifică, care face posibilă cunoaşterea esenţei, epuizează posibilitatea reflectării însuşirilor obiective ale realităţii. Totuşi nu este aşa.

Între esenţă şi fenomen nu există numai deosebiri, ci şi o anumită interacţiune. Fenomenul nu este numai ceva deosebit de esenţă, ci şi manifestarea esenţei. În unele fenomene esenţa se manifestă mai puternic, mai limpede, mai precis, parcă străluceşte *(scheint)*, ca să ne exprimăm în limbajul lui Hegel, în fenomenul dat. În acest caz avem de-a face cu un fenomen, proces, obiect, eveniment, om etc. tipic. Aşadar, generalul, esenţialul, se manifestă în mod necesar în realitate şi ca legic, şi ca tipic, fapt care constituie baza celor două forme ale conştiinţei sociale — a ştiinţei, care reflectă generalul în forma abstractă a legilor şi categoriilor, şi a artei, care reflectă generalul în formă vie, individual-concretă a tipicului.

Cercetînd fenomenele concrete, ştiinţa face abstracţie de individual, separă generalul „într-o formă pură", în forma abstracţiei. Arta reflectă generalul într-o formă individuală — tot aşa cum se manifestă în viaţa reală. Omul de ştiinţă şi artistul reflectă ceea ce există în realitate. Ar fi totuşi naiv să se creadă că procesul creaţiei artistice constă în căutarea tipurilor gata făcute în realitate şi în simpla transpunere a lor fotografică în opera de artă. Tipicul în artă este rezultatul generalizării de către artist în procesul creaţiei sale.

Forma specifică de reflectare a realităţii în artă este *imaginea artistică.*

Imaginea artistică exprimă ceea ce este mai esenţial, tipic, prin individual, sau generalizează laturile tipice, esenţiale ale vieţii în forma fenomenului individual, adică într-o formă concret-senzorială.

Imaginea artistică nu trebuie identificată nici cu noţiunea, nici cu senzaţia. În senzaţiile omului este reflectat fenomenul, individualul, singularul. În noţiuni se reflectă ceea ce este interior, esenţial, general. Particularitatea imaginii artistice constă în faptul că ea reprezintă cunoasterea generalului în singular, a esenţei în fenomen, a tipicului în individual. Imaginile artistice ale

Scanned with OKEN Scanner

operelor artei autentice reflectă nu latura exterioară, ci pe cea esenţială a realităţii. Această esenţă a vieţii ele o exprimă totuşi nu într-o formă abstractă, ci într-o formă individualizată, concretă, senzorială. Dacă o operă de artă reflectă individualul, el trebuie să fie tipic pentru societatea dată. Dacă artistul prezintă un anumit subiect, el trebuie să fie individualizat, altfel nu provoacă nici un sentiment. O operă este artistică, are o valoare estetică atunci cînd reflectă realitatea în concordanţă cu această lege obiectivă a artei, adică dacă personajele sînt individualizate, iar indivizii tipici.

Literatura clasică rusă a creat o galerie strălucită de tipuri — Oneghin şi Peciorin, Cicikov şi Oblomov, Sobakievici şi Pliuşkin etc. — fiecare din ele fiind un personaj individual, viu şi concret.

Tipicul în artă, deşi exprimă esenţa, generalul, nu exclude *diversitatea* întruchipărilor individuale. Prin aceasta el se deosebeşte în special de legea ştiinţei. Legea, o dată ce a fost descoperită, nu mai este necesar să fie descoperită a doua oară. Dar unul şi acelaşi tip social poate avea mai multe întruchipări concrete diferite, deoarece tipicul nu reprezintă numai generalul, ci generalul în manifestarea sa concretă, adică generalul aşa cum există el în viaţă. Tipicul există în viaţă totdeauna în individual, iar individualul presupune prezenţa unor anumite relaţii, condiţii, legături concrete. Reflectarea artistică a realităţii, presupunînd exprimarea caracterelor tipice în condiţii tipice, face posibilă multitudinea întruchipărilor individuale.

Dat fiind că viaţa nu stă pe loc, ci se dezvoltă neîncetat, în ea se desfăşoară lupta între diferitele forţe sociale, au loc contradicţii, caracterele tipice nu pot fi reflectate în afara contradicţiilor reale, a luptei reale, a conflictelor vieţii.

Prin urmare, imaginea artistică reprezintă expresia caracterelor tipice în împrejurări şi conflicte tipice.

În măsura în care arta reflectă în imaginile artistice în mod just realitatea, în aceeaşi măsură ea furnizează cunoştinţe despre realitate. Artistul, în munca sa de creaţie, se poate sprijini pe rezultatul cercetărilor şti-

Scanned with OKEN Scanner

inţifice, le poate folosi. Arta şi ştiinţa, ca forme de cunoaştere, nu pot fi opuse una alteia. Ar fi însă nejust să nu se vadă şi deosebirile esenţiale dintre ele.

Arta, ca şi ştiinţa, reflectă realitatea — natura şi societatea. Totuşi, dacă ştiinţa are drept scop cunoaşterea legilor obiective, arta, în schimb, se străduieşte să exprime tipicul. Ştiinţa reflectă realitatea în noţiuni, legi, categorii, arta însă în imagini artistice ; omul de ştiinţă îşi demonstrează tezele, artistul arată realitatea, zugrăveşte tablourile vieţii. În sfîrşit, dacă rezultatul cunoaşterii ştiinţifice este adevărul obiectiv, rezultatul cunoaşterii în artă este adevărul artistic. Să comparăm un istoric cu un scriitor istoric. Istoricul, descriind evenimentele, trebuie să fie foarte exact în ceea ce priveşte numele, datele, evenimentele. El nu are dreptul să introducă nimic subiectiv, ci numai să prezinte exact procesul istoric real, legile sale. Artistul, în general, nu este legat nici de nume, nici de evenimente. El poate descrie evenimente care n-au existat în realitate, el poate expune fapte născocite şi în acelaşi timp să fie veridic. Adevărul artistic permite ficţiunea artistică, fantezia. Adevărul în artă nu este în mod obligator ceea ce este sau ceea ce a fost, ci este totdeauna ceea ce ar putea fi, ceea ce este în concordanţă cu trăsăturile tipice ale epocii date şi cu formele lor individuale de manifestare. Arta autentică, verificată în decursul timpurilor, poartă în sine adevărul artistic.

A cere artei să respecte adevărul nu este o doleanţă subiectivă. Această cerinţă decurge din natura artei ca formă a cunoaşterii. De aceea unul dintre criteriile cele mai importante de apreciere a operei artistice este gradul de veridicitate cu care reflectă realitatea. Nu întîmplător cele mai importante cuceriri ale artei sînt legate tocmai de arta realistă — arta adevărului artistic.

Realismul socialist, ca cea mai înaltă formă a artei realiste, este incompatibil cu reflectarea denaturată a realităţii. Arta realismului socialist constituie reflectarea veridică a realităţii în dezvoltarea ei revoluţionară.

În hotărîrile C.C. al P.C.U.S. privind problemele ideologice, în salutul său adresat celui de-al II-lea Congres

Scanned with OKEN Scanner

al scriitorilor sovietici s-a subliniat că cea mai importantă sarcină a artei sovietice este crearea operelor de un înalt nivel ideologic și artistic, care să reflecte în mod veridic viața, munca și gîndurile omului sovietic.

În soluționarea acestei sarcini creatorii sovietici de artă au cunoscut avîntul și căderea, succesele și eșecul. Artistul suferă un eșec atunci cînd substituie adevărul vieții, zugrăvind realitatea sovietică fie numai în roz, fie numai în negru, atunci cînd lasă la o parte problemele acute ale vieții, probleme care-i frămîntă pe oamenii sovietici.

Dimpotrivă, fidelitatea față de adevărul vieții, aprofundarea artistică a esenței proceselor care se desfășoară în societate, reflectarea bogăției și a nobleței sentimentelor și gîndurilor omului care nimicește societatea veche și creează o societate nouă, comunistă, sînt caracteristice pentru cele mai bune opere ale literaturii și artei sovietice.

2. De asemenea, o particularitate necesară și caracteristică a artei, ca formă a conștiinței sociale, este momentul ideologic. Nu de puține ori arta este considerată *numai* ca o formă a ideologiei. Aceasta nu este pe deplin just deoarece arta nu se reduce la ideologie. Arta este legată de ideologie în două privințe: în primul rînd, ea este promotorul unor idei politice, morale, filozofice, estetice etc. ale unei anumite clase; în al doilea rînd, ea este „ideologie" prin natura sa, deoarece în dezvoltarea sa arta este indisolubil legată cu relațiile sociale dintre oameni, contribuie împreună cu alte forme ale conștiinței sociale la rezolvarea sarcinilor sociale care se ridică în fața societății, și, de aceea, arta nu numai că reflectă realitatea, ci o și apreciază, exprimă o anumită atitudine față de realitate.

Cu ajutorul imaginii artistice, artistul fie că neagă ceva, fie că susține ceva, luptă, într-un fel sau în altul, cîteodată chiar independent de voința sa, pentru un ideal social anumit. În mod just a spus Cernîșevski: „Literatura nu poate să nu fie slujitoarea vreunei tendințe ideologice: această misiune, proprie naturii ei,

Scanned with OKEN Scanner

este misiunea la care ea nu este în stare să renunțe, chiar dacă ar vrea să facă acest lucru" [1].

Esența socială a artei și orientarea ei ideologică, care decurge din această esență, determină particularitățile ideologice ale artei. Orice artă este ideologie, independent de faptul dacă creatorii de artă sînt conștienți de acest lucru sau nu, dacă-l recunosc sau îl neagă. Chiar și acei creatori de artă care-și proclamă „lipsa de idei" se dovedesc în realitate promotorii unor anumite idei. În condițiile contemporane „lipsa de idei" nu este nimic altceva decît o formă de promovare a ideologiei burgheze.

Arta este determinată de societate, de interese sociale. În conformitate cu aceste interese, scopul ei este să contribuie la formarea chipului spiritual al omului, exercitîndu-și influența asupra sentimentelor și gîndurilor sale.

Arta reflectă tot ceea ce-l interesează și-l frămîntă pe om. Dar întrucît omul este o ființă socială, care se afirmă numai în societate și prin societate, asupra lui acționează și-l influențează relațiile umane în cel mai mare grad. Iată de ce obiectul artei este în primul rînd omul, așa cum se manifestă el în viața sa reală, în relațiile sale reale cu alți oameni și cu natura.

Adevărata artă pătrunde totdeauna în lumea interioară a omului, reflectă gîndurile, sentimentele, emoțiile lui, reflectă viața poporului, gîndurile și speranțele lui.

Spre deosebire de științele sociale, care se ocupă de descrierea și cunoașterea obiectivă a legilor de dezvoltare a societății și a laturilor sale, în centrul atenției artei se găsește nu pur și simplu societatea ca proces obiectiv, ci omul social în cadrul relațiilor și determinărilor sale.

K. Marx, în *Capitalul*, cercetînd legile de dezvoltare ale producției capitaliste, zugrăvește în culori vii portretul capitalistului cuprins de o singură patimă nesățioasă : setea de profit. Marx însă este om de știință.

[1] N. G. Cernîșevski, *Opere complete*, vol. III, Moscova, 1947, p. 301 (ed. rusă).

Scanned with OKEN Scanner

El studiază capitalistul nu ca pe o anume persoană concretă, ci ca fiind capitalul personificat. „Figura capitalistului şi figura proprietarului funciar — scria Marx — eu le zugrăvesc într-o lumină care nu e nicidecum trandafirie. Dar aici este vorba de *persoane* numai în măsura în care ele *sînt personificarea unor categorii economice, purtătoare ale unor anumite relaţii şi interese de clasă*“ [1].

Theodore Dreiser, în trilogia *Financiarul, Titanul, Stoicul*, zugrăveşte de asemenea portretul capitalistului. Dreiser însă este artist. El prezintă portretul concret al capitalistului, întruchipînd în persoana lui Frank Kauperwood trăsăturile tipice ale unui om de afaceri, business-man-ului, grangur financiar. Scriitor realist, Dreiser arată condiţionarea socială a caracterului şi acţiunilor eroului său, descoperă trăsăturile esenţiale ale epocii. Viaţa socială însă este dezvăluită de Dreiser prin caracterizarea oamenilor concreţi în raporturile, gîndurile, năzuinţele şi acţiunile lor.

În această privinţă ştiinţa şi arta se îmbogăţesc reciproc. Marx foloseşte pe larg stilul artistic de expunere şi imaginile artistice create de literatura universală, pentru ca concluziile ştiinţifice să fie mai clare şi mai accesibile; artistul foloseşte rezultatul cercetărilor ştiinţifice pentru a da imaginii artistice o caracterizare mai profundă.

Deşi în cadrul preocupărilor artei se află omul, totuşi în artă un loc important ocupă reflectarea naturii. Zugrăvind unele fenomene ale naturii, arta se străduieşte să trezească în om anumite sentimente, gînduri, trăiri şi, prin aceasta, să influenţeze asupra lui într-un anumit mod. Arta realizează acest lucru zugrăvind natura nu pur şi simplu aşa cum este ea independent de om, ci oglindind perceperea naturii de către om în concordanţă cu însuşirile sale obiective şi cu atitudinea omului faţă de natură. De exemplu, primăvara sau toamna — ca fenomene naturale — depind de poziţia Pămîntului faţă de Soare, sînt legate de anumite schimbări de tempera-

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 45.

Scanned with OKEN Scanner

tură, de ridicarea sau scăderea ei, provoacă diferite procese în lumea plantelor şi animalelor etc. Toate aceste fenomene şi procese sînt cercetate şi clarificate de ştiinţele naturii. Dar cînd ele sînt zugrăvite de artist — cu mijloacele de care dispun artele plastice (*Toamna aurie*, de Levitan), literatura (*Toamna*, de Puşkin) sau muzica (*Anotimpurile anului*, de Ceaikovski), — atunci însăşi opera respectivă exprimă acele senzaţii, impresii, emoţii care au fost trezite în artist de fenomenul natural respectiv. Aceasta este condiţia obligatorie şi indispensabilă în oglindirea artistică a naturii. O copie inertă a naturii nu poate fi considerată o operă de artă. Goethe spunea odată că zugrăvirea minuţioasă a unui pudel îl bucură ca şi cum ar vedea un cîine adevărat, dar nu ca o operă de artă.

Aşadar, fiind o formă de cunoaştere, arta este totodată şi o formă a ideologiei. De aceea, în societatea bazată pe clase, arta are un caracter de clasă, partinic, conţinînd totuşi şi elemente general umane.

Arta exercită o puternică influenţă asupra oamenilor. Ea constituie un mijloc important de propagare a diferitelor idei în sînul maselor, un mijloc de luptă ideologică. Partidul comunist s-a îngrijit totdeauna ca această forţă măreaţă să fie pusă în slujba poporului care luptă pentru comunism. Pentru a sluji idealurile nobile ale luptei clasei muncitoare pentru eliberarea societăţii de sub jugul exploatării, arta trebuie să fie pătrunsă de ideologia şi partinitatea comunistă, să stea, din punct de vedere ideologic, pe poziţiile clasei muncitoare şi ale concepţiei sale despre lume. Acestea sînt cerinţele partidului faţă de artă, care răspund intereselor fundamentale ale poporului şi sînt corespunzătoare artei înaintate — artei realismului socialist.

Dezvoltarea artei, ca şi a altor sfere ale vieţii sociale aparţinînd societăţii socialiste, se desfăşoară sub conducerea politică a partidului comunist. Conducerea partidului nu numai că nu imobilizează creaţia artistică în cele mai diferite domenii de artă, ci, dimpotrivă, îi dă conţinutul de idei şi perseverenţă în urmărirea unui ţel, contribuie la ridicarea artei pe o treaptă mai înaltă, care

Scanned with OKEN Scanner

marchează o etapă nouă în dezvoltarea artistică a omenirii. Lupta pentru ideologia comunistă în artă nu înseamnă opunerea artei realismului socialist, nici artei înaintate din trecut, marilor ei tradiții umaniste și, de asemenea, nici artei democratice contemporane. Ideologia comunistă nu neagă cuceririle artei înaintate, ci le dezvoltă mai departe, le ridică pe o treaptă nouă, corespunzătoare acelor sarcini sociale noi pe care le soluționează poporul, constructorul comunismului.

De-a lungul întregii istorii a statului sovietic, partidul comunist a acordat și acordă o mare atenție problemelor literaturii și artei, îndrumă dezvoltarea lor, se îngrijește de ridicarea nivelului lor ideologic și a măiestriei lor artistice. Tocmai datorită conducerii de către partid, arta și literatura sovietică au putut să învingă cu succes disensiunile ideologice care au avut loc în primii ani după revoluție, să se situeze ferm pe pozițiile creatoare ale realismului socialist și să se încadreze activ în cauza comună a construirii socialismului și comunismului în U.R.S.S.

Îndeplinind rolul de conducător al artei și literaturii, partidul luptă neîntrerupt împotriva atacurilor revizioniste asupra principiului partinității. El se călăuzește după indicația leninistă, potrivit căreia partinitatea este o idee socialistă, iar nepartinitatea o idee burgheză. Dezvoltarea literaturii și artei în U.R.S.S. și în alte țări ale lagărului socialist neagă afirmațiile revizioniștilor că partinitatea artei ar fi, chipurile, incompatibilă cu libertatea creației artistice.

Conducerea de către partid nu are nimic comun cu tutela măruntă birocratică și cu conducerea administrativă; ea nu imobilizează inițiativa creatoare, nu șterge trăsăturile individuale, proprii fiecărui artist în parte. Dimpotrivă, conducerea exercitată de partidul comunist este o condiție a libertății autentice, și nu anarhic-burgheză a creației. Această idee a fost minunat exprimată de M. A. Șolohov: „Fiecare din noi scrie după îndemnul inimii sale, iar inimile noastre aparțin partidului și poporului drag, cărora le slujim prin arta noastră".

Scanned with OKEN Scanner

O mare importanţă pentru dezvoltarea artei sovietice în perioada postbelică au avut hotărîrile din 1946—1948 ale Comitetului Central al P.C.U.S. privind problemele ideologice. Aceste hotărîri au dat riposta cuvenită unor manifestări ale lipsei de idei şi apolitismului în artă, au condamnat reflectarea denaturată a realităţii sovietice şi au subliniat încă o dată importanţa ideologiei, a partinităţii pentru dezvoltarea artei sovietice.

În august 1957 au fost publicate discursurile lui N. S. Hruşciov, ţinute în faţa lucrătorilor din domeniul literaturii şi artei, sub un titlu comun : *Pentru o strînsă legătură a literaturii şi artei cu viaţa poporului.* În acest document este exprimată poziţia P.C.U.S. în domeniul artei şi se dă răspuns la problemele arzătoare ale dezvoltării artei sovietice în prezent.

Tovarăşul Hruşciov a subliniat cu tărie că artistul trebuie să fie alături de popor, să exprime gîndurile şi aspiraţiile sale. A fi însă alături de popor înseamnă a fi alături de partid, deoarece partidul şi poporul sînt uniţi. Linia principală de dezvoltare a artei şi literaturii sovietice constă în faptul ca ele „să fie totdeauna indisolubil legate de viaţa poporului, să reflecte în mod veridic bogăţia şi varietatea realităţii noastre socialiste, să arate în mod clar şi convingător măreaţa activitate de transformare a poporului sovietic, caracterul nobil al năzuinţelor şi ţelurilor sale, înaltele sale calităţi morale“ [1]. V. I. Lenin ne învaţă — a subliniat N. S. Hruşciov — că literatura liberă a societăţii socialiste va fi legată făţiş de clasa muncitoare, va fi inspirată de interesele poporului, de ideile socialismului.

O manifestare a grijii partidului faţă de dezvoltarea artei sovietice a constituit-o hotărîrea C.C. al P.C.U.S. *Cu privire la îndreptarea greşelilor în aprecierea operelor „Marea prietenie“, „Bogdan Hmelniţki“ şi „Din toată inima“.* În acest document se subliniază rolul pozitiv al hotărîrii C.C. privind opera lui Muradeli *Marea prie-*

---

[1] N. S. Hruşciov, *Pentru o strînsă legătură a literaturii şi artei cu viaţa poporului,* Moscova, 1957, p. 20 (ed. rusă).

tenie în dezvoltarea artei muzicale sovietice şi, o dată cu aceasta, sînt remediate greşelile şi aprecierile nejuste, nejustificat de aspre cu privire la creaţia unor mari oameni ai artei sovietice.

3. Natura artei şi specificul relaţiilor sale cu realitatea caracterizează principiul estetic al artei. În fenomenele realităţii artistul dezvăluie calităţile lor *estetice.* În operele de artă, viaţa este reprodusă după legile obiective *estetice,* în concordanţă cu un anumit ideal *estetic.* Arta operează cu categorii *estetice,* zugrăvind şi apreciind fenomenele vieţii ca frumoase sau diforme, înălţătoare sau josnice, tragice sau comice etc.

Frumosul joacă un rol uriaş în viaţa de toate zilele a oamenilor; anumite cerinţe estetice le revendicăm mediului înconjurător. Omul creează nu numai în conformitate cu legile ştiinţei, ci şi „după legile frumosului" [1]. Dar numai în arta propriu-zisă principiul estetic are o importanţă de sine stătătoare şi nu una subordonată. Prin aceasta se deosebesc literatura, muzica, pictura, sculptura, teatrul, cinematografia artistică — tot ceea ce numim artă propriu-zisă — de arta aplicată, de forma artistică a obiectelor uzuale, unde momentul estetic este *secundar* şi nu principal [2]. De exemplu, îmbrăcămintea trebuie să fie frumoasă, dar în primul rînd ea trebuie să corespundă anotimpurilor anului, să fie comodă etc. În acest caz cerinţele estetice sînt subordonate celor utilitare. De aici se vede că sfera frumosului nu se limitează la artă.

Frumosul, ca şi orice altă calitate estetică, ca şi culoarea, este o însuşire obiectivă a unor anumite obiecte şi fenomene. Calităţile estetice ale obiectelor nu se reduc, totuşi, la simetrie, ritm, proporţie etc. Ele reprezintă acele însuşiri obiective care, influenţînd organele de simţ, trezesc o anumită senzaţie şi nu alta.

Analizînd sentimentele estetice elementare — care constituie de fapt baza gustului artistic dezvoltat — de-

---

[1] K. Marx-F. Engels, *Lucrările din tinereţe,* Moscova, 1956, p. 566 (ed. rusă).

[2] Vezi A. I. Burov, *Esenţa estetică a artei,* Moscova, 1956, pp. 225—226 (ed. rusă).

Scanned with OKEN Scanner

vine clar că acestea nu reprezintă nimic altceva decît anumite senzații, emoții, determinate de obiectele, fenomenele sau însușirile lor obiectiv specifice. Așa este, de exemplu, plăcerea pe care o procură oamenilor forma, culoarea, o anumită îmbinare de sunete etc. Cu toate acestea, unii consideră în mod greșit că aceste senzații ar fi relative, „subiective". Doar și mierea, așa cum au susținut încă anticii, i se pare dulce celui sănătos și amară celui bolnav. Aceasta înseamnă oare că mierea, în mod obiectiv, nu are însușirea de a produce senzația de dulce, că dulcele ei apare în interacțiunea dintre subiect și obiect, că omul este măsura calităților mierei? La fel se pune și problema calităților estetice. În măsura în care caracterul obiectiv al acrului se dovedește experimental prin faptul că organismul care are nevoie de acru își satisface în mod real această necesitate prin asimilarea unei anumite mîncări sau unui anumit preparat, în aceeași măsură este demonstrat experimental, prin cercetări fiziologice, că la baza oricărei plăceri senzoriale se găsește o reacție pozitivă a organismului. O senzație plăcută este semnalul care indică o influență favorabilă a mediului și, prin urmare, prezența în însuși acest mediu a unor însușiri obiective, a căror influență asupra organismului produce această reacție pozitivă. Simțul estetic este aprecierea realității sub forma unei emoții specifice. Simțul estetic este desfătarea pe care o produce natura, munca, produsul activității, activitatea socială, opera de artă. Emoția estetică este acel mod de percepere nemijlocită a lucrurilor și fenomenelor concrete, cu ajutorul căruia omul cunoaște calitățile lor estetice și își determină atitudinea față de ele. Calitățile estetice ale lucrurilor și fenomenelor, exercitîndu-și influența asupra omului, îi determină simțul estetic. Ele îi produc încîntare, îl fac să se bucure, să plîngă, să se indigneze, să iubească, să urască, să fie vesel sau trist, să resimtă fericire sau durere. Calitățile estetice sînt tot atît de obiective ca și culoarea, gustul, mirosul etc. și tot atît de subiective.

Așadar, principiile formale ale artei, adică atît capacitatea omului de a reflecta însușirile estetice ale reali-

Scanned with OKEN Scanner

tăţii, cît şi de a avea emoţii estetice — au pe de-a-ntregul o sursă obiectivă, o bază obiectivă, condiţionarea obiectivă.

Arta exprimă ceea ce oamenii simt. Ea clarifică şi dezvoltă pe deplin sentimentul care se manifestă în mod vag în fiecare om care observă un anumit lucru, fenomen, situaţie din viaţă, acţiune umană etc. Pe aceasta se bazează fenomenul des întîlnit şi anume că un fapt descris în literatură ne poate impresiona mai mult decît faptul asemănător, observat de noi în mod nemijlocit. Această împrejurare face ca arta să aibă o forţă emoţională uriaşă. Cînd citim cărţi, ascultăm muzică, privim tablouri, piese, filme sau spectacole televizate, trăim anumite sentimente — desfătare, bucurie, fericire, tristeţe, revoltă, indignare etc.

Frumosul din artă nu este un surogat, ci o imagine tipică generalizată, reflectarea artistică a realităţii. Se poate spune că fiecare artist este un căutător de aur care extrage din viaţă însuşirile ei estetice şi le preface în aurul curat al artei.

Operele artei adevărate sînt valoroase nu pentru că ar substitui realitatea, de pildă tabloul mării, ca surogat al mării reale, ci ca o imagine artistică care ne ajută să cunoaştem şi să descoperim realitatea prin intermediul însuşirilor ei estetice.

Aşa cum am arătat (vezi § 1), perceperea artistică a realităţii de către om apare iniţial în procesul muncii sociale. Atitudinea estetică a omului faţă de realitate n-a fost niciodată o atitudine independentă, izolată de relaţiile sociale, de lupta de clasă, de ideile politice, morale, filozofice ş.a., aparţinînd epocii date. Aceasta reiese cu claritate din exemplul elaborării noţiunii de frumos, adică a idealului estetic.

Idealul estetic este condiţionat din punct de vedere social, are caracter istoric, deoarece depinde de condiţiile economice şi sociale, de concepţiile politice, de reprezentările morale etc. În măsura în care condiţiile de viaţă şi concepţiile oamenilor sînt deosebite şi se schimbă o dată cu dezvoltarea societăţii, în aceeaşi măsură se schimbă şi idealurile estetice, care constituie criteriul

Scanned with OKEN Scanner

aprecierii estetice a fenomenelor realităţii şi a operelor de artă. Încă N. G. Cernîşevski a remarcat în mod just că ideea de frumos proprie moşierului se deosebeşte de cea a ţăranului.

Dar aceasta înseamnă oare că idealul estetic este numai relativ, subiectiv? Se poate vorbi oare de idei adevărate şi neadevărate despre frumos?

Estetica marxist-leninistă a luat atitudine nu numai împotriva ideii care neagă caracterul istoric şi caracterul de clasă al idealurilor estetice, ci şi împotriva negării oricărui criteriu obiectiv în această problemă. Idealul estetic este veridic în măsura în care corespunde legilor şi tendinţelor obiective ale dezvoltării sociale, exprimă năzuinţele claselor progresiste, care consolidează prin activitatea şi lupta lor formele noi ale vieţii sociale.

Frumosul nu are numai o latură subiectivă, ci şi una obiectivă. Idealul estetic poate să corespundă sau nu tendinţelor obiective ale vieţii, poate fi just sau denaturat.

De exemplu, idealul estetic religios al evului mediu este un ideal denaturat în comparaţie cu idealul Renaşterii. În prezent, idealului estetic veridic al artei realismului-socialist i se opun concepţiile artistice denaturate şi false ale reprezentanţilor artei burgheze reacţionare.

Totodată, în idealurile estetice ale diferitelor clase există elemente general-umane.

În opoziţie cu estetica idealistă — care susţine că frumosul este idee, că, prin urmare, frumosul nu este legat de existenţa materială, ci este introdus în realitate dinafară, din sfera ideii — estetica marxistă consideră că frumosul în artă este reflectarea realităţii.

Am analizat principalele momente ale artei ca formă a conştiinţei. Trebuie să mai subliniem că în diferitele domenii ale artei şi în diferitele perioade istorice, raportul dintre aceste momente se schimbă. Elementul ideologic, şi cu atît mai mult cel gnoseologic este exprimat în literatură mai clar decît, de exemplu, în pictură, iar în pictură mai mult decît în sculptură. Clasele aflate în luptă impun artei cerinţe diferite în epoci istorice diferite. Aceste cerinţe decurg din situaţia şi

Scanned with OKEN Scanner

interesele concrete ale claselor şi îşi exercită influenţa asupra artei din epoca respectivă. Arta, legată de clasele revoluţionare în ascensiune, pătrunsă de interesele sociale, are caracter ideologic şi o importantă valoare gnoseologică, în timp ce arta legată de clasele perimate se depărtează, de regulă, de viaţă, îşi pierde importanţa gnoseologică. O asemenea artă îşi pierde conţinutul său de idei, devine goală, fără valoare, formală. O cerinţă a metodei realismului socialist este îmbinarea armonioasă în operele de artă, în conformitate cu legile obiective ale diferitelor domenii ale artei, a momentului gnoseologic cu cel ideologic şi estetic.

Specificul artei constă în faptul că unitatea momentului ideologic cu cel gnoseologic se realizează pe o bază estetică. Aceasta înseamnă că în artă nici momentul gnoseologic, nici cel ideologic nu pot fi independente de principiul estetic al artei. Adevărata artă n-a fost niciodată pur şi simplu punerea în forma „artistică" a unor anumite rezultate ştiinţifice, filozofice sau politice, deşi ea furnizează cunoştinţe despre realitate şi propagă o anumită ideologie.

Realizarea ilustrativă este duşmana artei.

Imaginea artistică este întruchiparea unităţii principalelor momente ale artei la care ne-am referit mai înainte.

Imaginea artistică exprimă perceperea estetică a realităţii de către om şi are o natură estetică. Ceea ce este neutru din punct de vedere estetic, adică depăşeşte cadrul obiectului artei, nu-şi poate găsi întruchiparea în imaginea artistică. Ar fi absurd, de exemplu, să se încerce reflectarea artistică a mişcării electronului în atom, a schimbului de substanţe în organism şi, în general, a fenomenelor care nu exercită vreo influenţă asupra sensibilităţii omului şi de aceea nu sînt capabile să trezească simţul estetic.

Întrucît imaginea artistică reflectă în mod veridic, realist realitatea, imaginea artistică are şi o însemnătate gnoseologică.

În sfîrşit, imaginea artistică nu numai că reflectă realitatea, dar conţine şi o anumită apreciere a realităţii,

Scanned with OKEN Scanner

afirmă sau neagă. În această apreciere a realităţii se exprimă sensul *ideologic* şi conţinutul imaginii artistice.

Aceste momente ale imaginii artistice reflectă specificul artei ca o anumită formă a conştiinţei sociale. Înţelegerea esenţei artei ca unitate a momentelor gnoseologic şi ideologic pe o bază estetică permite să se constate unilateralitatea şi limita concepţiilor după care arta este numai o formă de cunoaştere, sau numai ideologie, sau se caracterizează numai din punct de vedere estetic [1]. Punctele de vedere menţionate, deşi subliniază ceea ce este propriu artei, totuşi nu dau o caracteristică deplină a artei ca fenomen social.

§ 3 PROCESUL CREAŢIEI ARTISTICE

Procesul creaţiei artistice cuprinde două momente fundamentale: cunoaşterea realităţii şi reproducerea ei cu mijloacele proprii unui anumit domeniu al artei. Prezenţa acestor două momente în procesul creaţiei artistice este condiţionată de însăşi natura imaginii artistice, ca exprimare a tipicului prin individual.

Pentru a exprima într-o operă artistică tipicul, adică generalul, esenţialul, ceea ce nu este accesibil în mod nemijlocit sensibilităţii, este necesară cunoaşterea vieţii, pătrunderea în esenţa sa. Gorki spunea că artistul trebuie să posede capacitatea de a generaliza, „de a tipiza fenomenele care se repetă" în realitate. Tipizarea nu trebuie însă identificată cu abstracţia ştiinţifică.

Întrucît tipicul în artă nu apare niciodată sub forma generalului abstract, în afara individualului, gîndirea

---

[1] Mulţi teoreticieni ai artei definesc specificul artei unilateral. De exemplu, A. I. Burov (vezi *Esenţa estetică a artei*) consideră că esenţa estetică a artei este determinată de obiectul specific al artei, prin care el înţelege omul. Arta, pentru el, este numai o formă de cunoaştere a acestui obiect. G. A. Nedoşivin de asemenea consideră arta ca o formă de cunoaştere, dar vede specificul ei numai în forma reflectării (vezi lucrarea sa *Studii despre teoria artei*, 1953). Dimpotrivă, V. V. Vanslov (*Problema frumosului*, 1957) subapreciază însemnătatea gnoseologică a artei. După părerea noastră, lipsa acestor păreri constă în faptul că nu ţin seama de toată complexitatea şi multilateralitatea artei ca fenomen social.

Scanned with OKEN Scanner

artistică nu poate să exprime cunoașterea esenței altfel decît prin individual. De aici reiese că pentru crearea unei opere de artă nu este suficientă numai cunoașterea, ci și priceperea de a reflecta și a reproduce realitatea în mod artistic. Priceperea de a reproduce realitatea într-o formă artistică desăvîrșită, cu mijloacele proprii unui anumit domeniu al artei, este tocmai măiestria artistică.

Totuși măiestria artistică se exprimă nu numai în gradul în care realitatea este reflectată în mod artistic, ci și în conținutul care e reflectat în opera de artă. Din însăși natura artei decurge necesitatea unității indisolubile și a concordanței dintre formă și conținut.

Conținutul operei de artă este viața pe care o reflectă. Valoarea socială a unei opere de artă este determinată în primul rînd de conținutul său. Conținutul unei opere de artă cuprinde în sine totdeauna o anumită atitudine față de ceea ce reflectă, negarea sau afirmarea unor anumite fenomene ale vieții. Această atitudine față de obiect în opera de artă constituie tendința operei, orientarea sa ideologică.

Conținutul operei este mai larg decît ideea sa, ultima însă constituind pivotul principal al operei. În legătură cu aceasta este important să se țină seama că orientarea ideologică sau tendința operei „trebuie prin sine însăși să decurgă din situație și acțiune, fără a fi în mod deosebit subliniată...“ [1] Acest lucru poate fi realizat numai atunci cînd conținutul operei îmbracă forma unei imagini artistice desăvîrșite.

Orice conținut în artă apare sub o anumită formă. Forma este modul de exprimare a conținutului. Forma poate fi diferită : artistică și antiartistică, poate să corespundă sau nu conținutului. Dacă într-o operă de artă un conținut înalt de idei este exprimat într-o formă artistică necorespunzătoare, ea nu poate să acționeze asupra sentimentelor, emoțiilor oamenilor și să-și îndeplinească funcția socială, pierzînd calitatea unei opere

---

[1] K. Marx-F. Engels, *Scrisori alese*, p. 395 (ed. rusă).

Scanned with OKEN Scanner

de artă [1]. Dar chiar o formă artistică strălucită, care exprimă însă un conţinut sărac, fără valoare, nu este capabilă să impresioneze sentimentele oamenilor şi nu poate să-şi îndeplinească menirea sa socială.

Prin urmare, opera de artă trebuie să îndeplinească cerinţa unităţii dintre formă şi conţinut, dar o asemenea unitate în care conţinutul să determine forma.

Artistul trebuie să ţină seama de aceste cerinţe obiective ale artei, adică el trebuie să se străduiască să creeze opere de artă în care un conţinut bogat să fie exprimat într-o formă desăvîrşită şi corespunzătoare. Toate capodoperele artei universale sînt modele clasice de îmbinare armonioasă şi de unitate între formă şi conţinut.

Firul conducător în procesul creaţiei artistice este metoda de creaţie. Metoda creaţiei artistice îl orientează pe artist atît în procesul cunoaşterii vieţii şi alegerii atitudinii pe care trebuie s-o ia faţă de viaţă, cît şi în procesul creării operei de artă. Metoda de creaţie este legată totdeauna de o anumită concepţie despre lume şi decurge din ea. Metoda în artă nu trebuie însă identificată cu concepţia filozofică despre lume.

Cea mai progresistă metodă de creaţie artistică este metoda realistă şi în special metoda realismului socialist. Cerinţa principală a oricărui realism este reflectarea justă a realităţii. Realismul socialist, reflectînd realitatea în mod veridic, cere să se aibă în vedere perspectiva viitorului, descoperirea germenilor noului în prezent, priceperea nu numai de a descoperi contradicţiile vieţii, ci şi de a găsi şi arăta căile rezolvării lor şi ale consolidării noului.

Particularitatea caracteristică a creaţiei artiştilor care folosesc metoda realismului socialist constă în faptul că ei leagă în mod conştient activitatea lor cu lupta de clasă a proletariatului şi concepţia ştiinţifică marxist-leninistă despre lume.

Aprecierea metodei realiste trebuie abordată printr-o prismă istorică. Arta realistă a reflectat just conflictele

[1] Arta abstractă încalcă legile obiective ale artei şi de aceea constituie expresia descompunerii şi decăderii artei burgheze contemporane şi nu a căutării unor forme noi în artă.

Scanned with OKEN Scanner

vieţii, a demascat viciile societăţii exploatatoare, a condamnat-o şi, prin aceasta, a jucat un rol progresist. Acesta era însă realism critic care trebuie deosebit de realismul socialist, legat de lupta de clasă a proletariatului.

Istoria cunoaşte cazuri în care artiştii realişti n-au fost progresişti pînă la capăt în concepţiile lor politice. Balzac a fost adeptul legitimismului, Tolstoi a propovăduit ideologia reacţionară mic-burgheză după care „răului nu trebuie să i se opună violenţa", a preamărit viaţa patriarhală. Amîndoi însă au fost artişti realişti geniali, care au adus o contribuţie uriaşă la dezvoltarea artei universale. Forţa metodei realiste constă în faptul că artistul realist poate, chiar şi atunci cînd concepţia lui despre lume conţine trăsături negative, să reflecte relativ just viaţa şi s-o aprecieze în conformitate cu interesele progresului. Desigur, în acest caz, este inevitabil ca elementele negative ale concepţiei despre lume să se manifeste, ele însă pot să nu determine esenţa creaţiei. Dar dacă artistul subordonează pe de-a-ntregul creaţia sa concepţiei reacţionare despre lume, atunci el păşeşte în mod inevitabil pe drumul denaturării realităţii, a adevărului artistic, îşi pierde talentul. Belinski spunea: „...Cînd omul se consacră pe de-a-ntregul minciunii, îl părăsesc înţelepciunea şi talentul".

Pentru scriitorii din societatea socialistă, însuşirea concepţiei marxist-leniniste despre lume se impune cu necesitate, deoarece, pentru o reflectare veridică a vieţii în dezvoltarea ei revoluţionară, este necesară cunoaşterea legilor obiective ale istoriei.

În procesul de creaţie artistul trebuie să ţină seama de legile artei, de natura şi particularităţile ei. În concordanţă cu natura artei şi momentelor ei (estetic, gnoseologic şi ideologic), independent de dorinţele şi năzuinţele subiective ale artistului, opera de artă este apreciată din punctul de vedere al valorii sale artistice, al veridicităţii, al caracterului său ideologic. Numai o artă adevărată, de un înalt nivel artistic şi ideologic, este capabilă să-şi exercite influenţa asupra maselor largi şi să-şi îndeplinească rolul său social.

Scanned with OKEN Scanner

În sensul larg al cuvîntului, oamenii realizează reflectarea artistică a realității în procesul dezvoltării culturii materiale și spirituale. Cunoscînd obiectul, proprietățile sale, omul își creează diferite lucruri necesare sieși. O dată cu aceasta, se dezvoltă cunoștințele omului despre legile lumii obiective. În procesul activității practice se dezvoltă și se îmbogățește intelectul uman. Totodată se dezvoltă și se îmbogățește sensibilitatea omului, latura sa emoțională și se dezvăluie în fața lui tot mai profund latura estetică a realității.

Dezvoltarea laturii emoționale a omului este o trăsătură inalienabilă a dezvoltării culturii umane.

Activitatea materială de producție a maselor populare este baza procesului reflectării artistice a realității. Reflectarea artistică a realității de către masele populare își găsește expresia, în primul rînd, în creația populară : în cîntece, balade, legende, dansuri etc. Totodată, simțul estetic al maselor populare se educă prin însușirea operelor artei profesioniste. Trebuie avut în vedere că simțul estetic al maselor nu este numai condiția, ci și rezultatul dezvoltării artei. Marx arată că opera de artă creează publicul capabil să înțeleagă arta. Pentru a putea influența masele, arta trebuie să fie pe înțelesul lor și apropiată lor. Aceasta nu înseamnă însă că arta trebuie să se conformeze unui gust estetic nedezvoltat. Arta trebuie să ridice și să educe gustul maselor. În condițiile societății exploatatoare, cea mai mare parte a valorilor artistice era inaccesibilă oamenilor muncii. Numai în socialism poporul se bucură din plin de operele de artă care contribuie la educarea gustului său estetic. O dată cu revoluția socialistă, în fața artei se pun sarcini principial noi.

În convorbirea cu K. Zetkin, V. I. Lenin a definit în mod profund natura și sarcinile artei socialiste : „Arta aparține poporului. Prin rădăcinile ei cele mai adînci, ea trebuie să pătrundă în adîncimile maselor largi ale oamenilor muncii. Ea trebuie să fie pe înțelesul acestor mase și apreciată de ele, să unească sentimentele, gîndirea și

Scanned with OKEN Scanner

voința acestor mase, să le ridice. Ea are menirea să trezească în ele simțul artistic și să-l dezvolte“ [1].

În cerința de a trezi simțul artistic și a-l dezvolta se manifestă rolul artei în opera de educare a gustului estetic al maselor.

§ 4 LOCUL ARTEI PRINTRE ALTE FENOMENE SOCIALE ȘI ROLUL EI ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII

Arta este un element al culturii spirituale. Operele de artă nu trebuie identificate cu monumentele culturii materiale, de exemplu cu unelte de muncă, nici creația artistică cu producția, deși producția poate conține și elemente de creație artistică. Afirmația după care arta ar fi determinată în mod nemijlocit, pe întregul parcurs al dezvoltării sale, de gradul de dezvoltare al producției, nu are nimic comun cu marxismul, este o afirmație vulgarizatoare. Marx, în lucrarea *Contribuții la critica economiei politice*, a arătat că unele perioade de înflorire a artei nu se află în directă concordanță cu nivelul dezvoltării producției. El a dat ca exemplu arta antică greacă, care a dat modele desăvîrșite de lucrări de artă, deși a fost legată de un nivel inferior de dezvoltare a producției. Rusia din secolul al XIX-lea a fost o țară înapoiată din punct de vedere economic, dar a dat un număr mare de scriitori celebri, care au cucerit literaturii ruse un prestigiu mondial. Arta Renașterii, în ce privește nivelul dezvoltării sale artistice, este incomparabil superioară artei burgheze decadente contemporane. Asemenea exemple sînt numeroase. Ele demonstrează că un nivel mai înalt de dezvoltare a producției nu este de loc în mod obligatoriu legat de un nivel mai înalt de dezvoltare a artei, că între ele nu există o legătură directă.

În dezvoltarea sa, arta este legată de totalitatea relațiilor sociale și este determinată de relațiile economice materiale, de caracterul claselor și al conflictelor de clasă.

---

[1] *Lenin despre cultură și artă*, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 617.

Scanned with OKEN Scanner

Este adevărat că în anumită privinţă arta este nemijlocit legată de producţie în ceea ce priveşte mijloacele şi posibilităţile ei tehnice. Apariţia tiparului, dezvoltarea mijloacelor de iluminare, a tehnicii de construcţie, descoperirea cinematografului, radioului, televiziunii etc., toate aceste cuceriri ale omenirii, considerate ca mijloace tehnice ale artei, exercită şi o influenţă nemijlocită asupra dezvoltării sale.

Arta este multilateral legată de relaţiile dintre clase, de lupta de clasă ; ea poartă totdeauna în sine pecetea ideologiei unei anumite clase, reflectă lupta de clasă din societate de pe poziţia diferitelor clase. Clasele, la rîndul lor, se străduiesc să folosească arta în interesul lor, să facă din ea promotorul şi expresia ideologiei lor. Arta, prin natura sa, nu este indiferentă faţă de clase, deşi caracterul de clasă nu epuizează caracteristicile esenţei artei.

Una dintre trăsăturile specifice cele mai importante ale artei adevărate este *caracterul ei popular*. Caracterul popular al artei constă, în primul rînd, în faptul că arta poartă pecetea caracterului poporului, al facturii sale psihice. Arta este totdeauna naţională, populară. Nu există o matematică engleză deosebită de matematica rusă. Există însă pictură engleză şi pictură rusă, literatură germană şi literatură franceză etc.

Caracterul popular al artei constă şi în faptul că ea reflectă şi zugrăveşte viaţa poporului, interesele, lupta, gîndurile şi năzuinţele sale în mod veridic, în lumina idealurilor înaintate ale epocii date. Tocmai viaţa şi lupta poporului, năzuinţele lui cele mai bune din fiecare epocă constituie conţinutul însemnat al operelor artei înaintate, inspiră şi înflăcărează creaţia artiştilor.

Caracterul popular al artei constă, de asemenea, şi în legătura sa cu creaţia spirituală a maselor populare. Arta, prin rădăcinile sale, pătrunde în creaţia populară, şi această legătură se păstrează într-o măsură mai mare sau mai mică pe întreg parcursul dezvoltării sale. Nu compozitorul creează muzica, spunea Glinka. Muzica este creată de popor, iar compozitorul o prelucrează numai. Acest lucru nu se referă numai la muzică. Creatorul

Scanned with OKEN Scanner

Tragediei americane, Theodore Dreiser spunea: „Nimeni nu creează tragedii, ele sînt create de viaţă. Scriitorul le descrie numai".

Cele spuse nu înseamnă că dacă într-o operă de artă nu există motive ale creaţiei populare, ea nu mai poate fi populară. Adevăratul caracter naţional, după spusele lui Gogol, nu constă în descrierea sarafanului, ci în însuşi spiritul poporului.

În felul acesta se pune problema caracterului naţional al artei, sub aspectul originii sale. Problema caracterului popular al artei prezintă însă şi o altă latură. Dacă, datorită semnificaţiei ei ideologice, opera de artă este populară, înseamnă oare că ea este şi un bun al poporului? Problema răspîndirii operelor de artă în masele populare depinde de condiţiile sociale în care poporul are acces la operele de artă. Asemenea condiţii se creează pe deplin numai în socialism, unde arta devine un bun al poporului şi noţiunea de caracter popular al artei capătă un conţinut nou, mai larg.

În dezvoltarea sa, arta este legată totdeauna de viaţa poporului. Poporul însă nu este o noţiune abstractă. În fiecare epocă istorică poporul este constituit din clase şi grupuri sociale determinate, condiţionate de orînduirea economică a societăţii într-o etapă dată a dezvoltării sale. Ţelurile pentru care luptă oamenii unei anumite epoci, sarcinile sociale ce se ridică în faţa claselor şi care sînt rezolvate de aceste clase, rezultatele obţinute în luptă etc., toate acestea decurg, în ultimă instanţă, din orînduirea economică, care constituie baza societăţii pe o anumită treaptă de dezvoltare a forţelor de producţie. Arta reflectă viaţa epocii sale şi îi aparţine pe de-a-ntregul. În acest sens arta este produsul timpului său. Dar aici apar şi unele dificultăţi menţionate de K. Marx. În lucrarea *Contribuţii la critica economiei politice*, el scria următoarele: „Dificultatea nu constă însă în a înţelege că arta şi epopeea greacă sînt legate de anumite forme de dezvoltare socială. Dificultatea constă în faptul că ele ne procură încă şi astăzi o desfătare artistică şi că într-o anumită privinţă servesc

Scanned with OKEN Scanner

ca normă și model inegalabil“ [1]. O particularitate a artei constă în faptul că operele de artă autentice, izvorînd din necesitățile societății pe o anumită treaptă a dezvoltării sale, reflectînd viața societății respective, nu dispar totuși o dată cu această societate, ci se păstrează ca moștenire culturală.

Cum trebuie explicată această particularitate a artei, cum poate fi soluționată dificultatea menționată de Marx ?

Răspunsul la această întrebare trebuie căutat în însăși natura obiectului și în modul cum este reflectat în artă. Dezvăluind în imaginea artistică viața unei societăți determinate, zugrăvind chipul oamenilor epocii sale în toată complexitatea lor concretă, artistul nu exprimă numai individualul, ci și tipicul, generalul, ceea ce determină valoarea socială a operei de artă dintr-o anumită epocă. Dar simțul estetic nu este comun numai oamenilor unei singure clase sau epoci. Trăsăturile generale aparțin oamenilor din diferite epoci, țări, popoare. Oamenii trăiesc în societate, iar tuturor societăților, în ciuda deosebirilor istorice, le aparțin și unele trăsături comune, relații asemănătoare, care condiționează și trăsăturile general umane. Prietenia, dragostea, jertfirea de sine în numele idealului comun, sentimentul matern, eroismul, viciul, condamnarea ticăloșiei și a fățărniciei etc. — toate acestea aparțin oamenilor din diferite epoci. Marii artiști, creînd portretele tipice ale oamenilor din epoca lor și pentru oamenii epocii lor, reflectă în același timp într-o formă artistică desăvîrșită și unele trăsături general umane. Dacă acest element general uman nu este redat într-o formă senzorială, individuală, concret istorică, atunci el nu este decît o schemă, o idee abstractă și nu o imagine artistică. Și dimpotrivă, ceea ce este doar individual, particular, întîmplător — chiar dacă e exprimat într-o formă artistică

[1] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, p. 256.

Scanned with OKEN Scanner

clară — nu mai este în stare să acţioneze asupra gîndirii şi sentimentelor oamenilor din generaţiile viitoare. Măreţia operelor de artă nemuritoare constă în faptul că ele conţin într-o formă artistică desăvîrşită, în imagini concrete, individuale şi ceea ce este general uman, nepieritor. Ele sînt, prin urmare, şi profund istorice, aparţin unei anumite epoci, unei anumite ţări, unui anumit popor şi în acelaşi timp sînt veşnice, nepieritoare.

Arta greacă continuă să ne procure desfătarea estetică, deoarece ea exprimă într-o strălucită formă artistică unele trăsături general umane care îşi găsesc, cum este şi firesc, răsunet şi în vremea noastră. În legătură cu aceasta, este necesar să se menţioneze încă un amănunt. În perioade istorice deosebite, în diferite ţări se creează condiţii favorabile pentru dezvoltarea unor anumite domenii ale artei, pentru întruchiparea desăvîrşită a unor laturi sau relaţii ale obiectului artei. Operele de artă care reflectă într-o măsură deplină aceste posibilităţi devin în anumite limite normă şi model pentru generaţiile viitoare. De exemplu, sculptura greacă a dat modele de corpuri omeneşti frumoase, armonios dezvoltate. Ea nu trebuie însă considerată ca un model pentru orice sculptură, deoarece în ea este foarte slab reflectată lumea complexă a emoţiilor şi sentimentelor umane.

Arta este una dintre acele forţe sociale care participă în interacţiunea fenomenelor sociale şi exercită o mare influenţă asupra dezvoltării societăţii. Ca fenomen social specific, arta se deosebeşte de alte fenomene sociale în ce priveşte funcţiile sale sociale şi după rolul pe care-l îndeplineşte în dezvoltarea istorică.

Ce rol îndeplineşte arta în viaţa socială ?

Esteticienii adepţi ai „artei pure“, consideră arta numai ca un mijloc de a-şi satisface necesităţile estetice, ca un mijloc de delectare.

Bineînţeles, arta este şi un mijloc de desfătare şi distracţie. Operele de artă, influenţînd asupra sentimentelor, emoţiilor şi, prin intermediul lor, asupra raţiunii omului, îi procură o desfătare estetică.

Scanned with OKEN Scanner

Ne bucură un tablou bun, ascultăm cu plăcere o muzică frumoasă, citim cu interes un roman bun etc. Fără această influenţă estetică asupra omului nici nu se poate închipui arta. Estetica marxist-leninistă nu ia atitudine împotriva recunoaşterii funcţiei estetice a artei, ci împotriva reducerii artei la un mijloc de desfătare. Arta nu este numai un mijloc de desfătare, ci şi o formă de cunoaştere a realităţii, şi în primul rînd a vieţii omului, a relaţiilor umane, a caracterelor în toată complexitatea lor concretă.

Operele de artă şi în primul rînd literatura, pictura, în vremea noastră cinematograful, au o însemnătate gnoseologică dacă reflectă veridic viaţa oamenilor dintr-o societate determinată. Operele de artă moştenite din epocile trecute servesc drept monument istoric, deoarece prin ele poate fi studiată, într-o anumită măsură, însăşi epoca pe care o reflectă.

Dar oricît de importantă ar fi această funcţie, ea nu epuizează întreaga semnificaţie a artei. În unitatea momentului estetic, gnoseologic şi ideologic, arta constituie un mijloc specific şi puternic de educare a oamenilor ; arta dispune, datorită accesibilităţii sale, caracterului său concret, de o uriaşă forţă de influenţă asupra omului. Arta este un mijloc de educare ideologică şi morală. În acelaşi timp arta este un mijloc de educare estetică. Ea formează sentimentele, emoţiile oamenilor, le educă în spiritul artei, dezvoltă perceperea lor estetică a realităţii, o purifică şi o înnobilează. Arta exprimă întotdeauna o anumită ideologie şi de aceea este o armă a luptei de clasă.

Arta izvorîtă din viaţă influenţează activ asupra vieţii sociale. În funcţie de conţinutul său ideologic, arta poate să joace un rol dublu — progresist şi reacţionar. Arta care slujeşte claselor reacţionare degenerează în mod inevitabil, pierde legătura cu poporul. Aşa sînt, de exemplu, literatura bulevardieră sau filmele cu gangsteri, caracteristice artei burgheze reacţionare contemporane, care corup sufletele oamenilor.

Scanned with OKEN Scanner

Arta care se află în slujba poporului — arta socialistă — are o deosebită importanță social-transformatoare. Ea este un mijloc puternic de exercitare a influenței asupra intelectului și sentimentelor contemporanilor, îi educă pe oamenii muncii în spiritul ideilor comunismului. Arta socialistă este chemată să dezvolte gustul artistic al poporului, să biciuiască cu îndrăzneală rămășițele capitalismului din conștiința oamenilor, să proslăvească munca oamenilor, constructori ai comunismului.

Scanned with OKEN Scanner

FILOZOFIA

Particularitatea filozofiei ca formă a conştiinţei sociale constă în faptul că ea este totdeauna, prin esenţa sa, o concepţie despre lume. Filozofia a parcurs un drum lung de dezvoltare, care numără aproape 30 de veacuri. În această perioadă s-au constituit o mulţime de sisteme şi teorii filozofice deosebite, care au reprezentat diferite concepţii despre lume. Istoria filozofiei nu este însă o simplă schimbare a unui sistem filozofic cu altul, a unei concepţii despre lume cu alta. Istoria filozofiei este istoria luptei continue între diferitele concepţii despre lume, care reflectă în diferitele epoci lupta dintre forţele sociale progresiste şi cele reacţionare. În decursul acestei lupte şi pe baza dezvoltării treptate a societăţii s-au dezvoltat şi cunoştinţele filozofice.

Etapa superioară de dezvoltare a gîndirii filozofice este filozofia marxist-leninistă : materialismul dialectic şi istoric. Filozofia marxistă este o filozofie cu adevărat ştiinţifică, instrument de cunoaştere şi armă puternică a activităţii revoluţionare. Lupta materialismului dialectic împotriva filozofiei burgheze contemporane reflectă lupta socialismului împotriva capitalismului, lupta dintre progres şi reacţiune. Totodată prin apariţia materialismului dialectic şi istoric a fost creată o bază teoretică-ştiinţifică pentru analiza filozofiei însăşi, ca fenomen social specific.

Filozofia, ca formă a conştiinţei sociale, este obiectul unei ştiinţe speciale — a istoriei filozofiei — care studiază dezvoltarea concretă a gîndirii filozofice în diferite epoci, în diferite ţări, la diferite popoare. Istoria filozofiei se împarte în istoria filozofiei premarxiste şi istoria filozofiei marxist-leniniste, ca o concepţie despre lume

Scanned with OKEN Scanner

calitativ nouă, cu adevărat ştiinţifică, ce se dezvoltă în lupta împotriva diferitelor curente ale filozofiei burgheze contemporane. Materialismul istoric studiază specificul filozofiei ca un anumit fenomen social, locul ei printre alte fenomene sociale şi rolul ei în viaţa socială.

§ 1 ORIGINEA FILOZOFIEI

Filozofia, ca concepţie despre lume, constituie un sistem al celor mai generale noţiuni teoretice despre lume cît şi despre atitudinea omului faţă de ea, exprimînd interesele unor anumite clase sau grupuri sociale. Spre deosebire de ştiinţele concrete, filozofia studiază lumea prin prisma trăsăturilor şi legilor sale cele mai generale, prin prisma unităţii sale, care se manifestă în varietatea fenomenelor, lucrurilor, proceselor din lumea înconjurătoare. Este adevărat că, în condiţiile în care ştiinţele nu erau încă suficient dezvoltate, filozofia cuprindea şi cunoştinţele ştiinţifice concrete, era preocupată de diferite probleme care au constituit ulterior obiectul de cercetare al ştiinţelor concrete. De aceea, obiectul filozofiei pe treptele timpurii ale dezvoltării sale a fost mult mai larg decît în prezent. Unirea totală a filozofiei cu ştiinţele concrete constituie o trăsătură caracteristică a treptei timpurii de dezvoltare a cunoaşterii, este o expresie a limitelor sale istorice. Cu toate acestea, naşterea filozofiei, ca formă specifică a conştiinţei sociale, este legată de elaborarea unor reprezentări generale despre lume şi cunoaşterea ei. Tocmai necesitatea acestor noţiuni şi reprezentări generale, care urmau să constituie o reprezentare de ansamblu a lumii şi a atitudinii omului faţă de lume, a dat naştere filozofiei. Filozofia a apărut în epoca creării societăţii împărţite în clase, o dată cu separarea muncii intelectuale de munca fizică şi naşterea ştiinţelor. În această perioadă oamenii au început să interpreteze teoretic lumea înconjurătoare. Particularitatea gîndirii teoretice, care deserveşte necesităţile practicii în dezvoltare, constă în faptul că ea nu se mulţumeşte cu cunoaşterea fenomenului nemijlocit, ci se străduieşte să pătrundă în esenţa lucrurilor şi s-o reflecte în noţiuni. Mergînd pe acest drum oamenii au

Scanned with OKEN Scanner

început să se gîndească şi la problemele esenţei lumii în ansamblu, ale bazei diversităţii lumii, apariţiei ei, adică au început să explice lumea înconjurătoare prin ea însăşi. Aşa au apărut primele reprezentări filozofice, aşa s-a născut filozofia ca o formă a cunoaşterii realităţii. De exemplu, afirmaţia lui Heraclit că lumea este un foc veşnic viu, care se aprinde şi se stinge potrivit unei legi anumite, a fost o încercare naivă, dar justă în esenţa sa, de a explica lumea înconjurătoare prin ea însăşi, de a descoperi în diversitatea lucrurilor unitatea lor intrinsecă.

Totuşi filozofia nu este numai o formă a cunoaşterii realităţii. Fiind, ca orice ştiinţă, o formă de cunoaştere, ea este, spre deosebire de alte ştiinţe, şi o concepţie despre lume. Concepţia despre lume a oamenilor, care exprimă atitudinea lor faţă de realitate, depinde în primul rînd de poziţia lor în societate, de interesele lor. De aceea, în apariţia şi dezvoltarea sa, filozofia este determinată în mod nemijlocit de interesele materiale ale diferitelor clase din societate şi apare ca o formă a ideologiei.

Dar, rezolvînd sarcinile ideologice, filozofia elaborează totodată unele probleme generale ale metodologiei, teoriei cunoaşterii, eticii, sociologiei, avînd o semnificaţie gnoseologică.

Unitatea dintre momentul gnoseologic şi cel ideologic este particularitatea specifică a filozofiei ca formă a conştiinţei sociale.

O dată cu diviziunea societăţii în clase şi dezvoltarea luptei de clasă, apare în societate şi necesitatea fundamentării teoretice a intereselor materiale ale claselor aflate în luptă şi a diferitelor grupuri sociale. A fundamenta teoretic interesele clasei înseamnă, în primul rînd, a prezenta interesul particular al clasei date ca un interes general; în al doilea rînd, a lega de concepţia generală asupra lumii idealurile, năzuinţele, interesele concrete ale clasei respective, care nu sînt prezentate ca întîmplătoare, ele decurgînd din esenţa, natura lucrurilor înseşi. Această sarcină o îndeplineşte filozofia. Ea elaborează o concepţie despre lume corespunzătoare poziţiei şi intereselor clasei respective şi fundamentează

Scanned with OKEN Scanner

teoretic concepţiile ei social-politice. În filozofie sînt exprimate într-o formă abstract-teoretică năzuinţele ideologice cele mai generale ale diferitelor clase.

Este adevărat că filozofilor înşişi nu le-a fost clară legătura dintre construcţiile lor ideologice şi interesele reale ale claselor. Mai mult decît atît, ei au considerat teoriile lor ca un răspuns la problemele filozofice veşnice, ca un rezultat al căutării adevărului. Istoria dezvoltării gîndirii filozofice dădea la prima vedere un anumit temei pentru asemenea concluzie. La drept vorbind, în istoria filozofiei există într-adevăr o serie de probleme care, deşi s-au rezolvat în moduri diferite, au fost puse în decursul întregii istorii : problema raportului dintre materie şi conştiinţă, a cognoscibilităţii lumii, a legăturii dintre materie şi mişcare, a naturii omului etc. Ar fi însă nejust ca, pornind de la aceasta, să se considere dezvoltarea filozofiei numai ca un progres în rezolvarea problemelor veşnice ale filozofiei, ca un progres al cunoaşterii filozofice. O asemenea părere nu numai că duce la obiectivism, la ruperea idealistă a filozofiei de istoria concretă, dar şi împiedică descoperirea caracterului real al progresului cunoaşterii filozofice.

Forţa motrice a dezvoltării formaţiunilor sociale antagoniste este lupta claselor progresiste împotriva claselor reacţionare. Deosebirea ce apare în poziţia şi în interesele claselor se reflectă în concepţia lor despre lume, în lupta materialismului împotriva idealismului. Materialismul şi idealismul sînt două lagăre fundamentale, două partide fundamentale în filozofie, care se deosebesc după felul cum rezolvă problema fundamentală a filozofiei — problema raportului dintre gîndire şi existenţă, dintre spirit şi natură. Problema raportului dintre gîndire şi existenţă este problema fundamentală a filozofiei tocmai pentru faptul că modul de rezolvare a acestei probleme condiţionează o anumită înţelegere a lumii (dacă după natura ei este materială sau ideală) şi dă baza teoretică pentru soluţionarea tuturor celorlalte probleme filozofice. Dacă lumea este materială, atunci sarcina cunoaşte ii constă în cercetarea însuşirilor, legăturilor, legilor lumii materiale aşa cum există ele în mod obiectiv. Dacă lumea este ideală, atunci sarcina cunoaşterii se reduce nu la

Scanned with OKEN Scanner

studierea obiectelor materiale, ci la descoperirea esenței spirituale, divine a lumii.

Concepția materialistă despre lume este înțelegerea lumii așa cum este ea, fără nici o adăugire străină : idealismul este o concepție denaturată despre lume.

Clasele care apără rînduielile și instituțiile sociale perimate sînt interesate în denaturarea realității. Clasele progresiste, în schimb, sînt interesate (într-o măsură mai mare sau mai mică) în reflectarea obiectivă a realității. De aceea, în istorie, materialismul este, de regulă, concepția despre lume a claselor progresiste într-o epocă dată, iar idealismul, de regulă, concepția despre lume a claselor conservatoare, reacționare. În lupta dintre materialism și idealism, în ciocnirea dintre diferitele curente, teorii, concepții filozofice, își găsește reflectarea lupta claselor sociale.

Trebuie subliniat, că lupta de idei în domeniul filozofiei nu se duce numai în jurul problemei fundamentale a filozofiei, ci și în jurul multor altor probleme : de exemplu, în jurul problemei metodei, a înțelegerii experienței și rațiunii și a rolului lor în cunoaștere, a înțelegerii cauzalității, libertății și necesității etc. Dar, pentru a înțelege întreaga varietate a ideilor și curentelor filozofice, trebuie să se pornească totdeauna de la faptul că materialismul și idealismul sînt două curente fundamentale în filozofie, că linia generală de delimitare a curentelor filozofice este determinată de rezolvarea diferită a problemei raportului dintre gîndire și existență.

Istoria societății este istoria dezvoltării sale treptate, progresive, care se realizează într-o luptă neîntreruptă cu forțele reacțiunii.

Reflectînd procesul istoric real, istoria filozofiei este istoria apariției și dezvoltării concepției științifice, materialiste despre lume, istoria luptei ei împotriva filozofiei idealiste reacționare.

§ 2 LOCUL FILOZOFIEI ÎN SISTEMUL FENOMENELOR SOCIALE

Locul filozofiei în sistemul fenomenelor sociale este determinat de obiectul și specificul ei. Pe lîngă aceasta, el depinde și de condițiile concret-istorice. În opoziție cu

Scanned with OKEN Scanner

idealismul, care consideră că dezvoltarea filozofiei este un proces spiritual absolut independent, materialismul istoric pornește de la faptul că filozofia are numai o independență relativă și este condiționată în ultimă instanță de dezvoltarea economică a societății. În mod nemijlocit filozofia este legată de politică și se află în interacțiune cu diferite forme ale conștiinței sociale. În analiza filozofiei ca fenomen social și, prin urmare, în studierea fiecărui sistem filozofic concret este necesar să se țină seama totdeauna de următoarele patru trăsături caracteristice: caracterul relațiilor de clasă și nivelul luptei de clasă în societatea dată; nivelul de dezvoltare a științelor și în primul rînd a științelor naturii într-o epocă dată; materialul ideologic acumulat în decursul timpului, reprezentările filozofice, și, în sfîrșit, „atmosfera spirituală" proprie societății date. Să examinăm fiecare din aceste trăsături.

1. Am mai spus că filozofia este totdeauna în esența sa concepția despre lume a unei anumite clase. Expresia caracterului de clasă al filozofiei este partinitatea ei. Orice filozofie este partinică; la fel de partinică este filozofia contemporană ca și cea de acum 2 000 de ani. Lupta în filozofie se duce între materialism și idealism, între „linia lui Democrit" și „linia lui Platon", care reflectă în fiecare epocă istorică lupta între forțele sociale progresiste și cele reacționare. Aceasta înseamnă că, oricît de abstracte ar fi construcțiile filozofice, oricît de depărtate ar părea ele de problemele care frămîntă societatea într-o anumită epocă, în realitate ele sînt expresia intereselor vitale, reale, ale anumitor clase. Filozofii burghezi ascund legătura dintre filozofie și interesele claselor, propovăduiesc obiectivismul, afirmă că filozofia ar fi deasupra claselor, că ar fi nepartinică.

Revizioniștii contemporani încearcă, de asemenea, să șteargă orice contradicție dintre concepția despre lume proletară și cea burgheză, dintre materialism și idealism. Revizioniștii, ignorînd cu totul învățătura întemeietorilor marxismului, afirmă că sublinierea acestei contradicții ar fi legată de cultul personalității al lui Stalin, de „teoria lui Jdanov" a celor două lagăre, că ea s-ar fi învechit și nu ar avea un caracter științific.

Scanned with OKEN Scanner

Iată cîteva exemple. Revizionistul francez A. Lefebvre, în cunoscutul său articol *Marxismul şi gîndirea franceză,* declară : „Teoria celor două lagăre a dus pînă la extrem în domeniul filozofiei şi în istoria filozofiei tema, care avea tendinţa spre consolidare, şi anume tema opoziţiei dintre materialism şi idealism". G. Lukacs, care a jucat un rol nefast în timpul evenimentelor contrarevoluţionare petrecute la Budapesta în 1956, în cărţile sale *Tînărul Hegel* şi *Distrugerea raţiunii,* propagă ideea că în istorie nu lupta de clasă, ci lupta dintre forţele progresului şi ale reacţiunii determină dezvoltarea. De exemplu, în vremea noastră lupta dintre fascism şi antifascism, dintre forţele războiului şi ale păcii etc. El ignorează lupta de clasă dintre proletariat şi burghezie. În filozofie, Lukacs trece pe planul al doilea lupta dintre materialism şi idealism, o consideră ca ceva neesenţial, iar pe primul plan scoate lupta dintre metafizică şi dialectică, dintre raţionalism şi iraţionalism. Idei asemănătoare au propovăduit şi revizioniştii din Polonia. Kolakovski, de exemplu, consideră că în prezent nu trebuie să se vorbească despre un „lagăr compact şi monolit" al marxismului, opus altor lagăre care determină linia de demarcaţie în ştiinţă. Sociologii polonezi E. Wiatr şi Z. Bauman, în articolul *Marxismul şi sociologia contemporană,* publicat în 1957, afirmă : „În prezent, separarea printr-o prăpastie de netrecut a celor două curente filozofice s-a învechit într-o mare măsură, iar apărarea acestei situaţii poate avea o fundamentare politică-ideologică deosebită".

Din cele de mai sus reiese că revizioniştilor nu le este pe plac sublinierea opoziţiei radicale dintre materialism şi idealism, pentru că ei înţeleg că este legată de opoziţia dintre capitalism şi socialism. Străduindu-se să creeze un contact mai strîns cu savanţii şi ideologii burghezi, ei neagă contradicţia fundamentală dintre materialism şi idealism. Această negare ei încearcă s-o fundamenteze şi teoretic. Lefebvre declară că V. I. Lenin „a definit materialismul ca postulat". Aceasta este o denaturare a învăţăturii lui Lenin, care n-a definit niciodată materialismul ca postulat. Dimpotrivă, Lenin a considerat materialismul ca o concepţie veridică despre

Scanned with OKEN Scanner

lume şi nu ca un simplu postulat, l-a considerat ca o filozofie a cărei justeţe este dovedită de ştiinţă şi practică. V. I. Lenin a arătat că practica omului duce în mod inevitabil la materialism. Unde este aici o postulare ?! Materialismul poate fi postulat numai pentru kantieni, agnostici, pozitivişti, şi în nici un caz pentru Lenin. Mai departe, Lefebvre afirmă că Lenin ar fi considerat că „postulatul materialist s-a constituit şi s-a formulat istoric în acelaşi timp cu postulatul care i se opune, şi anume — postulatul idealist". Pînă una alta, continuă să se impună contopirea acestor două postulate, două interpretări despre lume.

Lui Lefebvre nu-i place delimitarea riguroasă a materialismului de idealism, deoarece aceasta ar duce la pierderea concepţiilor intermediare, a trecerilor, nuanţelor etc. El respinge *sau* (materialismul) *sau* (idealismul) în numele...dialecticii. O motivare asemănătoare, dar altfel exprimată, dă şi Kolakovski : reducînd filozofia marxistă la unele procedee de gîndire, el declară că aceleaşi procedee sînt folosite şi de filozofii şi sociologii burghezi care şi le-au însuşit, de aceea nu s-ar mai putea vorbi despre o metodologie marxistă riguroasă. Lui Marx i-au fost proprii, după Kolakovski, orientarea neîndurător raţionalistă, sentimentul criticismului radical, lipsa dorinţei de a folosi sentimentalismul în cercetările sociale, concepţia deterministă. Acestea nu sînt însă trăsăturile specifice operei lui Marx. În domeniul ştiinţei, după părerea lui Kolakovski, pot concura diferitele tipuri ale metodologiei, de aceea nu s-ar putea stabili o limită fermă între interpretarea marxistă şi nemarxistă a problemelor. Prin urmare, revizioniştii încearcă să folosească împotriva marxismului teza dialecticii care afirmă că în natură nu există limite absolute.

Revizioniştii denaturează dialectica, încercînd s-o transforme dintr-o metodă revoluţionară şi critică într-un mijloc de conciliere a concepţiilor opuse despre lume. Aceasta este o denaturare a dialecticii marxiste în spiritul lui Hegel, care a făcut din dialectică o metodă de conciliere a noului cu vechiul.

Încercarea revizioniştilor contemporani de a şterge contradicţia dintre materialism şi idealism nu este nimic

Scanned with OKEN Scanner

altceva decît fundamentarea filozofică a subordonării ideologiei şi politicii proletare, politicii şi ideologiei burgheziei contemporane. Capitularea în faţa presiunii ideologiei burgheze constituie esenţa revizionismului. Concilierea materialismului cu idealismul este expresia filozofică a acestei esenţe.

Se ştie că încercarea de a crea o „a treia linie" în filozofie este o trăsătură caracteristică a pozitivismului, care este o varietate a filozofiei burgheze. Şi aici revizioniştii se tîrăsc în urma ideologiei burgheze.

Marxism-leninismul consideră că filozofia este partinică, că sarcina analizei ştiinţifice este de a dezvălui interesele de clasă, conţinutul real al diferitelor idei, teorii filozofice. În legătură cu aceasta este important de a realiza în mod consecvent cerinţa metodei materialist-ştiinţifice : de a porni nu de la idei la realitate, ci de la realitate la idei. Încă Feuerbach a ştiut să reducă construcţiile religioase ideale la baza lor pămîntească. În *Esenţa creştinismului* el arată că conţinutul real al ideii de dumnezeu în religia creştină este însuşi omul, mai precis, esenţa omului abstrasă din om şi transpusă în cer. Marx, abordînd această problemă dintr-un punct de vedere autentic ştiinţific, a stabilit că în critica lui Feuerbach asupra religiei principalul rămîne încă neexplicat. Principalul constă în a arăta de ce anumite condiţii sociale generează în mod necesar anumite idei, adică de a deduce ideile din condiţiile materiale. Această sarcină pentru prima dată o pune şi o rezolvă materialismul istoric. Engels a arătat că „condiţiile de existenţă ale diferitelor formaţiuni sociale trebuie cercetate în amănunt înainte de a încerca să se deducă din ele concepţiile politice, juridice, estetice, filozofice, religioase etc. care le corespund" [1].

Analiza detaliată a condiţiilor de existenţă ale diferitelor formaţiuni presupune explicarea atît a trăsăturilor generale, proprii formaţiunii sociale şi claselor sale, cît şi clarificarea particularităţilor specifice ale diferitelor trepte de dezvoltare ale formaţiunii date şi a specificului

[1] K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, p. 532.

Scanned with OKEN Scanner

relaţiilor de clasă din diferite ţări. Interesele unei anumite clase, datorită specificului dezvoltării istorice şi raportului de forţe dintre clase în diferitele ţări sau în aceeaşi ţară, în diferite etape ale dezvoltării sale, pot să aibă nu numai trăsături generale, ci şi trăsături particulare. Prin varietatea claselor concrete care au acţionat în istorie, prin diversitatea condiţiilor concrete ale luptei de clasă în diferite epoci şi în diferite ţări şi, în sfîrşit, prin diversitatea sarcinilor istorice care se ridicau şi se soluţionau în această luptă, se explică în primul rînd diversitatea sistemelor filozofice cunoscute în istorie [1].

Astfel, de exemplu, materialismul francez din secolul al XVIII-lea şi materialismul german de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea constituie filozofia burgheziei din epoca prerevoluţionară. Numai prin specificul relaţiilor de clasă din Franţa şi Germania din această epocă poate fi explicată în primul rînd deosebirea dintre ele, se poate înţelege de ce ideologia burgheziei franceze din acea vreme a fost o filozofie materialistă, iar ideologia burgheziei germane a fost idealismul.

În Franţa secolului al XVIII-lea s-a constituit o burghezie puternică din punct de vedere economic. Ea a luptat, situîndu-se în fruntea stării a treia, lipsită de drepturi politice, împotriva păturilor dominante privilegiate — a nobilimii şi clerului superior, care apărau cu perseverenţă rînduielile feudale perimate, atrăgîndu-şi ura generală. În societate s-au dezvoltat contradicţii extrem de ascuţite, s-a desfăşurat o luptă hotărîtoare împotriva instituţiilor şi ideilor iobăgiste. Bastionul ideologic al reacţiunii a fost religia. În lupta împotriva ideologiei feudale religioase, arma spirituală cea mai ascuţită a fost tocmai materialismul. De aceea ideologii progresişti ai burgheziei franceze au şi propovăduit filozofia materialistă. Ei au declarat monarhia feudală, religia şi biserica şi toate rînduielile evului mediu ca fiind iraţionale şi au cerut nimicirea lor în numele „triumfului raţiunii".

---

[1] Problema bazelor gnoseologice ale diversităţii sistemelor filozofice va fi analizată în paginile ce urmează.

Scanned with OKEN Scanner

Cu totul alta a fost situaţia în Germania prerevoluţionară. În condiţiile menţinerii fărîmiţării economice şi politice, la începutul secolului al XIX-lea, problema principală a dezvoltării capitaliste din Germania a fost problema unităţii naţionale. Această unitate putea fi realizată pe două căi : sau de jos, pe calea revoluţiei democratice şi a nimicirii radicale a instituţiilor feudale, sau de sus, pe calea unirii Germaniei în jurul unuia dintre cele mai puternice state germane. Burghezia germană, slabă din punct de vedere economic, neputincioasă din punct de vedere politic, temîndu-se de mişcarea revoluţionară a maselor, a căutat rezolvarea sarcinii unităţii naţionale pe calea compromisului cu nobilimea. Ea s-a aliat cu statul prusac. Ideologia care a fundamentat inutilitatea revoluţiei populare în Germania a fost filozofia germană idealistă de la Kant la Hegel. Această filozofie are un dublu caracter. Pe de o parte, ea şi-a însuşit şi a dezvoltat unele idei înaintate ale epocii sale, în care a reflectat şi a fundamentat necesitatea transformărilor sociale, iar pe de altă parte, a propovăduit în ideologie compromisuri cu vechiul, a apărat religia, a declarat ca fiind raţională orînduirea socială germană înapoiată şi statul prusac.

Dar deosebite sînt nu numai concepţiile filozofice ale burgheziei din diferite ţări ale aceleiaşi epoci. Se deosebesc între ele şi concepţiile filozofice ale burgheziei din aceeaşi ţară, în timpuri diferite. Burghezia a renunţat de mult la materialism. După ce a ajuns la putere şi s-a ciocnit de mişcarea proletară, care a început să se dezvolte independent, burghezia a respins materialismul şi a început să sprijine diferitele curente ale idealismului filozofic.

Problema descoperirii rădăcinilor sociale, de clasă, ale filozofiei nu trebuie însă abordată simplist. Un exemplu de interpretare grosolană, primitivă, care trivializează marxismul, privind rădăcinile concepţiilor filozofice, este lucrarea lui Şuleatikov *Justificarea capitalismului în filozofia din Europa apuseană*. Şuleatikov a încercat să deducă teoriile filozofice şi chiar unele categorii direct din nivelul de dezvoltare a forţelor de producţie, din starea tehnicii, din organizarea muncii în întreprinderile capi-

Scanned with OKEN Scanner

taliste. Este incontestabil că producţia determină, în ultimă instanţă, dezvoltarea societăţii şi dezvoltarea ideilor. Dar legătura ideilor filozofice cu producţia este mijlocită, indirect şi de aceea deducerea ei nemijlocită din producţie este, după expresia lui Lenin, o trivializare excesivă a materialismului [1].

Nu numai interpretarea ideilor filozofice de către Şuleatikov reprezintă o vulgarizare a marxismului. O altă formă, mai rafinată, de vulgarizare a materialismului istoric este reducerea filozofiei la politică. Desigur, întrucît filozofia creşte din relaţiile de clasă, politica exercită o influenţă directă şi determinantă asupra dezvoltării filozofiei. Aceasta înseamnă că filozofia nu poate fi în nici un caz ruptă de politică. Înseamnă oare aceasta că oricăror idei filozofice li se poate substitui un echivalent politic nemijlocit? Că filozofia poate fi identificată cu politica, poate fi redusă la politică? Materialismul istoric, dezvăluind legătura şi interdependenţa dintre filozofie şi politică, le consideră în acelaşi timp ca fenomene sociale diferite, care îşi au specificul lor şi nu permite nici reducerea uneia la cealaltă, nici identificarea lor. Reducerea filozofiei la politică lichidează istoria ştiinţifică a filozofiei şi filozofia ca ştiinţă.

Dacă nu se ţine seama de specificul filozofiei, de deosebirea ei faţă de politică, atunci se elimină cu totul momentul gnoseologic din istoria filozofiei, se anulează progresul cunoaşterii filozofice. Întreaga istorie a filozofiei apare atunci numai ca o luptă între concepţiile despre lume, ca o simplă ilustrare a luptei politice.

O dată cu aceasta, reducerea filozofiei la politică duce la o situaţie de conjunctură, la încercarea de a adapta rezolvarea şi clarificarea problemelor filozofice la cerinţele schimbătoare ale politicii concrete, duce la clarificarea nejustă a problemelor contemporane, la o apreciere neistorică a ideilor filozofice şi a gînditorilor din trecut. Prin urmare, reducerea filozofiei la politică frînează punerea şi rezolvarea ştiinţifică a problemelor filozofice ridicate de viaţă.

---

[1] Vezi *Însemnările lui V. I. Lenin asupra cărţii lui Şuleatikov „Justificarea capitalismului în filozofia din Europa apuseană"* în „Sub steagul marxismului" 1937, nr. 6.

Scanned with OKEN Scanner

2. Conținutul concret al concepțiilor și teoriilor filozofice depinde, de asemenea, de gradul de dezvoltare a științelor în epoca istorică dată și, în primul rînd, de nivelul de dezvoltare a științelor naturii. Progresul cunoașterii furnizează un material concret pentru generalizările filozofice și este totodată baza gnoseologică a apariției, în condiții istorice determinate, a variatelor sisteme filozofice. Știința, studiind realitatea, dă omenirii cunoștințe obiective. Nivelul ei de dezvoltare, reflectînd nivelul atins în însușirea practică a obiectului, arată treapta, gradul de profunzime la care a ajuns pătrunderea esenței fenomenelor naturii și ale vieții sociale. De aceea datele științelor concrete constituie baza necesară pentru elaborarea concepțiilor filozofice asupra lumii în ansamblul ei.

Concepția despre lume însă, așa cum s-a arătat mai înainte, este determinată de interesele claselor aflate în luptă. De aceea, raportul dintre filozofie și științele concrete, folosirea cuceririlor ei nu este ceva simplu și uniform. Materialismul și idealismul au o atitudine diferită față de științele concrete. Pornind de la recunoașterea realității obiective a lumii materiale, materialismul consideră știința care studiază această lume drept baza concluziilor sale teoretice, are o atitudine plină de încredere față de datele științei, apără știința de atacul religiei și idealismului, contribuie la dezvoltarea cunoașterii științifice.

Materialismul este legat de știință și în aceasta constă forța sa. Forma materialismului depinde atît de baza sa materială, cît și de nivelul științei pe care se sprijină. De aceea materialismul distinge atît meritele, cît și limitele științelor din epoca sa. Așa de exemplu, nivelul științei, nedezvoltat încă, din antichitate a condiționat caracterul naiv al materialismului din acele timpuri. Apariția în secolele XVII-XVIII a unei noi forme de materialism a fost legată de dezvoltarea furtunoasă a științelor experimentale, care începe în epoca Renașterii. Dar, întrucît știința s-a preocupat atunci în primul rînd de disecarea obiectului, de strîngerea și clasificarea faptelor, cea mai mare dezvoltare cunoscînd mecanica și matematica, materialismul din acea vreme a avut un

Scanned with OKEN Scanner

caracter metafizic şi mecanicist. Materialismul dialectic — forma cea mai superioară a materialismului — se sprijină pe o treaptă incomparabil mai înaltă a cunoaşterii ştiinţifice, cînd ştiinţa a demonstrat că natura se află într-o stare de dezvoltare continuă.

Idealismul însă, proclamînd direct sau indirect că ideea, spiritul, conştiinţa ar constitui baza lumii, este, în principiu, ostil ştiinţei. Cîteodată el îşi manifestă această ostilitate deschis, altă dată în mod mascat. Idealismul neagă posibilitatea elaborării unei filozofii care să se sprijine pe ştiinţă, care să izvorască din ştiinţă. Idealismul subestimează importanţa cunoaşterii ştiinţifice, se străduieşte să subordoneze ştiinţa religiei, interpretează în mod denaturat descoperirile ştiinţei. Astfel, machiştii, exploatînd cuceririle fizice de la începutul secolului al XX-lea, care păşea pe calea cercetării fenomenelor microcosmului, au încercat să folosească noile date ale ştiinţei pentru întărirea teoriei lor idealiste, declarînd că ştiinţele noi ale naturii ar fi demonstrat că „materia a dispărut".

V. I. Lenin a arătat că această concluzie a machiştilor este cu totul nefondată şi denaturată. Lenin a subliniat că nu materia dispare, ci limita pînă la care am cunoscut materia. Fizica modernă a început să studieze un domeniu cu totul nou, care nu intra în preocupările fizicii vechi, clasice: cercetarea fenomenelor microcosmului, studierea celor mai mici particule materiale care se mişcă cu viteze uriaşe. Este cu totul firesc că au fost descoperite cu acest prilej, unele însuşiri noi ale materiei. Dar este absurd ca de aici să se tragă concluzia că materia a dispărut. Ştiinţa studiază natura, materia, legile ei. Toate însuşirile şi legile pe care ştiinţa le descoperă sînt însuşiri şi legi ale materiei. De aceea, în general, datele obiective ale ştiinţei nu pot să contrazică, în principiu, concepţia materialistă despre lume şi să-i submineze bazele. Noile date ale ştiinţei pot veni în contradicţie numai cu *forma* veche a materialismului, dar nu cu *esenţa* sa. De exemplu, datele cele mai noi ale ştiinţei demonstrează în mod convingător limitele concepţiei

Scanned with OKEN Scanner

materialismului *metafizic, mecanicist.* Ele însă confirmă tot atît de convingător justeţea concepţiei materialismului *dialectic.*

Aşadar, caracterul concepţiilor filozofice depinde şi de nivelul de dezvoltare a ştiinţei. În timp ce materialismul se sprijină pe ştiinţă, generalizează datele ei şi îşi schimbă forma o dată cu dezvoltarea ştiinţelor naturii, idealismul fiind ostil ştiinţei, este nevoit ca, pe măsura dezvoltării ei, să ţină seama de cuceririle ştiinţei, adaptîndu-i-se într-un fel sau altul. Drept urmare, înseşi teoriile idealiste devin tot mai rafinate, ceea ce complică lupta împotriva lor şi îngreuiază demascarea lor. De aceea nu poate fi dusă lupta împotriva idealismului contemporan cu sprijinul ştiinţei din secolul al XVIII-lea sau al XIX-lea, ci trebuie demascat idealismul pornind de la ştiinţa contemporană. Aceasta înseamnă că este necesară generalizarea celor mai noi descoperiri ale ştiinţelor naturii de pe poziţia materialismului dialectic, punerea filozofiei în concordanţă cu noile descoperiri, pentru a demasca pe această bază falsificarea idealistă a ştiinţei.

3. Filozofia, ca oricare altă formă a conştiinţei sociale, acumulează în cursul dezvoltării sale noţiunile, reprezentările, categoriile specifice — un material de gîndire determinat. Fiecare filozof, exprimînd interesele unei anumite clase în condiţiile concrete ale luptei de clasă din epoca sa, sprijinindu-se pe ştiinţa vremii sale, ţine seamă totodată şi de reprezentările filozofice existente, de materialul de gîndire acumulat mai înainte. În aceasta constă continuitatea în dezvoltarea filozofiei. Pentru a înţelege un sistem filozofic concret, trebuie ţinut seama de materialul de gîndire de care dispune epoca respectivă. Bineînţeles că teoriile filozofice care apar sînt, după conţinutul lor, o reflectare a contradicţiilor sociale din epoca lor, un răspuns la noile probleme ridicate de dezvoltarea vieţii materiale a societăţii. După formă însă, fiecare nou sistem filozofic se prezintă ca o continuare şi dezvoltare mai departe a materialului de gîndire existent. Acesta din urmă exercită, aşadar, o influenţă activă asupra formării noilor sisteme filozofice.

Scanned with OKEN Scanner

Atitudinea față de moștenirea ideologică este determinată de poziția de clasă, de punctul de vedere al gînditorului. De aceea, același material de gîndire se folosește în moduri diferite, selectiv. Din noțiunile filozofice existente se creează construcții filozofice diferite, aceleași noțiuni capătă conținuturi deosebite în sisteme filozofice diferite, unele concepții sînt respinse, supuse criticii, altele sînt însușite și se dezvoltă mai departe.

Pe de altă parte, diferitele epoci dispun de o moștenire ideologică diferită, fapt care explică, printre altele, contradicția, întîlnită des în istorie, dintre nivelul de dezvoltare economică al unei țări și aportul pe care-l aduce țara respectivă la dezvoltarea filozofiei. De exemplu, în condițiile înapoierii economice a Rusiei de la mijlocul secolului al XIX-lea, clasicii filozofiei materialiste ruse — Herțen, Belinski, Dobroliubov, Cernîșevski și alții — s-au apropiat foarte mult de concepția științifică despre lume. Aceasta se explică, în special, prin faptul că ei s-au sprijinit pe un material ideologic mult mai bogat decît acela pe care s-a sprijinit materialismul francez din secolul al XVIII-lea sau filozofia germană de la începutul secolului al XIX-lea.

Prin urmare, în dezvoltarea filozofiei există o continuitate ideologică. Totuși filozofia nu este numai o formă a ideologiei, ci și o formă de cunoaștere. De aceea continuitatea în filozofie nu se reduce la o continuitate ideologică, adică la folosirea materialului de gîndire. În dezvoltarea filozofiei, în lupta împotriva curentelor opuse, s-au elaborat problemele teoriei și metodelor gnoseologice, s-a îmbogățit conținutul categoriilor filozofice, s-au dezvoltat argumentele unității materiale a lumii etc. — în general s-a desfășurat acumularea elementelor de cunoaștere științifică a lumii și a atitudinii omului față de lume.

Continuitatea este o condiție necesară a progresului cunoașterii filozofice. Cunoașterea filozofică se poate dezvolta și perfecționa, în special, datorită faptului că fiecare sistem filozofic nou nu apare pe un loc gol, ci se folosește de rezultatele pozitive ale dezvoltării anterioare a gîndirii filozofice din țara respectivă și din

Scanned with OKEN Scanner

alte țări. În istoria filozofiei are loc influențarea reciprocă a gîndirii filozofice proprie diferitelor popoare, dar această influență este totdeauna mijlocită de condițiile istorice ale țării respective.

În istoria filozofiei burgheze s-a înrădăcinat un punct de vedere fals, reacționar, după care progresul gîndirii filozofice a avut loc în esență numai la popoarele Europei apusene, tezaurul gîndirii filozofice din țările Europei răsăritene, a Rusiei și în special a popoarelor din Asia era disprețuit. Dar această părere „europocentristă" este inconsistentă din punct de vedere teoretic și contrazisă de faptele obiective.

Continuitatea în filozofie nu trebuie identificată cu continuitatea în știință. Ea are un caracter mult mai complex, deoarece baza apariției și schimbării concepțiilor filozofice nu o constituie necesitățile cunoașterii, ci interesele schimbătoare ale claselor în luptă.

Progresul cunoașterii filozofice s-a realizat, în primul rînd, în concepția materialistă despre lume a claselor progresiste, cointeresate în dezvoltarea cunoașterii științifice. Aceasta nu înseamnă însă că în filozofia idealistă totul a fost denaturat în mod absolut. De pe pozițiile lor inițiale false idealiștii au generalizat într-o anumită măsură contradicțiile vitale, datele științei, fără de care ei n-ar fi putut să-și susțină punctul de vedere și să ducă lupta împotriva materialismului, n-ar fi putut să speculeze slăbiciunile materialismului premarxist. De aceea, într-o serie de sisteme idealiste, forma denaturată, mistificată ascundea un conținut rațional, care trebuie descoperit cu pricepere, eliberat de învelișul idealist și folosit pentru progresul cunoașterii filozofice. Tocmai în acest fel au procedat Marx și Engels cu dialectica hegeliană. Ei au eliberat-o de învelișul idealist și au luat sîmburele ei rațional.

La baza continuității științifice în filozofie se află continuitatea ideologică. Atitudinea filozofilor față de moștenirea ideologică nu este determinată de interesele adevărului științific, ci de punctul lor de vedere ca filozofi, determinat, la rîndu-i, de interesele de clasă. În fața lor stă sarcina de a adapta materialul de gîndire

Scanned with OKEN Scanner

existent la condițiile sociale noi pentru fundamentarea concepțiilor despre lume aparținînd unor clase sau altora. În măsura în care necesitățile ideologice ale unui anumit sistem au coincis cu necesitățile cunoașterii, în aceeași măsură din dezvoltarea filozofiei precedente s-au folosit și dezvoltat elementele cunoașterii obiective. Numai în marxism însăși ideologia dobîndește pentru prima dată în istorie un caracter științific. Necesitățile luptei de clasă a proletariatului cer crearea unei concepții științifice despre lume. De aceea, ideologii proletariatului au putut să prelucreze critic toată filozofia anterioară și să folosească în crearea materialismului dialectic și istoric toate elementele obiectiv veridice, respingînd concepțiile neștiințifice, false.

Caracterizînd un anumit sistem filozofic, rolul său în dezvoltarea societății, trebuie să se țină seama și de raportul său cu filozofia anterioară. Aceasta are o mare importanță și în lupta ideologică. Mulți filozofi idealiști, în special în condițiile contemporane, ascund esența idealistă a filozofiei lor, susținînd că ei sînt deasupra materialismului și idealismului, că ei constituie un curent deosebit în filozofie. Dezvăluirea adevăratului sens al unei asemenea filozofii și demonstrarea rolului ei reacționar se pot face numai arătînd interesele pe care le exprimă ea, arătînd pe cine se bazează filozoful respectiv, pe cine consideră drept autoritate, cu cine luptă, ce-i învață pe elevii și adepții săi. În lucrarea *Materialism și empiriocriticism*, V. I. Lenin a demascat esența reală a machismului, arătînd că acesta reprezintă o repetare a idealismului subiectiv al lui Berkeley și al agnosticismului lui Hume. V. I. Lenin a subliniat că filozofii urmează să fie judecați nu după etichetele pe care și le atîrnă ei, ci după poziția lor reală în lupta de partide din filozofie, după felul în care soluționează problemele teoretice fundamentale [1].

4. Pe baza contradicțiilor sociale concrete ale unei epoci sau țări ia naștere o anumită „atmosferă spirituală". Oamenii trăiesc și acționează nu numai în anumite condiții materiale, ci și într-un mediu spiritual

[1] Vezi V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, p. 210.

Scanned with OKEN Scanner

concret, care are întotdeauna un specific bine determinat, deoarece el nu reflectă numai relaţiile economice, dar poartă şi pecetea particularităţilor istorice ale dezvoltării poporului respectiv, a caracterului lui naţional, a tradiţiilor etc. De aceea, pentru a înţelege particularităţile specifice unor anumite sisteme filozofice, este foarte important să se ţină seama de cadrul problemelor teoretice din perioada respectivă în jurul căruia se desfăşoară cea mai ascuţită luptă, de forme ale conştiinţei în care se pot manifesta cu cea mai mare forţă problemele sociale care frămîntă societatea.

În epoca medievală a dominat ideologia religioasă, subordonînd toate celelalte forme de conştiinţă. Filozofia s-a transformat într-o slujnică supusă a teologiei. Lupta dintre curentele filozofice se desfăşura sub un înveliş religios, însăşi problema fundamentală a filozofiei, raportul dintre materie şi conştiinţă, apărea sub forma problemei dacă lumea a fost creată de Dumnezeu sau a existat din totdeauna. În primele revoluţii burgheze s-a mai resimţit încă forţa ideologiei religioase, desfăşurîndu-se şi ele sub steagul religios. Dar, începînd cu Franţa secolului al XVIII-lea, burghezia a aruncat haina religioasă, iar cerinţele stării a treia au fost exprimate nemijlocit într-o formă politică. Materialismul din Franţa secolului al XVIII-lea a avut un caracter revoluţionar. El a luat atitudine în mod deschis împotriva instituţiilor feudale şi a respins cu hotărîre ideologia medievală. Cu totul altfel s-au desfăşurat evenimentele în Germania, în ajunul revoluţiei burgheze. Lupta împotriva ideologiei feudale a luat aici forma criticii filozofice a religiei, această critică fiind indirect o luptă politică. Filozofia a înflorit în toate universităţile germane şi ideile sale au pătruns chiar în presa de popularizare. Engels scria despre „atmosfera cu coloratură filozofică“ din Germania din prima jumătate a secolului al XIX-lea [1]. În Rusia de la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd s-a manifestat cu toată ascuţimea criza sistemului iobăgist, literatura a fost purtătorul de cuvînt

[1] Vezi K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, p. 396.

Scanned with OKEN Scanner

al păturilor progresiste ale societății care luptau împotriva absolutismului și iobăgiei ; tocmai în literatura beletristică s-au pus problemele sociale care frămîntau societatea. De aceea în critica și estetica legate de dezvoltarea literaturii beletristice și a artei și-au găsit cea mai vie expresie ideile filozofice înaintate.

Prin urmare, în analiza dezvoltării ideilor filozofice, în cercetarea locului lor în sistemul fenomenelor sociale, este necesar să se țină seama de corelația dintre filozofie și alte forme ale conștiinței sociale : religie, literatură și artă, politică, drept etc., să se țină seama de faptul că corelația dintre filozofie și alte forme ale conștiinței sociale nu rămîne neschimbată. Studiind filozofia în întregul său, ca o formă deosebită a conștiinței sociale, materialismul istoric pornește de la constatarea că filozofia are un caracter de clasă, partinic, că în dezvoltarea filozofiei are loc o continuitate ideologică și gnoseologică și că în fiecare epocă istorică filozofia este legată într-un anumit mod de economie, politică, știință, religie și alte fenomene și forme ale conștiinței sociale. Toate aceste momente trebuie luate în considerare în analiza oricărui sistem filozofic concret, a esenței și specificului său.

★

O revoluție în dezvoltarea istorică a filozofiei a constituit-o apariția marxismului. Întemeietorii marxismului au creat pentru prima dată o filozofie pe deplin științifică, consecvent materialistă, atît în interpretarea naturii, cît și a vieții sociale. Istoria filozofiei premarxiste este propriu-zis preistoria concepției științifice despre lume, care a pregătit, în procesul dezvoltării sale, materialul de gîndire și a acumulat cunoștințele filozofice necesare creării unei filozofii științifice. Studierea istoriei filozofiei premarxiste urmărește două țeluri fundamentale.

În primul rînd, cercetarea locului și rolului teoriilor filozofice în lupta ideologică din vremea lor, ca forme istoric determinate ale concepției despre lume a diferi-

Scanned with OKEN Scanner

telor clase. Aceasta face posibilă înţelegerea dezvoltării filozofiei ca o parte a procesului istoric şi permite totodată cunoaşterea multilaterală a specificului concret al epocii. Se poate oare, de pildă, înţelege specificul epocii prerevoluţionare din Franţa secolului al XVIII-lea fără să se ţină seama de activitatea strălucitei pleiade a enciclopediştilor şi a tuturor materialiştilor iluminişti, de rolul concepţiei lor filozofice ?

Lupta dintre materialism şi idealism se desfăşoară de mai bine de 2 000 de ani. Studierea istoriei acestei lupte nu are numai o importanţă strict istorică. Ea dă posibilitatea folosirii experienţei luptei ideologice din trecut pentru demascarea diferitelor varietăţi ale apologeţilor contemporani reacţionari, apărătorii idealismului şi obscurantismului.

În al doilea rînd, cercetarea progresului cunoaşterii filozofice, explicarea elementului nou pe care-l aduce un anumit sistem filozofic în punerea şi elaborarea problemelor filozofice. În legătură cu aceasta trebuie să se ţină seama totdeauna de faptul că filozofia este în primul rînd o concepţie despre lume, că ea decurge din ciocnirea intereselor de clasă. Dacă nu se ţine seama de acest lucru, se şterge legătura dintre filozofie şi istorie şi atunci dezvoltarea gîndirii filozofice apare ca o simplă filiaţie de idei. Dar istoria filozofiei nu trebuie redusă nici la lupta dintre concepţiile despre lume, căci în acest caz din filozofie n-ar mai rămîne decît importanţa ei istorică şi atunci ea s-ar exclude din rîndul acelor forme ale conştiinţei sociale în care se realizează progresul cunoaşterii umane.

Studiind istoria filozofiei din punctul de vedere al progresului cunoaşterii filozofice, explicînd ce contribuţie are un filozof sau altul în elaborarea problemelor filozofice — putem lămuri cum a fost pregătită concepţia ştiinţifică despre lume, ce a păstrat marxismul din întreaga filozofie anterioară şi prin ce se deosebeşte de aceasta. Totodată elaborarea problemelor contemporane ale filozofiei marxist-leniniste impune cunoaşterea istoriei dezvoltării gîndirii filozofice, utilizarea cunoştinţelor filozofice acumulate.

Scanned with OKEN Scanner

Istoria filozofiei marxiste este istoria dezvoltării concepției științifice despre lume. Principiile metodologice fundamentale ale analizei filozofiei ca un anumit fenomen social sînt aplicabile și la filozofia marxistă. Aceasta înseamnă, că pentru înțelegerea filozofiei marxiste trebuie dezvăluite bazele ei sociale de clasă, clarificată legătura ei cu dezvoltarea științei și filozofiei precedente. Totodată este necesară lămurirea deosebirii ei fundamentale de orice filozofie premarxistă.

Filozofia marxistă este concepția despre lume a proletariatului, a clasei care, datorită poziției sale în societate și sarcinilor istorice ce-i revin, se deosebește calitativ de orice altă clasă care a acționat pe arena istoriei.

Misiunea istorică a proletariatului este distrugerea capitalismului, a tuturor formelor de exploatare și asuprire de clasă și construirea conștientă a societății comuniste, a societății fără clase. Filozofia marxistă, care s-a dezvoltat pe această bază și este chemată să slujească lupta de clasă a proletariatului, rupe cu toate principiile concepției despre lume proprii claselor exploatatoare. Ea nu consideră realitatea ca un obiect de contemplare, ci ca un obiect supus transformării revoluționare. „Filozofii n-au făcut decît *să interpreteze* lumea în moduri diferite; este vorba însă de *a o schimba*“ [1].

O dată cu apariția marxismului se schimbă și raportul dintre filozofie și realitate : filozofia capătă un caracter revoluționar, activ, devine un mijloc de transformare practică a lumii. Tocmai filozofia marxistă a proclamat pentru prima dată și și-a însușit ca principiu fundamental unitatea dintre teorie și practică și, spre deosebire de întreaga filozofie precedentă, care a constituit preocuparea unui mic număr de persoane izolate sau a unor școli filozofice restrînse, s-a unit în mod conștient cu lupta maselor largi populare.

Numai filozofia științifică, care reflectă în mod just legile obiective ale naturii și societății, poate sluji cu

[1] K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, p. 439.

Scanned with OKEN Scanner

succes cauza transformării comuniste a societății. Filozofia marxistă îmbină în mod armonios și indisolubil caracterul științific cu caracterul revoluționar. Filozofia proletariatului este o ideologie științifică, adică ea este în același timp și ideologie și știință. Într-însa este lichidată pentru prima dată contradicția dintre momentul ideologic și cel gnoseologic, caracteristică într-o măsură sau alta întregii filozofii anterioare și filozofiei burgheze contemporane. De aceea, apariția filozofiei marxiste înseamnă schimbarea atitudinii filozofiei față de moștenirea ideologică, schimbarea caracterului de dezvoltare a filozofiei înseși, și, în sfîrșit, schimbarea atitudinii filozofiei față de științe.

Filozofia premarxistă s-a dezvoltat în lupta dintre materialism și idealism pe calea schimbării diferitelor sisteme filozofice. Cînd se schimba situația istorică, părăseau scena sistemele vechi și se creau sisteme filozofice noi etc. O dată cu apariția marxismului se schimbă însuși caracterul dezvoltării, caracterul continuității filozofiei. Dat fiind că filozofia marxistă este o știință, ea se dezvoltă ca o știință, adică principiile fundamentale — materialismul și dialectica — rămîn neclintite. Dar, o dată cu schimbarea condițiilor istorice și în legătură cu noile descoperiri științifice, filozofia marxistă se dezvoltă, se îmbogățește cu noi teze și concluzii. În prezent nu mai există necesitatea de a crea sisteme noi filozofice în locul filozofiei marxiste, ci aceea de a dezvolta însăși filozofia marxistă. Astfel, o dată cu trecerea de la capitalismul premonopolist la epoca imperialismului și a revoluțiilor proletare, și, de asemenea, în legătură cu noile descoperiri din științele naturii, a apărut necesitatea generalizării noii experiențe a luptei de clasă și a datelor științei. Măreția lui V. I. Lenin constă în faptul că a îndeplinit această sarcină și astfel a ridicat marxismul pe o treaptă nouă, dînd un model de dezvoltare creatoare a teoriei marxiste, în general, și a filozofiei marxiste, în particular. De numele lui V. I. Lenin este legată o etapă nouă, etapa leninistă a dezvoltării filozofiei marxiste.

Scanned with OKEN Scanner

Filozofia marxist-leninistă se dezvoltă de asemenea în luptă cu diferite teorii idealist-metafizice şi vulgar-materialiste, în luptă cu abaterile de la ştiinţa marxist-leninistă, în lupta împotriva dogmatismului şi revizionismului. Dogmatismul, agăţîndu-se de tezele teoretice învechite, rupînd teoria de practică, frînează dezvoltarea marxism-leninismului. Revizionismul, care nu este un fenomen nou în istorie, reprezintă renunţarea la principiile marxismului. Încă în ultimul deceniu al veacului trecut, victoria marxismului în mişcarea muncitorească a silit burghezia şi pe ideologii ei să schimbe tactica negării făţişe a marxismului cu încercările de a adapta marxismul la interesele şi politica burgheziei prin eliminarea esenţei sale revoluţionare.

Bernstein şi adepţii lui au căutat să revizuiască toate părţile componente ale marxismului, printre care şi filozofia. E. Bernstein şi K. Schmidt în Apus, P. Struve şi Bulgakov în Rusia au substituit materialismul dialectic prin kantianism. Bernstein & comp. au respins materialismul dialectic, înlocuindu-l cu evoluţionismul vulgar plat, care nega salturile revoluţionare şi contradicţiile din procesul dezvoltării, au respins materialismul istoric în favoarea teoriei eclectice a „factorilor". Astfel, de exemplu, Bernstein scria : „Materialismul pur sau absolut este la fel de spiritualist ca şi idealismul pur sau absolut. Amîndouă presupun, deşi din puncte de vedere diferite, că gîndirea şi existenţa sînt identice. La urma urmelor ele se deosebesc numai prin modul lor de exprimare. Dimpotrivă, unii materialişti se situează în mod principial şi hotărît pe punctul de vedere al lui Kant, aşa cum au făcut majoritatea marilor naturalişti contemporani" [1].

Din cele de mai sus reiese că Bernstein, identificînd materialismul cu idealismul, respinge materialismul în spiritul „pozitivismului contemporan" ; că el fundamentează renunţarea sa la materialism prin referirea la autoritatea ştiinţelor naturii, falsificînd ştiinţa ; că denotă o totală ignoranţă în problemele materialismului

[1] G. V. Plehanov, *Opere filozofice alese*, vol. II, Moscova, 1956, p. 346 (ed. rusă).

Scanned with OKEN Scanner

atunci cînd face declarația că filozofia materialistă ar identifica gîndirea și existența și că deosebirea ei de idealism ar consta numai „în modul de exprimare". Bernstein se tîrăște astfel în urma ideologiei burgheze, însușindu-și lozinca profesorilor burghezi : „înapoi la Kant". Criticîndu-l pe Bernstein, Plehanov a caracterizat foarte just esența revizionismului lui filozofic. El scria : „Dacă dl. Bernstein a renunțat la *materialism* pentru a nu «amenința» unul din «interesele ideologice» ale burgheziei care se numește *religie*, renunțarea sa la *dialectică* a fost determinată de dorința lui de a nu speria aceeași burghezie cu *«ororile revoluției violente»*" [1].

Astfel încă la primul atac al revizionismului împotriva concepției marxiste revoluționare despre lume s-au vădit tendințele fundamentale în cadrul cărora s-a manifestat și revizionismul filozofic de mai tîrziu. Următorul atac al revizionismului împotriva filozofiei materialiste a fost revizuirea machistă a materialismului dialectic și istoric de către Bogdanov, Bazarov, Iușkevici, Suvorov ș. a., întreprinsă după înfrîngerea revoluției din 1905 din Rusia. O lovitură zdrobitoare au primit acești revizioniști în lucrarea genială a lui V. I. Lenin *Materialism și empiriocriticism*. Lenin a arătat că încercarea revizioniștilor ruși de a substitui materialismul dialectic prin filozofia empiriocriticismului este o expresie a ofensivei ideologice a reacțiunii împotriva mișcării muncitorești. Și machiștii își prezentau concepțiile sub etichetă științifică, și ei aveau pretenția că sînt „deasupra" materalismului și idealismului, dar, de fapt, căzînd în eclectism, și ei au mascat esența idealist-subiectivă a filozofiei lor cu cuvintele și termeni noi. Revizioniștii s-au tîrît după această școală filozofică burgheză, la modă atunci în Apus și, trădînd partinitatea marxistă, au renunțat la promovarea consecventă a materialismului dialectic. V. I. Lenin a demonstrat că numai materialismul dialectic, ca singura filozofie științifică, poate fi concepția despre lume a partidului proletar marxist revoluționar, că materialismul dialectic

[1] G. V. Plehanov, *op. cit.*, p. 392.

Scanned with OKEN Scanner

este în esenţa sa opus idealismului şi metafizicii şi corespunde întru totul datelor ştiinţelor naturii contemporane.

O dată cu apariţia marxismului se schimbă atitudinea filozofiei faţă de ştiinţă. Spre deosebire de filozofia premarxistă, filozofia marxistă nu este o ştiinţă a ştiinţelor, care impune ştiinţelor concrete concluziile sale. Ea este o ştiinţă alături de celelalte ştiinţe, deosebindu-se de ele prin obiectul său. Studiind problema corelaţiei dintre obiect şi subiect şi legile cele mai generale ale dezvoltării materiale şi ale gîndirii înseşi, filozofia marxist-leninistă oferă celorlalte ştiinţe o justă concepţie despre lume, teoria şi metoda cunoaşterii ştiinţifice.

Prin urmare, o dată cu apariţia marxismului, filozofia devine pentru prima dată o adevărată ştiinţă, neîncetînd însă să fie ideologie, concepţia despre lume a unei anumite clase. Atîta timp cît în lume există clase exploatatoare, filozofia ştiinţifică nu poate deveni concepţia despre lume a întregii omeniri, deoarece ea este străină şi ostilă claselor exploatatoare. Aceste clase sînt interesate din punct de vedere material în existenţa şi răspîndirea diferitelor concepţii filozofice reacţionare, antiştiinţifice, îndreptate împotriva filozofiei marxiste, împotriva ideologiei revoluţionare a proletariatului. De aceea, întreaga istorie a filozofiei marxist-leniniste este istoria luptei sale împotriva diferitelor teorii filozofice burgheze şi mic-burgheze. O dată cu pieirea capitalismului şi victoria comunismului, materialismul dialectic şi istoric va deveni concepţia despre lume a întregii omeniri.

§ 3 ROLUL FILOZOFIEI ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂŢII

Rolul filozofiei în viaţa socială este multilateral. El este determinat atît de specificul filozofiei, cît şi de condiţiile concret istorice şi de specificul corelaţiei filozofiei cu economia, politica, ştiinţa şi alte forme ale conştiinţei sociale în diferite etape ale dezvoltării istorice. Bineînţeles că filozofia nu acţionează nemijlocit asupra dezvoltării economice. Ea îşi exercită influenţa asupra economicului în mod indirect, printr-o serie de

Scanned with OKEN Scanner

verigi intermediare. Ca ideologie, filozofia îndeplinește funcția fundamentării teoretice a unui anumit interes de clasă, căruia îi slujește.

Dacă un anumit sistem filozofic este concepția despre lume a clasei care este purtătoare a relațiilor sociale perimate, atunci el, deși indirect, contribuie la consolidarea acestor relații și frînează dezvoltarea economică. Dacă însă sistemul filozofic este concepția despre lume a clasei care este purtătoare a noilor relații sociale, atunci el joacă un rol progresist, anticipînd și pregătind teoretic transformarea politică a societății. Favorizînd aceste transformări, el își exercită influența în mod indirect asupra dezvoltării economice.

De regulă, filozofii din trecut nu și-au pus drept scop legarea filozofiei de soluționarea sarcinilor practice, de interesele claselor, nu s-au străduit să exercite vreo influență asupra maselor. În aceasta s-a vădit caracterul contemplativ al filozofiei premarxiste, care se considera o „teorie pură", avînd drept scop numai interpretarea și explicarea teoretică a lumii. Aceasta nu înseamnă însă că în realitate ea nu a avut nici o însemnătate pentru practica luptei de clasă.

Cele arătate mai sus nu epuizează rolul filozofiei. Ca o anumită formă a cunoașterii, filozofia a acumulat elementele cunoștințelor obiective, contribuind în acest fel la progresul general al cunoașterii umane. În această privință, filozofia premarxistă a îndeplinit un mare rol, pregătind din punct de vedere teoretic apariția concepției științifice materialist-dialectice despre lume. În afară de aceasta, filozofia influențează alte forme ale conștiinței sociale, de care este legată în dezvoltarea sa.

Filozofii au elaborat problemele teoretice ale dreptului, teoriei statului etc., atunci cînd acestea din urmă erau o parte a filozofiei. Atunci cînd însă dreptul, teoria statului s-au constituit în domenii independente, filozofia a continuat să exercite asupra lor o mare influență.

Filozofia marxist-leninistă se deosebește de orice filozofie precedentă și prin rolul pe care-l joacă în dezvoltarea societății.

Scanned with OKEN Scanner

Materialismul dialectic şi istoric este baza teoretică a marxism-leninismului, care mai cuprinde economia politică şi teoria socialismului ştiinţific. Elaborarea economiei politice ştiinţifice şi crearea teoriei socialismului ştiinţific n-ar fi fost posibile de pe poziţia idealismului şi metafizicii. De aceea, apariţia marxismului a fost legată de elaborarea unei concepţii despre lume principial noi, marxiste, ca o parte componentă organică a marxismului. În legătură cu aceasta, importanţa filozofiei marxist-leniniste constă în faptul că însuşirea ei este necesară pentru înţelegerea marxism-leninismului în ansamblu — atît a concepţiilor sale economice, cît şi a celor politice — pentru înţelegerea socialismului ştiinţific.

Filozofia marxist-leninistă are o mare importanţă pentru transformarea revoluţionară a societăţii capitaliste în societate socialistă, pentru practica construcţiei orînduirii socialiste şi comuniste. Construirea socialismului şi comunismului se desfăşoară pe baza cunoaşterii şi aplicării conştiente a legilor obiective ale dezvoltării sociale. Filozofia marxistă este metodologia cunoaşterii şi aplicării legilor obiective. Marea forţă a ideilor filozofiei marxiste, care a devenit arma spirituală a transformării revoluţionare a realităţii, constă în legătura filozofiei cu practica, a teoriei cu viaţa. Trebuie menţionat că legătura dintre filozofie şi practica construcţiei socialiste este determinată de necesităţile practicii înseşi, ca activitate conştientă şi determinantă a maselor conduse de partidul comunist — avangarda celor ce muncesc. În activitatea sa partidul comunist porneşte totdeauna de la o evidenţă clară şi riguroasă a condiţiilor şi legilor obiective, ţine seama de relaţiile dintre clase, pe de o parte, şi recunoaşte rolul uriaş al factorului subiectiv — al caracterului conştient şi organizat al maselor — pe de altă parte. Rolul şi importanţa filozofiei marxist-leniniste constă în faptul că ea îi înarmează pe oamenii muncii cu cunoaşterea legilor generale, de o importanţă esenţială pentru înţelegerea dezvoltării naturii şi societăţii, îi educă în spiritul unei concepţii ştiinţifice şi clare, care face posibilă abordarea

Scanned with OKEN Scanner

obiectivă, nu preconcepută a realităţii, analiza legilor ei generale şi specifice şi a condiţiilor concrete, dă metoda cunoaşterii şi a aplicării legilor în activitatea practic-politică a oamenilor.

După Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, P.C.U.S. s-a preocupat necontenit de determinarea sarcinilor de care trebuie să se ocupe în mod special filozofia. O însemnătate fundamentală în această privinţă o are lucrarea lui V. I. Lenin *Despre însemnătatea materialismului militant*. În această lucrare Lenin îi îndemna pe filozofii marxişti să fie materialişti militanţi, să lupte împreună cu oamenii de ştiinţă înaintaţi împotriva ideologiei burgheze, pentru victoria materialismului în ştiinţă, să fie în fruntea luptei împotriva rămăşiţelor religioase din conştiinţa maselor etc.

În condiţiile perioadei de trecere, partidul i-a îndreptat pe filozofi spre lupta împotriva denaturării filozofiei marxist-leniniste de către mecanicişti şi idealiştii menşevici.

Mecaniciştii au negat necesitatea filozofiei ca o formă independentă a conştiinţei sociale, afirmînd că filozofia trebuie aruncată peste bord, că ştiinţa poate fi prin sine însăşi filozofie. Aceste concepţii au fost respinse de marxism. Negînd importanţa filozofiei marxiste pentru ştiinţă, mecaniciştii au deschis calea pătrunderii filozofiei burgheze în ştiinţele naturii şi în alte domenii ale ştiinţelor. În afară de aceasta, ei au împiedicat elaborarea teoretică a problemelor noi ridicate de dezvoltarea ştiinţei.

Idealiştii menşevici au căzut în cealaltă extremă, nu mai puţin dăunătoare. Ei separau teoria de practică, filozofia de viaţă, ceea ce a dus filozofia în mlaştina scolasticii. Ei negau deosebirea calitativă dintre filozofia marxistă şi cea premarxistă, negau existenţa etapei leniniste în dezvoltarea filozofiei marxiste, ignorau moştenirea filozofică leninistă.

Lupta împotriva mecanicismului şi a idealismului menşevic a reflectat lupta de clasă din perioada de trecere, a oglindit lupta partidului împotriva troţkiştilor şi bucharinistilor.

Scanned with OKEN Scanner

În anul 1947 a avut loc, din inițiativa C.C. al P.C.U.S., discuția filozofică unională în care au fost supuse unei critici ascuțite greșelile obiectiviste dezvăluite în cartea lui G. Alexandrov *Istoria filozofiei din Europa apuseană*, a fost analizată situația pe frontul filozofic și definite sarcinile lucrătorilor din domeniul filozofiei în elaborarea problemelor teoretice și în lupta împotriva ideologiei burgheze.

La Congresul al XX-lea al P.C.U.S. a fost combătut dogmatismul și bucherismul, subiectivismul și denaturările idealiste din domeniul științelor sociale și filozofiei. Congresul a trasat sarcina legării muncii ideologice de viața țării, a îndreptării ei spre rezolvarea sarcinilor teoretice ridicate de dezvoltarea realității contemporane, a înlăturării rămînerii în urmă a muncii filozofice față de necesitățile practicii.

Congresul a constituit un model de aplicare a dialecticii marxiste în analiza situației internaționale contemporane și a dezvoltării creatoare, pe această bază, a teoriei marxist-leniniste.

În prezent, P.C.U.S. a trasat filozofilor sarcini mari în domeniul elaborării problemelor materialismului dialectic și istoric, eticii și esteticii, problemelor filozofice ale științelor naturii contemporane și ale combaterii filozofiei burgheze reacționare contemporane. De exemplu, problema legilor trecerii de la socialism la comunism, a contradicțiilor societății socialiste și metodelor soluționării lor, problema intereselor generale și particulare în socialism, a formelor de trecere la socialism a diferitelor țări, a corelației dintre legile generale și cele specifice, a generalizării filozofice a descoperirilor celor mai noi din domeniul științelor naturii etc. sînt în prezent obiectul unei munci de elaborare multilaterală.

Sarcini mari se pun de asemenea și în domeniul luptei împotriva filozofiei burgheze contemporane și al combaterii revizionismului, în studierea proceselor economice și politice ale societății capitaliste, a formelor actuale

Scanned with OKEN Scanner

ale luptei împotriva imperialismului și războiului, pentru pace, democrație și socialism.

Filozofia marxist-leninistă este strîns legată de activitatea practic-politică a partidelor comuniste. Importanța materialismului dialectic pentru activitatea partidelor comuniste este subliniată în Declarația consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste.

Un succes măreț al marxism-leninismului îl constituie faptul că el a devenit ideologia dominantă în țări cu o populație de sute de milioane.

Analizînd rolul filozofiei în dezvoltarea societății socialiste, este necesar să se țină seamă, de asemenea, de importanța ei pentru dezvoltarea științelor concrete, atît a științelor naturii cît și a științelor sociale [1].

În condițiile împărțirii lumii în două sisteme social-politice, marxism-leninismul duce o luptă fermă împotriva ideologiei lagărului capitalist. Rolul filozofiei marxist-leniniste constă în demascarea esenței reacționare, antiștiințifice a filozofiei burgheziei imperialiste, în descoperirea rădăcinilor ei de clasă, a legăturii ei cu interesele fundamentale ale exploatatorilor, în dezvăluirea rădăcinilor ei gnoseologice, în demascarea încercărilor ei de a falsifica cuceririle științelor concrete. Filozofia marxist-leninistă luptă pentru eliberarea maselor de sub influența concepției burgheze despre lume în toate manifestările ei, în toate formele ei.

Filozofia marxistă, ca o concepție despre lume pe deplin științifică, este incompatibilă cu superstițiile, obscurantismul, religia.

Filozofia marxist-leninistă este baza teoretică, științifică a luptei împotriva religiei ; ea demască rădăcinile religiei, arată căile înlăturării ei și-i opune în același timp o concepție despre lume cu adevărat științifică.

În fața fiecărui constructor al comunismului care se străduiește să participe în mod activ și conștient la

---

[1] Vezi capitolul *Știința*.

opera de construire a vieţii noi se pune sarcina însuşirii aprofundate a concepţiei marxist-leniniste. Partidul Comunist al Uniunii Sovietice şi celelalte partide comuniste şi muncitoreşti acordă o însemnătate deosebită răspîndirii filozofiei marxist-leniniste în mase. Ideile concepţiei marxist-leniniste despre lume, cucerind masele, devin, în condiţiile orînduirii socialiste, o forţă activă care contribuie la dezvoltarea vieţii spirituale şi materiale a societăţii.

Scanned with OKEN Scanner

ÎNCHEIERE

Deosebirea existentă între diferitele forme ale conştiinţei sociale, cu trăsăturile şi particularităţile lor specifice, nu anulează unitatea acestor forme care constituie împreună conştiinţa socială a unei anumite epoci. În fiecare formaţiune social-economică, conştiinţa dominantă este conştiinţa clasei dominante din punct de vedere economic. Unitatea tuturor formelor de conştiinţă proprii unei anumite clase, care apare pe baza economică a formaţiunii respective, se formează sub influenţa determinantă a politicii şi ideologiei politice.

În epoca socialismului, conştiinţa socialistă, cu toate formele sale, devine în mod absolut dominantă. Unitatea tuturor formelor conştiinţei sociale se constituie pe baza politicii partidului comunist şi sub conducerea lui. Partidul unifică toate formele conştiinţei sociale, munca ideologică în diferitele domenii şi o îndreaptă spre rezolvarea sarcinilor principale care stau în faţa poporului. În condiţiile socialismului creşte imens rolul factorului subiectiv, conducerea politică de fiecare zi a întregii munci ideologice devenind o necesitate.

Revizioniştii contemporani critică rolul conducător al partidului în domeniul culturii spirituale, afirmă că conducerea de către partid ar fi incompatibilă cu libertatea de creaţie, că partidul nu ar trebui să se amestece în dezvoltarea culturii spirituale. Ei separă ştiinţa şi arta de ideologie, filozofia de politică. Aceste concepţii revizioniste, prezentate ca ultimul cuvînt al ştiinţei, sînt în realitate o reluare a concepţiilor sociologilor burghezi contemporani şi chiar a renegaţilor de tipul lui S. Hook, M. Djilas ş. a.

Scanned with OKEN Scanner

Teoreticienii burghezi I. Bochenski, A. Chambre, M. Lange ş. a. opun ştiinţa ideologiei. Urmîndu-le exemplul, renegatul P. Hervé desparte printr-un zid de netrecut ideologia de cunoaşterea raţională, consideră că orice ideologie este falsă, că are o „forţă mistificatoare". Revizionistul A. Lefebvre îi acuză pe comunişti pentru faptul că ei ar fi încetat „să deosebească ideologia de cunoaştere", că ar fi amestecat „ştiinţa cu ideologia", că nu ar fi arătat „contradicţiile interne dintre ideologie şi ştiinţă". Kolakovski şi o serie de alţi autori polonezi se străduiesc să „emancipeze" ştiinţa de influenţa ideologiei proletare. Revizioniştii iugoslavi Vidmar şi Davicio atacă principiul partinităţii în artă, în care văd primejdia principală pentru libertatea creaţiei artistice.

Aşadar, prezentarea ideologiei marxiste ca falsă, ca denaturînd realitatea, separarea metafizică a ideologiei de ştiinţă şi opunerea lor, separarea partinităţii de obiectivitate, a caracterului ideologic de cel veridic nu sînt proprii numai unui autor sau altuia, ci sînt tipice pentru revizionismul filozofic, care reprezintă un curent internaţional.

„Cel mai nou" cuvînt al revizionismului contemporan este repetarea unor „teorii" de mult nimicite, prezentarea ideologiei ca o conştiinţă de clasă denaturată, susţinută încă în concepţiile subiectiviste ale lui A. Bogdanov şi M. N. Pokrovski. Teza lui Bogdanov, după care adevărul ar fi „o formă ideologică", adică nu ar exista adevăr obiectiv, combătută de V. I. Lenin în *Materialism şi empiriocriticism*, a fost folosită de Pokrovski pentru „a demonstra" că nu ar exista o ştiinţă istorică obiectivă, că ar exista atîtea adevăruri cîte formaţii de clasă şi epoci istorice sînt.

Toate aceste teze nu numai că vin în contradicţie cu teoria marxist-leninistă, dar sînt dezminţite de practica construcţiei socialiste în U.R.S.S. şi ţările de democraţie populară.

Experienţa de peste 40 de ani a Uniunii Sovietice demonstrează că dezvoltarea culturii spirituale în condiţiile socialismului este de neconceput fără rolul con-

Scanned with OKEN Scanner

ducător al partidului, că rolul conducător al acestuia este una din condiţiile necesare progresului culturii socialiste.

Politica şi ideologia partidului comunist organizează şi conduce activitatea oamenilor muncii în conformitate cu legile obiective ale societăţii. Politica determină realizarea marilor posibilităţi în dezvoltarea forţelor de producţie. În socialism politica asigură condiţiile care fac ca rezultatele acţiunilor organizate ale societăţii să corespundă ţelurilor propuse şi să nu le contrazică. Politica partidului concentrează în sine nevoile cele mai arzătoare ale societăţii, uneşte şi conduce activitatea oamenilor în toate sferele vieţii sociale pentru realizarea măreţei sarcini de construire a comunismului. Nu există nici un domeniu de viaţă socială care să nu fie legat într-un fel sau altul de politică. Politica partidului are o importanţă vitală atît pentru societatea socialistă în ansamblu, cît şi pentru fiecare membru al societăţii.

Elaborarea şi traducerea în viaţă a politicii în socialism nu este posibilă fără o legătură strînsă şi indestructibilă cu ideologia marxist-leninistă. Elaborîndu-şi politica, partidul se călăuzeşte după teoria marxist-leninistă, aplicînd-o la condiţiile concrete, ţinînd seama de loc şi de timp. Aplicînd politica în viaţă, partidul se sprijină pe conştiinţa maselor, pe înţelegerea politicii partidului de către mase, ceea ce depinde în mare măsură de educaţia ideologică a păturilor largi populare. Pe această bază, între ideologie şi politică se constituie în socialism o interacţiune şi corelaţii multiple. Spre deosebire de ideologii burghezi, marxiştii nu au nici un motiv să ascundă şi să mascheze această legătură, să estompeze dependenţa ideologiei de politică, deoarece întreaga activitate a partidului este pusă în slujba poporului, este pătrunsă de grija pentru ridicarea prosperităţii sale materiale şi culturale.

Marele conducător şi întemeietor al partidului comunist şi al statului sovietic, V. I. Lenin, a elaborat programul concret al construirii socialismului în U.R.S.S. Acest program a fost o urmare necesară a aplicării teoriei marxiste la condiţiile istorice ale dezvoltării Rusiei. Lenin arată că teoria ne dă înţelegerea direcţiei generale, a

Scanned with OKEN Scanner

tendinței dezvoltării, iar formele concrete de organizare sînt elaborate pe baza experienței practice a milioanelor de oameni. Este necesară numai priceperea ca această experiență să fie generalizată, să se desprindă dintr-însa tot ce-i mai bun.

Traducînd în viață programul leninist, apărînd principiile leniniste ale construirii socialismului în lupta cu nenumărați dușmani, promovînd neabătut politica sa, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a condus poporul sovietic la victoria socialismului. Construirea socialismului în U.R.S.S. a constituit un triumf măreț al marxism-leninismului, o dovadă practică a justeței tezelor sale. Poporul sovietic, primul care a construit socialismul, a acumulat o experiență uriașă, care este un tezaur al mișcării muncitorești și comuniste internaționale. Celelalte țări care pășesc pe calea construirii socialismului învață din experiența Uniunii Sovietice, ceea ce ușurează în mare măsură înaintarea lor spre socialism. Ele acumulează de asemenea o experiență proprie a construcției socialiste, a cărei generalizare constituie o contribuție la dezvoltarea marxism-leninismului.

În concordanța dintre cuvînt și faptă, în unitatea teoriei științifice cu practica revoluționară se ascunde izvorul forței partidului comunist, al influenței sale asupra maselor, asupra întregului mers al dezvoltării istorice. Ideologia ar fi un simplu deziderat dacă n-ar fi legată de o anumită politică, de activitatea maselor. Prin intermediul politicii partidului, ideologia se leagă de activitatea maselor de milioane, devine o puternică forță materială de transformare a vieții sociale.

O dată cu dezvoltarea socialismului, importanța teoriei marxist-leniniste nu numai că nu scade, ci crește și mai mult. Acest lucru este determinat de însești condițiile obiective ale dezvoltării societății socialiste. Dezvoltarea socialismului este incompatibilă cu spontaneitatea. Societatea socialistă este o societate organizată. Ea are un singur țel, ea are nevoie de o singură voință. În această orînduire, pentru prima dată în istorie, omul a putut să pună sub controlul său conștient forțele și relațiile sociale. Nu numai crearea, dar și dezvoltarea

Scanned with OKEN Scanner

continuă a relațiilor socialiste, trecerea de la socialism la comunism sînt de neconceput fără cunoașterea legilor dezvoltării sociale. Partidul elaborează politica, sprijinindu-se pe ideologia științifică — pe marxism-leninism — îmbogățită cu experiența generalizată a dezvoltării anterioare, cu analiza noilor condiții istorice. Justețea marxism-leninismului este chezășia succeselor sale. Politica P.C.U.S. și a statului sovietic este îndreptată în prezent spre construirea societății comuniste, spre întărirea unității lagărului socialist și dezvoltarea relatiilor frățești între țările socialiste, spre asigurarea coexistenței pașnice și slăbirea încordării internaționale, spre întărirea puterii statului sovietic, care asigură condițiile necesare construirii comunismului.

Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a trasat programul grandios al construirii comunismului în Uniunea Sovietică. În raportul lui N. S. Hrușciov la sesiunea jubiliară a Sovietului Suprem al U.R.S.S., consacrată aniversării celor 40 de ani de la Revoluția Socialistă din Octombrie, au fost expuse principalele direcții și sarcini ale planului de perspectivă al dezvoltării economiei naționale a Uniunii Sovietice în următorii 15 ani. Planul septenal adoptat de Congresul al XXI-lea de dezvoltare a economiei naționale între anii 1959—1965 este o parte componentă a acestui plan de perspectivă. În acest septenal va fi efectuat pasul hotărîtor în realizarea principalei sarcini economice a U.R.S.S. Se vor dezvolta puternic și celelalte țări socialiste. În 1965, țările lagărului socialist vor produce mai mult de jumătate din totalul producției industriale mondiale. Aceasta va avea drept rezultat o asemenea superioritate a forțelor păcii pe arena internațională, care, așa cum a spus N. S. Hrușciov, va face posibilă înlăturarea războiului ca mijloc de soluționare a problemelor internaționale, va exclude războiul din viața societății. La începutul anului 1970 Uniunea Sovietică va ocupa primul loc din lume atît în ceea ce privește volumul total al producției, cît și al producției pe cap de locuitor. U.R.S.S. va deveni cea mai puternică țară industrială din lume și va asigura poporului

Scanned with OKEN Scanner

cel mai înalt nivel de viaţă. Aceasta va fi o mare victorie în întrecerea economică paşnică cu cele mai dezvoltate ţări capitaliste.

Succesele dobîndite de poporul sovietic sub conducerea partidului comunist şi noile perspective istorice măreţe pe care le-a deschis Congresul al XXI-lea al P.C.U.S. demonstrează cu toată claritatea ce poate înfăptui un popor care aplică în viaţă ideile atotbiruitoare ale marxism-leninismului. Aceste succese dau o lovitură nimicitoare reformismului şi revizionismului internaţional.

Scanned with OKEN Scanner

ANEXĂ

Scanned with OKEN Scanner

IDEOLOGIA ŞI ŞTIINŢA[1]

În epoca noastră, ideologia marxist-leninistă repurtează fără încetare noi victorii. După ce a cucerit mase de milioane, ea a devenit o puternică forţă a zilelor noastre. În ţările lagărului socialist, marxism-leninismul se transformă în practică vie a construirii unei noi societăţi. Succesele uriaşe ale marxism-leninismului intensifică ura duşmanilor săi, provoacă din partea lor mereu alte încercări de a defăima, a infirma şi a denatura teoria marxist-leninistă.

Atacuri deosebit de înverşunate sînt îndreptate împotriva principiului marxist al partinităţii oricărei ideologii, împotriva legăturii indisolubile susţinute făţiş între teoria marxist-leninistă şi interesele de clasă ale proletariatului. Filozofii, sociologii, istoricii burghezi etc. încearcă să-şi prezinte concepţiile lor ca fiind deasupra claselor, lipsite de spirit de partid, obiective, iar pe marxişti îi acuză de subiectivism de clasă. Teza incompatibilităţii între spiritul de clasă şi obiectivitate, între partinitate şi spirit ştiinţific este mereu reluată şi înfăţişată în variante fără număr. Astfel, într-o cărţulie pretenţioasă apărută în Germania occidentală şi intitulată *Marxism, leninism, stalinism*, M. Lange declară, de pildă, recunoscîndu-şi pe faţă mărginirea : „După Lenin, materialismul trebuie să fie «făţiş partinic»... Totodată Lenin pretinde că tezele sale, declarate în mod deschis drept partinice, reprezintă un adevăr obiectiv şi partinic.

---

[1] Studiu scris de V. Kelle şi M. Kovalson, publicat în revista „Kommunist", nr. 18, 1958, pp. 105—121.

Scanned with OKEN Scanner

Este cu neputinţă să aflăm secretul unei asemenea presupuse identităţi între spiritul de partid şi obiectivitate".

În corul „lichidatorilor" marxismului răsună şi glasul neotomistului Bochenski, după care una dintre „contradicţiile" fundamentale ale marxismului ar fi îmbinarea spiritului de clasă cu obiectivitatea. După Bochenski nu se poate afirma că ideile sociale sînt obiective, dacă se recunoaşte că „fiecare idee socială este o problemă de clasă, este bună pentru o clasă şi nepotrivită pentru alta".

Şi sociologul S. Ossovski militează împotriva principiului spiritului de partid. El pune problema astfel : ori spirit de partid, ori spirit ştiinţific, unul excluzîndu-l pe celălalt. În lucrarea sa *Marxismul şi creaţia ştiinţifică în societatea socialistă,* Ossovski ajunge să facă afirmaţia absurdă că spiritul de partid în filozofie are drept rezultat renunţarea la obiectivitate şi transformarea marxismului într-o religie.

Principiul spiritului de partid este combătut activ şi de revizionişti. Astfel, revizionistul francez A. Lefebvre consideră că recunoaşterea spiritului de partid în filozofie constituie „o tendinţă periculoasă şi greşită spre subiectivismul de clasă".

În programul U.C.I., partidele comuniste din ţările socialiste, şi în primul rînd P.C.U.S., sînt acuzate de „monopolism ideologic", de „revizuire pragmatică-etatistă a marxismului". Autorii programului se pretind adepţi ai ştiinţei şi ai creaţiei intelectuale care, spun ei, se eliberează tot mai mult „de determinarea şi mărginirea de clasă". Nu este greu să vedem îndărătul ingenioaselor formulări ale programului aceeaşi idee revizionistă după care atitudinea partinică, de clasă ar împiedica dezvoltarea ştiinţei şi a creaţiei intelecutale.

Opoziţia dintre spiritul de partid şi obiectivitate, propovăduirea tezei că ideile sociale stau deasupra claselor, propovăduirea „libertăţii ştiinţei" (înţeleasă ca libertate faţă de societate) — toate aceste lozinci marxiştii le-au auzit de-a lungul multor decenii. Ele au fost de mult criticate şi respinse de Marx, Engels şi Lenin. Să amin-

Scanned with OKEN Scanner

tim doar lupta împotriva lui P. Struve în cursul căreia V. I. Lenin a arătat în mod elocvent deosebirea dintre marxism şi obiectivismul burghez.

Obiectivistul consideră că „obiectivitate" înseamnă a privi viaţa socială de la o oarecare distanţă, cu ochii unui „judecător nepărtinitor". O asemenea poziţie este însă imposibilă, oricît ar tenta ea pe unii intelectuali lipsiţi de experienţă. Nu poţi trăi în societate şi să rămîi liber faţă de ea. Şi atîta timp cît în societate are loc lupta între clase, logica obiectivă a acestei lupte îi aduce inevitabil pe propovăduitorii tezei că ideile sociale „stau deasupra claselor" pe poziţiile unei anumite clase. În realitate, obiectivismul nu este decît o formă a spiritului de partid burghez.

Adevărata obiectivitate cere însă ca, analizînd procesul istoric, să se arate prin lupta căror forţe sociale are loc dezvoltarea societăţii, care forţe sînt, prin situaţia lor obiectivă, interesate în victoria noului. Omul de ştiinţă care s-a situat pe poziţiile clasei revoluţionare nu scoate numai în evidenţă tendinţele dezvoltării istorice, dar dezvăluie şi contradicţiile în dezvoltarea socială şi apără interesele clasei care are menirea să rezolve aceste contradicţii. De aceea, V. I. Lenin a arătat că „materialismul implică, ca să zicem aşa, spiritul partinic, care ne obligă ca la aprecierea unui eveniment să ne situăm în mod deschis şi făţiş pe punctul de vedere al unui anumit grup social" [1]. Lenin a luptat ca problemele sociale să fie cercetate de pe poziţiile proletariatului. Numai aceasta poate asigura cercetărilor un adevărat spirit ştiinţific şi o adevărată obiectivitate.

De ce atacă ideologii burghezi şi revizioniştii, neobosiţi şi cu atîta vehemenţă, principiul spiritului de partid, de ce ţipă ei că îmbinarea obiectivităţii ştiinţifice cu spiritul de clasă şi cu spiritul de partid este imposibilă? Nu numai pentru că proclamarea făţişă a partinităţii teoriei ştiinţifice este incompatibilă cu modul de gîndire burghez, ci mai ales pentru că îmbinarea spiritului de partid cu spiritul ştiinţific constituie iz-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, Editura Politică, Bucureşti, 1960, p. 403.

Scanned with OKEN Scanner

vorul măreţei forţe transformatoare a învăţăturii marxiste. Datorită acestei învăţături, mişcarea proletariatului ajunge să înţeleagă ştiinţific condiţiile eliberării societăţii de exploatare, căile şi mijloacele de obţinere a victoriei asupra capitalismului. Atacînd acest principiu, ideologii burghezi şi revizioniştii încearcă să-i răpească proletariatului arma lui spirituală şi, rupînd teoria marxism-leninismului de practică, să o treacă la muzeul diverselor „puncte de vedere". Ideologia apartinităţii este ideologia disimulării contradicţiilor de clasă, a antagonismelor, a opoziţiei dintre interesele de clasă în societatea bazată pe exploatare. Pentru a sluji mai bine capitalismul, ideologii burghezi îşi camuflează tezele cu ideologia nebuloasă a „imparţialităţii". Dar aceasta nu este nimic altceva decît o afirmare a principiului partinităţii burgheze.

Rezultă deci că problema raportului dintre obiectivitate şi partinitate nu este o problemă academică abstractă. Sistemul capitalist, perimat, care a devenit o frînă în calea progresului social, nu se transformă automat în socialism. Orînduirea socialistă nu poate nici să apară, nici să se dezvolte spontan, iar înaintarea conştientă spre socialism şi comunism are la bază cunoaşterea şi folosirea legilor obiective ale dezvoltării sociale. Aceasta înseamnă că proletariatul, acea clasă care prin situaţia sa în societate trebuie să rezolve problema atît de actuală a trecerii de la capitalism la socialism, este interesată într-o oglindire obiectivă, ştiinţifică, şi nu denaturată a realităţii. Iată pentru ce interesele de clasă, de partid ale proletariatului cer o atitudine obiectivă, ştiinţifică faţă de realitate, iată pentru ce marxismul îmbină spiritul de partid cu spiritul ştiinţific. „Irezistibila putere de atracţie pe care această teorie o exercită asupra socialiştilor din toate ţările — a scris V. I. Lenin — constă tocmai în faptul că ea îmbină un înalt şi riguros spirit ştiinţific (care constituie ultimul cuvînt al ştiinţei sociale) cu spiritul revoluţionar,... le îmbină chiar în cadrul teoriei, în mod intrinsec şi indisolubil. Într-adevăr, aici sarcina teoriei, menirea ştiinţei este net formulată din capul locului şi constă în a veni în ajutorul clasei celor asupriţi în lupta ei economică

Scanned with OKEN Scanner

care se desfăşoară în mod real“ [1]. Aceasta este esenţa problemei raportului între obiectivitate şi partinitate în marxism, aşa cum a fost pusă în procesul istoriei şi rezolvată de marxism-leninism.

Spiritul de partid al ideologiei burgheze duce la alte rezultate. Apărînd şi exprimînd interesele unei clase reacţionare a societăţii contemporane, ideologii burghezi păşesc inevitabil pe calea denaturării realităţii. Spiritul de partid burghez vine în contradicţie cu spiritul ştiinţific şi cu obiectivitatea, şi duce la subiectivism.

Revizioniştii nu vor să vadă această deosebire radicală dintre spiritul de partid marxist şi cel burghez. Ei atribuie marxismului particularităţile spiritului de partid burghez, pentru ca apoi, sub steagul luptei împotriva pretinsului subiectivism al marxismului, să înlăture principiul spiritului de partid, în general. Prin aceasta, ei ajută burgheziei în lupta ei împotriva marxismului.

Cînd li se arată revizioniştilor că „teoriile“ lor folosesc burgheziei, ei încep să ţipe că, punînd problema în felul acesta, se înlocuieşte criteriul ştiinţific al adevărului prin criteriul utilităţii, se înlocuieşte chiar marxismul prin pragmatism. Oare aşa stau lucrurile? Concepţia marxistă despre raportul dintre utilitate şi adevăr este fundamental opusă concepţiei burgheze. Pragmatismul judecă ideile numai după raportul lor faţă de subiect, faţă de activitatea individuală, înlăturînd problema raportului dintre idei şi realitatea obiectivă. De aceea, pragmaticii consideră adevărat ceea ce este util pentru subiectul respectiv, ceea ce duce la succesul activităţii lui. Materialismul dialectic apreciază însă ideile după raportul lor faţă de realitatea obiectivă, considerînd adevărate numai ideile, teoriile, concepţiile al căror conţinut nu depinde de om şi de omenire, oglindeşte în mod adecvat lumea înconjurătoare şi este confirmat de practica socială. Adevăratele succese în transformarea naturii şi a relaţiilor sociale se obţin atunci cînd oamenii se călăuzesc după cunoştinţele obiective asupra realităţii, adică după adevărul obiectiv. De aceea, spun marxiştii, util este ceea ce este adevărat.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, pp. 329—330.

Scanned with OKEN Scanner

Şi cînd marxiştii pun întrebarea : „Cui foloseşte ?“, ei nu au în vedere năzuinţele subiective ale individului, ci interesele de clasă, care decurg din situaţia lor obiectivă în sistemul relaţiilor respective de producţie. Marxismul arată că dincolo de concepţiile morale, filozofice, politice etc. trebuie deslușite interesele reale ale claselor în luptă. Recunoaşterea spiritului de partid al ideologiei îi obligă pe marxişti să dezvăluie natura de clasă a ideilor, a concepţiilor etc. Această apreciere are şi ea o importanţă obiectivă — tot atît de obiectivă ca şi interesele materiale ale claselor şi repartiţia forţelor de clasă la un moment dat, într-o societate anumită.

Analiza naturii de clasă a ideilor, concepţiilor nu înlătură, firește, problema raportului în care se află ele faţă de realitate. Trebuie să ţinem seama că cu cît realitatea, cerinţele acute ale dezvoltării sociale se oglindesc mai exact, mai ştiinţific, cu atît aceasta corespunde mai mult intereselor proletariatului. De aceea, cine neagă că întrebarea pusă de marxişti : „Cui foloseşte ?“ este o întrebare îndreptăţită, acela trece de fapt pe poziţiile obiectivismului şi idealismului burghez, acela nu recunoaşte că ideile sociale sînt condiţionate de societate.

* * *

Atacurile directe, făţişe împotriva principiului marxist al partinităţii se îmbină astăzi cu încercările ideologilor burghezi de a găsi mijloace ideologice „noi“ pentru a discredita marxismul. Unul din mijloacele la modă de criticare a principiului marxist-leninist al partinităţii este jonglarea cu noţiunea de „ideologie“, care este definită ca o conştiinţă de clasă, şi deci unilaterală, denaturată, care mistifică viaţa socială şi se opune cunoaşterii ştiinţifice obiective.

În ultimii ani, peste hotare s-au publicat numeroase cărţi şi articole, în care „specialişti“ în infirmarea marxism-leninismului reiau această teză. *Democraţie, ideologie, obiectivitate, Moartea ideologiilor, Ştiinţa şi politica, Revoluţia şi fetişurile, Ideologie şi realitate, Ideologie şi putere etc.* — iată cîteva din titlurile care împestriţează publicaţiile burgheze, cele ale socialiştilor de dreapta şi

Scanned with OKEN Scanner

ale revizioniştilor. Deşi lucrările poartă titluri diferite, fondul lor este acelaşi. Ele încearcă să demonstreze că marxismul nu ar fi o ştiinţă, că filozofia marxistă nu ar fi decît o „ideologie", folosită pentru a justifica o anumită situaţie socială şi slujind drept instrument al acestei situaţii.

În cartea lui G. Köhler *Ideologia sovietică şi practica sovietică*, apărută în 1957 în Germania occidentală, marxismul este calificat drept ideologie a „totalitarismului", căreia autorul consideră necesar să-i opună „veridicitatea" şi „iubirea". În cartea sa *Capitalismul contemporan*, laburistul englez D. Strachey susţine că marxismul ar fi devenit „un sistem extrem de rutinar", un „mit" cu o importanţă mai ales emoţională.

Renegatul P. Hervé opune ideologiei cunoaşterea raţională şi pretinde că orice ideologie este falsă, întrucît are „o forţă mistificatoare".

Repetînd calomniile burgheze împotriva materialismului, M. Djilas neagă, de fapt, în murdara sa cărţulie *O clasă nouă*, caracterul ştiinţific al ideologiei marxiste, afirmînd că „filozofia marxistă nu înseamnă prea mult ca ştiinţă", dar ca ideologie a claselor noi, oprimate, ea a creat „baza pentru o nouă mişcare politică şi pentru un nou sistem social".

Nu este suficient să dăm o ripostă atacurilor înverşunate şi ignorante ale ideologilor şi renegaţilor burghezi de tipul lui P. Hervé şi M. Djilas. Trebuie să ţinem seama că tezele la modă în literatura burgheză sînt reluate de revizioniştii care activează în sînul mişcării muncitoreşti, atacînd marxismul de pe poziţiile aşa-numitului cuvînt „nou" al ştiinţei. În ultimii ani, într-o serie de ţări au apărut lucrări în care denaturările burgheze ale noţiunii de ideologie sînt prezentate drept marxism „creator". Atacurile revizioniste împotriva interpretării ştiinţifice, marxiste a ideologiei nu sînt întîmplătoare. Sensul lor social-obiectiv constă în renunţarea la ideologia marxistă şi în capitularea faţă de ideologia burgheză.

În această ordine de idei devine necesar să lămurim ce înseamnă ideologie, care sînt particularităţile dezvoltării

Scanned with OKEN Scanner

ei istorice, în ce constă deosebirea principială dintre ideologia marxistă și ideologiile claselor din trecut, pe ce bază apare ideologia.

În primul rînd, nu există producție în afara unor raporturi sociale bine determinate. Intrînd în relații de producție necesare, oamenii exprimă aceste relații în diferite forme ideologice — forme sub care percep ei propriile lor relații sociale. Cunoașterea realității îmbracă întotdeauna anumite forme ideologice, care depind de condițiile sociale. Din momentul în care s-a împărțit în clase, societatea se dezvoltă în forma luptei de clasă. Necesitățile acestei dezvoltări se manifestă și ele prin intermediul intereselor de clasă. Interesele claselor progresiste sînt, de fapt, o formă de exprimare a necesității sociale, generate de acțiunea legilor obiective ale dezvoltării istorice, iar interesele claselor reacționare sînt în contradicție cu această necesitate. În societatea împărțită în clase, ideologia generată, în ultimă instanță, de acțiunea legilor obiective ale dezvoltării sociale, apare direct ca expresie spirituală a intereselor diferitelor clase.

În societatea împărțită în clase, ideologia este suma concepțiilor care oglindesc realitatea și, în primul rînd, relațiile sociale dintre oameni de pe pozițiile unei anumite clase ; ideologia exprimă teoretic interesele generale, esențiale, fundamentale ale acestei clase și servește la rezolvarea problemelor sociale care se pun în fața clasei.

Astfel, ideologia burgheză, de pildă, este suma concepțiilor politice, juridice, religioase, filozofice, etice și estetice în care realitatea este oglindită de pe pozițiile burgheziei și care reprezintă fundamentarea și justificarea ideologică a relațiilor capitaliste. Cu totul alta este ideologia proletară. Oglindind realitatea de pe pozițiile proletariatului, ea se deosebește de ideologia burgheză atît prin esența ei, cît și prin formele pe care le îmbracă. Religia, de pildă, fiind o conștiință denaturată, nu constituie un element al ideologiei proletare. Cît privește concepțiile filozofice, politice și juridice, etice și estetice ale proletariatului, ele formează concepția științifică despre realitate în general, și despre viața socială, în special.

Ideologii oglindesc procesul istoric, așa cum apare el unei anumite clase, în conformitate cu interesele ei. Nu

Scanned with OKEN Scanner

ei istorice, în ce constă deosebirea principială dintre ideologia marxistă și ideologiile claselor din trecut, pe ce bază apare ideologia.

În primul rînd, nu există producție în afara unor raporturi sociale bine determinate. Intrînd în relații de producție necesare, oamenii exprimă aceste relații în diferite forme ideologice — forme sub care percep ei propriile lor relații sociale. Cunoașterea realității îmbracă întotdeauna anumite forme ideologice, care depind de condițiile sociale. Din momentul în care s-a împărțit în clase, societatea se dezvoltă în forma luptei de clasă. Necesitățile acestei dezvoltări se manifestă și ele prin intermediul intereselor de clasă. Interesele claselor progresiste sînt, de fapt, o formă de exprimare a necesității sociale, generate de acțiunea legilor obiective ale dezvoltării istorice, iar interesele claselor reacționare sînt în contradicție cu această necesitate. În societatea împărțită în clase, ideologia generată, în ultimă instanță, de acțiunea legilor obiective ale dezvoltării sociale, apare direct ca expresie spirituală a intereselor diferitelor clase.

În societatea împărțită în clase, ideologia este suma concepțiilor care oglindesc realitatea și, în primul rînd, relațiile sociale dintre oameni de pe pozițiile unei anumite clase; ideologia exprimă teoretic interesele generale, esențiale, fundamentale ale acestei clase și servește la rezolvarea problemelor sociale care se pun în fața clasei.

Astfel, ideologia burgheză, de pildă, este suma concepțiilor politice, juridice, religioase, filozofice, etice și estetice în care realitatea este oglindită de pe pozițiile burgheziei și care reprezintă fundamentarea și justificarea ideologică a relațiilor capitaliste. Cu totul alta este ideologia proletară. Oglindind realitatea de pe pozițiile proletariatului, ea se deosebește de ideologia burgheză atît prin esența ei, cît și prin formele pe care le îmbracă. Religia, de pildă, fiind o conștiință denaturată, nu constituie un element al ideologiei proletare. Cît privește concepțiile filozofice, politice și juridice, etice și estetice ale proletariatului, ele formează concepția științifică despre realitate în general, și despre viața socială, în special.

Ideologii oglindesc procesul istoric, așa cum apare el unei anumite clase, în conformitate cu interesele ei. Nu

Scanned with OKEN Scanner

în zadar se spune că în cazul în care axiomele geometrice ar afecta interesele cuiva, s-ar găsi oameni care să le conteste. Istoria confirmă că diferitele idei, teorii, concepţii, fie că oglindesc realitatea corect sau greşit — sînt acceptate de clasa exploatatoare dominantă dacă corespund intereselor ei, şi înlăturate dacă vin în contradicţie cu aceste interese. K. Marx a scris că o dată cu agravarea contradicţiilor capitalismului, burghezia nu mai este interesată în cunoaşterea obiectivă a vieţii sociale. În aceste condiţii, pentru ideologul burghez nu se mai pune problema dacă „cutare sau cutare principiu teoretic este adevărat, ci dacă este folositor sau vătămător capitalului, dacă îi este comod sau incomod, dacă este sau nu pe placul poliţiei“ [1].

Se pune întrebarea : în ce caz poate corespunde oglindirea ideologică a realităţii stării obiective a lucrurilor ? Dacă oglindirea realităţii depinde de interesele de clasă, nu înseamnă oare aceasta că, spre deosebire de ştiinţă, ideologia nu este capabilă să exprime adevărul obiectiv ?

Răspunzînd afirmativ la această întrebare, mulţi ideologi burghezi şi revizionişti încearcă să găsească sprijin la Marx. Cu acest prilej, ei speculează primele lucrări ale lui K. Marx, interpretîndu-le denaturat şi opunînd primele lucrări ale lui Marx celor de mai tîrziu, iar pe Marx — lui Lenin.

În lucrarea *Marxismul în Uniunea Sovietică,* scriitorul catolic burghez A. Chambre, specializat în „critica“ marxismului, susţine că Lenin ar fi dezvoltat o concepţie despre ideologie pe care Marx a criticat-o la filozofia germană neohegeliană din timpul său ; că de cele mai multe ori Marx a folosit termenul de „ideologie“ într-un sens negativ (peiorativ), în timp ce la Lenin ideologia devine „o valoare pozitivă“. A. Chambre pretinde că Marx şi Engels ar fi negat importanţa ideologiei ştiinţifice în lupta de clasă a proletariatului. El declară că numai Lenin ar fi făcut din ideologie „o armă în mîinile clasei muncitoare, menită să fie un instrument eficace al victoriei ei“. Dar oricine studiază marxism-leninismul ştie că atunci

[1] K. Marx, *Capitalul,* vol. I, pp. 49—50.

Scanned with OKEN Scanner

cînd a studiat problema rolului ce-l au ideile în dezvoltarea socială, V. I. Lenin s-a bazat pe învățătura întemeietorilor marxismului, care au arătat că ideologia revoluționară are o mare importanță în lupta maselor pentru eliberarea lor.

Nu se pot identifica toate ideologiile, așa cum o fac revizioniștii, cu oglindirea denaturată a realității, după cum nu putem concepe nici știința exclusiv ca un adevăr pur. Se știe că și în științele naturii se întîlnesc teorii greșite și ipoteze false, care sînt înlăturate sau îndreptate în procesul dezvoltării științei. Așa au fost, de pildă, teoria calorigenică sau ipoteza eterului mecanic în fizică, teoria flogistonului și teoria radicalilor în chimie, teoria preformării și invariabilității speciilor în biologie etc. În măsura în care nu afectează interesele de clasă, teoriile greșite din știință sînt, în esență, rătăciri în căutarea adevărului. Apariția acestor teorii are diferite explicații : complexitatea procesului cunoașterii, nivelul redus al cunoștințelor și experiențelor, influența ideologiei reacționare etc.

Marxismul ne învață că ideologia poate oglindi realitatea corect sau denaturat. În ansamblu, ideologia tuturor claselor premergătoare proletariatului nu a fost științifică, cu toate că acumulase, indiscutabil, cunoștințe științifice. Religia și idealismul filozofic, interpretarea idealistă a istoriei etc. sînt o oglindire denaturată a realității. Dar și aceste concepții greșite au avut o determinare materială ; Marx, Engels, Lenin au subliniat întotdeauna că o critică cu adevărat materialistă a conștiinței iluzorii nu trebuie să se mărginească la a opune acestei conștiințe conștiința științifică ; ei cer să se explice și geneza acesteia, necesitatea apariției ei în anumite condiții speciale, să se analizeze rădăcinile ei gnoseologice și, în sfîrșit, să fie zdrobită critic, reținîndu-se însă tot ce este pozitiv, în cazul cînd un asemenea element există.

Ideologii clasei exploatatoare încearcă să prezinte interesul special al clasei lor drept interes general, să atribuie ideologiei clasei lor un caracter general uman, calitatea de a sta deasupra claselor. În perioadele istorice cînd o clasă exploatatoare în ascensiune nu a cucerit încă puterea, cînd interesele ei coincid, într-adevăr, în-

Scanned with OKEN Scanner

tr-o anumită măsură, cu interesele majorității, cînd „vîntul istoriei“ o împinge din spate, atunci, pe scurt, clasa progresistă din epoca respectivă are și interesul să oglindească obiectiv starea de lucruri. În această perioadă, ideologii acestei clase înfățișează cu toată sinceritatea lupta pentru afirmarea dominației clasei respective drept o luptă pentru adevăr, rațiune și dreptate. Descartes și Spinoza, Helvetius și Diderot au fost ideologi ai burgheziei, dar întreaga omenire progresistă consideră, pe drept cuvînt, că ei s-au pus în slujba adevărului și a dreptății și că filozofia elaborată de acești gînditori, fiind o parte a ideologiei burgheziei în ascensiune, a conținut în același timp într-o măsură sau alta și cunoștințe științifice.

Cu totul altceva este însă o clasă exploatatoare care și-a statornicit dominația. Esența ideologiei ei constă în a justifica și fundamenta ideea că orînduirea economică în care ea deține poziția dominantă este eternă și imuabilă și, pe măsură ce apare o contradicție între interesele clasei dominante și realitate, ideologii acestei clase încep să denatureze direct realitatea, păşesc pe calea apologeticii slugarnice.

Ar fi o greșeală să presupunem că descoperind rădăcinile de clasă ale ideologiei, putem să-i considerăm pe toți ideologii drept apologeți cinici. Firește, dacă un fapt îndeobște cunoscut — eroismul poporului sovietic care a purtat pe umerii săi principala greutate a războiului cu Germania hitleristă — este denaturat de unii „teoreticieni“ de peste hotare avem tot dreptul să-i denumim falsificatori conștienți. Ar fi însă o dovadă de simplism să considerăm orice iluzii ideologice drept denaturare conștientă a faptelor — pentru că în felul acesta s-ar presupune că ideologii cunosc adevărul, dar îl falsifică de dragul intereselor clasei exploatatoare dominante. Lucrurile sînt mult mai complicate.

Separarea muncii intelectuale de cea fizică, care s-a ivit o dată cu împărțirea societății în clase, creează posibilități specifice pentru denaturarea realității în ideologie. Se știe că activitatea materială, de producție a maselor constituie baza dezvoltării societății. Dar cînd munca intelectuală s-a separat de cea fizică și a devenit monopolul claselor exploatatoare dominante, ea apare ca ceva pri-

Scanned with OKEN Scanner

mordial și determinant, ca bază a întregii activități istorico-sociale, iar practica materială de producție — ceva derivat, depinzînd în întregime de planurile și prescripțiile ideologilor, politicienilor, legiuitorilor, conducătorilor producției. Prin urmare, se creează impresia că nu activitatea materială, practică generează și determină conștiința, ci, dimpotrivă, ideile sînt acelea care determină activitatea materială a oamenilor. Cum această iluzie corespunde întru totul intereselor claselor exploatatoare, ea este consfințită în ideologiile lor și impusă întregii societăți.

Încă înainte ca pe arena istorică să fi apărut proletariatul industrial, lupta clasei muncitoare pentru interesele sale a generat o ideologie care exprimă aceste interese. Năzuința oamenilor muncii de a se elibera de exploatare se lovea însă de faptul că nu se dezvoltaseră încă condițiile materiale pentru această eliberare, iar ideologia acestei clase lua un caracter utopic.

Repetăm: premisa principală pentru o oglindire obiectivă a realității în ideologie este ca interesele clasei care acționează ca stegar al progresului în epoca respectivă să coincidă cu cerințele obiective ale dezvoltării istorice. În plus, nu trebuie să uităm că ideologia clasei este creată de reprezentanții ei ideologici care, după expresia lui Marx, ajung teoretic la aceleași concluzii la care clasa, în ansamblu, ajunge pe cale practică. Ca oameni ai muncii intelectuale, ei rezolvă teoretic problemele care se pun în fața societății și fac apoi apel la societate, la opinia publică, ceea ce îi silește să-și fundamenteze concepțiile în conformitate cu nivelul cunoașterii, cu faptele reale, cunoscute din experiența de fiecare zi.

Ideologii burghezi și cei revizioniști, care le-au preluat teoriile, consideră ideologia pur și simplu ca o expresie a năzuințelor subiective ale unui anumit grup social; ei denaturează în chip metafizic teza caracterului de clasă al ideologiei. Ei nu sînt în stare să înțeleagă că năzuințele claselor sînt determinate obiectiv, deoarece decurg din situația obiectivă a clasei respective în societate; că ideologia apare pentru a rezolva anumite probleme so-

Scanned with OKEN Scanner

ciale, fiind astfel un element necesar al dezvoltării sociale.

Ideologia are un caracter istoric, fiind subordonată legilor de transformare a suprastructurii. Faptul că fiecare clasă își creează o ideologie constituie o particularitate a dezvoltării ideologice ; de îndată ce situația acestei clase, interesele ei se schimbă, se modifică și ideologia ei. Cînd clasa respectivă părăsește arena istorică, își pierd treptat influența și ideile și teoriile sociale în care își exprimase ea modul de a înțelege realitatea și interesele sale. Dezvoltarea modului de producție pune probleme noi, care sînt rezolvate în lupta dintre clase. Noile idei și teorii sociale apar ca o oglindire a conflictului dintre dezvoltarea forțelor de producție și vechile relații de producție.

Întrebarea : pentru ce își creează noua clasă o ideologie a sa nu trebuie confundată cu întrebarea : cum creează ea această ideologie. Ideologia are o existență relativ independentă. Noua ideologie nu apare pe un loc gol ; ideologii clasei folosesc bagajul de idei, rezervele de noțiuni și reprezentări acumulate anterior. În dezvoltarea ideologiei există o anumită continuitate.

Ne lovim mereu de faptul că unele idei din trecut sînt acceptate și folosite în condițiile noi — o parte căpătînd un conținut nou, iar restul fiind înlăturat cu totul. Acest caracter de continuitate este determinat de condițiile istorice. În procesul ideologic, continuitatea înseamnă în primul rînd păstrarea și folosirea bagajului de idei, precum și a conținutului de idei și teorii care corespund intereselor clasei progresiste și asigură astfel o anumită acumulare de cunoștințe obiective. Ideologii claselor pe cale de dispariție preiau în general din ideologia precedentă ideile reacționare, adaptîndu-le intereselor lor. În felul acesta, ideologii imperialismului reînvie scolastica medievală, misticismul etc.

Ideologia tuturor claselor premergătoare proletariatului nu a fost cu adevărat științifică, pentru că interesele acestor clase nu au coincis niciodată în întregime cu cerințele obiective ale dezvoltării sociale. După ce proletariatul a pășit pe arena istorică, situația s-a schimbat radical. După cum se știe, proletariatul este clasa ale cărei interese coincid, pentru prima oară în istorie, întru

Scanned with OKEN Scanner

totul cu cerințele obiective ale dezvoltării sociale. Iată pentru ce de pe pozițiile proletariatului devine posibilă cunoașterea obiectivă a legilor dezvoltării sociale. Cu cît legile istorice sînt cunoscute mai corect și mai complet, cu atît sînt și exprimate mai profund interesele fundamentale ale clasei muncitoare și ale tuturor oamenilor muncii. Apariția ideologiei proletare constituie un salt calitativ în dezvoltarea ideologiei. Revizioniștii nu recunosc însă aceasta. Ei sînt de părere că orice teorie este ori știință, și atunci o consideră indiferentă de clase, ori ideologie, și atunci o consideră o conștiință deformată, de clasă. Iar noțiunile care pot fi folosite pentru a caracteriza ideologia burgheză contemporană ei le aplică marxismului, denaturînd astfel esența lui. Revizioniștii nu sînt în stare să înțeleagă că marxismul este în același timp și știință și ideologie, că marxismul este o ideologie științifică.

Marxismul folosește toate cunoștințele științifice acumulate de omenire, inclusiv cele din domeniul ideologiei claselor progresiste. Bagajul de idei pe care îl moștenește de la ideologia din trecut el îl prelucrează critic, dîndu-i un conținut nou, cu adevărat științific. Ceea ce deosebește fundamental ideologia proletariatului de ideologia tuturor claselor anterioare este că, fiind ideologia clasei celei mai înaintate și revoluționare, ea servește la rezolvarea unor sarcini istorice, care înainte nu puteau fi puse în fața omenirii: crearea și dezvoltarea formațiunii sociale comuniste, fără proprietate privată și exploatare. Ceea ce dă forță ideologiei marxist-leniniste este că ea rămîne singura teorie cu adevărat științifică a dezvoltării sociale, care exprimă interesele vitale, fundamentale ale oamenilor muncii. Ea este indisolubil legată de viață, de activitatea practică creatoare a sute de milioane de oameni ai muncii. Tocmai aceasta explică trăsăturile specifice ale ideologiei socialiste.

Organizarea luptei proletariatului împotriva burgheziei pentru construirea unei societăți noi, iar apoi sarcinile conducerii conștiente a dezvoltării sociale în perioada socialismului reclamă cunoașterea științifică a legilor obiective ale istoriei. Practica luptei de clasă a proletariatului pentru eliberarea sa arată că este nevoie de o ideologie

Scanned with OKEN Scanner

ştiinţifică şi revoluţionară cu ajutorul căreia să poată fi îndeplinită o sarcină de importanţă istorică mondială : sfărîmarea vechii orînduiri şi crearea unei orînduiri noi, socialiste. O asemenea ideologie este ideologia socialistă a proletariatului, care oglindeşte just legile obiective ale dezvoltării societăţii. Pentru prima oară în istorie, expresia ideală a intereselor materiale ale unei clase coincide în întregime cu cerinţele cunoaşterii adevărului obiectiv ; pentru prima oară în istorie, procesul ideologic şi cel gnoseologic coincid în întregime. Ideologia însăşi devine o ştiinţă, fără a înceta în acelaşi timp să rămînă ideologie, adică expresia intereselor unei clase. O dată cu victoria socialismului, ea devine ideologia întregii societăţi. Desfăşurarea istoriei confirmă adevărul ideologiei marxist-leniniste. Călăuzindu-se după învăţătura marxist-leninistă atotbiruitoare, poporul sovietic rezolvă probleme noi, de o uriaşă importanţă teoretică şi practică, pe care le ridică viaţa. În prezent, ţara noastră a păşit în perioada construcţiei intense a societăţii comuniste. Planul de şapte ani de dezvoltare a economiei naţionale a U.R.S.S. pe anii 1959—1965, elaborat de partid, şi reorganizarea sistemului de învăţămînt şi educaţie pentru generaţia ce se ridică, oglindesc cerinţele fundamentale ale societăţii noastre bazate pe aplicarea şi dezvoltarea creatoare a teoriei marxist-leniniste.

Ceea ce distinge principial marxism-leninismul, ca şi orice ştiinţă, este faptul că el nu suportă stagnarea şi dogmatizarea tezelor sale. El merge mereu înainte, generalizînd experienţa istorică a maselor, practica luptei de clasă, practica construirii socialismului şi comunismului. Dezvoltarea marxism-leninismului se face cu ajutorul cadrelor teoretice ale tuturor partidelor comuniste şi muncitoreşti şi este fixată în hotărîrile şi rezoluţiile organelor lor conducătoare.

Întrucît marxism-leninismul este ideologie, proletariatul are tot interesul ca arma lui spirituală să fie păstrată în toată puritatea ei, ca principiile marxismului să nu fie interpretate în mod arbitrar, să nu existe confuzii ideologice, care constituie cel mai mare pericol pentru clasa muncitoare. A apăra puritatea învăţăturii marxist-leniniste nu înseamnă a o transforma într-o colecţie de dogme

Scanned with OKEN Scanner

închistate, într-o schemă sociologică abstractă, ruptă de viaţă. Marxism-leninismul nu este o dogmă, ci învăţătură creatoare, călăuză în acţiune. Dezvoltarea creatoare a marxism-leninismului se face într-o luptă înverşunată cu numeroşii duşmani, atît făţişi cît şi ascunşi, ai acestei învăţături. Extrem de periculoşi sînt mai cu seamă duşmanii ascunşi, care se dau drept prieteni ai marxismului, dar care, sub steagul apărării marxismului, încearcă să-l golească de conţinutul lui revoluţionar, să-l denatureze sub pretextul dezvoltării „creatoare". De aceea, partidul comunist este păstrătorul şi apărătorul purităţii ideologiei proletariatului, al principiilor de bază ale marxism-leninismului. Partidul nu şi-ar fi îndeplinit îndatorirea sa faţă de clasă, faţă de popor, dacă n-ar fi apărat cu toată hotărîrea puritatea teoriei marxist-leniniste, dacă nu ar fi dus o luptă intransigentă împotriva celor care o denaturează.

Firește, atunci cînd se interpretează noile sarcini trasate de viaţă, putem şi trebuie să ducem o polemică ştiinţifică pe baza marxismului. Dar cînd, sub pretextul unei atitudini creatoare, sînt revizuite principiile marxism-leninismului, discuţia ştiinţifică se transformă inevitabil într-o luptă ideologică între concepţia burgheză despre lume şi cea proletară.

Astfel, pentru un marxist este evidentă întreaga absurditate a raţionamentelor din articolul lui L. Kolakovski *Despre concepţia actuală şi neactuală asupra marxismului*. El şi-a permis să vorbească despre atitudinea partidului faţă de arma lui spirituală cu o uşurinţă cu adevărat demnă de un Hlestakov. Autorul a împărţit marxismul în „intelectual", adică avînd importanţa unei teorii ştiinţifice, şi „instituţional" adică „stabilit de organele conducătoare ale partidului". Kolakovski a avut nevoie de aceasta pentru a respinge ca „neştiinţific", marxismul legat de activitatea partidului, apărat şi dezvoltat de el. Kolakovski şi-a închipuit că „înţelege" astfel greşelile din perioada precedentă legate de cultul personalităţii, şi că vrea să preîntîmpine repetarea lor. El nu este însă în stare să-şi dea seama că, în realitate, n-a făcut decît să se poticnească de ele. Partidele comuniste au lichidat greşelile trecutului, în numele principiilor marxism-leni-

Scanned with OKEN Scanner

nismului. Kolakovski s-a ridicat însă împotriva greşelilor trecutului, pentru a înlătura principiile înseşi.

Dincolo de încercările de a despărţi marxismul ca ştiinţă de marxism ca ideologie, dincolo de încercările de a interpreta marxismul în spiritul nepartinităţii, al obiectivismului burghez, se ascund pretenţiile unor intelectuali inconsecvenţi de a deţine în partid o situaţie specială de „teoreticieni", pentru care legile vieţii interne de partid nu există, deoarece ei s-ar îndeletnici cu ştiinţa „pură".

Învăţătura lui Marx este atotputernică, pentru că este justă. Marxism-leninismul este o puternică armă ideologică a eliberării oamenilor muncii de toate formele de asuprire şi exploatare. Ideologia socialistă îşi poate îndeplini rolul ei de forţă transformatoare numai cuprinzînd masele, numai devenind ideologia proletariatului, iar apoi şi a tuturor oamenilor muncii. Această sarcină de a uni ideologia socialistă cu mişcarea revoluţionară o îndeplineşte avangarda lui înaintată, conştientă — partidul proletariatului.

* * *

La diferitele forme de conştiinţă socială, raportul dintre elementele ideologice şi cele gnoseologice apare în chip diferit. Revizioniştii opun ideologia ştiinţelor concrete. Ei nu înţeleg că nu există ştiinţă care să nu fie legată de ideologie, că ideologia (cu excepţia religiei) este întotdeauna legată, într-o măsură sau alta, de cunoaşterea ştiinţifică. Această poziţie nu este pe placul lor. În loc să analizeze esenţa şi particularităţile specifice ale ideologiei şi ştiinţei, legăturile şi raporturile lor interioare, revizioniştii încearcă să rupă ideologia de ştiinţă, uită adevărul că ideologiile pot fi ştiinţifice şi antiştiinţifice, reacţionare şi progresiste, precum şi faptul că nu există o singură ideologie. Ei se plîng că comuniştii au încetat de a mai face deosebire între ideologie şi ştiinţă şi confundă ştiinţa cu ideologia, în loc să arate, spun ei, contradicţiile interne dintre ideologie şi ştiinţă. Revizioniştii consideră dăunătoare uriaşa influenţă pe care o are filozofia asupra dez-

Scanned with OKEN Scanner

voltării științelor concrete în țările socialiste, și o asemuiesc cu dominația ideologiei religioase în Evul Mediu. Este o acuzație neîntemeiată din punct de vedere teoretic, absurdă și calomniatoare.

Ni se poate obiecta că există într-adevăr deosebiri între ideologie și știință. Doar nu există o fizică burgheză, spre deosebire de fizica proletară, în timp ce ideologia are un caracter de clasă. Toată lumea știe că ideologia proletară este opusă ideologiei burgheze. Lucrul este just și marxiștii țin seama de această deosebire. Partidul comunist militează și împotriva acelora care, combătînd ideologia burgheză, ignorează realizările științei de peste hotare și împotriva acelora care consideră îndemnul de a studia cu atenție toate realizările științei contemporane, ca o renunțare la lupta împotriva ideologiei burgheze. Exagerînd în mod metafizic deosebirea dintre știință și ideologie, revizioniștii ajung la cele mai greșite concluzii.

Pentru a birui într-adevăr șovăielile revizioniste, trebuie să avem o idee justă, marxist-leninistă despre raportul dintre ideologie și știință, precum și despre deosebirea care există între relațiile științelor naturii și științelor sociale cu ideologia.

Activitatea materială, de producție — baza vieții sociale — cere să fie acumulate cunoștințe despre realitate. Răspunzînd acestei cerințe, știința progresează, căpătînd într-o anumită etapă o formă științifico-teoretică. Știința este un sistem de cunoștințe obiective despre lumea înconjurătoare. Oricare ar fi organizarea societății, oricare ar fi clasa stăpînitoare a acestei societăți, ea are întotdeauna nevoie de cunoștințe obiective. De aceea, chiar cînd cercetările științifice sînt orientate și folosite în interesul egoist al claselor exploatatoare, cunoștințele științifice obținute au o valoare obiectivă, gnoseologică.

Cunoștințele obiective dobîndite în diferite perioade istorice rămîn un bun al societății și ea nu renunță niciodată la aceste realizări, deși clasele reacționare încearcă uneori să conteste tezele cu adevărat obiective, care vin în contradicție directă cu interesele și concepția lor despre lume. Nu este nevoie să descoperim din nou legi descoperite, de pildă, legile lui Newton, legea periodici-

Scanned with OKEN Scanner

tăţii elementelor a lui Mendeleev, sau teoria valorii lui Smith şi Ricardo. Bazîndu-se pe cuceririle anterioare, dezvoltîndu-le şi aprofundîndu-le, cunoaşterea omenească merge înainte, deservind cerinţele practicii. O strictă continuitate este o condiţie necesară a progresului cunoaşterii omeneşti, a înaintării de la adevărul relativ la cel absolut.

Cunoaşterea obiectivă a lumii este o funcţie a ştiinţelor — atît a ştiinţelor naturii cît şi a celor sociale. Nu există o deosebire principială, o graniţă de netrecut între ştiinţele sociale şi cele ale naturii, dar, pe de altă parte, nu se poate să nu vedem şi deosebirile care există între ele.

Baza obiectivă a dezvoltării ştiinţelor naturii o constituie interdependenţa dintre om şi natură, procesul producţiei materiale. Ştiinţele naturii deservesc societatea prin cunoştinţele despre natură, necesare activităţii practice, în primul rînd producţiei. Dar nici producţia, nici ştiinţa nu se dezvoltă vreodată în afara unor relaţii sociale bine determinate, clasa dominantă căutînd să monopolizeze şi să folosească ştiinţa în interesul său. Burghezia, de pildă, este vital interesată să folosească realizările ştiinţelor naturii pentru obţinerea de profituri, este interesată să transforme ştiinţa într-un mijloc de exploatare a oamenilor muncii. Numai în socialism ştiinţa este pusă în întregime în slujba poporului.

Cum ştiinţele naturii se dezvoltă în anumite condiţii sociale, ele sînt influenţate de ideologie şi sînt folosite în lupta ideologică. Faptul că datele obiective ale ştiinţelor naturii nu au un caracter de clasă, nu înseamnă că în ştiinţele naturii nu există loc pentru spiritul de partid. Astfel, teoria relativităţii a lui Einstein nu este, firește, o concepţie ideologică. Cine nu ştie însă că această teorie este folosită în lupta ideologică dintre materialism şi idealism ! De aceea, aplicarea consecventă a concepţiei materialiste despre lume în ştiinţă constituie un factor necesar al dezvoltării ei cu succes. Dimpotrivă, concepţiile pozitiviste despre neutralitatea naturaliştilor faţă de filozofie sînt, în realitate, o abatere de la materialism, slujind obiectiv ideologia burgheză.

Scanned with OKEN Scanner

Spiritul de partid se manifestă în special în problema raportului dintre ştiinţele naturii şi religie, în interpretarea filozofică a datelor ştiinţelor şi în concluziile ce decurg din ele pentru concepţia despre lume.

Pe de altă parte, chiar ştiinţele naturii au nevoie de o metodologie; naturaliştii trebuie să ştie să opereze cu noţiunile şi această pricepere, cum a remarcat pe bună dreptate Engels, poate fi dezvoltată numai dacă se studiază filozofia. Necesitatea unei metodologii deschide calea spre pătrunderea în ştiinţă a unei anumite concepţii despre lume. Ştiinţa nu poate fi filozofie pentru ea însăşi. „Orice ar spune, orice ar face cercetătorii naturii, ei sînt dominaţi de filozofie. Întrebarea e numai dacă ei preferă să fie dominaţi de vreo filozofie la modă, de proastă calitate, sau de o formă de gîndire teoretică bazată pe cunoaşterea istoriei gîndirii şi a cuceririlor ei“ [1]. Trebuie să ţinem seama de faptul că influenţa pe care o exercită asupra ştiinţei ideologia unor anumite clase se înfăptuieşte în mare măsură prin intermediul filozofiei, care este expresia teoretică cea mai generală a aspiraţiilor clasei respective. O particularitate a filozofiei, ca formă a conştiinţei sociale, constă în aceea că, fiind o parte componentă a ideologiei unei clase, a concepţiei ei despre lume, ea este în acelaşi timp o formă de cunoaştere a lumii. De aceea nu putem judeca raportul dintre ştiinţă şi filozofie după criteriul dorinţelor noastre. Acest raport există, indiferent de voinţa noastră. Sarcina este de a determina care filozofie dintr-o epocă dată asigură premisele favorabile pentru dezvoltarea ştiinţei.

De pe vremea lui Copernic, dezvoltarea ştiinţelor naturii, determinată de cerinţele producţiei capitaliste, a avut loc într-o luptă înverşunată împotriva ideologiei religioase feudale. În această luptă, ştiinţa şi-a afirmat dreptul la existenţă, eliberîndu-se treptat de teologie. Eliberarea de teologie n-a însemnat însă eliberarea de ideologie în general. Filozofia materialistă — ideologia burgheziei în ascensiune — a fost baza teoretică şi un aliat puternic în lupta împotriva ideologiei religioase.

[1] F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 191.

În Rusia secolului al XIX-lea, succesele științei naturii nu s-au datorat împrejurării că științele naturii s-au eliberat de influența ideologiei, ci, dimpotrivă, faptului că științele naturii au fost fecundate de ideile înaintate ale filozofiei materialiste a democraților revoluționari. În *Materialism și empiriocriticism*, V. I. Lenin a arătat legătura indisolubilă care există între științele naturii și concepția materialistă despre lume, a arătat că îndepărtarea oamenilor de știință de la materialism duce la criză în știință, că, în zilele noastre, științele naturii nu se pot lipsi de materialismul dialectic, care este singura filozofie științifică.

În U.R.S.S. și în țările de democrație populară, unde știința este pusă în slujba poporului constructor al socialismului și comunismului, unde ideologia dominantă este marxism-leninismul, au fost create condițiile sociale și spirituale cele mai favorabile pentru dezvoltarea științei. Și, firește, toți cei cărora le sînt scumpe interesele științei și socialismului trebuie să acționeze nu pentru separarea științei de ideologia marxistă, ci să apere legătura dintre filozofie și științele naturii, pentru care a pledat Lenin în articolul *Despre însemnătatea materialismului militant.*

Este cît se poate de semnificativ că deși S.U.A. a „importat" mulți naturaliști dintre cei mai însemnați din toate colțurile lumii, deși acolo se alocă fonduri uriașe pentru cercetări științifice, într-o serie de ramuri ale științei, Uniunea Sovietică a întrecut Statele Unite ale Americii, situîndu-se pe primul loc în lume. Succesele științei sovietice dovedesc grăitor superioritatea orînduirii socialiste.

Raportul dintre elementul ideologic și cel gnoseologic în științele sociale are o serie de particularități specifice, determinate de specificul obiectului cunoașterii și de rolul științelor sociale în condițiile istorice date.

Legătura mai profundă, organică dintre ideologie și științele sociale se datorește faptului că obiectul care urmează să fie oglindit este societatea, ale cărei legi de dezvoltare afectează nemijlocit interesele oamenilor, interesele diferitelor clase. De aceea, într-o societate

Scanned with OKEN Scanner

împărțită în clase antagoniste nu există și nu poate exista o știință socială situată deasupra claselor. În modul de a interpreta procesul istoric, legile lui în aprecierea diferitelor fenomene sociale și chiar în atitudinea față de unele evenimente ale istoriei se manifestă atitudinea de clasă, partinică.

Dar faptul că știința socială are un caracter de clasă nu înseamnă că ea poate fi redusă la ideologie. Deși sferele științei sociale și ale ideologiei se întretaie, ele nu coincid. Astfel, legile interne ale dezvoltării limbii, de pildă, descoperite de lingviști, legea care determină fondul de bani necesar pentru circulație, stabilită de economia politică etc. — toate acestea sînt legi concrete ale științelor sociale, care nu pot fi considerate de domeniul ideologiei, ci ca o constatare a faptelor. V. I. Lenin însă a subliniat: „*Nici unul* dintre acești profesori, în stare să dea cele mai valoroase lucrări în domeniile speciale ale chimiei, istoriei, fizicii, *nu poate fi crezut nici măcar cu un cuvînt* atunci cînd este vorba de filozofie. De ce? Pentru același motiv pentru care *nici un* profesor de economie politică, în stare să dea cele mai valoroase lucrări în domeniul cercetărilor speciale de fapt, nu poate fi crezut *nici măcar cu un cuvînt* atunci cînd este vorba de teoria generală a economiei politice“ [1].

Noi sîntem de părere că în științele sociale are caracter ideologic partea teoretică generală, de pildă, teoriile politice și juridice, teoria generală a economiei politice etc., care firește, influențează întreaga știință socială. Această influență este foarte mare. Interpretarea materialistă a istoriei, descoperită de Marx și Engels, a constituit baza metodologică pentru crearea unei adevărate științe despre societate. Ideologia reacționară împiedică o cunoaștere obiectivă a vieții sociale. În teoriile sociale nemarxiste, contradicția dintre interesele unei clase și acțiunea legilor obiective se oglindește în conflictul dintre cerințele cunoașterii obiective și faptele obiective ale științei, pe de o parte, și ideologia neștiințifică, pe de altă parte. În consecință, aceste teorii

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, p. 336.

Scanned with OKEN Scanner

sociale sînt subordonate unei ideologii denaturate, cu ajutorul căreia dezvoltarea lor este adaptată intereselor claselor reacţionare.

Unii consideră că ar fi mai bine dacă cunoaşterea vieţii sociale n-ar avea un caracter de clasă. Dar ne putem oare bizui aici pe criteriul subiectiv a ceea ce este de dorit şi a ceea ce nu este de dorit ? ! În condiţiile în care problemele sociale sînt rezolvate numai prin lupta de clasă, în studierea istoriei, în aprecierea diferitelor evenimente, este tot atît de imposibil să trecem dincolo de limitele atitudinii de clasă, cum este imposibilă existenţa omului în afara societăţii. Şi nu este vorba numai despre aceasta. Tocmai în desfăşurarea luptei de clasă, teoria se găseşte în faţa unor probleme, a căror rezolvare este o necesitate practică. De aceea, atunci cînd este legată de interesele unei clase cu adevărat progresiste, de proletariat, atitudinea partinică stimulează cercetările ştiinţifice, permite o oglindire nu numai obiectivă, dar şi mai profundă a vieţii sociale, face posibilă înţelegerea perspectivelor dezvoltării istorice.

Subordonarea analizei teoretice influenţei ideologiei, aplicarea punctului de vedere partinic de clasă în cercetările sociologice, este înlesnită de următoarele împrejurări. Pentru cunoaşterea fenomenelor sociale nu putem folosi nici microscopul, nici reactivul chimic ; amîndouă trebuie înlocuite prin forţa abstractizării. De aceea, pentru cunoaşterea legilor dezvoltării sociale, pentru cercetarea aspectelor esenţiale ale acestei dezvoltări, metoda cunoaşterii, oferită de filozofie, capătă o importanţă deosebită. Pînă la marxism, în acest domeniu nu a existat o metodă ştiinţifică şi cunoaşterea istoriei a avut ca bază teoretică idealismul şi metafizica, care deschid drum larg subiectivismului, interpretării unilaterale, denaturate a faptelor vieţii sociale.

Filozofia marxist-leninistă este o metodă cu adevărat ştiinţifică de cunoaştere a tuturor aspectelor vieţii sociale.

Revizioniştii „protestează“ împotriva subordonării ştiinţei sociale faţă de ideologia socialistă. Ei nu înţeleg

Scanned with OKEN Scanner

însă că în ce privește științele sociale — bazate pe o interpretare materialistă a istoriei, interpretare care pornește de la interesele proletariatului — acest mod de a pune problema devine un nonsens, deoarece aici ideologia se contopește cu știința. Cunoașterea temeinică și multilaterală a legilor obiective ale dezvoltării sociale corespunde intereselor clasei muncitoare, intereselor construirii socialismului și comunismului. Și, dimpotrivă, orice greșeli în cunoașterea legilor și rezultatelor acțiunilor lor aduc prejudicii. Greșelile și denaturările subiectiviste în lucrările științifice sînt urmarea unei aplicări greșite a metodologiei marxiste, iar nu un rezultat al acesteia.

Se știe, de pildă, că partidul nostru a criticat și a respins ca greșite concluziile că în socialism nu poate exista o uzură morală a tehnicii, că la noi comerțul trebuie să fie înlocuit de pe acum cu schimbul direct de produse, că în societatea socialistă putem să ignorăm acțiunea legii valorii, căreia, dimpotrivă, trebuie să-i dăm cîmp liber etc. Singurul criteriu este aici ca teoria să corespundă realității. Numai dacă știința socială oglindește just viața, poate sluji cu succes măreței cauze a construirii comunismului.

Încercînd să separe știința de ideologia marxistă, revizioniștii afirmă că aceasta din urmă introduce în știință un criteriu care îi este străin, deoarece reclamă nu concordanța cu faptele, ci cu principiile concepției despre lume. Aceasta nu corespunde însă realității. În primul rînd, ideologia marxistă este o ideologie științifică. De aceea este absurd să opunem concordanța cu faptele, concordanței cu tezele ideologiei marxiste. „Eliberarea“ științei de ideologia marxistă duce la subordonarea științei față de ideologia burgheză. În al doilea rînd, concordanța dintre teorie și fapte este o cerință elementară și îndeobște recunoscută în orice știință. Întrebarea este cum să stabilim o concordanță între teorie și fapte în știința socială. Lenin a arătat în repetate rînduri că dată fiind bogăția și complexitatea procesului istoric, putem aduna oricîte fapte dorim pentru a confirma orice teorie. Numai practica social-istorică

Scanned with OKEN Scanner

poate fi un criteriu obiectiv, care ne permite să stabilim o concordanţă între concluzii şi fapte. În ştiinţa socială, singurul criteriu în condiţiile actuale este practica luptei de clasă a proletariatului, al cărei succes îl asigură numai o analiză ştiinţifică a tuturor faptelor ce caracterizează fenomenul cercetat. Nu se pot apăra interesele ştiinţei rupînd-o de ideologia marxist-leninistă şi de activitatea revoluţionară practică a clasei muncitoare.

În elaborarea politicii lor şi în determinarea mijloacelor pentru traducerea ei în viaţă, partidele marxist-leniniste pornesc de la condiţiile obiective şi de la luarea în considerare a unui factor subiectiv — gradul de conştiinţă şi de organizare a maselor. Partidul are nevoie de ştiinţa despre societate nu numai pentru a analiza condiţiile şi legile obiective, ci şi pentru a ridica gradul de conştiinţă şi organizare a maselor, de a propaga în rîndurile lor hotărîrile partidului care oglindesc cerinţele legilor obiective ale dezvoltării sociale. Şi cei care vor ca ştiinţele sociale să slujească cu mai mult succes decît în trecut măreaţa cauză a comunismului trebuie să lupte nu pentru aşa-zisa separare a ştiinţelor sociale de ideologia marxist-leninistă, ci dimpotrivă, pentru aplicarea consecventă a marxismului în cercetările sociologice, în aprecierea sociologiei burgheze.

Deosebirea radicală dintre marxism-leninism şi diferitele variante ale ideologiei burgheze oglindeşte opoziţia dintre proletariat şi burghezie, dintre socialism şi capitalism. Coexistenţa paşnică a celor două sisteme nu înseamnă renunţarea comuniştilor la lupta de clasă, la dezvoltarea societăţii socialiste, ci numai o formă, corespunzătoare actualelor împrejurări, de rezolvare a contradicţiilor dintre sisteme sociale diferite, o formă a luptei de clasă dintre socialism şi capitalism. De aceea, coexistenţa paşnică presupune întrecerea economică dintre socialism şi capitalism, o politică de pace şi, în acelaşi timp, o luptă intransigentă împotriva ideologiei burgheze, împotriva devierilor de la marxism-leninism.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINSUL

Prefață la ediția romînească 5
Introducere 11

Conștiința socială este o reflectare a existenței sociale. . 15
§ 1 Apariția conștiinței sociale. 15
§ 2 Procesul de cunoaștere și cel ideologic în formațiile antagoniste 19
§ 3 Conștiința socială și cea individuală. Formele conștiinței sociale 35
§ 4 Rolul conștiinței sociale în viața și dezvoltarea societății 38
§ 5 Originea și rolul conștiinței socialiste 44

Ideologia politică 55
§ 1 Originea și specificul ideologiei politice. . . . 55
§ 2 Locul ideologiei politice în cadrul fenomenelor sociale și rolul ei în dezvoltarea societății. . 65
§ 3 Rolul ideologiei politice în crearea și dezvoltarea societății socialiste 72

Conștiința juridică 79
§ 1 Originea conștiinței juridice 80
§ 2 Locul conștiinței juridice în sistemul fenomenelor sociale și rolul ei în viața și dezvoltarea societății 91
§ 3 Rolul conștiinței juridice socialiste. 94

Morala 108
§ 1 Originea și esența moralei. 109
§ 2 Locul și rolul moralei în societate. . . . 119
§ 3 Originea și rolul moralei comuniste. . . . 128

Religia 140
§ 1 Originea și esența religiei și a instituțiilor religioase 141
§ 2 Locul și rolul religiei în formațiunile sociale antagoniste. Contradicția dintre concepția științifică despre lume și cea religioasă 145

Scanned with OKEN Scanner

§ 3 Atitudinea partidului comunist față de religie. Căile înlăturării religiei în condițiile socialismului 161

Știința 167
§ 1 Particularitățile apariției și dezvoltării științei . 169
§ 2 Rolul științei în dezvoltarea producției. . . 181
§ 3 Locul și rolul științei în dezvoltarea societății capitaliste 185
§ 4 Știința în societatea socialistă 200

Arta 209
§ 1 Originea artei 209
§ 2 Particularitățile fundamentale ale artei ca formă a conștiinței sociale 214
§ 3 Procesul creației artistice. 229
§ 4 Locul artei printre alte fenomene sociale și rolul ei în dezvoltarea societății. 234

Filozofia 241
§ 1 Originea filozofiei 242
§ 2 Locul filozofiei în sistemul fenomenelor sociale. 245
§ 3 Rolul filozofiei în dezvoltarea societății. . . 266

Încheiere 273

ANEXĂ

Ideologia și știința. 281

Scanned with OKEN Scanner

Redactor resp. de carte : R. Mihailovici
Tehnoredactor : Gh. Popovici
Corector : Gh. Argint

Dat la cules : 7.02.961. Bun de tipar : 20.03.961. Tiraj : 5000 + 145 exemplare. Hîrtie semivelină de 65 gr|m p. Format : 54 × 84|16. Coli editoriale : 17,50. Coli tipar : 19,25. A. : 00536|961. Pentru bibliotecile mari indicele de clasificare : 1M326. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare : 1M.

Tiparul executat sub comanda nr. 697 la Întreprinderea Poligrafică nr. 3, str. Pitagora nr. 16, București — R.P.R.

Scanned with OKEN Scanner

ERATĂ

Pag.	Rîndul:	În loc de:	Se va citi:	Din vina:
24	4 de sus	relativă	absolută	Editurii
29	18 de jos	cooptează	adoptă	»
80	10 de sus	obşteşti	obştii	»
82	14 de sus	opoziţia	opoziţie	»
129	6 de sus	infracţiile	infracţiunile	»
132	20 de jos	participarea fiecărui om al muncii	fiecare om al muncii participă	»
274	6 de sus	A. Lefebvre	H. Lefebvre	»
282	20 de jos	A. Lefebvre	H. Lefebvre	»

Scanned with OKEN Scanner